

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00296417 9

RELIGIONSGESCHICHTLICHE VERSUCHE UND VORARBEITEN

BEGRÜNDET VON

ALBRECHT DIETERICH UND RICHARD WÜNSCH

IN VERBINDUNG MIT LUDWIG DEUBNER HERAUSGEGEBEN

VON

LUDOLF MALTEN UND OTTO WEINREICH

SECHZEHNTER BAND

1916/1919

[Heft 2]

VERLAG VON ALFRED TÖPELMANN IN GIESSEN

INHALTSVERZEICHNIS DES SECHZEHNTEBEN BANDES

WEINREICH, OTTO: Triskaidekadische Studien. Beiträge zur
Geschichte der Zahlen (1. Heft).

CASEL, ODO: De philosophorum Graecorum silentio mystico
(2. Heft).

0

703451

BL

25

R 37

Bd. 16

Heft 2

25
III

DE PHILOSOPHORUM GRAECORUM SILENTIO MYSTICO

SCRIPSIT

ODO CASEL

VERLAG VON ALFRED TÖPELMANN IN GIESSEN

1919

RELIGIONSGESCHICHTLICHE VERSUCHE
UND VORARBEITEN

BEGRÜNDET VON ALBRECHT DIETERICH UND RICHARD WÜNSCH
IN VERBINDUNG MIT LUDWIG DEUBNER HERAUSGEGEBEN VON
LUDOLF MALTEN UND OTTO WEINREICH
IN KÖNIGSBERG / PR. IN HEIDELBERG

XVI. BAND 2. HEFT

703451

28.5.59

ILDEFONSO HERWEGEN

ABBATI

PIETATIS ERGO

Universitatis Fridericiae Guilelmiae Bonnensis amplissimus philosophorum ordo hac commentatione iudicio eius subiecta autumno a. 1918 praemio et paullo post summis in philosophia honoribus dignum me habuit. Cui maximas ago gratias et imprimis Augusto Brinkmann, cuius doctrina et benignitas quantum huic libro utilitatis attulerit unaquaeque fere pagina testatur.

Hac de Graecorum silentio mystico commentatione viam mihi parasse videor, qua mox de Christianorum silentii mystici causis et primordiis scribere aggrediar.

O. C.

Argumentum

	Pag.
Prologus	1
Cap. I. De silentii disciplina Eleusinia	3
Quae fuerit silentii disciplina Eleusinia 3. Ad quasnam res reticentiae lex pertinuerit 11. Quibus causis commoti homines ea se astrinxerint 19.	
Cap. II. De philosophorum qui ante aevum imperatorum fuerunt silentio mystico	28
Silentii mystici a mysteriis ad philosophiam transeuntis tenuia initia apud Orphicos conspiciuntur 28. Quid de silentio et de sermone symbolico vel fabuloso senserint Pythagorei 30, Heraclitus 35, Plato 35, Aristoteles 40, Epicurei 41. Quae fuerit ratio silentium inter et interpretationem allegoricam praecipue Stoicam 42. Locus Strabonis ad Apollodorum ut videtur revocandus quam silentii doctrinam proferat 48.	
Cap. III. De philosophorum et theologorum qui aevo imperatorum floruerunt praeter Neoplatonicos silentio mystico	51
Quomodo aevo imperatorum rei mysticae studium rursus effluerit 51. Neopythagoreorum de silentio et de symbolis placita colliguntur ex eorum libris, quos de vita Pythagorica conscripserunt 52, quos Pythagorae et veteribus Pythagoreis subdiderunt 66, quos proprio Marte ediderunt 67; quibus ex testimoniis doctrina eorum enucleatur 68. Quid de silentio et de allegoria placuerit Philoni 72, Plutarcho 86, aliis Platoniciis 93, doctrinae Hermeticae asseclis 95. Quomodo silentio usi sint astrologi 100, alchemistae 102, magi 105, Gnostici 107.	
Cap. IV. De Neoplatonicorum silentio mystico	111
Numenii 111, Plotini 114, Porphyrii 117, Iamblichi, Iuliani, Salutii 124, Macrobiani 141, Procli 144, Olympiodori 153. Damascii, aliorum 155, de silentio mythisque placita.	
Epilogus	158
Index	159

ἴσταν οὐ σιγῇ λόγον κοιμισθεὶς γίνουτ' αἶ.

Euripides.

Silentium mysticum in plurimarum gentium religionibus usitatum Graeci non ignorabant. Sed, qui mos fuit Graecorum, non solum disciplinae sacrae certum modum et digniores formas statuerunt, sed etiam ritum causis fulcire et explicare hacque ratione cum philosophia conciliare studuerunt. Id iam pridem occasione oblata observavere viri docti. Sed ut funditus cognoscatur, quid silentium mysticum apud philosophos Graecos sibi voluerit quantumque valuerit, omnia, quantum fieri potest, testimonia ad hanc rem spectantia colligantur et excutiantur necesse est, id quod nondum factum esse videmus, nisi quod Procli Neoplatonici plurima, etsi non omnia de silentio placita Hugo Koch¹ congescit. Idem libro suo non paucas aliorum Graecorum sententias ad silentium mysticum pertinentes inseruit, sed non satis diligens fuit in iis deligendis disponendis examinandis. Lobeck² quoque, Anrich³, A. Dieterich⁴, Bousset⁵, Jos. Kroll⁶, Fr. Heiler⁷ breviter silentii mentionem fecerunt.

¹ *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neuplatonismus und Mysterienwesen* = Forschungen zur christl. Literatur- und Dogmengesch. hg. von Ehrhard u. Kirsch I 2 et 3 (1900) 108—134, 198—260.

² *Aglaophamus sive de theologiae mysticae Graecorum causis* 1829 passim.

³ *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum* 1894, passim.

⁴ *Eine Mithrasliturgie*² 1910, 42sq.

⁵ *Kyrios Christos* 1913, 338 n. 1.

⁶ *Die Lehren des Hermes Trismegistos* 1914, 335—338.

⁷ *Das Gebet. Eine religionsgesch. u. religionspsych. Untersuchung* 1918, 240, 441; cf. 43, 203, 219, 342; cf. etiam Aug. Horneffer *Symbolik der Mysterienbünde* 1916 cap. I *Das Geheimnis*.

Ideo hac commentatione in animo nobis est philosophorum Graecorum de silentio mystico sententias collectas proponere et apte digestas examinare. Sed quia silentium mysticum non e philosophia, sed e mysteriis originem duxit, prius quo rectius intellegatur, quid sit silentium mysticum, disciplinam silentii Eleusiniam tractabimus. Mysteriorum enim Cereris et Proserpinae cum maxima esset apud Graecos auctoritas, non solum in eorum disciplinam alia Graecorum mysteria se formavere, sed etiam philosophi, ubi res et voces mysticas assumebant, illorum potissimum consuetudines ante oculos habebant. Sed artiore etiam vinculo silentium philosophorum cum mysteriorum more coniunctum est; philosophos enim simili atque mystas religionis sensu imbutos silentio operam navasse videbimus. Hac igitur ratione cum philosophia ad religionum Graecarum historiam nonnihil conferat, iure testimoniis philosophorum disciplinam Eleusiniam praemittimus. Quo fundamento posito temporum quae usque ad aevum imperatorum fuerunt philosophos pervestigabimus, ut quomodo silentium mysticum a mysteriis ad philosophiam transierit huicque paulatim coaluerit cognoscamus. Denique philosophorum et theologorum aevo imperatorum et antiquitatis senescentis temporibus florentium placita pro viribus excutiemus. Neque tamen nos fallit nos initium tantum huius investigationis fecisse.

I

De silentii disciplina Eleusinia

De Graecorum silentio mystico nobis verba facientibus obiecerit quispiam neque silentium neque rem mysticam satis Graecis convenire, qui τῷ λόγῳ magis quam silentio et rei mysticae studuerint. Barbaras potius gentes orientis silentio mystico deditas fuisse; illas enim et solium regis silentes adorare¹ et numen silentio colere solitas esse. Attamen apud Graecos quoque silentii religio in cultu deorum caerimoniisque sacris locum amplum obtinuit, priusquam ad philosophos et theologos transiit. In sacrificiis enim praecone quis verbis ineptis sacra irrita faceret monebat dicens: ἐβγγηεῖτε, „favete linguis“². Nec defuere sacra quae omnino reticeri neque in vulgus efferri religio erat³. Inter quae praecipuo loco dearum Eleusiniarum Cereris et Proserpinae mysteria numeranda sunt, quippe quae apud omnes Graecos, quin postea etiam toto orbe terrarum maximo in honore sint habita.

Silendi praeceptum usumque in mysteriis Eleusiniis viguisse quamquam ipsum mysteriorum nomen clamat neque est qui neget, nonnullis tamen auctoribus allatis planius fiet, quae

¹ Cf. Arrian. Anab. V 1, 4 qui refert legatos ad Alexandrum Magnum missos πειθόντας ἐς γῆν ἐπὶ πολλὸν σιγῆν ἔχειν.

² Cf. Spanhemi observationes in Callimachi hymnum in Apoll. v. 17; Wissowa *Rel. u. Kultus der Römer*² 1912, 396 sq., 396 n. 5. De simulacris deorum qui digito ad os admoto silentium denuntiarent (Macrob. Sat. III 9, 4) et damnium ex verbis ineptis vel strepitu quovis oriturum propulsarent cf. Fr. Marx *Athen. Mitt.* X (1885) 190 sq.

³ Cf. Lobeck, Aglaophamus 89 sqq.; C. F. Hermann *Lehrb. d. gottesdienstl. Altertümer der Griechen*² 1858 § 32 n. 6.

silentii disciplina fuerit. Deinceps quaeremus, ad quasnam res reticendi lex pertinuerit quibusque causis commoti homines ea se astrinxerint¹.

Initium facimus ab hymni in Cererem Homerici, cui tamquam fundamento religio Eleusinia superstruitur, versibus 475—479:

Διμίτηρ . . . δειξέ
 δορισμοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια καλὰ

 σεμνά, τὰ τ' οὐ πως ἔστι παρέξιμεν οὔτε πνθέσθαι
 οὔτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχύανει ἀδύην.

Ergo neque πνθέσθαι (audire)² neque ἀχέειν (loqui) licet de mysteriis.

Similiter non initiatos vel πνθέσθαι vetat Pausanias somnio³ admonitus, ne de templo Eleusinio scribat (I 38, 7):
 Τὰ δὲ ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ ἱεροῦ τό τε ὕνειρον ἀπέειπε γράφειν, καὶ τοῖς οὐ τελεσθεῖσιν, δπόσων θεάς εἰργονται, δῖλα δῖποι μηδὲ πνθέσθαι (audire, quia opponitur visus) μειτεῖναι σφισιν.

Silentium ab ipso numine imperatum leges a sacerdotibus Eleusiniis latae sancire dicuntur. Nam Alcibiades sacra profanavit παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηχότα ὑπό τε Εὐμολιπιδῶν καὶ Κηρύκων καὶ τῶν ἱερῶν τῶν ἐξ Ἐλευσίνος (Plut. Alcib. 22).

Silentium sollemni modo a praecone denuntiatum esse auctor est Sopater (Rhet. graeci VIII p. 118, 13 sqq. W.):
 Ἀὐτὰ μὲν οὖν τὰ τῆς σιωπῆς ἀγαθὰ κηρύττει πρὸ πάντων τὰ τῆς Ἐλευσίνος μυστήρια φωνῆς ἅμα καὶ λόγου προσημαίνοντα γείδασθαι . . . ὅτι πρὸ πάντων ἐπιτάττει (ὁ ἱεροκλήρῃς) δημοσίᾳ τὴν σιωπῆν, καὶ καθάπερ τι μέρος τῆς τελετῆς τὴν ἐχεμυθίαν τοῖς μύσταις παραινεῖ, καὶ διὰ ταύτης πρῆτανεύεται λανθάνειν τοὺς πολλοὺς τὰ μυστήρια κτλ.

¹ In hoc capite componendo usus sum imprimis his libris: Chr. A. Loebck, *Aglaophamus* 1829; E. Rohde *Psyche* I² 1898; G. Anrich *Das antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum* 1894; P. Foucart *Les mystères d'Éleusis* 1914; alii suo loco afferuntur.

² Cf. oraculum Apollinis Clarii a Macrobio servatum (Sat. I 18, 19 : Ὅργια μὲν δεδαῶτας ἐχρῆν νηπευθεῖα κεύθειν.

³ Versa vice somniis di invitant ad initiationem: Pausan. X 32, 13; Apul. *Metam.* XI 27: 28, qui afferuntur a P. Wendland, *De fabellis antiquis earumque ad Christianos propagatione.* Progr. Gotting. 1911.

Ritus quidam cum silentii denuntiatione coniunctus ex Sophoclis versibus subobscuris erui posse videtur (Oed. Col. 1048 sq.): . . . ἢ πρὸς Πιθίας ἢ λαμπάσιν ἀγλαῖς, οὐ πόντια σεμνὰ τιθηροῦνται τέλη θνατοῖσιν, ὄν καὶ χρυσέα κλήξ ἐπὶ γλώσση βέβαιε προσπόλων Ἑρμοῦλιθῶν. Ὡν non cum scholio ad θνατοῖσιν, sed ad πόντια i. e. θανά referendum est. Dearum clavis aurea in ore sacerdotum posita est. Quid hoc sibi velit, ita interpretatur scholium: Ὡν καὶ χρυσέα κλήξ ἐπὶ ἄσρητα τὰ μυστήρια, καὶ καθάπερ κλεισὴν ἢ γλώττια κατελήπται, ἕπερ τοῦ μὴ ἐξενεγκεῖν. Quae interpretatio si vera est, poeta non dicit caerimonia quadam sacra clavem auream super os sacerdotis positam esse, sed poetice loquitur aequae atque Aeschylus fr. 309 N.: Ἄλλ' ἔστι κλεισὴ κλήξ ἐπὶ γλώσση γέλαξ et Theognis 421 sq.: Πολλοῖς ἀνθρώπων γλώσση θύραι οὐκ ἐπίκεινται ἀρούθια, καὶ σφιν πόλι' ἐμείλιτα μέλει et poeta incertus AP X 42: Ἀσρήτων ἐπέων γλώσση σφρηγὶς ἐπιλείσθω¹. Utique cum variis imaginibus usi sint poetae, eos ritum quendam sacrum ante oculos habuisse veri simile non est².

Cum de silentii indicendi ritu nihil certi proferri possit, magnus est numerus artis vocabulorum ad silentium spectantium. Quae verba fere non in solo sermone mystico usur-

¹ Cf. Plut. Regum et imperatorum apophthegm. p. 180 D: Alexander M. cum Hephaestio litteras quasdam secretas legisset, τὸν δακτύλιον ἀγέλομενος τὸν ἑαυτοῦ τῷ στοματι τῷ ἑκείνου τὴν σφραγίδα ἐπιθήκεν. Gregor. Naz. or. 40 p. 728: Τὰ δὲ ἄλλα . . . κρύπτει παρὰ σταντῶ σφραγίδι κρατοῦμενα. Wölger *Sphragis* 1911, 17 affert Ies. Sirac. 22, 27 33. Quae Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 1896, 148sq. de artis vocabulo τὴν σφραγίδα τῆσιν = silentium servare profert, non mihi satis demonstrata esse videtur. Cf. etiam Aeschyl. Agam. 36: Τὰ δ' ἄλλα σφῶ, βοῶς ἐπὶ γλώσση βέβαιε; Theogn. 815sq.: Βοῶς μοι ἐπὶ γλώσσης κρατεροῦ ποδὶ μήξ ἐπιβαίνων ἄρχει κωλύειν καίπερ ἐπιστάμενον; Iulianus Caesar or. 7 p. 218 A: Τοῦ βοῶν δὲ ἐπιτιθῆμι τῆ γλώττι.

² In nonnullis mysteriis qui initiabantur sacramento se in silentium abstrinxerunt, ut colligitur vel ex Hippolyt. refut. praef. § 3 p. 2, 13sq. Wendl. de haereticis Graecos imitantibus haec narrante: Καὶ τότε . . . κωλύει το τέλειον τῶν κακῶν παραδιδόντες, ὁρκους δίδασκε: μητε ἐξελεῖν μητε τῷ τυχόντι μεταδοῖναι κτλ. Huc pertinent fortasse Liv. XXXIX 15, 13: „Hoc sacramento initiatos iuvenes“ eqs. et Apul. met. XI 15: „Sacramento rogaberis“ ita, ut silentii promissio partem huius sacramenti constituerit. Cf. Reitzenstein *Hellenist. Mysterienrel.* 1910, 66sqq.

pantur, sed cum ex usu communi ad mysteria transferuntur, peculiarem significationem mysticam induunt. Quibus in colligendis usus Eleusinii finibus non terminamur, sed etiam vocabula in aliis orgiis usitata afferimus. Voces enim mysticae posteris temporibus omnibus fere mysteriis communes erant. Praeterea philosophorum silentium mysticum consideraturis utile erit quam plurima artis vocabula rei mysticae propria nosse. Si quis enim scriptor ea usurpat, aliquo saltem modo ipsam silendi disciplinam tangit.

Saepissime ea quae in mysteriis traduntur ἄρρητα esse dicuntur. Velut Xenoph. Hellen. VI 3, 6: *Λέγεται Τριπτόλεμος τὰ Δήμητρος καὶ Κόρης ἄρρητα ἱερὰ πρῶτοις ξένοις δεῖξαι Ἡρακλεῖ τε . . . καὶ Διοσκόροιν*. Schol. in Aristoph. Nub. 303: *Μυστικὸς δὲ ὁ λόγος ὁ περὶ τὰ ἄρρητα μυστήρια*. Eiusdem significationis est vox ἀπόρρητος. Plurima testimonia in lexicis invenies¹. Diodor. III 55: *Ἐν ἀπορρήτῳ κατὰ τὴν τελετὴν παραδίδοσθαι*. V 49: *Καὶ τὰ μὲν κατὰ μέρος τῆς τελετῆς ἐν ἀπορρήτοις τηρούμενα μόνοις παραδίδοται τοῖς μνηθεῖσι*. V 77 inter se opponuntur *μυστικῶς* et *φανερῶς παραδίδοσθαι*, ἐν ἀπορρήτῳ παραδίδόμενα et *μὴδὲνα κρύπτειν*. Strabo quoque X 467 C *μυστικῶς* et ἐν *φανερῶ* distinguit. Qua ex re patet *μυστικῶς* et ἐν *ἀπορρήτῳ* idem significare².

Cum ad ipsum silentium designandum pauca eademque semper vocabula adhibeantur, plura esse verba, quae secreti iniustam manifestationem significant, ex rei natura facile intellegitur, quia disciplina silentii non tam praecepto tacendi quam interdicto loquendi constat.

Silentium sermone rumpitur. Ideo principalis vox, qua silentium violari dicitur, est vox dicendi. Hymni Homerici v. 479 mystae vetantur ἀχέειν (τὰ ὄργια). Herod. II 61: *Ὅθ' μοι ὄσιόν ἐστι λέγειν*. Ibid. II 47: *Λόγος οὐκ εὐπρεπέσιερός ἐστι λέγεσθαι*. II 171: *Ἐῴστομα κείσθω, πλὴν ὄσοι αὐτῆς ὄσι' ἐστὶ λέγειν*. Similiter Sopater Rhet. gr. VIII 117 W.: *Ἐάν τις τὰ μυστήρια εἴπῃ, τιμωρεῖσθω*.

¹ Cf. etiam Suid. s. v. ἀπόρρητος.

² Ἀγαστιος: Proclus, Plat. theol. I 21 p. 54 Port.; in Parmenid. VI 177 Cousin. Ἀγαστιος: Dionys. Areop. de Div. nom. II 5. Haec afferuntur a Koch l. c. 119sq.

Aliorum quoque vocabulorum origo facile liquet, quod fere enarrationem vel publicationem significant. Talia sunt:

ἐξηρέσθαι: Herod. II 3. ἐξαγορεύειν: Lucian. de salt. 15.

ἐξερύγειν . . . ἱστορίην (sacrorum Cereris): Callimach. Aet. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 7 coll. A. E. Housman *Classical Quarterly* IV (1910) 115, quae vox Alexandrinorum propria fuisse videtur: dicendi enim significatio ei primum tribuitur a LXX interpretibus (cf. psalm. 44, 2).

ἐκράναι: Hermetis Trismeg. XIII 16 p. 124. 7 Parthey.

ἐκλαλεῖν: Iulian. imper. or. 5 init. Ibid. τὰ ἀνεκλάλητα.

ἐξαγγέλλειν: schol. Aristoph. Nub. 302.

ἐκμερομεθεῖν: Cornutus compend. c. 30 p. 61. 13 L. De hoc vocabulo raro cf. R. Schöne ind. Aeneae tactici p. 142.

ἐκραινεῖν: Herod. VI 135 τὰ ἐς ἔρσενα γόνον ἄρρητα ἰσὰ ἐκρήνασαν Μιλτιάδη. Iamblich. v. Pyth. § 246 εἰς πολλοῖς ἐκρήναι.

ἐκρέρειν: Diog. Laert. II 101 τοῖς ἀμύτοις ἐκρ.: cf. Lobeck. Agl. p. 55 et n. p. Plut. Quaest. conv. VIII 8 p. 728 DE μήτ' ἄρρητον εἶναι μήτ' ἀνέξιστον πρὸς τοὺς ἑτέροους. Gregor. Nazianz. or. 27 p. 491 Migne PG 36, 18 B mystica vocat τὰ μὴ ἐκρφορα. Iamblich. v. Pyth. § 247 ἐξώφορα ποιεῖσθαι (ibid. δηλοῦν).

ἐξορχεῖσθαι: Lucian. de saltat. 15 τοὺς ἐξαγορεύοντας τὰ μυστήρια ἐξορχεῖσθαι λέγουσιν οἱ πολλοί. Id. Piscat. 33 ἐξαγορεύοντα ταῖν θεαῖν τὰ μυστήρια καὶ ἐξορχούμενον. Quae vox originem videtur duxisse ex Bacchi mysteriis, quae saltando prodi potuisse apparet ex Plat. Leg. 815C ὄσι (ὄρχισις) μέγιστος βασιλεία τ' ἐστὶ καὶ τῶν ταύταις ἐπομένων . . . περὶ καθαρῶν τε καὶ τελετῶν ἀποτελούντων¹. Sed sicut Lucianus l. s. c. libri de salt. contendit: Τελετὴν οὐδὲ μίαν ἀρχαίαν εἶναι εἶρεῖν ἀνεὶ ὄρχίσεως, in Eleusiniis quoque mysteriis saltatio non defuisse videtur, ut testimoniis et monumentis monstrant I. N. Svoronos *Journal international d'archéologie numismatique* IV (1901) 256 sq. et Pringsheim *Archäologische Beiträge zur Gesch. des eleus. Kults* (Diss. Bonn. 1905) 77 sq. Ideo vox illa ἐξορχεῖσθαι ad omnia mysteria transferebatur. Velut Clemens Alexandrinus protrept. § 12, 1 scribit: Ὄν ἐξορχήσομαι (τὰ μ.) et Synesius

¹ Cf. Eurip. Bacchae passim.

de provid. II 6. 125 D (Migne PG 66, 1274 C): Ἀλλ' εὐλαβητέον γὰρ ἦδρ, μή τι καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐξορησώμεθα. Vocem¹ non occurrere videri ante Aristidem Lucianum Alciphronem observat E. Rohde *Psyche* I 298 n. 1.

ἐξφοιτῶν (activae significationis): Suidas s. v. ἐξφοιτῶν· ἐθριάμμενεν. Ὁ δὲ παρὰ τοὺς ἀτελέστους καὶ βεβήλους ἐξφοιτῶν τὰ τῶν Σαμοθράκιων ὄργια (= Aelian. fr. 45 Hercher.).

δημοσιεύειν: Porphyr. de abstin. II 36.

ἐκκαλύπτειν: Porphyr. v. Plotini 3.

ἐκκεκλήειν: vox ex sermone et apparatu scaenico sumpta. Clem. Al. protr. § 12, 1 τοὺς . . . Θεούς, ὧν αἱ τελεταὶ αἱ μυστικά, οἷον ἐπὶ σηκῆς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀληθείας ἐκκεκλήσω θειαταῖς. Idem stromat. VII § 88, 3 ἐκκεκλήειν τὰ μ.

τραγωδεῖν: Athanasius apol. contra Arianos 11 (PG 25, 268 A) καὶ οὐκ αἰσχύνονται . . . τραγωδοῦντες τὰ μυστήρια· δέον, ὡς γέγραπται (Tob. 12, 7), μυστήριον βασιλέως καλὸν κρύπτειν, καὶ ὡς ὁ Κύριος παρήγγειλε· Matth. 7, 6. Οὐ γὰρ τὰ μυστήρια ἀμνήτοις τραγωδεῖν. ἐπιτραγωδεῖν = agere in scaena et agendo publicare Philo de mut. nom. § 196: de somn. I 35. Lucian. de merc. cond. 41 ἐπιτραγωδήσει καὶ πρὸς πολλοὺς ἐρεῖ.

ἐκθριαμβεύειν: S. Basilius M. de Spir. S. c. 27 § 66 PG 32, 189 ἃ γὰρ οὐδὲ ἐποπτεύειν ἔξεισι τοῖς ἀμνήτοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰδὸς τῆν διδασκαλίαν ἐκθρ. ἐν γράμμασιν. Quod vocabulum ex principali significatione deducendi aliquem in triumpho publico sensum translatum publicandi traxit, similiter atque vox ἐκπομπεύειν a Dionys. Areop. publicandi sensu usurpatur (De eccl. hier. VII 3, 10 p. 270; ep. 8, 1 p. 599). De voce simplici θριαμβεύειν = δημοσιεύειν cf. A. Brinkmann, Mus. Rh. LXIV (1909) 479.

Denique Dionys. Areop. de eccl. hier. I 5 p. 166 et VII 3, 10 p. 270 etiam voci ἐξάγειν mysticum sensum tribuit. Aristophanes quidem Eq. 282 haec exhibet: Ἐξάγων γε τὰ πόρρη. ἅμ' ἄρτον καὶ κρέας; sed τὰ ἀπόρρητα hoc loco sunt ea,

¹ Vox etiam ad alias res transfertur, cf. Reiske ad Aristid. or. 50 init., W. Schmid *Atticismus* III 239; IV 354. praeterea Fronto p. 258, 1 N., Heliodor. Aeth. VI 15 p. 177. 26 Bekk., al. De usu Christianorum cf. etiam Wobbermin I. s. c. 149 n. 2.

quae exportari vetantur; cf. Suid. s. v. ἀπόρρητος· ἀπόρρητα ἔλεγον τὰ ἀπειρημένα ἐξάγεσθαι.

Silentium violatum quam inexpiabili religione Graeci sanxerint, apparet ex eo, quod qui contra illud peccaverant capitis damnabantur. Huius rei testes sunt iuvenes illi Acarnanes, quos, cum non initiati templum Cereris imprudenter ingressi essent, etsi nondum quicquam de ipsis caerimoniis sacris comperissent, deprehensos et a magistratibus Eleusiniis „tamquam ob nefandum scelus“ interfectos esse narrat Livius 31, 7 sqq. Morte delictum luit etiam ille, qui, ut scribit Aelianus (fr. 43 Hercher.), τὰ τῆς φερρεφάτης ὄργια ἐδίωξε θεώσασθαι ἀτέλειος ὄν. . . καὶ ἐπὶ τινος ἀνελθὼν λίθον ἐώρα τὰ γινόμενα. Ἐκ γάρ τοι τοῦ λίθου κατώλισθε καὶ βιαία τῆ πληγῆ περιπεσὼν ἀπέθανε κτλ. Aeschylus poeta, quod invitus mystica quaedam prodiderat, vix mortem aufugit (Aristot. eth. Nicomach. III 1 p. 1111 a 9 sq. et comment.)¹. Alcibiades cum mysteriorum profanatorum accusatus esset, fuga mortem vitavit (Plut. Alcib. 22); complures amici eius capitis damnati sunt eorumque bona publicata, alii in exilium missi (καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ τοὺς μὲν ἀπέκτειναν, τοὺς δ' ἐκ τῆς πόλεως ἐξέβαλον Isocr. de iugo 8). Sacerdotum quoque execrationibus devovebantur, qui contra tacendi legem peccaverant: Ps.-Lysias adv. Andocidem 51 ἱέρεια καὶ ἱερεῖς στάντες κατηράσαντο πρὸς ἐσπέραν καὶ φοινικίδας;² ἀνέσεισαν κατὰ τὸ νόμιμον τὸ παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον. De eadem causa egit Andocides et ipse accusatus oratione quae inscribitur De mysteriis. Violare secretum est ἀμόρημα et ἀσεβεια περὶ τὸ θεῶ (Andoc. 29)³. Quin silentii legem migrare praecipua et quasi unica ratio est delinquendi in mysteria: Diog. Laert. II 101 ὁ δ' οὖν θεόδωρος προσκαθίσας ποτὲ Εὐρουκλείδῃ τῷ ἱερογράφῃ, λέγε μοι, ἔφη, Εὐρουκλείδι, τίνες εἰσὶν οἱ ἀσεβοῦντες περὶ τὰ μυστήρια; εἰπόντος δ' ἐκείνου, οἱ τοῖς ἀμνήτοις αὐτὰ ἐκφέροντες, ἀσεβεῖς ἄρα, ἔφη, καὶ σύ, τοῖς ἀμνήτοις διηγοῦμενος. Sopater sophista controversiam proposuit hanc (Rhet. gr. VIII 110 sqq. W.): Νόμος· τὸν ἐξεπιτόνια τὰ μυστήρια

¹ Cf. etiam O. Kern *Eleusinische Beiträge* (Progr. Halense 1909) 12 sq.

² Quia dis inferis devovebantur; cf. Rohde *Ps.* I 226 n. 3.

³ Cf. P. Decharme *La critique des traditions religieuses chez les Grecs dès origines au temps de Plutarque* 1904, 144—151.

(i. e. Eleusinia. ut ex iis quae sequuntur patet) *τεθναται*¹.
*Ὅναρ τις θεασάμενος τὴν τελευτὴν ἤρειτό τινα τῶν μεμνημένων,
εἰ ταῦτα εἶη, ἄπερ ἐώρακεν· ἐπένευσεν καὶ κρίνεται ἀσεβείας*².
Ergo non solum loqui de mysteriis, sed vel *ἐπινεῦσαι* pro
impietate habetur (111. 20 sq. *ὅτι ἀσεβείας ἐστὶ τὸ εἰπεῖν καὶ
ἐπινεῦσαι*). Reus idem patietur *τοῖς τῶν μυστηρίων νόμον
παραβῆναι τολμήσασιν* (112, 7 sq.); peccavit enim *περὶ τὰς θεὰς
καὶ τὰ μυστήρια* (112, 13 sq.). 117, 9 sq. ipsa *γνώμη νομοθέτου*
fingitur, quae *ἀπλῶς ὠρισμένως εἶπεν· ὅτι ἐάν τις τὰ μυστήρια
εἴπῃ, τιμωρεῖσθω*. Reus igitur id solum efficiat oportet, ut
demonstret se interroganti adnuentem silentium ipsum non
violasse. Diagoram Melium Athenienses absentem proscripserunt³ teste Aristophane (Av. 1072 sqq.):

ἐπαναγορεύεται,

*ἦν ἀποκτείνῃ τις ὑμῶν Διαγόραν τὸν Μήλιον
λαμβάνειν τάλαντον,*

quia sacra Eleusinia irriserat et profanaverat: Ps. Lysias adv.
Andoc. 17 *ἰσοῦτο δ' οὗτος (Andocides) Διαγόρου τοῦ Μηλίου
ἀσεβέστερος γεγένηται· ἐκεῖνος μὲν γὰρ λόγῳ περὶ τὰ ἀλλότρια
ἱερὰ καὶ ἑορτὰς ἱσέβει, οὗτος δὲ ἔργῳ περὶ τὰ ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει*.
Schol. in Aristoph. l. s. c. *οὗτος . . . τὰ δὲ μυστήρια ἠτέλιζεν,
ὡς πολλοὺς ἐκτρέπειν τῆς τελευτῆς . . . ἐκρηύθη δὲ τοῦτο διὰ τὸ
ἀσεβὲς αἰτιῶν, ἐπεὶ τὰ μυστήρια πᾶσι διηγείτο κοινοποιῶν αὐτὰ
καὶ μικρὰ ποιῶν κτλ.*⁴ Andocides de myst. 29 cum ad alios
tum ad Diagoram spectat, cum dicit: . . . *λόγους εἶπον ὡς*

¹ Sopatrum ipsa legis verba afferre probabile est ex similibus aliorum rhetorum locis: cf. Auctor ad Herennium I 13, 23 et prolegomena Marxii p. 107.

² Eandem controversiam paucis verbis ponit C. Chirii Fortunatiani ars rhetorica I 14 p. 91, 23 sqq. Halm.: . . . „qui non initiatus sacra enuntiaverit, capite plectatur; non initiatus sacra vidit in somnio, rettulit ei, qui fuerat initiatus: ille ait, haec sunt sacra. Petitur ad poenam et contra dicit“ eqs. (Lobeck, Agl. 188 n. i).

³ De Diagora cf. Wilamowitz *Textgeschichte der griech. Lyriker*. Abh. der Gött. Ges. d. Wiss. Phil.-histor. Klasse N. F. IV 3 (1900) 80—84.

⁴ Cf. etiam schol. in Aristoph. Nub. 830, Ran. 320. De libro quo Diagoras mysteria vulgasse dicebatur, cui titulus *Φρόνοι λόγοι* impositus erat, cf. Cam. Hontoir *Comment Clément d'Alexandrie a connu les mystères d'Eleusis*, Musée Belge IX (1905) 181—188; sed rectius libellum illum Diagorae postea subditum esse statuit Wilamowitz l. s. c. p. 84 et n. 1.

πρότερον ἑτέρων ἀμαρτιόντων καὶ ἀσεβησάντων περὶ τὸ θεοῦ οἷα ἕκαστος αὐτῶν ἔπαθε καὶ ἐτιμωρήθη. Qui dearum secretum violaverat, eum tamquam nefarium ab omnibus vitatum esse testatur Horatius, qui cum mercedem „fidei silentio“ praestandam praedicaret, statim recordatus silentii Eleusini dicit (carm. III 2, 25 sqq.): „Vetabo, qui Cereris sacrum vulgarit arcae, sub isdem sit trabibus fragilemque mecum solvat phaselon.“ In universum quanti cives Athenienses cultum Eleusinium aestimaverint, ostendit Isocrates de iugo 6: Alcibiadem inimici profanatorum mysteriorum accusaverunt εἰδότες τὴν πόλιν τῶν μὲν περὶ τοὺς θεοὺς μάλιστα ἔν ὀργισθεῖσαν, εἰ τις εἰς τὰ μυστήρια φάινται ἕξαμαρτιάνων, τῶν δ' ἄλλων εἰ τις τὴν δημοκρατίαν τοιμῶν καταλείπει¹.

Magna propterea religione et reverentia silentium sacrum servabant. Causa Alcibiadis cum ad res mysticas spectaret, coram solis initiatis acta est (Andoc. de myster. 12 ἔδοξε τοῖς πρωτάνεσι τοῖς μὲν ἀμύτιοις μεταστήσασθαι, αὐτοῖς δὲ κίλ.). Augustus quoque imperator „Athenis initiatus, cum postea Romae pro tribunali de privilegio sacerdotum Atticae Cereris cognosceret et quaedam secretiora proponerentur, dimisso consilio et corona circumstantium solus audit disceptantes“ (Suet. Aug. 93). Sopater l. s. c. saepius admonet, ne quid reus vel invitus de mysteriis prodatur: Πάντα δὲ σπουδαζέ παρακεκαλυμμένως λέγειν, μὴ λάθῃς ἐν τῷ καθίστασθαι ἕξαγορεύειν τι τῶν μυστηρίων (114, 6 sqq.). Ἐν τὰ μυστήρια διακινῶσαι γὰρ καὶ ἐρεῖς, οὐδὲν ἀποκαλύπτων ἁμοίως τῶν μυστικῶν (123, 19 sq.). Quin etiam mystae mori quam arcana prodere malabant, teste Gregorio Naz., qui or. 27 p. 491 (PG 36, 16 B) disputantes secum ita hortatur: Ἐκείνῳ γε συμβῶμεν ἀλλήλοις, μυστικῶς τὰ μυστικὰ φθέγγεσθαι καὶ ἀγίως τὰ ἄγια καὶ μὴ εἰπτεῖν εἰς βεβήλους ἀκοῖς τὰ μὴ ἕκφορα, μηδὲ σεμνοτέροις ἀποφαινόμεν τοὺς προσκεκοῦντας τοῖς δαιμονίοις καὶ τῶν αἰσθητῶν μύθων καὶ πραγματίων θεραπευτάς, οἱ θᾶττον ἂν τοῖ ἀήματοις ἢ λόγων ἔστιν ὧν μεταδοῖεν τοῖς ἀμύτιοις. Quae verba cum ad omnia mysteria spectent, ad Eleusinia quoque referri possunt.

Iam quaeramus, quaenam res mystis silentio tegendae fuerint. Legenti libros Graecorum notum est

¹ Cf. etiam Aristoph. Vesp. 376—8 cum schol.

omnes Eleusine initiatos libero ore professos esse certam melioris post mortem sortis spem, quam initiatione se assecutos esse persuasum habebant. Hanc felicitatem ipse hymnus Homericus pollicetur v. 480—482:

*Ὀλύμπιος, ὃς τὰδ' ὄπωπεν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων·
ὃς δ' ἀτελής ἱερῶν, ὃς τ' ἄμμορος, οὔποθ' ὁμοίην
αἴσαν ἔχει φθίμενός περ ἐπὶ ζῳῶν ἤγερόντι.*

Testimonia, quae collegerunt Lobeck, Agl. 69 sqq., Rohde *Psyche* I 290, Foucart *Les myst. d'Él.* 362 sqq., haec sunt: Pindar. fr. 137 Schroeder.; Sophocles fr. 753 N.; Plato Phaed. 69 C. ¹, Gorg. 493 B, Resp. 363 CD, 365 A; Isocrates panegyri. 28; Crinagoras AP XI 42; Aristides Eleus. II 30 sq. Keil., Panathen. I 302 Dindorf.; Proclus in Remp. Plat. 616 AB II 185, 10 sqq. Kroll.; Cicero de leg. II 14, 36. Addo Aristoph. Ran. 154 sqq. et chorum mystarum eiusdem fabulae v. 454 sqq. In statua Glauci hierophantae (saec. II p. C.) cum alia tum haec scripta inveniuntur (*Εφ. ἀρχ.* 1883, 81):

*Ἥ καλὸν ἐκ μακάρων μυστήριον, οὐ μόνον εἶναι
τὸν θάνατον θνητοῖς οὐ κακόν, ἀλλ' ἀγαθόν.*

Ab aliis quibus persuasum erat vitam post mortem a rebus in hac vita bene vel male gestis pendere, mystis praecipuus certe locus apud inferos attributus est. Velut Axiochi dialogi scriptor postquam bonorum futuram beatitudinem descripsit, 371 D habet: Ἐπιᾶθα τοῖς μεμνημένοις ἐστὶν τις προεδρία, καὶ τὰς δάσεις ἀγιστείας κακείσε συντελοῦσιν. Et Diogenes cynicus ἀξιούτων Ἀθηναίων μνηθῆναι αὐτὸν καὶ λεγόντων ὡς ἐν ἔδῳ προεδρίας οἱ μεμνημένοι τεργάνουσι, γελῶν, ἔφη, εἰ Ἀθηναῖος μὲν καὶ Ἐπαμεινώνδας ἐν τῷ βορβόρῳ διάξουσιν, εὐτελεῖς δέ τινες μεμνημένοι ἐν ταῖς μακάρων νήσοις ἔσονται (Diog. L. VI 39; cf. Iulian. imper. or. 7, 238 sq.).

Similiter Polygnotus celeberrima illa pictura Delphica mysteriorum cultores inter beatos effinxit (Pausan. X 28, 3) et τῶν τὰ δρώμενα τὰ Ἐλευσίνι ἐν οὐδενὸς θεμένῳ λόγῳ umbras,

¹ Quae hic de non initiatis limo demersis dicuntur, ex mysteriis Orphicis figuram duxerunt (Rohde *Ps.* I 313; Wobbermin l. s. c. 54), sed postea ad Eleusinia translata sunt, ut docent Diog. L. VI 39 (1 aullo post afferendus) et Aristides Eleus. II 30 sq. Keil.: Καὶ οὐκ ἐν οὐρανοῦ τε καὶ βορβόρῳ χειροκροτοῦσιν, ἀλλ' ἐν ταῖς ἀμύκταις αἰμαίνονται.

ad quas adscripsit *εἶναι σφᾶς τῶν οὐ μεμνημένων*, simul cum impiis puniri penicillo narravit (ibid. X 31, 9, 11).

Cum de spe vitam beatam post mortem adipiscendi libere loqui fas esset, de argumentis quibus illa spes nutriebatur non eadem libertate usi sunt mystae.

Haec argumenta non hausta esse ex abscondita quadam doctrina theologica probavit Lobeck, Agl. 140 sq. auctore allato Clemente Al. strom. V § 70, 7: *Οὐκ ἀπεικόνως ἄρα καὶ τῶν μυστηρίων τῶν παρ' Ἑλλήσιν* (ergo etiam Eleusiniorum ἄρχει μὲν τὰ καθάρσια, καθάπερ καὶ τοῖς βαρβάροις τὸ λουτρόν. Μετὰ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ μικρὰ μυστήρια διδασκαλίας τινὰ ἐπιόφθεσι ἔχοντα καὶ προπαρασκευῆς τῶν μελλόντων, τὰ δὲ μεγάλα περὶ τῶν συμπάντων, οὐ μαθάνειν οὐκέτι ἐπιλείπεται, ἐποπτεῖν δὲ καὶ περινοεῖν τὴν τε φύσιν καὶ τὰ πράγματα. Ergo quamquam minora mysteria fundamenta quaedam instructionis iecisse concedendum est, maiora certe nullam doctrinam praeberunt initiandis. Sed et illa scientia quam minora mysteria tradebant potius ad caerimonias ritusque sacros pertinuisse videtur, qua mystae „praepararentur“ ad ipsam initiationem. Idem dixit Aristoteles teste Synesio (Dio 10, PG 46, 1133sq. : *Ἀριστοτέλης ἀξιοῖ τοὺς τετελεσμένους οὐ μαθεῖν τι δεῖν, ἀλλὰ παθεῖν καὶ διατεθῆναι δηλονότι γινόμενους ἐπιτηδεύουσ.* Mysteria non esse talia, ut argumentis rationi humanae se insinuent, docent Plutarchus de def. orac. 22 p. 422C *Ταῦτα περὶ τοῦτον μυθολογοῦντος ἵκονον ἀτεχνῶς καθάπερ ἐν τελειῇ καὶ μύσει, μηδεμίαν ἀπόδειξιν τοῦ λόγου μηδὲ πίστιν ἐπιφέρουτος* et Galenus De usu partium II 448, 7 Helmreich, de Eleusiniis et Samothraciis disserens *Ἐμθρὰ . . . ἐκεῖνα πρὸς ἔνδειξιν ὧν σπειδεὶ διδάσκειν*.¹ *ἐναργῆ δὲ τὰ τῆς φύσεως κτλ.*

Ergo non errabimus dicentes silentium sacrum non ad theologiam quandam pertinuisse, cum numquam de doctrina quae vere dici possit sermo fiat. Attamen alias res silentio tegendas fuisse non pauci sunt testes.

Auctores ubi in universum loquuntur, ipsa „mysteria“

¹ Hic scriptorem mysticum Christianum conferre liceat, Dionysium, dico q. d. Areopagitam ep. 9, 1 de *οριῶ* et *ἀρρηῶ* disputantem: *Καὶ τὸ μὲν πείθει καὶ παιδεύει τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν, τὸ δὲ δρᾶ καὶ ἐνδρῶει τῶ θεῶ τοῖς ἀδιδάκτοις μυστηγωγίαις.*

silentio premenda esse dicunt. Hymnus Homericus ὄργια καλά taceri iubet; item Lucianus de saltat. 15: Τὰ ὄργια σιωπᾶν ἄξιον, τῶν ἀμνηστῶν ἕνεκα. Sopater l. s. c. p. 111, 20: Νόμος τὸν ἔξειπόντα τὰ μυστήρια τεθνᾶναι¹.

Sed inde non efficitur omnia quaecumque et quocumque modo ad mysteria spectabant silendi legi subiecta fuisse. Distinguuntur enim ea, quae solis initiatis scire convenit, ab iis quae profanos quoque impune audire licet. Velut Pausanias I 14, 2 dicit: Πρόσω δὲ ἵναί με ὠρμημένον τοῦδε τοῦ λόγου καὶ ὁπόσα ἐξήγησιν ἣ ἔχει τὸ Ἀθήνησιν ἱερὸν, καλούμενον δὲ Ἑλεσίνιον, ἐπέσχευ ὄψις ὀνειράτος· ἃ δὲ ἐς πάντας ὅσιον γράψαι, ἐς ταῦτα ἀποστρέψομαι². Aelian. fr. 44 Hercher. haec tradit: Quando Battus τῆς Θεσμοφόρου τὰ μυστήρια ἐγλίχεται μαθεῖν . . . αἱ ἱερεῖαι . . . τῶν μὲν ἀπορρήτων καὶ ἃ μὴ ἰδεῖν λῆθον ἵν, τούτων οὐκ ἐξουιώνουν οἱ· τῶν δὲ πρώτων καὶ ἐξ ὧν οὔτε τοῖς θεασαμένοις οὔτε τοῖς δείξασιν ἐμελλέ τι ἀπαντήσεσθαι δεινόν, παρείχον οἱ βλέπειν ταῦτα. Apertius etiam Libanius scripsit orat. Corinth. 19: Ἐπεὶ δὲ μυστηρίων ἐνημόνευσα, βούλομαι τι τῶν ἐντεῦθεν εἰπεῖν. Ἔστι δὲ οὐ τῶν ἀπορρήτων ὃ μέλλω λέγειν· οἷτοι γὰρ τὰ τ' ἄλλα καθαροῖς εἶναι τοῖς μύσταις ἐν κοινῷ προαγορεύουσιν, οἷον τὰς χεῖρας, τὴν ψυχὴν, τὴν φωνήν Ἑλλήνας εἶναι, καὶ ἰδίᾳ πάλιν τὸ „εἰ τοῦ καὶ τοῦ σίτου“³ ἐγεύσω, οὐ καθαρὸς πάρεαι“ κτλ. Ergo certa praecepta, quae puritatem ritibus et lustrationibus acquirendam postulabant, omnibus nota erant, cum ante initiationem ea servari oporteret. Fortasse cum Lobeckio Agl. 191 huc trahendus est locus Senecae ep. 95, 64: „Idem dicere de praeceptis possum: aperta sunt, decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt, ita in philosophia arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur, at praecepta et alia eiusmodi profanis quoque nota sunt“.

¹ De Theocr. 26, 13sq. et Catull. 64, 260 cf. infra p. 17 n. 1.

² Cf. IX 25, 6. — Ad placita Christiana hanc distinctionem transtulit Gregor. Naz. or. 40 p. 728 (PG 36, 425 A): Ἐχέεις τοῦ μυστηρίου τὰ ἐκθορα καὶ τὰς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς οὐκ ἀπόρρητα· τὰ δὲ ἄλλα κρύπτεις παρὰ σεαντῶ κτλ.

³ Ita ed. Foerster. VI 20, 11. non recte, ut probavit A. Brinkmann M. Rh. LXIX (1914) 263: σίτου καὶ τὸ μὴ σίτου libri; εἰ τοῦ καὶ τοῦ ἢ καὶ τοῦδε Lobeck, Agl. 190.

Attamen causae huius abstinentiae solis mystis apertae erant. Clemens enim Al. strom. II § 106 ἐπιτεῖθεν, inquit, οἶμαι καὶ τὸν ἐρόντα τὰς τελετὰς οὐ μόνον τινῶν ζῴων ἀπαγορεύειν ἕπιθεσθαι, ἀλλ' ἔστιν ἔτι καὶ τῶν κατὰθεομένων ἐπιξεῖλετο τῆς χρήσεως μέρος, δι' αἰτίας ἕς ἴσασιν οἱ μύσται. Haec de Eleusiniis quoque dicta esse ostendit Th. Wächter *Reinheitsvorschriften im griech. Kult* (= Religionsgesch. Versuche u. Vorarb. IX 1, 1911) 96 et praecipue 103 (ubi fabae¹ commemorantur), quem secutus est Foucart *Myst. d'Él.* 284—6.

Praeterea nonnulla quae ad res a dis gestas pertinebant mystis solis aperiebantur². Isocrates panegy. 28: Ἀμίτρος ἀγικομένης εἰς τὴν χώραν ἡμῶν. ὅτε ἐλιανίθη τῆς Κόρης ἀρπασθείσης καὶ πρὸς τοὺς προγόρους τοὺς ἡμετέρους εὐμενῶς διατεθείσης ἐκ τῶν ἐτεργεσιῶν. ἕς οὐχ οἶόν τ' ἄλλοις ἢ τοῖς μεμενμένοις ἀνοίειν. Ergo beneficia, quibus incolae Eleusinii deam errabundam affecerant, non initiatis abscondebantur. Iure tamen mihi videor addere: abscondebantur res a dis gestae, quatenus in teletis agebantur, non quatenus ad historiam fabularem pertinebant et a poetis cantabantur. Hanc distinctionem disertis verbis Iulianus imper. or. 5, 169 A de mysteriis Matris deum disputans indicat: Εἰθ' ἔστις γίνεται τὰ λοιπά, τὰ μὲν διὰ τοὺς μυστικοὺς καὶ χρησίους θεσμούς, τὰ δὲ καὶ φησῖναι πᾶσι δυναμένους· ἡ δὲ ἐκτομὴ τοῦ δένδρου — τοῦτο δὲ τῇ μὲν ἱστορίᾳ προσίχει τῇ περὶ τὸν Γάλλον. οὐδ' ἐν δὲ τοῖς μυστηρίοις — κτλ. Ergo de his libere licet discurrere, sicut facit imperator³.

¹ Fabas edendi interdictum Eleusiniis cum communi Graecorum opinione religiosa commune fuisse videtur: cf. L. Malten *Archiv für Religionswissenschaft* XII (1909) 443 n. 3 et R. Wünsch *Frühlingsfest der Insel Malta* 1902, 33sq.

² Cf. Lobeck, Agl. 131—3. Theocrit. 3, 50: Ἰανῶνα, ὡς τοσσῆν' ἐκίρησεν, ὅσ' οὐ περσεῖσθε βέβηλοι. Callimach. Aet. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 4sqq. cum res quasdam a Iunone gestas narrare coepisset, ipse se interpellat his verbis: Κέρον, γέρον, ἰσχεο, κινδρὲ θεαί, οὐ γ' αἰεὶ καὶ τα πρὸ οὐχ οἶσι. Ὄνοο κάθ' ἑνεῶ' οὐ τι θεῆς ἴδες ἐκρά φικιτῆς, ἐξ αν ἐπι καὶ τῶν ἱόντες ἱστορίην.

³ Cf. etiam C. F. Hermann *Gottesdienstliche Altertümer der Griechen*² 1858 § 32 n. 15 et 16. Forsitan hoc modo explicandus sit Diodorus V 77: Τὴν τε γὰρ παρ' Ἀθηναίους ἐν Ἐλευσίνι γινουμένην τελετήν, ἐπιφανιστάτην σχεδὸν οἶσαν ἀπασῶν, καὶ τὴν ἐν Σαμοθράκι, καὶ τὴν ἐν Θράκι ἐν τοῖς

Agebantur vero cum in ceteris Graecorum orgiis tum Eleusine res gestae deorum. Ideo Gregorius Naz. or. 39 (PG 36, 337) paganos interrogat: *Ὁὐ Κόρη τις ἡμῖν (παρ' ἡμῖν Lobeck, Agl. 199) ἀρπάζεται ἢ Δημήτηρ πλανᾶται . . . καὶ τὰ μὲν ποιεῖ τὰ δὲ πάσχει: αἰσχύνομαι γὰρ ἡμέρα δοῦναι τὴν νυκτὸς τελετὴν καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχιμοσύνην μυστήριον. Οἶδεν Ἐλευσίς ταῦτα καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων καὶ σιωπῆς ὄντως ἀξίωσιν ἐπόπται* Propterea caerimoniae sacrae vocabantur τὰ δρώμενα. Clemens Al. protr. § 12, 2: *Διὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἴδι ἐγενέσθην μυστικόν, καὶ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς δαδουχεῖ. Qui agebat, ποιεῖν τὰ μυστήρια dicebatur. Alcibiades quod hoc modo mysteria profanasset accusatus est teste Andocide de myst. § 11: Ἀλκιβιάδην δὲ τὸν στρατηγὸν ἀποδείξω ἡμῖν τὰ μυστήρια ποιοῦντα ἐν οἰκίᾳ μεθ' ἑτέρων, καὶ ἐὰν ψιφίσθηθε ἄδειαν, ᾧ ἐγὼ κελεύω, θεράπων ἡμῖν ἐνὸς τῶν ἐνθάδε ἀνδρῶν ἀμύητος ὧν ἐρεῖ τὰ μυστήρια . . . 12 . . . ὅτι ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ Πουλύτιωνος γίγνοιτο μυστήρια: Ἀλκιβιάδην μὲν οὖν καὶ Νικιάδην καὶ Μέλητον, τούτους μὲν αὐτοὺς εἶναι τοὺς ποιοῦντας, συμπαρεῖναι δὲ καὶ δρᾶν τὰ γινόμενα καὶ ἄλλους, παρεῖναι δὲ καὶ δούλους . . . 15 Τεῦκρος . . . ἐπαγγέλλεται τῇ βουλῇ . . . μὴ γύσειν περὶ τε τῶν μυστηρίων, συνεργὸς ὧν, καὶ*

*Κίκουσι . . . μυστικῶς παραδίδουσαι: κατὰ δὲ τὴν Κρήτην ἐν Κνωσὶ νόμιμον ἐξ ἀρχαίων εἶναι φανερῶς τὰς τελετὰς ταύτας πᾶσι παραδίδουσαι καὶ τὰ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐν ἀπορητῶ παραδιδόμενα παρ' αὐτοῖς μὴδὲνα κρύπτειν κτλ., ut fabulae in mysteriis repraesentatae, non ipsa mysteria omnibus nota fuerint. Huc spectat etiam Diodor. III 61: Οὐ θέμις τοῖς ἀμύητοις ἱστορεῖν τὰ κατὰ μέρος; V 49: Καὶ τὰ μὲν κατὰ μέρος τῆς τελετῆς ἐν ἀπορητοῖς τηρούμενα μόνοις παραδίδουσι τοῖς μνηθεῖσι. Cf. Anrich l. s. c. 32. Nonnulli loci Plutarchi huc spectantes infra c. III afferentur. Fortasse hac de causa Callimachus Aet. Oxyrh. Pap. VII 25 v. 7 ita scribit: Ἐξ ἂν ἐπεὶ καὶ τῶν (i. e. τῶν ἱερῶν) ἦροντες ἱστορίην, quamquam v. 6 θεῆς ἱερὰ φοικτῆς commemorat. Aelian. fr. 43 Hercher.: Οὐ γὰρ τί πον παραπλήσιον ἢ μυστηρίων ἱστορίαν ἢ τὴν Περσεφόνην ἐβελῆσαι ἀρπάσαι αὐτήν; Recte igitur M. Dibelius *Die Isisweihe bei Apuleius und verwandte Initiationsriten*, Heidelb. Sitzungsber. 1917, 4, p. 15 dicit: Eine kurze Erzählung der Kultsage ist auch vor Uneingeweihten erlaubt; nur die Einzelheiten, vor allem die in den Mysterien gezeigten heiligen Gegenstände und Handlungen, gilt es vor profanen Blicken zu schützen. — *Pictores etiam, quamquam eorum ars saepe circa res Eleusinas versatur, numquam ipsius teletae partem accurate exprimunt; cf. J. N. Svoronos Journal internat. d'archéologie numismatique IV (1901) 183 sq.; O. Kern Eleus. Beiträge (1909) 8; 11,**

τοὺς ἄλλους τοὺς ποιούντας μεθ' ἑαυτοῦ . . . 16 μυστήρια ποιῶν
 Ἀκκιβιάδην κτλ. Ergo hi agunt, illi spectant.

Monstrantur quoque res quaedam sacrae et verba adduntur. Plutarch. Alcib. 25: Θεσσαλὸς Κίμωνος . . . Ἀκκιβιάδην . . . εἰσάγγειλεν ἀδικεῖν περὶ τὸ θεῶ ἀπομιμούμενον τὰ μυστήρια καὶ δεικνύοντα τοῖς αὐτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς ἑαυτοῦ ἔχοντα στολὴν οἴανπερ ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά, καὶ ὀνομάζοντα αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολιτικῶνα δὲ δαδούχον, κίρκκα δὲ Θεόδωρον Φεγγέα, τοὺς δὲ ἄλλους ἑταίρους μύστας προσαγορεύοντα καὶ ἐπόπτας κτλ. Ps.-Lysias adv. Andocidem 51 reum arguit: Οὗτος γὰρ ἐνδὲς στολῆν, μιμούμενος τὰ ἱερά ἐπεδείκνυε τοῖς ἀμύτοις καὶ εἰλε τῆς φωνῆς τὰ ἀπόρρητα. Ergo praeter τὰ δρώμενα etiam τὰ δεικνύμενα et τὰ λεγόμενα silentii fide tegenda fuerunt¹.

Ad res sacras mystis tantum monstrandas ipsum quoque fanum Eleusinium quodammodo pertinuit: nam ne in hoc quidem ingredi profanis fas erat. Ideo Pausanias somnio admonitus est, ne describeret τὰ ἐντὸς τοῦ τεύχους τοῦ ἱεροῦ, quia profani θεῶς εἴργονται (I 38, 7). Soli mystae aras in fano positas viderunt, ut testatur Arrian. Anab. III 16, 8: Ὅστις μεμύηται ταῖν θεαῖν ἐν Ἐλεσίνι, οἶδε τοῦ Ἐῦδαμένου τὸν βωτῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὄντα. At iuvenes Acarnanes supra memorati, cum „templum Cereris“ non initiati intravissent, „tamquam ob nefandum scelus interfecti sunt“. Aelius Aristides in eos, qui templum Eleusinium destruxerant, in hunc modum invehitur (or. Eleus. II 31 Keil.): Ὁ τὰ ἄφρατα γίναντες. Proclus memoriae tradidit Eleusine edictum propositum fuisse, quo non initiati templum ingredi vetarentur (in Alcib. I 11 Cousin.)²: Ὅς γὰρ τοῖς εἰς τὸ τῶν Ἐλεσινίων τέμενος εἰσιούσιν ἐδηλοῦτο τὸ πρόγραμμα μὴ χωρεῖν εἴσω τῶν ἀδύτων ἀμύτοις οὐσι καὶ ἀτελέστοις, οὕτω κτλ.³ Iulianus imper. (or. 7, 239C) verbis:

¹ De rebus sacris in calatho Eleusiniarum Alexandrinorum absconditis cf. Callimachi hymn. in Cererem v. 2—4: Τὸν κάλαθον κατιόντα χαίρειαι θεασέσθε βεβαλοὶ μηδ' ἀπὸ τῶ τεύχους μηδ' ἐνόθεν αἰγώσοσθε: cf. Wilamowitz *Reden und Vorträge*³ 1913, 294; de „orgiis“, quae sunt res sacrae eistis mysticis occultatae, mysteriorum Bacchicorum cf. Theocrit. 26, 13—q. et Catull. 64, 260. ² Creuzeri editio hoc loco (p. 5) corrupta est.

³ Cf. Lex Andaniensis (Ziehen, *Leg. sacr.* 58) § 7.

Εἶσω τῶν ἱερῶν εἰσφρήσσοι περιβόλων idem significat quod est *μυεῖσθαι*¹.

Sacra cum agerentur vel monstrarentur, formulis quibusdam sacris accuratius explicabantur. Locum Ps.-Lysiae supra commemoravimus, ubi reus *μιμούμενος τὰ ἱερὰ ἐπεδείκνυε τοῖς ἀμύητοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρρητα* i. e. formulas sacras². Sopater quoque l. saepius all. p. 123 verborum hierophantiae mentionem facit: *Ἄν τῶν ἱεροφάντων ὀήσεων ἀσθῶμαι κτλ.* Ultimo mysteriorum die, qui vocabatur *αἱ Πλήμοζοι*, pronuntiatam esse *ὀῆσιν μυστικὴν* narrat Athenaeus II 496 A.

¹ De vocibus *ἐμβατεύειν*, *εἰσφρήσσοι*, pervadere = *μυεῖσθαι* cf. M. Di-belius l. s. p. 16 c. p. 35 et 43; *ibid.* 20: *Schon das Betreten des heiligen Ortes unter Führung des Mystagogen ist ein Teil der Initiation.* Saepissime verba *εἶσω τῶν ἱερῶν περιβόλων εἶναι* vel sim. idem valent quod est ad sacra admissum esse. Testimonia quae sequuntur mihi suppeditavit Aug. Brinkmann. Philo de fuga et inv. § 81: *Βανέτωσαν ἕξω περιρραντηρίων*; de Abrah. § 128: *Ἐντὸς εἰλεῖται θεῶν περιβόλων.* Heraclit. quaest. Homer. 3 p. 4, 14: *Ἡμεῖς δ' οἱ τῶν ἀβεβήλων ἐντὸς περιρραντηρίων ἠγίσμεθα.* Herm. Trismeg. Stob. I p. 400, 9W.: *Ἐνδοτέρω τῶν ἱερῶν ἀδύτων.* Plotin. I 6, 8: *Πῶς τις θεάσεται κάλλος ἀήχανον οἷον ἕνδρον ἐν ἀγίοις ἱεροῖς μένον οὐδὲ προῖον εἰς τὸ ἕξω, ἵνα τὸ καὶ βέβηλος ᾖ;* ἴτω δὲ καὶ σινεπισθῶ εἰς τὸ εἶσω ὁ δυνάμενος. Synesius ep. 72: *Μένειν εἶσω τῶν περιβόλων τῶν ἱερῶν.* Iulianus Caesares 313A: *Πόρρω πον τῶν ἱερῶν ἀπικαίνετο περιβόλων.* Damasc. v. Isidori 35 (in Cobeti edit. Diog. Laert.): *Ἐῶσω τῶν ἀδύτων.* Macarius Magnes 195, 18 Blondel.: *Τῆς ἀθανασίας ἕνδρον τῶν περιβόλων οἴου.* Io. Chrysost. de S. Babyla c. 17 med.: *Τῶν ἱερῶν εἶσω περιβόλων ἵν.* Method. conviv. VI 3, 139 p. 67, 2 Bonwetsch.: *Τῶν ἱερῶν εἶσω περιβόλων ἀποκλεισθείας.* Cyrillus (?) apud Suid. II 2, 861, 7 Bernh.: *Ἱερῶν περιβόλων μακρὰν ἀποκλεισθῶσαν.* Vita S. Leonis Magni Anal. Boll. XXIX 407, 17: *Τῶν θεῶν περιβόλων πόρρωθεν αὐτοῖς ἐξελαύνει.* Ignatius v. Nicephori patriarchae Cpol. p. 196, 1 de Boor.: *Ἐξω τῶν θεῶν περιβόλων γενέσθαι.* Gennadius patr. Constantinopol. dial. cum Ind. ed. A. Jahn, Anecd. gr. theol. p. 46, 13: *Τῶν ἀδύτων ἕνδρον τῶν ἱερῶν γενόμενον.* Haec tamen testimonia non omnia ad sacra mystica referri debent, cum ad alia quoque sacra non quilibet admitteretur; cf. [Lysias] adv. Andoc. 52: *Ἐμε δὲ παρελθὼν τὸν νόμον, ὃν ἡμεῖς ἐθεσθε, εἰργασθῆαι τῶν ἱερῶν αὐτὸν ὡς ἀλλήτριον ὄντα, ταῦτα πάντα βιασίμενος εἰσελθόντων ἡμῶν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔθυσεν ἐπὶ τῶν βωμῶν ὧν οὐκ ἐξῆν αὐτῷ καὶ ἀλίγη τοῖς ἱεροῖς περὶ αὐτοῦ γένεσθαι, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον* (i. e. templum Atheniense), *ἐχερνήψατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέριβος.* — De sanctuario Cereris Alexandrino cf. Callimachi hymn. in Cererem v. 128sq.: *Μίσγα τὰ τὰς πόλιος πρηντάνηα τὰς ἀτελείωτος, τὰς δὲ τελεσοφείας ποτὶ τὰν θεὸν ἄχρῖς ὀμαρτεν.*

² Cf. Rohde *Ps.* I 289 n. 1.

At praeter formulas sacras a sacerdotibus recitandas fuerunt etiam quae dicebantur symbola a mystis pronuntianda, quae a Christianis demum scriptoribus patefacta sunt¹: *θεῖ γὰρ*, scribit Clemens Al. protr. § 22, 4. *ἀπομνησῶσαι τὰ ἔργα αὐτῶν καὶ τὰ ἄσθητα ἐξείπειν*. Idem paullo ante (21, 2): *Κἄστι*, inquit, *τὸ σένημα Ἐλευσίνιον μυστήριον· ἐρίσσεισα, ἔπιον τὸν κικεῶνα, ἔλαβον ἐκ ζίστις, ἐργασάμενος² ἀπεθέμην εἰς κλάθρον καὶ ἐκ καλάθρον εἰς ζίστιν³*. De quibus symbolis, quae verbis obscuris de industria uti videntur, accuratius agere cum non sit nostri instituti, sufficiat paucis indicasse, ad quasnam res silentii sacri disciplina pertinuerit. Ex quibus id quidem, quod est summi momenti, efficitur: silentium mysticum non qualemcumque theologiam, sed actiones ritusque sacros cultus mystici texisse.

Causam silentii primitus fuisse metum, ne peregrinis sacra gentilia nota fierent, optime demonstravit Lobeckius, Aglaoph. 270—282. Ab initio enim unaquaeque familia vel gens suum habuit cultum proprium, ad quem admitti quemquam non gentilicium fas non erat, cum vehementer timerent homines, ne cultu deorum domesticorum vel gentiliciorum ritumque ad eos placandos apto evulgatis praesidium et beneficia eorum in alios transferrentur⁴. Dearum quoque Eleusiniarum

¹ Dibelius qui l. s. c. 17sq. symbola coram non initiatis proferri potuisse contendit, non reputavit symbolum, quo mystae inter se agnoscant, si omnibus notum fiat, non iam esse symbolum (ut ipse ait p. 12).

² *ἐργασάμενος* Lobeck, Agl. 25, 27. Lectionem traditam perperam defendunt Dieterich *Eine Mithrasliturgie* 125sq. et Körte *Archiv f. Religionswiss.* XVIII 116sq. Kern ib. XIX 433 n. 1. A. Rutgers van der Loeff (*Mnemosyne* XLV [1917] 361sq.) cum Döllingero *Heident. und Christent.* 168 legit *ἐργ. ἔπιον*. Cum calathum ab Eleusiniis Atticis alienum fuisse probabile sit (Pringsheim *Archäol. Beiträge z. Gesch. des elus. Kults.* Diss. Bonn. 1905, 49 et Wilamowitz *Reden und Vorträge*³ 1913, 275), symboli forma a Clemente et Arnobio tradita ad Eleusinia Alexandrina videtur pertinuisse.

³ Arnobius adv. nat. V 26 idem symbolum Latinis verbis reddidit.

⁴ Cf. locus gravissimus Plut. Aet. Rom. 61 p. 278F—279A (coll. Plin. NH III 65). Hanc opinionem de publicis quoque sacrificiis valuisse apparet ex [Demosth.] contra Neaer. 73: *Καὶ αὐτὴ ἡ γὰρ ἐπιτήρησις τῶν ἀσθητικῶν ἔργων ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ εἶδεν αὐτὸ προσίζειν αὐτῆν ὅσον ἐπίειν οὐραυ.* Cf. etiam H. Schmidt, *Veteres philosophi quomodo iudicaverint de precibus* *Religionsgesch. Vers. u. Vorarb.* IV 1, 1907, p. 59. Goblet d'Alviella,

(sicut in universum deorum inferorum) cultum a principio gentilicium fuisse vel ex eo apparet, quod initiandi a sacerdotibus ex solis Eumolpidarum et Cerycum familiis oriundis in gentem dearum cultui deditam recipiebantur ritu quodam adoptionis et nuptiarum ritui simillimo.

Sed hanc silendi causam non sufficere ad silentium mysticum Eleusinium quale postea fuerit explicandum facile perspicitur. Quamquam enim rituum sacrorum notitia non iam intra unius familiae vel gentis fines continebatur, sed omnes linguam Graecam callentes, quin Romani quoque ad mysteria admittebantur, tamen silentium tantum aberat ut aboliretur, ut officiosius servaretur. Praeterea etiamsi cultus ille Cereris et Proserpinae ab initio e diversis sacris constabat, non tam a cultu dearum quolibet quam a mysteriis tacendi praeceptum repetebatur, et cum de secretis caerimoniis aliorum quam plurimorum numinum vix sermo fiat, silentium Eleusinium celeberrimum fuit et quasi in proverbium abiit. Aliam igitur sibi de causa silentii finxerint opinionem Graeci necesse est, quae investiganda nobis erit, cum non originem silentii veram, sed Graecorum de illo opiniones scire nostra intersit.

Qua de re quaerenti veteres auctores vix umquam respondent. Nam philosophorum opiniones, quas postea tractabimus, ad explicandum cultum popularem adhibere nisi summa cum cautione non licet, cum suas ipsorum sententias populi religionibus imputare soliti sint.

Nec tamen plane desunt, e quibus aliquatenus pateat, quid Graeci de silentii mystici natura et causa opinati sint.

Unica silentii Eleusinii causa in hymno in Cererem Homericum indicatur haec (v. 476sq.):

ὄργια κατὰ

σεμνά, τὰ τ' οὐ πως ἔστι παρέξιμεν οὔτε πνθέσθαι
οὐτ' ἀχέειν· μέγα γάρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει ἀδδῆν.

Nihil hoc loco de cultu familiae secreto, sed reverentia dis debita¹ („die Scheu vor der Gottheit“ Rohde *Ps.* I 280)

De quelques problèmes relatifs aux mystères d'Éleusis. Revue de l'hist. des religions XLVI (1902) 176—181.

¹ Vel: deorum religio; cf. W. Otto, *Religio und superstitio.* Archiv

linguam coercere dicitur. Bis τὸ σέβας ratio silentii praedicatur. V. enim 478 ad voces ὄργια καλὰ novum adiectivum σεμνά primo hexametri pede, quo magis eniteat, additur et statim verbis quae sequuntur explanatur: Τὰ τ' οὐ πως ἔστι παρέξιμεν οὔτε πειθέσθαι οὔτ' ἀχέειν (ergo τὸ σεμνόν nititur silentio et versa vice), post quae ratio silentii denuo clare effertur verbis: Μέγα γὰρ τι θεῶν σέβας ἰσχάνει ἀδίδν.

Quid sibi vult illud θεῶν σέβας?

Ceres saepissime appellatur σεμνή eiusque mysteria σεμνά praedicantur. Hymnus Homericus incipit: Σίμιτρον ἠύζομον, σεμνήν θεὸν ἄροχον ἀείδειν. In sepulcro Phytali (Paus. I 37. 2) scriptum erat σεμνήν Σίμιτρον. Mysteria quoque huius deae sunt σεμνά: ὄργια καλὰ . . . σεμνά (hymn. Homer. v. 476. 478). In Nubibus Aristophanea Athenae celebrantur (302 sqq.): Οἱ σέβας ἀρρήτων ἱερῶν, ἵνα μυστοδόκος δόμος (i. e. telesterium Eleusinium) ἐν τελεταῖς ἀγίας ἀναδείκνυται. Sophocl. Oed. Col. 1050 σεμνά τέλη Eleusinia. Eurip. Hippol. 25 σεμνῶν ἐς ὄψιν καὶ τέλη μυστηρίων (Eleus. i. Apud Athenaeum VI 253 D in hymno a Duride allato haec inveniuntur: Τὰ σεμνὰ τῆς Κόρης μυστήρια. Iulianus Caesar or. 5, 173 A laudibus effert Cereris et Proserpinae τὰ σεμνὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια. De altari Cereris Eleusinio loquitur Euripides Suppl. 290: Σεμναῖσι Σιροῦς ἐσχάρας παρημένῃ.

Aristophanem initiationem non solum σεμνήν, sed etiam ἀγίαν appellare supra vidimus: ἐν τελεταῖς ἀγίας. Revera ἀγιος est fere synonymum vocis σεμνός¹. Ideo nonnumquam ἀγιος et σεμνός coniunguntur, ut Plat. Soph. 249 A σεμνὸν καὶ ἀγιον, Crito 51 A σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον; Isocr. 11, 25 ἀγιος καὶ σεμνῶς (ἔχειν περὶ τὰ θεῖα)²; [Demosth.] c. Neaer. 77 ἀγιῶν καὶ σεμνῶν ἱερῶν, 78 σεμνὰ καὶ ἄγια (τὰ νόμιμα). Vocem ἀγιος saepissime praecipueque de rebus ad mysteria spectantibus usurpari demonstravit Wobbermin l. s. c. p. 59 sqq.³.

f. Religionswiss. XII (1909) 537. Idem significat vox ἄγιος (= ἄγιος) quam codex Mosquensis pro σέβας praebet; cf. Eug. Fehrle *Die kultische Keuschheit im Altertum* (Religionsgesch. Vers. VI 1910) 45.

¹ Cf. n. quae antecedit.

² Cf. Passow-Crönert *Wörterbuch der griech. Sprache* s. v. ἀγιος.

³ De vocibus ἀγιός, ἄγιος sim. cf. Eug. Fehrle l. s. c. p. 44—54; cf. etiam Th. Wächter l. s. c. p. 1 n. 1. A. Fridrichsen *Hagios-Qados* Kristiania 1916).

Idem fere dicendum est de vocabulo *ὄσιος*. Schol. Aristoph. Nub. 304 ἐν τελεταῖς ἀγίαις· ἐν τελεσιουργίαις ὄσιωτάταις, τοῦτέστι τοῖς μυστηρίοις.

Maiestas (σέβας, ἄγος, ὁσιότης) vero timorem et terrorem incutere solet. Inde ἄγιος et φρικώδης affinitate quadam iunguntur: Demosth. 23, 74 δικαστήριον, ὃ πάντων ἀγιώτατα τοῦτων ἔχει καὶ φρικωδέστατα. Philo Iud. de somn. II § 123: Τὸν ἀγιώτατον καὶ φρικωδέστατον νόμον. Iure igitur *σεμνή* θεὰ Ceres est θεῆ φρικτή (Callimach. Aet. Oxyrh. Pap. VII p. 25, 6). Plutarch. de prof. in virt. 10 p. 81 E: Οἱ τελούμενοι . . . προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς. In initiatione mystam occupant τὰ δεινὰ πάντα, φρίκη καὶ τρόμος καὶ ἰδρῶς καὶ θάμβος (Stob. Floril. 120, 28 M.: III 52, 49, p. 1089 H.)¹. Themistius philosophiae studiosum cum mysta comparans dicit (or. 20, 235 p. 287 Dind.): Ὅστε ὁ μὲν ἄρτι προσῶν τοῖς ἀδύτοις φρίκης τε ἐνεπιμπλατο καὶ ἰλίγγου, ἀδιμονία τε ξινείχετο καὶ ἀπορία ξιμπάση. Et Aelius Aristides de sanctuario Eleusinio sic loquitur (Eleus. § 2; II 28 Keil.): Τίς οὕτω σφόδρα ἔξω τῆς γῆς ἢ θεῶν . . . ὄσις οὐ κοινόν τι τῆς γῆς τέμενος τὴν Ἐλευσίνα ἰγείτο καὶ πάντων, ὅσα θεῖ' ἀνθρώποις, ταῦτόν φρικωδέστατόν τε καὶ φαιδρότατον. Similia ac Plutarchus protulit Proclus in remp. II 108, 18 sqq. Kroll.; in Alcib. p. 142 Creuzer.

Iterum observamus voces maiestatem terroremque significantes saepe coniungi cum vocabulis ad silentium pertinentibus. Plutarchus de prof. in virt. 10 p. 81 E iungit φόβον et σιωπῆν. Aristoph. Nub. 302 σέβας ἀρρήτων ἱερῶν. Cf. schol. in locum: Οὐ σέβας· ὅπου σέβασμά ἐστι καὶ ἀπόρρητα μυστήρια. Μίαν γὰρ αὐτοῖς τὸ μὴ ἐξαγγέλλεσθαι ταῦτα ἐσπονδάζειο. Iulianus or. 5, 173 A σεμνὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια. [Demosth.] c. Neaer. 73 (τὰ πάτρια τὰ πρὸς τοῖς θεοῖς) ἄγια καὶ ἀπόρρητα. 74 (τὰς θυσίας) τὰς σεμνοτάτας καὶ

¹ Fragmentum per errorem inscribitur Θεμιστίου ἐκ τοῦ Περὶ ψυχῆς. „Plutarchi libro Περὶ ψυχῆς haec vindicavit Wytttenbach ad caelem Plutarchei libri de sera num. vind. (Lugd. Bat. 1772) 129. Recepit Bernardakis Plut. VII 21 sqq.“ (Hense l. c.). Contra dixit E. Maaß *Orpheus* 303—305; at cf. E. Rohde *Neue Heidelb. Jahrb.* VI (1896) 17 sq. = *Kl. Schr.* II 313.

ἀπορητίους. In hymno Homérico τὸ σέβας disertis verbis rationem silentii exhiberi supra exposuimus. *Μυστικῶς τὰ μυστικά φθέρησθαι καὶ ἀγίως τὰ ἄγια καὶ μὴ ὀλίπειν εἰς βεβήλους τὰ μὴ ἐκφορα* hortatur Gregor. Naz. I. supra p. 11 commemorato. Diogenes L. VIII 7 ex carmine, qui inscribebatur Pythagorae ἱερὸς λόγος, hunc versum affert: Ὡ νέοι, ἀλλὰ σέβασθε μεθ' ἡσυχίης τάδε πάντα. Cf. etiam Plato Phaedr. 275 D (τὰ τῆς ζωγραφίας ἔχοντα) σεμνῶς πάνε σιγῆ; S. Basilii M. de Spir. s. § 66 (Migne PG 32. 189 A) τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασφύζεσθαι.

Terror igitur maiestatis divinae animum mystae invadebat. Cur timore et tremore percussus sit, nullo negotio intellegitur. Ceres enim et Proserpina inter deos inferos numerantur¹ regnantque in illo regno ignoto et tenebroso, in quod anima hominis post mortem descensura est. Earum igitur potestas est in animam hominis mortui. Omnia vero quae ad mortem et ad inferorum regnum spectant timore et horrore animos Graecorum implebant. Porro timor ad silentium adigit. Unde Graeci taciti praeteribant sepulcra teste Phot. lex. s. v. *χερίττονες· οἱ ἡρώες· δοξοῦσι δὲ κακοπιπτοὶ εἶναι*. *Μὴ ὅ καὶ οἱ τὰ ἡρώα παριόντες σιωπῶσιν* idem fere legitur in schol. in Aristoph. Av. 1490 et apud Hesych. s. v. *χερίττονες*; cf. Rohde *Ps.* I 243 sq., 244 n. 1 et H. Schmidt *Veteres philosophi quomodo iudicaverint de precibus* p. 65, ubi plura afferuntur testimonia, taciti loca Furiis sacra, ut docet Sophocles chorum senum Atticorum inducens haec canentem (Oed. Col. 125—133 : *Προσέβα γὰρ οὐκ* (Oedipus) *ἂν ποτ' ἀστιβές ἄλσος ἐς τᾶνδ' ἀμυμιακετᾶν χορᾶν, ἔς τρέμομεν ἡέγειν καὶ παραμείβομεθ' ἀδέροκτος, ἀφώνως ἀλόγως τὸ τᾶς ἐνφύμοι σίωμα φροντίδος ἔέντες*. Propterea etiam Eurhynus Nicopolitanus, qui sepultus post XV dies revixerat, dixit, *ὅτι πολλὰ μὲν ἴδοι καὶ ἀκούσειεν ἐπὶ γῆς θαυμασιά, κλεισθῆναι δὲ πάντα ἄρρητα φηλέατιεν* (Procl. in remp. II 115, 20sq. Kr.).

Sed terror quem deae Eleusinae incutiunt mixtus temperatusque est laetitia, ut speciose observavit Aristides l. s. c.:

¹ Cf. schol. Aristoph. Nub. 305: *Οἰωνοὶ τε θεοὶ· προσᾶντο αὐτοῖς τῶν κατορθόνων, ὧν ἡ Δήμητρο καὶ Κόρη.*

φοικωδέστατον τε καὶ φαιδρότατον. Di enim inferi simul habentur et terribiles et propitii¹; terrent et invitant; terrent maiestate, invitant et alliciunt promissis. Unde homo quamvis eos timeat et maxima animi reverentia ad eos accedat, tamen eorum benignitatem implorat; quin, cum di superi in Olympi vertice residentes imperium in mortales habeant et solummodo egregios quosdam viros ut Ulixem peculiaribus beneficiis afficiant, deorum inferorum societate multo familiarius utitur homo. Ab iis non solum beneficia huius vitae, ut largam messem, exspectat, sed post mortem quoque cum in illorum umbrosum regnum descenderit, se ab illis receptum iri et felici sorte eorum gratia fruiturum esse sperat, quae res quam maxime ei cordi est.

Talia beneficia praecipue a dearum Eleusinarum cultoribus sperabantur². Hae enim, ut vidimus p. 20, initiatum quodammodo in familiam suam recipiebant. Mysta fit *γεννήτης τῶν θεῶν*³ (Axioch. 371 D). Ergo homo affinitate quadam cum

¹ Cf. Rohde *Ps.* I 206. Wobbermin *Religionsgesch. Stud.* 18sq. — De gaudio mystico cf. Plut. de tranqu. an. 20 p. 477 D: *Ἐν τῶν βίον μίσην οἴτα καὶ τελετὴν τελειοτάτην ἐν θρησκείᾳ δεῖ μεστόν εἶναι καὶ γήθους*. (Cf. etiam Horat. *carm.* II 19, 5sq. (viso Baccho poeta exclamat): *Euhoe recenti mens trepidat metu plenoque Bacchi pectore turbidum laetatur eqs.* Porphyrio in hunc locum adnotat: *Viso enim deo quis non perturbetur, licet gaudeat?*

² Ideo sculptores et vasorum pictores Cererem et Proserpinam tales finxerunt, ut maiestatem simul et benignitatem spirarent; cf. praecipue Ceres Cnida. — Proclus in *remp.* II 108, 18sq. Kr. animum mystae inter timorem et gaudium fluctuantem philosophiae ratione descripsit: *Καὶ γὰρ αἵται (αἱ τελεταὶ) χρώμεναι τοῖς μύθοις, ἵνα τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν ἀρρηκτον κατακλείωσιν, συμπαιδείας εἶδὸν αἵται ταῖς ψυχαῖς περὶ τὰ δρώμενα τρόπον ἄρρωστον ἡμῶν καὶ θεῖον· ὡς τοῖς μὲν τῶν τελομένων καταπλήττεσθαι δειμάτων θεῖον πλήρεις γυνομένους, τοῖς δὲ συνδιατίθεσθαι τοῖς ἱεροῖς συμβόλοις καὶ ἐαυτῶν ἐκστάντας ὅλος ἐνιδρῶσθαι τοῖς θεοῖς καὶ ἐνθεάζειν.*

³ *I.* est ὁ εἰς τὰ γένη τεταγμένος schol. in I. (ex Aristot. *πολ.* 149.). Ad rem cf. Rohde *Ps.* II append. 7 p. 421sq., qui contra Wilamowitzium (*Gött. Gel. Anz.* 1895, 984) probavit Axiochum esse *γεννήτην τῶν θεῶν*, quia initiatus est, et postquam ostendit mystam adoptione in gentem dearum receptum esse, finem facit scribens: *So aber ist der voll Geweihte γ. der Götterfamilie κατὰ τὴν ποίησιν.*

numine coniungitur¹. Quae nam post mortem a dis exspectaret, supra exposuimus.

Τὸ σέβας igitur, quod deabus debetur — ut paucis id comprehendamus, quod magis sentiri quam verbis exprimi potest — est reverentia quae exhibetur maiestati benevolentia temperatae². Hanc mystae linguam coercere hymnus Homericus dicit, neque est, cur hoc miremur³. Initiatus enim nullo suo merito neque propria virtute, sed mera dearum horrendarum liberalitate et gratia summorum bonorum particeps fit; postquam variis lustrationibus purgatus est, ad videndas et audiendas res ignotas et mirabiles multitudini absconditas admittitur; non solum de huius vitae prosperitate, sed de animae quoque post mortem feliciore sorte certior fit; in societatem dearum receptus quodammodo earum familiaris efficitur — nonne timuisse putandus est, ne tanta beneficia in vulgus profanum efferens iram dearum excitaret et munera temere despecta amitteret? non veritus esse, ne res sacras et divinas verbis cottidianis reddens omniumque oculis exponens et ipse numen contemneret et aliorum contemptui traderet⁴?

Addere forsitan liceat, quod testibus Plutarcho et Proclo (cf. supra p. 22 et 24) mystae iis quae in mysteriis viderant et audierant quam maxime commovebantur. De talibus vero quae homo intimo animo experitur non facile coram quibuslibet loquitur, praesertim cum non initiati rem non intellegant et

¹ Hanc opinionem posteriores philosophiae ratione excoluerunt. Velut Sopater Rhet. gr. VIII 115, 3 W. docet mysteria Eleusinia confirmare τοῦ τῆς νεχρῆς πρὸς τὸ θεῖον συγγενέης (Rohde Ps. I 293 n. 1. Proclus in remp. I 75, 5 sqq. Kr. mysteria συνάπτειν τοῖς θεοῖς dicit.

² De hoc reverentiae religiosae sensu, qui timorem gaudio miscet, libro egregio cui titulus est *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen* (1917) disputavit R. Otto theologus. De timore mystico, quem Otto vocat „das Numinose“, cf. p. 5 sqq., de gaudio, quod ille „das Fascinosum“ appellat, 33 sqq., de silentio ex illis oriundo 71 sqq.

³ Cf. Hippolyt. refut. praef. § 1 p. 1, 19 sq. Wendl. de haereticis mysteria Graeca imitantibus disputans: οἱ δὲ διὰ τὸ σωτῆρα ἀποζητέειν τὰ ἄρρητα ἐναντῶν ἀντήρῳ ἐπιφροσύνησαν πολλοῖς θεῶν σέβειν.

⁴ Cf. Horat. carm. III 3, 51 sq. cogere humanos in usus omne sacrum; epist. I 16, 54 miscetis sacra profanis. Plaut. Trin. 286 mali... sacrum profanum habent.

ad deridendum eum. quem sine causa commoveri putant, prompti sint. Sed haec incerta sunt¹.

Vides in cultu Eleusinio semina quaedam religionis mysticae quam nos dicimus non desiderari. Mystica enim religio est quae hominem quatenus est homo ad numen accedere doceat, non de bonis et divitiis neque de republica sollicitum, sed de animae sorte anxium; quae eum familiariter cum dis coniungat ita, ut ipse quodammodo deus fiat. Sane non affirmamus Eleusine ecstaticum illum enthusiasmum quo Bacchi cultores furebant viguisse; neque opiniones illas quae in mysteriis orientis, ut Isidis, Matris Magnae Phrygiae, aliorum, grassabantur, Cereris et Proserpinae mystis adscribimus. Etiam magis pietatem mysticam quam philosophi praesertim Neoplatonici coluerunt, quae cum nostris de re mystica placitis consentit, a mysteriis Eleusiniis plane alienam fuisse concedimus. Attamen tenuia quidem, sed vera rei mysticae initia Eleusine inventa esse concessis iis quae exposuimus nemo iam mihi iure negare videtur².

¹ A reticentia mystica quam tractavimus distinguendum est silentium, quod mystae in ipsis orgiis feruntur servasse. Velut Philostratus v. Apollonii Tyan. I c. 15 de hominibus Apollonium admirantibus scribit: *Ὅσπερ ἐν μυστηρίοις ἐπιώπων*. Libanius or. 10, 6 (I 403, 4 sqq. Foerster.): *Μυστηρίων τε τιμὴν εἶχε τὰ ἐν τούτῳ τῷ Πιέθρῳ τοσαύτη μὲν αἰδῶς ἦν, ἦν ἀλλήλους τε καὶ τοῖς ἀθιγῆτάς οἱ παρόντες ἰδοῦντο, τοσαύτη δὲ ἡσυχία, τοσαύτη δὲ σιωπή*. Cf. Lex Andaniensis (Ziehen, Leg. sacr. 58) § 9: Joseph. de bell. Iud. II 133. Bacchae quoque siluisse dicuntur auctoribus Suida s. v. *σιγῆρανόν*. . . καὶ παροιμία: *Βάκχης τρόπον*. *Ἐπὶ τῶν στεφανῶν καὶ σιωπηλῶν*. *Αἱ γὰρ Βάκχαι ἐσίγῳν* et Diogeniano prov. 3, 42: *Αἱ Βάκχαι σιγῶσιν* (cf. Lobeck, Agl. p. 67sq.; Rohde *Ps.* II 9 n. 3). De eadem re scribit Plutarchus de prof. in virt. 10 p. 81E: *Ὅς οἱ τελοῦμενοι κατ' ἀρχάς ἐν θυροῖσιν καὶ βοῇ πρὸς ἀλλήλους οὐνιάσι, δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν προσέχουσιν ἤδη μετὰ φωνῆς καὶ σιωπῆς, οὕτω κτλ.* Huc pertinet etiam quod sacra mystica plerumque noctu et in locis tenebrosis et abditis velut in speluncis agebantur. Testimonia huius moris afferunt Rohde *Ps.* II 45 n. 2 et Wobbermin *Religionsgesch. Stud.* p. 14; alia infra occurrent. Hoc silentium eandem quam reticentia radicem habere videtur, deorum dico praecipue inferorum horrorem. Apud philosophos silentium et reticentiam paulatim ita se miscuisse, ut iam non possent distingui, infra apparebit.

² E. Rohde *Ps.* I 293sq., 300; *Kl. Schr.* II 331sq. religionem mysticam quam nos vocamus ab orgiis Eleusiniis recte abiudicat: sed forsitan semina mystica eorum plus aequo attenuaverit.

Iam perspicuum est, cur mysteria Bacchi, Isidis, Matris Magnae, Mithrae, aliorum, quae vere mystica fuisse omnes concedunt, disciplinam quod ad silentii legem attinet Eleusiniae simillimam observaverint. Ubi religio mystica, ibi silentium quoque mysticum colitur, ita ut iure Tertullianus apologet. 7 scripserit: „cum vel ex forma omnium mysteriorum silentii fides debeat” et Origenes contra Celsum I 7: *Ἡ ἀρετὴ δὲ τὰ πανταχοῦ μυστήρια κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον κρήνην ὅσα οὐ διαφέρεται.*

II

**De philosophorum qui ante aevum imperatorum
fuerunt silentio mystico**

Silentii disciplina Eleusinia partem cultus deorum eiusque publici constituebat. Nullam ibi doctrinam fuisse quae celaretur vidimus; neque ipsum silentii praeceptum rationibus fulciebatur, sed mandato divino homines silere iubebantur nulla causa addita, nisi quod maiestas deorum sanctitasque ori frena imponere dicebatur.

At cum Graeci via ac ratione „rerum cognoscere causas“ aggredierentur et philosophiae fundamenta iacerent, in ritus quoque et praecepta cultus divini a maioribus accepti inquirebant. Qua ex indagatione duae potissimum opiniones ad sacra tradita pertinentes ortae sunt. Alii enim philosophi sola rationis virtute confisi patria sacra aut non curabant aut omnino repudiabant, alii vero iis ita utebantur, ut ea tuerentur quidem, sed altiore novoque sensu replerent.

Et antiquiores philosophi quid de cultu et caerimoniis senserint, fere ex usu et consuetudine eorum cognoscitur, cum data tantum occasione et non dedita opera de his rebus verba fecerint. Posteris demum temporibus doctrina largior exerevit et ad certas formas et ad artis praecepta revocata est.

Silentio quoque mystico philosophi (nisi omnino illud aversabantur) primitus utebantur ita, ut artis vocabula mystica vel etiam disciplinam mysticae plus minus similem adhiberent.

Silentii a mysteriis ad philosophiam transeuntis tenuia initia apud Orphicos conspicimus, quorum orgia a mysteriis

Eleusiniis proxime absunt. Hos silentium quoddam observasse ipsa orgiorum vox clamat, testatur etiam occultus eorum *ἱερὸς λόγος*, quem Herodotus II 81 commemorat¹, et notissimus versus Orphicus *φθέγγομαι οἷς θεμὺς ἐστί, θεῶν δ' ἐπίθεοθε βέβηλοι*, quem primum a Platone (Conviv. 218 B), deinde a plurimis scriptoribus in usum vocatum esse infra videbimus². At cum mystis Eleusiniis nulla quae vere dici posset doctrina traderetur, sodalicia Orphica theologiam quandam excoluerunt, unde Aristoteles (fr. 10 Rose) de placitis (*δόγματα*) eorum loquitur. Quae placita circa res divinas versabantur ita, ut fabulis mythologicis initia quaedam admiscerentur philosophicae inquisitionis et explanationis, quam tamen ut ad perfectam et absolutam doctrinam revocarent eis non contigit³. Silentii igitur disciplina Orphica, quamquam ceteroqui silentii Eleusinii simillima erat, tamen cum Orphicus *ἱερὸς λόγος* semina nonnulla rationis philosophicae contineret, aliquo modo transitum a silentio mere mystico ad silentium quod appellare possumus philosophicum efficit. Et notandum est, cum illa dogmata Orphica ad rerum divinarum naturam pertineant, silentium philosophicum statim ab initio res theologicas texisse.

Silentium Orphicum vel eo, quod cultus publici pars non erat neque rei publicae legibus defendebatur, facilius impune violari poterat. Re vera Pythagorei nonnulli et Plato saepius *ἀπόρητα* Orphica in publicum traxerunt⁴. Quaerimus igitur, cur Orphici silentium, quod legibus et poenis sanctum non fuerit, tanta severitate expostulaverint. Tali eos modo magis reverentiam doctrinae sacrae debitam inculcare quam ipsam reticentiam efferre voluisse, ut placitis suis sanctitatem et

¹ Huc pertinent etiam Orphicorum symbola lamellis aureis impressa velut *ἕρμος ἐς γὰρ ἔπειτον*, quae a non initiatis intellegi nequeunt.

² Cf. etiam Lobeck, Agl. 439 sqq., 450 sqq. Abel, Orphica fr. 4, 5, 6 — Buresch *Klaros* 1889, 112 n. 56; Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 121, 130. De forma *ἀεὶδω ξυρετοῖσι κτλ.* cf. Abel fr. 42 et Nauck, Iambli. de vita Pyth. liber 1884 p. 238, qui explicat, quomodo hic versus Pythagorae attribui potuerit a Stobaeo; videsis infra c. III et IV (ubi locus Eusebii affertur, quem Abel non attulit).

³ Cf. Rohde *Psyche* II 106 sqq.; p. 106 R. haec scribit: *eine Theosophie, die zur Philosophie zu werden strebte.*

⁴ Plato, Phaed. 61 sqq.; de Philolao Pythagoreo cf. Rohde *Ps.* II 122 u. 1.

auctoritatem adderent, suspicio est neque ea fundamento caret, ut procedente commentatione accuratius perspiciemus.

Orphicis non una ratione comparandi sunt Pythagorei. Nam hi quoque mystico sodalicio coniuncti caerimonias rituum mysticorum simillimas observabant¹. At praeterea via ac ratione naturam rerum investigare coeperunt. Ipse Pythagoras scientiae fundamenta iecerat; Pythagorei aedificium magis magisque exstruebant et exornabant². Verum hanc scientiam ne statuamus omnino alienam fuisse a Pythagoreorum opinionibus ad res divinas pertinentibus, sed ab his initium et originem duxisse et procedente demum tempore magis sui iuris factam esse, ita tamen ut originis suae conscia semper fuerit. Cum autem mysticis legibus sodales res sacras silentio occultare iuberentur, non intellegitur, cur non hunc silentii morem ad res philosophicas extenderint, ubi ratio philosophica circa rem sacram mysticamque versaretur³. Sane non ita nobis rem fingimus, ac si Pythagorei paucos tantum discipulos eosque diligentissime selectos diu examinatos et probatos per variorum rituum circuitus doctrina aliqua recondita et inaudita initiassent; attamen, ne nimium dicam, propensos eos fuisse, qui sententias etiam philosophicas sublimiores tanti aestimarent, ut non cuilibet delectu non habito eas aperirent, consentaneum mihi videtur esse.

Quae de Pythagoreorum secta memoriae tradita sunt, opinionem nostram confirmant. Ne tamen quae scriptores posteriores et maxime Neopythagorei q. d. commenti sunt, ipsius Pythagorae et veterum Pythagoreorum aetati attribuamus, utamur memoria tantum antiquiore. Qua edocemur Pythagoreos nonnullas doctrinae partes silentio pressisse, neque unquam haec reticentia ad res sacras solas, non ad res philosophicas pertinuisse dicitur⁴. Diogenes Laert. VIII 15 haec ex Aristoxeno profert: Ἐλεγον τε καὶ οἱ ἄλλοι Πυθαγόρειοι μὴ

¹ Zeller *Phil. d. Gr.* I⁵ 325 sq.

² Cf. Windelband-Bonhöffer *Gesch. d. antiken Philos.*³ 1912 p. 23; Rohde *Ps.* II 159.

³ Zeller qui l. s. c. p. 329—331 res ad scientiam solam pertinentes reticentiae legi subjectas fuisse negat, tamen addit: *abgesehen von ihrer etwaigen symbolisch-religiösen Bedeutung.*

⁴ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* I⁵ 324.

εἶναι πρὸς πάντα πάντα ὀρθιά, ὡς φησιν Ἰσοκρίτης ἐν δεκάτῃ παιδευτικῶν νόμων. Iamblichus vitae Pyth. § 31 magistrum Aristoxeni inducit: Ἰσοκρεῖ δὲ καὶ Ἰσοκρίτης ἐν τοῖς περὶ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας¹, διαίρεσιν τινα τοιάνδε ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων (i. e. a Pythagoreis) ἐν τοῖς πάνυ ἀπορρητοῖς διαφιλίσσασθαι· τοῦ λογικοῦ ζῆρον τὸ μὲν εἶσιν θεός, τὸ δὲ ἄνθρωπος, τὸ δὲ οἷον Πυθαγόρας² (quod placitum doctrinae Pythagoricae indolem partim philosophicam partim theologicam bene ostendit). E re est cum his conferre quae Iamblichus § 226sq. exscripsit ex Nicomacho et Apollonio Tyaneo, qui Timaeo Aristoxeno aliis usi erant³, etsi pro more posteriorum vario fuce exornata sunt: Τὰ κριώτατα καὶ σφραγιστάτα τῶν ἐν αὐτῇ δογματίων ἀπόρητα ἐν ἑαυτοῖς διεφύλακτον Ἕπαντες αἰεὶ, μετὰ ἀκριβοῦς ἐχεμυθίας πρὸς τοῖς ἐξωτερικοῖς ἀνέκφορα διατηροῦντες, ἀγράφως ἐν μνήμῃ τοῖς διαδόχοις ἄπερ (καθάπερ Nauck) μυστήρια θεῶν μεταδίδόντες. Διόπερ οὐδὲν ἐξεφοίτησε τῶν γε λόγων ἀξίων μέχρι σοφλοῦ, διδασκόμενα δὲ καὶ μανθανόμενα ἐντὸς τοίχων μόνον ἐπιρριζώετο.

Ergo qui sodales non erant, iis certa sectae placita audire non licebat. Sed praeter reticentiam Pythagorei alium celandi modum usurpasse videntur. Addit enim Iamblichus l. s. c.: Ἐπὶ δὲ τῶν θυραίων καὶ ὡς εἰπεῖν βεβήλων, εἰ καὶ ποτε τύχοι, διὰ συμβόλων ἀλλήλοις οἱ ἄνδρες ἡντίστοιχοι. Haec si vera essent, primum haberemus testimonium veritatis, quam celari oporteret, imaginum et aenigmatum involucris vestitae et velatae eo consilio, ut coram illis etiam, quos veritatem illam audire fas non esset, sine periculo de ea sermo esse posset. Sed quid dicendum est de symbolis Pythagoricis?

¹ Cf. Zeller I⁵ 280. — „Qui liber utrum recte Aristoteli tribuatur — quam ad sententiam propensus est Zeller — an ei, id quod V. Rose, Rohde, alii contendunt, abiudicandus sit, neque certum est neque ullius fere momenti, si vera est virorum doctorum opinio conscriptum esse librum π. τ. Πυθαγορίων si non ab ipso Aristotele, tamen certe a peripatetico quodam Aristotelis et aetate et scribendi ratione⁴ iure dicit C. Hölk. De acusmatis sive symbolis Pythagoricis, diss. Kil. 1894, 22.

² Fr. 192 Rose.

³ Guil. Bertermann, De Iamblichi vitae Pythagoricae fontibus diss. Regimont. 1913, in tabella libello addita.

Aristoteles¹ ea ex parte collegit (Porphyr. v. Pyth. § 41 = fr. 196 Rose.)²: Ἐλεγε δέ τινα (Pythagoras) καὶ μυστικῶν τροπῶν συμβολικῶς, ἃ δὴ ἐπὶ πλεόν Ἀριστοτέλης ἀνέγραψεν. Οἶον ὅτι τὴν θάλατταν μὲν ἐκάλει Κρόνον δάκρυον, τὰς δὲ ἄρτους ῥέας χειρᾶς, τὴν δὲ πλειάδα Μουσῶν ἴσραν κτλ.³ Iamblichus v. P. § 82 Aristotele⁴ auctore haec tradidit: Ἔσσι δὲ ἡ μὲν τῶν ἀκουσματικῶν φιλοσοφία ἀζούσματα ἀναπόδεικτα καὶ ἄνευ λόγου, ὅτι οὕτως πρακτέον κτλ.⁵ Corn. Hölk⁶ et imprimis Frid. Böhm⁷ acusmata ab initio praecepta fuisse sacra et superstitiosa ostenderunt acusmaticis qui dicebantur ita ad observandum proposita, ut ratio non indicaretur; posteris demum temporibus cum doctrina subtilior philosophica in eis abscondita esse crederetur, ea facta esse „symbola“. Ergo non verum videtur esse, quod Iamblichus l. s. c. (v. P. 227) scripsit Pythagoreos symbolis usos esse, ut sententias suas profanis occultarent. Nihilominus acusmata ab initio apud sectam Pythagoricam doctrinam qualemcumque continuisse consentaneum videtur esse.

A primordiis enim sectae asseclae Pythagorae ex diverso institutionis modo in duas classes dispertiebantur, acusmaticorum qui solis acusmatis imbuebantur et mathematicorum qui ad plenam scientiam admittebantur⁸. Aliquantum igitur veri iis subest, quae cum alii tum Porphyrius v. P. 36sq. verborum fucio sane non parcentes narrant: Ὅσα γε μὴν τοῖς προσηοῦσι διελέγετο, ἡ διεξοδικῶς ἡ συμβολικῶς παρήρει.

¹ Si fuit Aristoteles; cf. supra p. 31 n. 1. Cum Arist. in universum antiquiorem referat acusmatum explicationem, Androcydes medicus quem Alexandri M. aetate *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβολῶν* scripsisse ostendit Corssen M. Rh. LXVII (1912) 240sqq., morali potius utitur interpretatione; cf. Hölk p. 30, 46.

² Cf. Zeller I⁵ 324 n. 2; § 42 (fr. 197 Rose.) ex alio fonte fluxit.

³ Acusmata hic ab Aristotele enumerata non esse vera acusmata fortasse recte suspicatur Hölk p. 25; nobis nunc singulae acusmatum formae curandae non sunt.

⁴ Ut probavit Val. Rose, Arist. pseudep. 202sq., cf. Rohde *Kl. Schr.* II 139sq.; Hölk 31—35.

⁵ De aliis fragmentis Arist. cf. Hölk 21sqq.

⁶ 4sqq. ⁷ De symbolis Pythagoreis, diss. Berol. 1905.

⁸ Cf. Rohde *Ps.* II 170; Hölk 6. Propter silentii exercitium quod novi sodales subibant Hölk cum Gellio I 9 acusmaticos novos discipulos fuisse putat. Sed taciturnitatis studium cum more per acusmatum ambages docendi nihil commune habet.

Αὐτὸν γὰρ ἰν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα καὶ τῶν προσιώντων οἱ μὲν ἐκάλουντο μαθηματικοί, οἱ δ' ἀκουσματικοί. Καὶ μαθηματικοὶ μὲν οἱ τὸν περιττότερον καὶ πρὸς ἀκριβείαν διαπεπονημένον τῆς ἐπιστήμης λόγον ἐκμεμαθηχότες, ἀκουσματικοὶ δ' οἱ μόνας τὰς κεφαλαιώδεις ἐποθήκας τῶν γραμμάτων ἄνευ ἀκριβεστέρας διηγήσεως ἀκροῦότες. Verum est acusmata plerumque non ab ipsis Pythagoreis inventa, sed ex superstitione populari petita esse: at cum Pythagorei ea in usum suum vocarent, non ea nuda assumpserunt, sed aliquo modo ad sectae placita rettulerunt cumque suis de rebus divinis opinionibus coniunxerunt. Propterea fieri non potuit, quin acusmata illa, quatenus a Pythagoreis usurpabantur, statim ab initio pro involucris reconditae qualiscumque doctrinae haberentur¹. Nam quae acusmatis vel praecipiebantur vel docebantur, non omnino ab eorum sodalium qui mathematici audiebant opinionibus et placitis abhorreere poterant, nisi quod quae mathematici rationibus et argumentis probabant, acusmaticis breviter et ratione non addita ita tradebantur, ut norma „vitae Pythagoricae“ essent. Argumentatio vero, qua mathematici acusmata probabant et interpretabantur, si vera fuit argumentatio, iam ab incunabulis sectae initia philosophicae contemplationis prae se tulerit necesse est. Ergo etiamsi effata illa non erant mera involucri placitorum philosophicorum, tamen Pythagorei acusmatis (i. e. brevibus formulis vitae praecepta vel fortasse etiam doctrinam aliquam enuntiantibus) usi esse videntur eo consilio, ut hominibus veritatis minus capacibus doctrina quaedam traderetur quidem, sed non omnino denudaretur. „Postea vero“, ut ait Hölk², „cum ex studiis mathematicis et physicis, quorum quasi primordia conspiciuntur in acusmatis³, exorta esset philosophia Pythagorica, non iam sola disciplinae ratione differebant acusmatici a mathematicis, sed etiam disciplinae materia; philosophia enim Pythagorica solis mathematicis patebat et nota erat; omnes

¹ Fortasse acusmata illa, quae Hölk non esse vera acusmata suspicatur (cf. supra p. 32 n. 3), a Pythagoreis inventa et popularibus acusmatis adiuncta sunt. Quod si verum esset, inde concludere liceret Pythagoreos aliis quoque acusmatis altiore sensum subiecisse; haec enim sine dubio opinionem sacram tegunt.

² L. s. c. 6sq.

³ Si ita intelleguntur, ut Pythagorei de eis sentiebant.

vero continebantur eadem vitam degendi ratione a Pythagora instituta ideoque omnes colebant acusmatum praecepta, quibus *Πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου* regebatur.“ Hac ratione acusmata magis magisque facta sunt „symbola“ i. e. altiorem sensum philosophicum tegere putabantur. Denique viri docti nonnumquam acusmatis placita arcana a genuino eorum sensu alienissima attribuerunt (*ἔξωθεν ἐπισοριζομένους προσάπτειν εἰκότα λόγον* Iambl. v. P. 86)¹. Haec de quaestione difficillima proferri potuisse credimus. Non igitur solum, qui sodales non sunt, a certis doctrinis prohibentur, sed etiam intra sectam Pythagoricam socii exoterici et esoterici distinguuntur, quorum hi doctrinam apertam, illi imaginum velis operam accipiunt.

Nota illa taciturnitas Pythagorica (*ἡ ἔχεμυθία*), quae sicut vox *ἔχεμυθία* ad ipsum Pythagoram redit², cum reticentia, de qua nunc nobis res est, eo cohaeret, quod discipulorum mentes ad reticendi legem observandam praeparat. Hanc eandem quam illa causam habere, id quod nunc solummodo suspicamur, infra magis perspicietur. Utrumque silentii genus uno verbo comprehendere videtur Porphyrius v. P. 19: *Ἄ μὲν οὖν ἔλεγε τοῖς συνοῦσιν, οὐδὲ εἰς ἔχει γράσαι βεβαίως· καὶ γὰρ οὐχ ἡ τυχοῦσα ἦν παρ' αὐτοῖς σιωπή.*

Pro certo igitur exploratoque affirmare possumus, veteres Pythagoreos praeter taciturnitatis exercitium reticentiae cuidam studuisse³ huncque silendi morem non solum ad res sacras, sed etiam ad rationes philosophicas accommodasse. Praeterea alia reticendi ratione usi illos, quos veritatis percipiendae incapaces credebant neque doctrinae integrae participes esse volebant, ita instituisse videntur, ut brevibus formulis quae acusmata audiebant initia quaedam doctrinae magis tegerent quam traderent. Haec porro acusmata iam apud veteres Pythagoreos magis magisque facta sunt symbola i. e. altioris doctrinae involucria. Hac Pythagoreorum consuetudine magis etiam quam Orphicorum opera silentium mysticum ad philosophos transmigravit. Sed eorum philosophiam fere in rebus

¹ Cf. Hölk 18 sq.

² Cf. etiam infra 54 sqq.

³ Überweg-Heinze-Prächter *Grundriss der Gesch. d. Phil.* I¹⁰ (1909) 44: *Die Verbreitung der Lehren (insbesondere wohl der theosophischen Spekulationen) unter das Volk war verpönl.*

divinis versatam esse velim observes. Cum causa silentii numquam disertis verbis indicetur, suspicari tantum licet sodales tacendo illud spectasse, ut rerum divinarum sanctitas agnosceretur et efferretur.

Eodem fere tempore, quo Pythagoras floruit, apud Iones illa philosophia excolebatur, quae populi superstitionibus plane reiectis sola rationis ope naturam rerum indagabatur. Hi viri silentium mysticum nullo modo curabant. De Heraclito quidem Ephesio haec narrantur (Diog. Laert. IX 6): *Ἀπέθρηξε δὲ αὐτὸ* (i. e. volumen suum) *εἰς τὸ τῆς Ἀπολείδου ἱερὸν, ὡς αἰν τινες, ἐπιτηδεύσας ἀσαφέστερον γράψαι, ὅπως οἱ δυνάμενοι μόνου¹ προσίοιεν αὐτῷ καὶ μὴ ἐξ τοῦ διημιόδου ἐκκατηγόρητον²*. Hac ratione, qui in difficili τοῦ ὀζοιεινοῦ doctrina laborabant, explicare studebant, cur Ephesius placita sua tot obscuritatibus involvisset. Haec tamen obscuritas non tam de industria ab eo quaesita esse videtur, quam cum ex sermone Graeco iis temporibus subtilitati philosophicae nondum satis apto tum maxime ex doctrinae Heracliti indole exsurgit. Illi enim persuasum erat rerum naturam difficillimam esse cognitu ideoque verbis explanari vix posse, qua ex persuasione praeclarum illud effluxit *ἢ γέσις χρόπιεσθαι φιλεῖ* (fr. 123 D.). Ideo vulgus stultum aspernabatur (fr. 1, 17, 29, 34, 49, 56, 57, 108, 121 D.). Ipsos deos quando loquuntur non clare loqui sed obscure docet fr. 93: *ὁ ἀναξ ὅτ' τὸ μακτεῖον ἔστω τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε χρόπιει ἀλλὰ σημαίνει*. Silentii vero mystici numquam mentionem facit, sed cum mysteria parvi aestimaret (fr. 14), ne voces quidem mysticas eum adhibuisse veri simile est. Quantam tamen vim illud *ἢ γέσις χρόπιεσθαι φιλεῖ* posteris temporibus in excolenda silentii mystici doctrina habuerit infra videbimus.

Cum post Pythagoram omnes philosophi usque ad Platonem rem mysticam neglegerent, summus hic vir elementa nonnulla religionis mysticae ad doctrinam suam accommodare non dubitavit, qua in re Orphicos imprimis vel potius Pythagoreos sequebatur. Sed res et voces mysticae, quas Plato usurpat, novam iam significationem induunt. „Mystae“ enim et „puri“ vocantur, qui verae sapientiae compotes fiunt. At

¹ Add. Diels.

² Cf. Cicero de deor. nat. III 35.

ritibus superstitiosis et sacrificiis prius lustrandi non sunt, qui scientiae fontem adeunt; sed certae leges a veri cupidis serventur oportet. Neque enim omnes idonei sunt, qui illam amplectantur; ideoque a limine philosophiae arcentur, qui ob mentis hebetudinem veri incapaces sunt. Πάντες γάρ, dicit Alcibiades (Conviv. 218 B) versu Orphico usus¹, κεκοινωνήκατε τῆς φιλοσόφου μανίας τε καὶ βακχείας· διὸ πάντες ἀκούσσεσθε. . . οἱ δὲ οἰκείται, καὶ εἴ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλός τε καὶ ἄγροικος, πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὤσιν ἐπίθεσθε. Theaetet. 155 E: Ἄθρει δὴ περισκοπῶν μὴ τις τῶν ἀμνήτων ἐπακούῃ. Qui sint profani, statim explicat: Εἰσὶν δὲ οὔτοι οἱ οὐδὲν ἄλλο οἰόμενοι εἶναι ἢ οὐ ἂν δύνωνται ἀπρὶξ τοῖν χερσὶν λαβέσθαι, πράξεις τε καὶ γενέσεις, καὶ πᾶν τὸ ἄόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίας μέρει. Gorg. 493 A: Τοὺς δὲ ἀνοήτους ἀμνήτους κτλ. Profani igitur sunt qui ad altio rem rerum considerationem se attollere nequeunt. Puritate enim, non sacra sed philosophica, vero sapientiae amatori opus est (Phaed. 67 B): Μὴ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐφάπτεσθαι μὴ οὐ θεμιτὸν ἦ. Pauci igitur sunt, qui summam sapientiam attingant (ibid. 69 CD): Εἰσὶν γὰρ δὴ φασιν οἱ περὶ τὰς τελειὰς „ναρθηροφόροι μὲν πολλοί, βάκχοι δὲ τε παῦροι“. Οὔτοι δ' εἰσὶν κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ περιφλοσοφηκότες ὀρθῶς².

At non solum his loquendi formulis ex mysteriis petitis utitur Plato, sed etiam veram reticentiam interdum expostulat. Velut cum Dionysio amico ut dogmata philosophica a vulgi contemptu defendat, tectis verbis doctrinam quandam subtiliorem communicat eumque rogat, ut sibi illam reservet neque in vulgus excidere patiatur epist. II 312 DE: Καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦδε, ὃ δὴ τούτου τιμωτέρον τ' ἐστὶν καὶ θεϊότερον, καὶ μάλα σφόδρ' αὐτῶ δηλωτέον, ἔπερ οὐ σὶ πέπομφας ἀποροῦμενος· φῆς γὰρ δὴ κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον οὐκ ἰκανῶς ἀποδεδείχθαι σοι περὶ τῆς τοῦ πρώτου φύσεως. Φραστέον δὴ σοι δι' αἰνιγμῶν, ἵν' ἂν τι ἡ δέλτος ἢ πόντιος ἢ γῆς ἐν πινυχαῖς πάθῃ, ὃ ἀναγνοὺς μὴ γνῶ. Ὡδε γὰρ ἔχει. Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκείνο αἴτιον

¹ Cf. supra p. 29.

² Alia testimonia v. apud Rohde Ps. II 293 n. 4 (Resp. 491 B, 494 A. Parmenid. 136 D): Ἀπρεπὴ γὰρ τὰ τοιαῦτα πολλῶν ἐναντίον λέγειν.

πάντων τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα κτλ. Ibid. 314A—C: *Ἐλάξοῦ μένοι μὴ ποτε ἐκπέσῃ ταῦτα εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδευτούς· σχεδὸν γάρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ ἔστιν τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελαστότερα ἀκούσματα, οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς εἴσηφεις φαρμαστότερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερα . . . πρὸς ταῦτ' οὖν σκοπῶν ἐλάξοῦ μὴ ποτέ σοι μεταμείλῃσῃ τῶν νῦν ἀναξίως ἐκπεσόντων. Μερίσι, δὲ φησὶ, τὸ μὴ γράφειν ἀλλ' ἐκμανθάνειν· οὐ γὰρ ἔστι τὰ γραφεία μὴ οὐκ ἐκλεσείν. Διὰ ταῦτα οὐδὲν πρόποι' ἐγὼ περὶ τούτων γέγραφα, οὐδ' ἔστιν σύγγραμμα Πλάτωνος οὐδὲν οὐδ' ἔσται, τὰ δὲ νῦν λεγόμενα Σωκράτους ἔστιν καλοῦ καὶ νέου γεγονότος. Ἐρρῶσο καὶ κείθου, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην νῦν πρῶτον πολλάκις ἀνεγρόες κατὰ-καύσον. De pluribus hic locus nos edocet. Primum quae Plato obscuris verbis enuntiat, ad res divinas, quin ad ipsam naturam divinam spectant. Deinde δι' αἰνιγμαῶν loquitur i. e. verbis non disertis, sed id quod verum est partim regentibus partim aperientibus utitur idque agit, ut litteras si quis non idoneus invenerit non intellegat¹. Cavendum etiam est, ne omnino in vulgus excidant: homines enim intellectu carentes veritatem, quae bona mente praeditos admiratione et summa voluptate afficit, capere non poterunt et deridebunt. Ideo Dionysius ne scribere quidem illam, sed ediscere iubetur². Plato igitur non solum silentium imperat, sed etiam sermone tecto utitur, ut res sublimiores et divinas profanis occultet³).*

At dixerit quispiam Platonem ioci causa illa scripsisse.

¹ Platonis epistolam non commemoravit W. Riepl *Das Nachrichtenwesen des Altertums* 1913, qui de litteris aenigmaticis egit p. 317sqq.

² Saepius mystica scribi vetantur. Cf. Iamblichus v. Pyth. § 226: *ἀγράφως καθάπερ μυστήρια παραδίδόντες*; id. de comm. math. scientia c. 22 p. 68 Fest.: *Ἄλλ' ἐπὶ τα πλείστα νεγρά ἔν παρ' αἰτοῖς, ἐν μνήμαῖς τε ἀγράφως διεσφῆξτο, αἱ νῦν οὐκέτι διαμύρονται κτλ.* Synesius de provid. II 5. 124AB: *Τὰ πρόσσω . . . ἔχθισμα ἀνευκίτω, συγγραφαῖς ἀνέλπατα.* S. Basilius de Spir. S. c. 27 *περὶ τῶν ἀγράφων τῆς ἐκλήσιας νομίμων* (velut de symbolo fidei et sim.). Sacramentar. Gelasian. p. 53 Wilson.: „Intentis itaque animis symbolum (fidei) discite, et quod vobis sicut accepimus tradimus non alicui materiae quae corrumpi potest, sed paginis vestri cordis ascribite.“ — Cf. etiam Plat. Phaedr. 275DE; ep. 7 p. 341sq.

³ [Sed cf. — praeter alios — Wilamowitz *Platon* I 124 not. II 279].

Persuadere tamen mihi nequeo summum illum virum tot verba ioci satis frigidi causa consumpsisse. Sed licet Plato non sine sale illa pronuntiaverit, his verbis lepidis, quae est eius consuetudo, altiorem sensum subdidisse putandus est.

Sed non solum hoc loco Plato δι' αἰνιγμῶν locutus est, sed in omnibus fere scriptis suis praeter methodum dialecticam aliam docendi rationem adhibuit. Mythis enim nonnullos dialogos exornavit et omnibus fere libris mythicum colorem aspersit¹. Hoc modo, ait, iam veteres poetae locuti sunt: (Resp. 332 B) ἡμίξατο ἄρα . . . ὡς εἴοικεν, ὁ Σιμωνίδης ποιητικῶς τὸ δίκαιον ὁ εἶη, et „omnes priorum philosophorum doctrinae mythorum nomen obtinent“²; Soph. 242 CD, 243 A ἐδόλωσ μοι δοκεῖ Παρμενίδης ἡμῖν διελέχθαι καὶ πᾶς ὅστις πρόποτε ἐπὶ κρίσιν ὤρμησε τοῦ τὰ ὄντα διορίσασθαι πόσα τε καὶ ποῖά ἐστιν. — πῆ; — μῦθόν τινα ἐκαστος φαίνεται μοι διηγέσθαι παίσιν ὡς οὔσιν ἡμῖν κτλ. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Ἑλεατικὸν ἔθνος . . . ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις κτλ. Sicut infantibus fabulae narrantur, quibus infirma eorum mens facilius aliquo praecepto imbuatur, ita veteres philosophi mythis sententias suas proponebant. In eundem modum Plato ipse, ubi ratio dialectica deficiebat, narrationibus fabulosis doctrinas sublimiores et difficiliores proferebat ita, ut fictis verbis et rebus veritas recondita subesset: Resp. 377 A: Τοῦτο (i. e. τὸ μῦθους λέγειν) δέ που ὡς τὸ ὄλοι εἰπεῖν ψεῦδος, ἐνὶ δὲ καὶ ἀληθείᾳ³; cf. Phaed. 85 CD.

Prohibet igitur Plato, ne certae doctrinae divulgentur, sed non lex mystica, sed ratio philosophica silere cogit. Propterea nullo hoc silentium vinculo cum mysteriorum reticentia coniunctum videtur esse, nisi quod hinc et illinc eadem artis vocabula usurpantur. Caveamus tamen, ne haec fuci vel ornandi sermonis causa a summo philosopho adhibita esse credamus, cum Plato verba mystica nova et altiore significatione imbuat. Neque satis est dicere Platonem, ubi rudes

¹ Cf. L. Couturat, De Platonicis mythis 1896.

² Theaetet. 152 C inter se opponuntur αἰνίττεσθαι τῶ πολλῶ ορθοτεῖ et τοῖς μαθηταῖς ἐν ἀπορρήτῳ τῆν ἀλήθειαν λέγειν. ³ Couturat p. 61.

⁴ Cf. ibid. 382 D: Ἐν ταῖς ἀπολογοῖαις, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι ὅπρ τὰ ἀληθῆ ἐξ ἡμῶν περὶ τῶν πολλῶν, ἀφομοιοῦντες τῶ ἀληθεῖ το ψεῦδος κτλ.

et indoctos arcet, id tantum postulare, ut discipuli per scientiae gradus et indagacionis laborem ad cognitionis cacumen tendant. Immo potius magister leges vere mysticas scribit, sed utique voci mysticae novum sensum subicit. Verum enim illud, quod philosophia ex sententia Platonis menti humanae ostendit, est verum divinum¹, cuius ad perfectam cognitionem homo non propria virtute et constanti labore, sed repentina mentis ecstasi pervenit². Ideo puritas, qua vero sapienti opus est, quodammodo sacra est³. Ideo etiam philosophicam contemplationem mysteriorum spectaculis assimilatur⁴ et saepius ad orgiorum praecipue Orphicorum praecepta et placita provocat⁵, ut sentiendis suis ratione non probandis ex illis argumenta quaerat et sacram, ut ita dicam, fidem et auctoritatem conciliet. Recte igitur etiam silentii mystici morem eo consilio ad sententias philosophicas transtulisse creditur, ut sacram quodammodo veritatis divinae dignitatem efferret et philosophiam maiore auctoritate circumdaret. Quia vero huius rei ultima causa est sublimitas veri divini, non immerito qui postea Platonem commentati sunt, ut infra apparebit, ad silentium Platonis mysticum locum celeberrimum Timaei rettulerunt (28 C): *Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εἶφεν τε ἔργον καὶ εἰρόντα εἰς πάντα ἀδύνατον λέγειν.*

Eisdem videtur causis motus esse Plato, ut non raro opiniones suas sublimiores sermone aenigmatico tegeret magis quam enarraret; aenigmata enim, ut ipse ait (epist. II 314 A), veritatis dignitatem a stultorum contemptu defendunt. Ad sermonem aenigmaticum etiam fabulae pertinent. Hae quoque cum in locum argumentationis succedant, quandocumque ratio dialectica deficit, veritatem maiorem esse praedicant, quam ut sola ratione comprehendatur; quod vero falsa veris miscent, non solum mentem humanam veritatem integram non capere demonstrant, sed etiam rudiora ingenia decipiunt et arcunt.

Plato igitur speciem quandam silentii commendavit. At cum Orphicorum silendi disciplina mysteriorum legem non excesserit et Pythagorica reticentia cum mystico silentio artis vinculis coniuncta manserit, apud Platonem silentium iam

¹ Rohde *Ps.* II 282.² *Ibid.* 283 sq.³ *Ibid.* 282.⁴ *Ibid.* 279 n. 1. Couturat I. s. c. 96.⁵ Rohde *Ps.* II 279 n. 1.

plane a fundamento mystico separatum esse apparet, id est: silentium Platonis iam prorsus est philosophicum neque ullam cum superstitionibus cultus societatem retinet. Propterea vereor ne quae vere dici possit disciplina silentii statui nequeat. Silentium tamen Platonis eo indolem mysticam prae se fert, quod dignitatem sacram doctrinarum in rebus divinis versantium effert.

Post Pythagoram et Platonem, qui inde a I. ante Christum saeculo demum rei mysticae renascentis quasi duces et praecones habiti sunt, ii potius eminuerunt philosophi, qui sensui mystico minus dediti erant.

Aristoteles, praestantissimus inter Platonis discipulos, pro more suo breviter et acute, cur philosophi ad narrationes mythicas propensi essent, explicavit Met. I 2 p. 982^b 12 sqq.: *Διὰ γὰρ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν*¹ . . . ὁ δ' ἀπορῶν καὶ θαυμάζων οὔτεται ἀγνοεῖν. Διὸ καὶ φιλόμυθος ὁ φιλόσοφος πῶς ἐστίν. Ὅ γὰρ μῦθος σύγκειται ἐκ θαυμασίων. Homo veritatem, quam plane se comprehensurum esse desperat, fabulis condit. Ergo medius est mythus inter perfectam cognitionem et ignorantiam, obscuram, ut ita dicam, lucem spargit, *αἰνίττεται τὴν ἀλήθειαν*, ut graeco sermone utar. Aristotelem hoc loco Platonem sequi consentaneum est. Aliis tamen locis logographorum q. d. et sophistarum vestigia premens mythos ex rationibus utilitatis publicae ortos esse contendit velut Metaph. XI 8 p. 1074^b 1 sqq.: *Παραδέδοται δὲ παρὰ τῶν ἀρχαίων καὶ παμπαιαίων ἐν μῦθον σχήματι καταλειμμένα τοῖς ὕστερον. ὅτι θεοὶ τέ εἰσιν οἵτοι (i. e. stellae) καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Τὰ δὲ λοιπὰ μυθικῶς ἤδη προσῆκται πρὸς τὴν πειθῶ των πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν. ἀνθρωποειδείς τε γὰρ τούτους καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ὁμοίους τισὶ λέγουσι, καὶ τούτοις ἕτερα ἀκόλουθα καὶ παραπλήσια τοῖς εἰρημένους. Aliquid igitur veri in fabulis inest; sed illud, quo fabulae sunt fabulae, plane fictum est idque eam ob causam, ut vulgo rudi cum rei publicae utilitate facilius persuaderetur. Hac ratione q. d. pragmatica Ari-*

¹ Cf. Plat. Theaetet. 155 D; Resp. 382 D.

stoteles nonnumquam veteres mythos interpretatur¹ vel potius depravat; ipse tamen pro indole sua ieiuna ad sermonem mythicum parum inclinatur. Dialogis quidem „populariter scriptis“ et „exotericis“ (cf. Cicero de fin. 5, 5) nonnumquam narrationes fabulosas inserebat, sed non Platonis sensu mystico motus, verum sermonis ornandi gratia.

Aristotelem occultationem quandam doctrinae sublimioris qualem Plato commendabat non curasse, ex eius q. f. epistola VI (etsi Aristotelis sine dubio non est) colligitur, in qua Alexandro Magno haec scribuntur (Hercher, Epistologr. gr. p. 174): *Ἐγραψάς μοι περὶ τῶν ἀρροατικῶν λόγων, οἰόμενος δεῖν αὐτοῖς φιλάτειν ἐν ἀπορητοῖς. Ἴσθι οὖν αὐτοῖς καὶ ἐκδεδομένους καὶ μὴ ἐκδεδομένους· ξυνητοὶ γάρ εἰσι μόνοις τοῖς ἡμῶν ἀνούσαισιν.* Sufficit igitur, ut quis scholas Aristotelis frequentaverit; neque quidquam amplius magister ad doctrinam intellegendam requirit.

Philosophiae vero physicae asseclas, cuius princeps fuit Democritus, quem secutus est Epicurus, rem mysticam et rationem mythicam plane repudiasset et impugnasse consentaneum est, quippe qui cum mundum fortuito individuorum corporum concursu confluisse contenderent, rebus divinis, nedum mysticis nullum iam locum relinquerent. Quomodo Epicurus de fabulis senserit, apparet ex libro, quo discipulus eius Colotes Lampsacenus fabulam a Platone Reip. l. X de Ere Pamphylio ab inferis reverso narratam impugnavit atque irrisit², cuius libri fragmenta exstant apud Proclum in comment. in remp. Plat., qui sua ex Porphyrio Platonem defendente hausit. Velut II 105, 23 sqq. Kr. Proclus opprobria quaedam Colotis et responsa Porphyrii exscripsit et ipse nonnulla addidit: *Ὁ μὲν οὖν Ἐπικούρειος Κωλώτις ἐγκαλεῖ τῷ Πλάτῳ, ὅτι τὴν ἀλήθειαν ἀφείλες τὴν ἐπιστημονικὴν περὶ τὸ ψεῦδος διατρέβει μυθολογῶν ὡς ποιητὴς, ἀλλ' οὐκ ἀποδεικνύς ὡς ἐπιστήμων· καὶ ὅτι πρὸς ἑαυτὸν μαχομένος ἐν μὲν γε προοιμίῳς τῆσδε τῆς πραγματείας ἐλοιδορεῖ τοὺς ποιητὰς ὡς περὶ τῶν ἐν Αἴδου φοικιτὰ πλάσαντας καὶ θανάτου φόβον ἐντεκόντας τοῖς ἀκούουσιν, ἐπὶ τέλει δὲ καὶ αὐτὸς μεθίστησεν τὴν φιλόσοφον*

¹ Zeller *Phil. d. Gr.* II 2³ 795 n. 3. Cf. Porphyrii Quaest. Homeric. ad Odys. pertin. ed. Schrader II 128 sqq. et Schraderi epilogomena p. 180 sqq.

² Cf. Crönert *Kolotes und Menedemos* 1906, 12.

μοῦσαν εἰς τραγικὴν τῶν ἐν Αἴδου πραγμάτων μυθολογίαν . . . καὶ τὸ τρίτον, ὅτι τοὺς τοιοῦσδε μύθους πολὺ τὸ μάταιον ἔχειν ἀναγκαῖον· τοῖς μὲν γὰρ πολλοῖς οὐδὲ συνεῖναι δυναμένοις αὐτῶν εἰσὶν ἀσίμμετροι, τοῖς δὲ σοφοῖς οὐ δεομένοις ἀμείνοσιν ἐκ τῶν τοιῶνδε γίνεσθαι δειμάτων περιττοὶ κτλ. Colotis opprobrium primo loco allatum uberius prosecutus est Macrobius¹ in comm. in somn. Scipionis I 2, 3sq.: „Epicureorum tota factio, aequo semper errore a vero devia et illa aestimans ridenda quae nesciat, sacrum volumen (i. e. Platonis remp.) et augustissima irrisit naturae seria. Colotes vero, inter Epicuri auditores loquacitate notabilior, etiam in librum rettulit, quae de hoc amarius cavillatus est . . . ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus veri professoribus conveniret. Cur enim, inquit, si rerum caelestium notionem, si habitum nos animarum docere voluisti, non simplici et absoluta hoc insinuatione curatum est, sed quaesita persona casusque excogitata novitas et composita advocati scena figmenti ipsam quaerendi veri ianuam mendacio polluerunt?“ Iam videmus Epicureos vim ac naturam mythorum Platoniorum plane ignorasse et perverse interpretatos esse, quae res infra magis apparebit.

Aristotelem quoque fabulas a philosophia fere removisse supra diximus. Verum cum interdum eam veterum fabularum interpretationem adhiberet, qua figmentis mythicis doctrina quaedam physica vel ethica subesse credebatur, agnovitne Aristoteles in mythis ratione quadam mystica sapientiam secretam reconditam esse? Quo sane interpretandi modo silentium philosophorum mysticum, quod alioqui repudiabat, admisisset et probavisset. Oritur hinc quaestio, utrum interpretatio δὲ ἔπονοίας et imprimis allegorica, quae eius partem principalem constituit, referenda sit ad silentium mysticum nec ne. Quod vero interpretatio allegorica a Stoicis potissimum exulta est, hac quaestione soluta simul apparebit, quid Stoici de silentio mystico opinati sint.

Allegorica interpretatio inde orta est, quod viri docti opiniones de dis vulgares, quales imprimis Homerus prae-

¹ Vel eius auctor, qui fortasse fuit Porphyrius.

dicabat, cum suis placitis conciliare studuerunt. Primus¹ ea usus esse fertur Theagenes Rheginus tempore Cambysis regis: Schol. Homer. B in P 67 (Porphyr. I 240, 14 sqq. Schrader: ὁ περὶ Θεῶν ... λόγος ... οὐ πρόκειται τοὺς ὑπὲρ τῶν Θεῶν μύθους γρῖσιν. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐπιλύουσιν, ἀλλήλοισι πάντα εἰρησθαι νομίζοντες ὑπὲρ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως (quae est ratio physica Stoicorum) ... ὁμοίως ἔσθ' ὅτι καὶ ταῖς διαθέσεσι ὀνόματα Θεῶν τιθέναι (ratio ethica) ... οἷτος μὲν οὖν ὁ τρόπος ἀπολογίας ἀρχαίως ὄν πάντων καὶ ἀπὸ Θεαγένους τοῦ Ρηγίνου, ὃς πρῶτος ἔγραψε περὶ Ομήρου, τοιοῦτός ἐστιν ἀπὸ τῆς λέξεως. Anaxagoras in schol. Hom. BT in P 547 (fr. 19 Diels.) Irin ratione physica interpretatus est, secundum Diog. L. II 11 ethicam quoque allegoriam noverat. Quem secuti sunt cum alii Anaxagorei tum Metrodorus Lampsacenus². Diogenes quoque Apolloniates ἐπαιεῖ τὸν Ὀμήρου ὡς οἰ μυστικῶς ἀλλ' ἀληθῶς ὑπὲρ τοῦ Θείου διεκλεγμένον. Τὸν ἀερε γὰρ αὐτὸν Δία νομίζειν γρῖσιν κτλ. (Philodem. de piet. c. 6^b. Diels, Doxogr. p. 536^b). Sophistis quam maxime placuit allegoria⁴. Cynici potius interpretationem moralem excoluerunt⁵. Democritus nonnullis locis fabulas sacras in allegoricum sensum traxit⁶. Epicurei quidem allegoriam cum mythis repudiabant⁷; tamen Lucretius eam nonnumquam admisit⁸. Scepticos acerrime eam impugnasse, id quod

¹ Cf. P. Decharme *La critique des traditions religieuses chez les Grecs dès origines au temps de Plutarque*, 1904, praec. p. 270—353. Decharme duce brevem et exillem historiae allegoriae usque ad Plutarchum conspectum confecit A. B. Hersman *Studies in greek allegorical interpretation* diss. Chicag. 1906, p. 7—23. (Cf. etiam H. Schraderi prolegomena in Porphyrii quaest. Homer. ad Iliadem pertinentium reliquias 1880, 383—412; Lobeck. Aglaoph. 155 sqq.; Villosion, Theologia physica Stoicorum (in Cornuti editione facta a Frederico Osann [1844] p. 393—597), passim.

² = Diels *Vorsokr.* c. 72, 2.

³ Diels *Vorsokr.* c. 48, 1—6; cf. Zeller *Phil. d. Gr.* I⁵ 1019 n. 4; W. Nestle *Philol.* LXVI (1907) 503 sqq.

⁴ Zeller III 1⁴ 330 n. 3.

⁵ Zeller II 1⁴ 330 sq.; F. Dümmeler *Antisthenica* 1882, 22 sq. a verberavit.

⁶ Zeller I⁵ 936 sq.

⁷ Cf. Philodem. de piet. 18 p. 85 Gomperz: Heracliti quaest. H. m. c. 1. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 1912, 107.

⁸ Zeller III 1⁴ 452.

mirum non est, apparet ex Cicerone de nat. deor. III 24, 62—64 et Philodemo de piet. 18 p. 85 Gomperz.

Denique allegoriae fastigium imposuerunt Stoici¹.

Qui hac fabularum interpretatione allegorica usi sunt, cum in nominibus deorum ac fabulis veterum inclusas esse quasdam doctrinas contendant, occultationem aliquam mysticam agnoscere videntur, qua antiqui poetae vel sacerdotes placita sua texerint. Et revera nonnulli allegoristae sapientiam suam „mysticam“ iactant. Audiamus Heraclitum Stoicum, qui non multo post Augusti aetatem videtur floruisse, Quaest. Homer. c. 3 in allegoriae contemptores, quales Plato et Epicurus fuerint, invehentem: *Εἰ δ' ἄμαθεῖς τινες ἄνθρωποι τὴν Ὀμηρικὴν ἀλληγορίαν ἀγνοοῦσιν οὐδ' εἰς τὰ μύθια τῆς ἐκείνου σοφίας καταβέβηκασιν, ἀλλ' ἀβασάνιστος αὐτοῖς ἡ τῆς ἀληθείας κρίσις ἔρριπται, καὶ τὸ φιλοσόφως ῥηθὲν οὐκ εἰδότες, ὁ μυθικῶς δοκῆ πλάσαι, προσαρπάζουσιν, οὗτοι μὲν ἔρρέτωσαν. Ἡμεῖς δ' οἱ τῶν ἀβεβήλων ἐντὸς περιρραντηρίων ἠγνίσαμεθα, σεμνὴν ὑπὸ νόμῳ τῶν ποιημάτων τὴν ἀλήθειαν ἀνιχνεύομεν.* Qui τῶν Ὀμηρικῶν ὄργιων particeps fuerit, tamquam epopta τὴν μυστικὴν αὐτοῦ σοφίαν conspiciet (c. 53); quin haec mystica sapientia etiam ab initiis sacris repetitur (c. 6): *Ὅτι μὲν τοίνυν ὁ αὐτὸς Ἀπόλλων ἠλίφ . . . σαφὲς ἡμῖν ἐκ τε τῶν μυστικῶν λόγων, οὔς αἱ ἀπόρρητοι τελεταὶ θεολογοῦσι.* Allegoristae sunt ἱερεῖς καὶ ζῆλοροι τῶν δαιμονίων ὄργιων Homeri (c. 79). Aliis quoque locis Platonem imitatus voces mysticas usurpat scriptor.

Sed ne decipiamur fallacibus istis verbis, ipse Heraclitus providet, cum non semel fabularum rationem mythicam et philosophicam distinguat; velut c. 3 (cf. supra) μυθικῶς ad sola verba refertur, φιλοσόφως ad rem, et c. 17 haec proferuntur: *Ἰαμπρά γε μὴν καὶ λίαν φιλόσοφος ὑφεδρεύει τοῖς σοουμένοις κατ' ἀλληγορίαν ἐπιστήμη.* Quid hoc sibi vult?

Mythos tum oriri Plato et Aristoteles perhibent, cum mens humana naturam rerum, quam admiratur neque claris verbis et sententiis circumscribere valet, imaginibus et figmentis quasi balbutiens enuntiare tentat. Forma igitur mythica ad naturam mythi pertinet neque ab ea divelli potest. At contra

¹ Cf. Zeller III 1⁴ 330 sqq.; Wendland *Hellenist.-röm. Kultur* ² 112sqq.; Viljoison l. s. c.; alii.

Stoici et in universum allegoristae physici omnes fabulas de industria a poetis vel sacerdotibus veterum inventas esse putabant, ut placita physica vel praecepta moralia iam ratione cognita et circumscripta involucris et tegumentis vestirent¹, quo facilius populo rudi persuaderent. Ideo forma fabulosa non ex natura rei narratae exurgit, sed extrinsecus pro fingentium libidine adiuncta est *πρὸς τὴν πειθᾶ τῶν πολλῶν καὶ πρὸς τὴν εἰς τοὺς νόμους καὶ τὸ συμφέρον χρῆσιν*, ut Aristotelis verba iterum afferam. Haec causa est, cur Heraclitus philosophicum fabularum nucleum plane a tegumento mythico separet. Forma enim fabulosa viro Stoico nihil est nisi vestis doctrinae certae et definitae superaddita, quam qui semel sustulerit, iam nudam veritatem intuebitur. Ei vero qui Platone duce recta ratione mythos perscrutatus fuerit, etiamsi ad altiolem cognitionem pervenerit, pars tamen semper restabit, quae rationi non pateat. Ideo iure mythi dicuntur simul tegere et patefacere (sicut vestis corporis lineamenta partim tegit partim demonstrat), quin magis tegere quam patefacere, et quodammodo silentium observare. At qui Stoica ratione omnes mythos interpretari voluerit ita, ut nihil iam, quod rationi pervium non sit, relinquatur², mysticam fabularum vim plane attenuabit et destruet. Garrula haec allegoria nihil cum silentio mystico commune habet, sed ei omnino contraria est. Allegoria mythum destruit. Ideo nil mirum etiam illos sapientes, qui mythos ut ineptos et philosophia indignos aversarentur, interdum allegoria usos esse³; Platonem vero qui mythicum sermonem amplecteretur et magni aestimaret, interpretationem allegoricam improbasse (Phaedr. 229 C. Resp. 378 D).

Recte nos rationem quandam intercedere mythos inter et

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 1³, 324.

² Quantum Stoici ratione omnia perscrutante confisi sint, Heraclitus Quaest. Hom. 33sq. bene ostendit, ubi Herculis historiam allegorice explicat; *οὐδείς γάρ, αἰτ c. 34, ἄβρατος φιλοσοφίᾳ χῶρος*.

³ Ideo Schmekel *Phil. der mittleren Stoa* (1892) 207 et 317 mihi non recte ex eo, quod Panaetius et Posidonius fabulas respuebant (cf. Sexti emp. adv. phys. I 66, apud Schmekel p. 266: *Κοινῶς πάντα μῦθον μάλιστα προσεσχρέναι συμβέβηκε καὶ ἀδύνατον εἶναι*), concludere videtur, illos allegoriam quoque repudiare debuisse.

silentium mysticum statuisset apparet etiam ex eo, quod Stoici eodem modo paribusque argumentis (etsi falsis) et mythos et reticentiam mysticam explicare studuerunt. „Relatum est in litteras“, scribit S. Augustinus de civ. dei IV 27, „doctissimum pontificem Scaevolam disputasse tria genera tradita deorum: unum a poetis, alterum a philosophis, tertium a principibus civitatis. Primum genus nugatorium dicit esse, quod multa de dis fingantur indigna; secundum non congruere civitatibus, quod habeat aliqua supervacua, aliqua etiam quae obsit populis nosse. De supervacuis non magna causa est . . . Quae sunt autem illa, quae prolata in multitudinem nocent? Haec, inquit, non esse deos Herculem Aesculapium Castorem Pollucem; proditur enim a doctis, quod homines fuerint et humana condicione defecerint.’ Quid aliud? ‘Quod eorum qui sint di non habeant civitates vera simulacra, quod verus deus nec sexum habeat nec aetatem nec definita corporis membra.’ Haec pontifex nosse populos non vult; nam falsa esse non putat. Expedire igitur existimat falli in religione civitates. Quod dicere etiam in libris rerum divinarum Varro ipse non dubitat.“ Et Varronem et Q. Mucium Scaevolam hanc theologiae tripartitionem a Graecis accepisse Augustinus de civ. dei VI 12 nos docet: „Nunc propter tres theologias, quas Graeci dicunt mythicam physicam politicam, Latine autem dici possunt fabulosa naturalis civilis“ eqs. Ipsa vox theologiae physicae Stoicam originem sapit; et Q. Mucius Scaevola pont. max. Panaetii philosophi Stoici auditor fuit¹, quocum consentit, quod docet theologiam quidem unice veram esse physicam, tamen quia populo indocto nudam veritatem scire magis obsit quam prosit, adhibitos esse a principibus civitatis mythos. Ex quo apparet mythos secundum Stoicam doctrinam confictos esse, sicut vel Aristoteles docebat, rationibus utilitatis publicae idque non solum, ut populus doctrina qualicumque facilius imbueretur (id quod supra exposuimus), sed etiam ut rudis plebs de integra veritate, cuius capax non esset, celaretur. Colitur igitur silentium, at non mysticum, sed, ut ita dicam, politicum; neque enim reverentia numinis

¹ A. Schmekel *Phil. der mittleren Stoc* p. 446 cf. 317. Quisnam auctor huius theologiae tripartitionis fuerit, non satis constat.

(*θεῶν σέβας*), sed utilitas rei publicae reticentiam flagitat. Haec denique explicatio ad ipsam mysteriorum reticentiam translata est. Augustinus enim de civ. dei IV 31 inducit Varronem ex Stoicorum sententia haec dicentem: „Homo acutissimus (Varro) satis indicat non se aperire omnia, quae non sibi tantum contemptui essent, sed etiam ipsi vulgo despicienda viderentur, nisi tacerentur. Ego ista conicere putari debui, nisi evidenter alio loco ipse diceret de religionibus loquens multa esse vera, quae non modo vulgo scire non sit utile, sed etiam, tametsi falsa sunt, aliter existimare populum expediat, et ideo Graecos teletas ac mysteria taciturnitate parietibusque clausisse¹. Hic certe totum consilium prodidit velut sapientium, per quos civitates et populi regerentur“. Inde concludamus oportet Stoicos illos mysteriis doctrinam theologicam Stoicae simillimam attribuisse, quae ne in vulgus indoctum et imperitum excideret eique noceret, reticentiae lege custodienda fuerit. Sane quam longe Stoici a vera silentii mystici significatione intellegenda afuerint, nemo est quin videat. Quodsi nihilominus interpretationes suas physiologicas „mysteria doctrinae“ vocitabant (Augustin. de civ. d. VII 5), hoc eodem modo accipiendum est, quo supra Heraclitum sapientiam suam „mysticam“ iactare vidimus. Nam et mythi et mysteria vigore mystico tali interpretationis ratione plane spoliantur.

Nihilominus eo quod Stoici tantopere et interpretatione allegorica et aliis modis philosophiam cum sacris popularibus conciliare studebant, certe ostenditur eos illa destruere non voluisse, sed magna cum cura superstitioni et cultui vulgari conservando operam dedisse, vel quia intellexerant omnem religionem mythis et ritibus sustentandam esse vel quia sperabant se populi opiniones altiore significatione et dignitate

¹ Cf. Firmian. Laetant. Divin. instit. V 19, 19: 465, 6sq. Br.: „Hinc fida silentia sacris (Vergil. Aen. III 112) instituta sunt ab hominibus callidis, ne sciat populus, quid colat“. Consilium celandi non hominibus, sed ipsis dis tribuitur apud Arnob. adv. nat. V 42 p. 211, 2sq. R.: „Nisi forte dicetis . . . deos sua mysteria nolle ab hominibus sciri et ideo historias ambagibus esse allegoricis scriptas“. De quo argumento Stoico, ut videtur, cf. Guil. Kroll *Rh. Mus.* LXXII (1917) 81.

replere posse¹. Accedit quod etsi mundum ipsum deum esse praedicabant, tamen cum inter aethera mere divinum et res subaethereas magis magisque materiae concrectione inquinatas distinguerent, cum praeterea animum hominis „divinae particulam aurae“ corpore obrutum et gravatum esse contenderent, pantheismo quem nos vocamus moderato utebantur. Ideo doctrina Stoica quamquam, si sibi constabat, rei mysticae non favebat, tamen nonnumquam speciem mysticam induebat². Facile igitur fieri potuit, ut nonnulli doctores Stoici elementa mystica ex Platonicis maxime fontibus hausta cum placitis Stoicis coniungerent, id quod in media quae dicitur Stoa a Posidonio imprimis factum esse scimus. Quomodo hac re allegoria Porticus paulatim mutata sit, postea accuratius videbimus. Silentium sane mysticum iam rectius perspectum esse ab his viris et maioris aestimatum esse suspicari facile est idque postea probabimus.

Plane a Stoicorum de silentio mystico et de fabulis sententia dissentire videtur, quod legimus apud Strabonem X 467 C: *Κοινὸν δὴ τοῦτο καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ἐστὶ τὸ τὰς ἱεροποιίας μετὰ ἀνέσεως ἑορταστικῆς ποιεῖσθαι . . . καὶ τὰς μὲν μυστικῶς, τὰς δὲ ἐν φανερό· καὶ τοῦθ' ἡ φύσις οὕτως ὑπαγορεύει . . . ἢ τε κρύψει ἢ μυστικῆ τῶν ἱερῶν σεμνοποιεῖ τὸ θεῖον, μιμουμένη τὴν φύσιν αὐτοῦ φεύγουσαν ἡμῶν τὴν αἴσθησιν.* Locus sane gravissimus est dignusque quem accuratius examinemus. Philosophi enim quos adhuc tractavimus, quid de κρύψει μυστικῆ sentirent, eo potissimum aperuerunt, quod aut silentii mystici disciplinam vel saltem artis vocabula ad philosophiam transferebant aut allegoricam interpretationem modo quo supra diximus adhibebant. Nunc primum via ac ratione in naturam silentii mystici inquisitio instituitur. Iis enim temporibus, quibus duce Aristotele viri docti omnes res humanas divinasque ad certas doctrinas

¹ Cf. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur* 2 111.

² Iam Chrysippum interdum voces mysticas in usum vocasse ex *Etymol. M.* efficitur i. v. *τελετή* (fr. 1008 Arn.) *Χρύσιππος φησι τοὺς περὶ τῶν θεῶν λόγους εὐκότως καλεῖσθαι τελετάς, χρῆναι γὰρ τοῦτους τελενταίους καὶ ἐπὶ πᾶσι διδάσκουσιν τῆς ψυχῆς ἐχοῦσης ἔρμα καὶ πρὸς τοὺς ἀμνήτους σιωπᾶν δυναμίνης.* Haec ex Chrysippi quarto *περὶ βίων* sumpta esse docet Plutarchus de Stoic. rep. 9 p. 1035 AB (fr. 42 A.; cf. Lobeck, *AgI.* 124 n.).

redigere studuerunt, etiam sacrarum institutionum vis ac natura tractari coepta est. Et sicut antea philosophi res ex cultu deorum et mysteriis petitas suo modo transformatas in usum vocabant, ita nunc institutis sacris et mysticis opiniones suas philosophicas attribuebant (id quod in mythis explicandis factum esse supra vidimus). Silentio quoque mystico explicando viros doctos operam navasse testatur ille Strabonis locus. De deorum festis agit, quae aut publice fiunt aut in abscondito: et ἡ χροψις ἡ μυστικὴ τῶν ἱερῶν (quae aut reticentia aut alio modo occultari possunt) dicitur σεμνοποιεῖν τὸ θεῖον. Numen, quod in quolibet deo vel qualibet dea colitur, silentio augustum et sanctum esse agnoscitur et praedicatur, dignitas eius et maiestas tacendo effertur. Quomodo hoc fit? Imitatur silentium naturam divinam, quippe quae sensum nostrum fugiat. Tantaе igitur maiestatis est divinitas et tantopere sensum et intelligentiam (αἴσθησις enim latiore significatione accipienda est) humanam superat, ut homo mente, nedum sermone illam assequi et circumscribere nequeat, qua re agnita os humanum silet. Ergo tacere modus quidam deum colendi eiusque magnitudinem praedicandi est. Primo obtutu apparet hanc doctrinam, qua deus quam maxime a mundo et ab homine distinguitur, a Porticu alienam esse et Platonismum potius sapere. Praeterea ἡ μίμησης philosophiam Platonis redolet, apud quem omnes res mundanae μιμήματα sunt exemplarium divinorum¹. Certe scriptor etiam illud Heracliti ante oculos habuit (fr. 123 Diels.): Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ, hancque sententiam non ad solam naturam rerum, sed ad naturam numinis, quod in omnibus dis populi inest, accommodavit. Quod vero ἡ φύσις perhibetur ἐπαγορεύειν aliquid, reminiscamur et ab Epicureis et a Stoicis naturam summam agendi magistram habitam esse.

Strabo celeberrimam illam operis sui partem, qua de Curetum et Corybantium orgiis agit, quae sententiam supra allatam exhibet, Apollodori Atheniensis libris περὶ θεῶν debere videtur². Huic viro optime conveniunt, quae supra de indole

¹ Cf. Resp. 500 E, 592 B; Tim. passim; et. etiam Aristot. Met. I 6 p. 987^b 7.

² Bened. Niese *Rh. Mus.* XXXII (1877) 285sq. Cf. 286 n. 3: *Wie gemessen übrigens dieser ganze Exkurs dem Verfasser der Schrift zuge-*

doctrinae, de qua agimus, exponere conati sumus, cum eum sacris popularibus operam navasse et naturam rerum divinarum Platone potissimum duce maiore quam Stoicos pietate considerasse rectiusque perspexisse sciamus¹.

At quisquis huius doctrinae auctor fuit², certe silentium mysticum explicare studuit ita, ut τὸ τῶν θεῶν σέβας, quod iam in hymno Homérico mystis tamquam silendi causa propositum erat, argumentis philosophicis solidioribus fulciret confirmaretque, hacque ratione primus quod sciamus veram silentii mystici doctrinam statuit et in medio posuit. Quae sententia de numine quodammodo tacente ideoque silentio hominis colendo quomodo a philosophis et theologis propagata et exulta sit, proximo capite cognoscemus. Iam nunc observes velim reticentiam apud Strabonem in unum confluere videri cum taciturnitate, qua de re iterum dicemus.

θεῶν [Apollodoro] wäre, braucht nicht gesagt zu werden. Idem senserunt G. Kaibel *Gött. Nachr.* 1901, 501 et Ed. Schwartz apud Pauly-Wissowa RE I 2874. Contra dicit Christ-Schmid *Gesch. d. griech. Lit.* II⁵ 302 (*In Apollodoros' Ansichten von der Religion würde uns Strabo 477 [lege 467] einen tieferen Einblick gewähren, wenn es nicht besser wäre, diese Stelle auf Poseidonios als auf Apollodoros zurückzuführen*), sed haec sententia neque argumentis stabilitur neque per se probabilis est.

¹ Cf. Ed. Schwartz l. s. c.: *Gewiß hat A. auf die stoische Theologie Rücksicht genommen* — sed non in omnibus eam amplexus est. *Das Werk ist ein Symptom des wiedererwachenden religiösen Bewusstseins, das von der rationalistischen Aufklärung und der irreligiösen Theologie der Stoa in die niederen Volksschichten zurückgejagt war und dort lange geschlummert hatte. Wie immer ist Platons Einfluß auch hier anzunehmen.*

² Strabonis ipsius certe non est, utpote qui rei mysticae parum deditus fuerit; cf. Decharme *La critique des traditions religieuses* p. 395—399.

III

**De philosophorum et theologorum qui aevo
imperatorum floruerunt praeter Neoplatonicos
silentio mystico**

Strabonis locus supra allatus ab aetate q. d. hellenistica ad aevum imperatorum transitum efficit non solum eo, quod a Strabone quidem traditus est, sed ad scriptorem vetustiorum redit, verum etiam quod ratio philosophica quam exhibet posteriorum placita praeparat eorumque quasi semina continet. Studium enim rei mysticae, cui tempora hellenistica exeuntia dedita fuisse ille locus demonstrat, magis etiam aevo imperatorum exarsit.

Hac enim aetate animi hominum et longis bellorum civilium calamitatibus curvati et Stoicismi duritia deterriti vel scepticismi fastidio defatigati ad rem mysticam quasi ad tranquillum et felicem portum confugiebant¹. Propterea mysteria Graeca revixerunt et vires recollegerunt; sodalicia Orphica et ratio vivendi Pythagorica rursus effloruerunt. Sed maior quam institutis Graecis vis et auctoritas accrevit illis sacris mysticis, quae inde ab Alexandro Magno ex opinionibus divinis Graecorum et Orientalium congregantibus prodierant et mysteriorum formam induerant². Haec tunc in dies invales-

¹ Cf. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur* 2 151 sqq.; Cumont *Die orientalischen Religionen im röm. Heidentum* 1910, 24 sqq. — Cf. etiam quae A. Schmekel in fine libri s. c. de tribus gradibus philosophiae se excipientibus — cognitionem dico naturae, hominis, dei — disseruit.

² Cumont l. s. c. 242; de sacris Phrygiis 62; de Aegyptiacis 90 sqq., 117; de Syriacis 141; de Mithriacis 174. Cf. Wendland l. s. c. 132; R. Reitzenstein *Die hellenistischen Mysterienreligionen* 1910, 2 sqq.

cebant et Occidentem quoque invadebant; quin etiam inun-
dabant¹.

Neque philosophia sensu mystico reviviscente non tacta est, sed magis magisque vertitur in theologiam², cui id est propositum, ut mentem ad mysticam mundi et dei contemplationem perducatur³. Haec theologia temporum quae praecesserunt studiis mysticis innititur. Ideo placitorum Orphicorum, quae iam Plato nonnumquam non spreverat, magna fuit apud Neopythagoreos et Neoplatonicos auctoritas. Philosophiae Pythagoricae et Platonicae fontes oblivione paene obruti denuo detecti et aperti sunt. Denique philosophia etiam cum ipsis Orientalium sacris mysticis conubium contraxit⁴, ex quo tales doctrinae natae sunt, quae philosophicae sint an ad religiones pertineant discerni vix potest. Haec porro societas inter philosophiam et sacra populi inita effecit, ut sermone symbolico homines quam maximè delectarentur, cum haec unica esset ratio res ab initio diversissimas inter se conciliandi. Nunc fabulae antiquae et caerimoniae cultus reconditae sapientiae symbola esse creduntur⁵.

Quae cum ita sint, mirum non est aevo imperatorum silentium mysticum etiam apud philosophos non solum iterum ad honores pervenisse, sed honoribus esse auctum. Singularum scholarum testimoniis primum collectis videamus deinceps, quatenam cuiusque scholae de silentio mystico fuerit sententia, quae in usurpanda silentii disciplina voluntas, qua in re omnes consenserint, quales semina doctrinae a prioribus iacta fructus reddiderint, quibus rebus posteriores ab illis discrepaverint.

Ac primum quidem nobis obviam fiunt Neopythagorei quos nos vocamus; nam ipsi Pythagoreorum nomine gloriabantur. Quorum libri in tres classes distingui possunt. Nam aut vitam Pythagorae et Pythagoricam rationem vivendi descripserunt, ita tamen, ut veteribus sua ipsorum placita adscriberent et eorum res gestas tamquam formam vitae agenda proponerent; aut sententias suas scriptis condiderunt, quae

¹ Cumont passim; Wendland 129 sqq.

² Wendland 159.

³ Wendland 61, 134 sqq.

⁴ Wendland 152.

⁵ Wendland 152. 159 sq.; cf. Cumont 40.

ipsi Pythagorae vel veteribus Pythagoreis attribuerunt: aut proprio Marte libros ediderunt.

Librorum, quos de Pythagora eiusque discipulis et asseclis conscripserunt cum alii tum Apollonius Tyaneus et Nicomachus Gerasenus, non parvam partem nobis Porphyrius et Iamblichus Neoplatonici servaverunt. Nam ut Apollonius et Nicomachus vetustiorum, qui de Pythagora scripserant, inter quos eminent Timaeus Tauromenita, libris (qui erroribus et figmentis multis iam erant repleti) usi erant, ita cum Porphyrius tum maxime Iamblichus illos excerpterunt idque ita, ut ex Porphyrio et Iamblichis quid Neopythagorei de Pythagora et de philosophia Pythagorica docuerint plane erui possit¹.

Tot vero locis de silentio Pythagoreorum garruli illi scriptores verba faciunt, ut paene nauseam moveant. Nos eos locos qui inter se affines sunt coniunctos afferimus.

Nonnulla placita a Pythagoreis reticeri solita esse legitur Iamblichi vitae Pythagoricae § 31: *Ἰστορεῖ δὲ καὶ Ἱστοριο- κέλεις² ἐν τοῖς περὶ τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας διατρέσειν τινα τοιάνδε ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν ἐν τοῖς πάντεσσι ἀπορητοῖς διαφυλάττεσθαι καί.* Porphyrius v. Pythagorae § 20 (ut videtur Nicomacho auctore) haec profert: *Ἐν τι τῶν παρ' αὐτοῖς ἐν τοῖς μαθήμασιν ἀπορητῶν προχειρισάμενοι . . . τὴν λεγομένην τετρακτὴν καί.* Iambl. v. P. 227 (auctoribus Apollonio et Nicomacho: *τὰ νεωώτατα καὶ συνεκτικώτατα τῶν ἐν αὐτῇ δογματικῶν ἀλόγητα ἐν ἑαυτοῖς διεφύλακτον ἄπαντες αἰεὶ, μετὰ ἀκριβοῦς ἐχεμυθείας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀνέκδηρα διατηροῦντες, ἀγράφως ἐν μνήμῃ τοῖς διαδόχοις ἕπερ (καθ' ἕπερ Nauck) περυσίηρα μεταδιδόντες.* Huc spectant etiam quae Iamblichus in libri de communi mathematica scientia c. 24 p. 74sq. Fest. exhibet de Pythagoreis dicens: *(τῶν θεωρημάτων) τὴν μετὰ-δοσιν ἐποιοῦντο . . . ἐν ἀπορητοῖς.*

Eodem loco pergit Iamblichus: *Ὅλιγοις τε πάντῃ τῆς γνώσεως αὐτῶν ἐκινῶντων, καὶ εἴ ποῦ τι ἐκφορὸν γένοιτο εἰς*

¹ Cf. E. Rohde *Die Quellen des Iamblichus in seiner Biographie des Pythagoras*, M. Rh. XXVI (1871, 554—576; XXVII 1872) 23—61 — *Kl. Schr.* II 102—172; Guil. Bertermann, *De Iamblichi vitae Pythagoricae fontibus*, diss. Regimont. 1913. De fontibus vitae Pythagorae Porphyrianae egit E. Rohde *Der griechische Roman*² p. 272 n. 2.

² Cf. supra p. 31 n. 1.

τοὺς πολλοὺς, ἀφωσιοῦντο τοῦτο ὡς ἀσεβημα. Διόπερ ἀπωθοῦντο καὶ τοὺς ἔξω τῆς συνηθείας ὡς ἀναξίους ὄντας αὐτῶν μεταλαμβάνειν. Ὑπέλαβε γὰρ Πυθαγόρας οὐ πᾶσι δεῖν κοινωνεῖν τῆς ἐν τοῖς μαθήμασι φιλοσοφίας, ἀλλ' αὐτοῖς μόνοις, οἷσπερ ἂν τις τοῦ παντός βίου κοινωνήσῃ. Καὶ πρὸς ταύτην τὴν ὁμιλίαν οὐκ εἰκῆ προσέτιτο οὐδὲ τοὺς τυχόντας, ἀλλὰ πεῖράν τε λαμβάνων ἐν πολλῷ χρόνῳ καὶ τοὺς ἀναξίους ἀπωθούμενος. . . . Καὶ τοῖς μὲν ἔξω τῆς συνηθείας οὐκ ἐποιήσατο κοινὴν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην ἐπίδοσιν ἀπορρήτους ποιησάμενος πρὸς τοὺς ἄλλους τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους κτλ. Ergo pauci sunt, qui ad scientiam Pythagoricam admittuntur iique magna cum cura ex dignis deligendi. Non omnibus promiscue sapientiam vendendam esse docuit Pythagoras, ut ait Iambl. v. P. 245, αὐτὸν δὲ συνεπικρύπτεσθαι πολλῶν λεγομένων, ὅπως οἱ μὲν καθαρώς παιδευόμενοι σαφῶς αὐτῶν μεταλαμβάνωσιν, οἱ δ', ὥσπερ Ὅμηρός φησι τὸν Τάνταλον, λυπῶνται παρόντων αὐτῶν ἐν μέσῳ τῶν ἀκουσμάτων μηδὲν ἀπολαύοντες.

Discipulis qui recipiuntur, ut linguam coercere discant et reticentiae assuescant, quinque annorum silentium imponitur auctore Iambl. v. P. 72 (quae sumpta sunt ex Apollonio et Timaeo; cf. [Lysidis] epistula ibid. 76): (Πυθαγόρας) τοῖς προσιοῦσι προσέειπε σιωπὴν πενταετῆ, ἀποπειρώμενος πῶς ἐγκρατείας ἔχουσιν, ὡς χαλεπώτερον ὄν τῶν ἄλλων ἐγκρατεμάτων τοῦτο, τὸ γλώσσης κρατεῖν (similia 195). καθὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὰ μυστήρια νομοθετησάντων ἐμφαίνεται ἡμῖν. . . , αὐτοὶ δὲ. . . μετὰ τὴν πενταετῆ σιωπὴν ἐσωτερικοὶ λοιπὸν ἐγίνοντο. Quin Pythagoras taciturnitatis est inventor (Iambl. v. P. 32 auct. Nicomacho et Timaeo): Ἐχεμυθία. . . δι' αὐτὸν ἐφάνη, et vocem quoque novam qua illam significaret invenisse dicitur, ut concludi potest ex Iambl. v. P. 94 (auct. Nicomacho et Aristoxeno): Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τῷ λαμβάνειν τὴν διάπειραν ἐσόζει, εἰ δύναται ἐχεμυθεῖν· τούτῳ γὰρ δι' καὶ ἐχρήτητο τῷ ὀνόματι· καὶ καθέωρα εἰ μανθάνοντες ὅσα ἂν ἀκούσωσιν οἰοί τε εἰσι σιωπᾶν καὶ διαφυλάττειν, ἔπειτα εἰ εἰσὶν αἰδήμονες, ἐποιεῖτό τε πλείονα σπουδῆν τοῦ σιωπᾶν ἢ περ τοῦ λαλεῖν. Ideo discipulos magis audire quam loqui convenit (Iambl. v. P. 163 auct. Nicom. et Androc.): Σιωπηλοὺς δὲ εἶναι (τοὺς Πυθαγορεῖους) καὶ ἀκουστικοὺς καὶ ἐπαινέσθαι

παρ' αὐτοῖς τὸν δυνάμενον ἀκοῦσαι. Sed non solum taciturnitas, sed etiam altum summumque silentium a Pythagorae originem duxit (Iambl. v. P. 68 auct. Apoll. et Tim.; idem 188: (Π. κατέδειξε) ἐχεμυθίαν τε καὶ παντελῆ σιωπὴν πρὸς τὴν γλώσσης κρατεῖν συνασκοῦσαν ἐπὶ ἔτη πολλά. Quid sibi voluerit hoc exercitium, Iambl. 246 docet: Οὔτε δὲ λέγειν οὔτε συγγράφειν οὕτως ἤξιον ὡς πᾶσι τοῖς ἐπιτιχοῦσι κατὰ δὴλα εἶναι τὰ νοήματα, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο διδάξαι λέγεται Πυθαγόρας τοῖς αὐτῷ προσφουτῶντας, ὅπως ἀκρασίας ἀπάσις καὶ θαρσύνοντες ἐν ἐχερρημοσύνῃ φυλάττωσιν οὓς ἂν ἀκροάσονται λόγους¹.

Silentium praecipue ad res divinas pertinet; cf. Porphyry. v. P. 38 = Iambl. v. P. 100: Παρήγει δὲ περὶ μὲν τοῦ Θεῶν καὶ δαίμονιον καὶ ἡρώου εὐφημιον εἶναι. Apud Porphyry. v. P. 42 hoc symbolum traditur et explicatur: Θεῶν εἰκόνας ἐν δαιμονίοις μὴ φροεῖν, τοῦτ' ἐστὶ τὴν περὶ Θεῶν δόξαν καὶ λόγον μὴ πρόχειρον μηδὲ φανερόν ἔχειν μηδὲ εἰς πολλοὺς προφέρειν. Plutarchi fr. (apud Bernardak. VII p. 150, ex Stob. flor. 33, 17 M. III 33, 16 p. 681, 23sq. H.; cf. Plut. g. f. de Homero c. 149) haec exhibet: Τοῦτο ἐκσίγησιν οἱ Πυθαγόρειοι καλοῦντες οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ Θεῶν ὅ τι τύχοιεν ἱταμῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι. Non solum quia ad res divinas pertinet, silentium ipsum appellatur divinum, sed etiam, quod di illius quasi exempla sunt. Plutarch. quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 F: Καὶ ὅλος Θεοῖσι ἡγεῖσθαι τὴν σιωπὴν τοῖς ἀνδράσιν (i. e. Pythagoreos), ἅτε δὴ καὶ τῶν Θεῶν ἔργοις καὶ πράγμασιν ἀνευφωνηῖς ἐπιδεικνυμένων ἢ βούλονται τοῖς ξενετοῖς². Ut homines exemplum divinum imitentur, symbolum quoddam Pythagoricum praecipit (Iambl. protr. c. 21 symb. 6 p. 107 et 112 Pistelli.): Γλώσσης πρὸ τῶν ἄλλων κρατεῖ Θεοῖς ἐπόμενος. Ideo qui silet, quodammodo deum honorat, ut tradit Porphyrius de antro nymph. 27: Πὰ τοῦθ' οἱ Πυθαγόρειοι καὶ οἱ παρ' Αἰγυπτίους σοφοὶ μὴ λαλεῖν ἀτηγόρευον διερχομένους ἢ πύλας ἢ θύρας.

¹ Etiam nomen Pythagorae pronuntiare dubitabant teste Iambl. v. P. 22 et 255; ibid. 143: Λέγουσι δὲ καὶ ὅτι τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ὁ πρώτιστος καὶ αἰσχροῦζας ἂ μὲν εἶδεν οὐδεὶς ἐτόλμασεν εἰπεῖν.

² Cf. Menander apud Stob. ecl. I 1. 11 p. 25. 1sq. W. ἀπὸ τῆς αἰσχροῦζας ὁ Θεός ἐξεργάζεται.

σεβόμενοι ἐπὶ σιωπῆς θεὸν ἀρχὴν τῶν ὄλων ἔχοντα. Praeceptum certe veterum Pythagoreorum vel Aegyptiorum est¹, interpretatio vero Neopythagorica.

Praeceptis non contenti scriptores exempla silentii aut fortiter servati aut, non sine ultione divina, violati proponunt. Iambl. v. P. 193 (cf. Porphy. v. P. 61) Nicomachum secutus, qui Hippobotum et Neanthem exscripserat, narrat Mylliam eiusque uxorem Timycham maluisse mori, quin etiam Timycham potius linguam dentibus abscidisse quam secretum quod est de fabis non calcandis prodidisse. At Hippasum sectae doctrinas evulgasse tradit Iambl. v. P. 88 = de comm. math. scientia c. 25 p. 77 Fest. (auct. Nicomacho et Androcyde): *Περὶ δ' Ἰππάσου μάλιστα, ὡς ἦν μὲν τῶν Πυθαγορείων, διὰ δὲ τὸ ἐξευεργεῖν καὶ γράψασθαι² πρῶτος σφαιρα τὴν ἐκ τῶν δώδεκα πενταγώνων ἀπώλετο κατὰ θάλασσαν ὡς ἀσεβείας.* Lysidem Pythagoreum sodalem secreti proditorem graviter obiurgasse legimus apud Iambl. v. P. 75 (auct. Nicom. et Tim.): *Διόπερ καὶ Αἰῶσις Ἰππάρχῳ (lege Ἰππασῳ coll. Diog. Laert. VIII 42, cf. Diels Vors. I c. 8, 4) τινὲ ἐπιπλήκτων, μεταδιδόντι τῶν λόγων τοῖς ἀνεισάκτοις καὶ ἄνευ μαθημάτων καὶ θεωρίας ἐπιφρομένοις, φησί: „Φαντὶ δὲ τι καὶ δημοσίᾳ φιλοσοφῆν τοῖς ἐντυγχάνουσι, τόπερ ἀπαξίωσε Πυθαγόρας, ὡς ἔμαθες μὲν, Ἰππαρχε, μετὰ σπωδᾶς, οὐκ ἐφέλαξας δὲ . . . εἰ μὲν ὦν μεταβάλοιο, χαρησοῦμαι, εἰ δὲ μή γε, τέθνακας. Διαμεμῶσθαι γὰρ ὅσιον εἶη καὶ τῶν τῆρω θεῶν καὶ ἀνθρώπων παραγγελμάτων, μηδὲ κοινὰ ποιέεσθαι τὰ σοφίας ἀγαθὰ τοῖς οὐδ' ὕναρ τὰν ψυχὰν ζεκαθαμένοις. Οὐ γὰρ θέμις ὀρέγειν τοῖς ἀπαντῶσι τὰ μετὰ τοσοῦτων ἀγῶνων ποριχθέντα, οὐδὲ μὲν βεβάλοις τὰ ταῖν Ἑλεσινίων θεῶν μυστήρια διαγέεσθαι. Κατ' ἰσότηα δὲ ἄδικοι καὶ ἀσεβέες τοῖ ταῦτα πράξαντες“ κτλ.* Quid sibi velit illud τέθνακας, melius cognoscitur ex Iambl. v. P. 246 sq. (Timaeum secuto): *Τὸν γοῖν πρῶτον ἐκρήξαντα τὴν τῆς συμμετρίας καὶ ἀσυμμετρίας φύσιν τοῖς ἀναξίοις μετέχειν τῶν λόγων οὕτως φασὶν ἀποστρηθῆναι, ὡς μὴ μόνον ἐκ τῆς κοινῆς συνοσίας καὶ διαίτης ἐξορισθῆναι, ἀλλὰ*

¹ Similes mores collegit L. Radermacher *Beiträge zur Volkskunde aus dem Gebiete der Antike*. Wiener Sitzungsber. 187, 3 (1918) 63sq.

² *Γράψασθαι* mavult Nauckius; et cf. Numenius fr. 1 (infra c. IV) ἐγράφατο.

καὶ τὰ φρον αὐτοῦ καιασθενασθῆναι, ὡς δῆτα ἀλοιοχόμενον ἐκ τοῦ μετ' ἀνθρώπων βίου τοῦ ποτε εἰαίρον γενομένου. § 247 additur (f. auct. Androcyde): Οἱ δὲ φασὶ καὶ τὸ δαιμόνιον νημεσιῆσαι τοῖς ἐξώφρορα τὰ Πυθαγόρου ποιησαμένοις· ἠθροῦν γὰρ ὡς ἀσεβήσαντα ἐν Θαλάσσει τὸν διλόσαντα τὴν τοῦ εἰκοσαγώνου σύστασιν . . . ἔνοι δὲ τὸν περὶ τῆς ἀλογίας καὶ τῆς ἀσυμμετρίας ἐξελπόντα τοῦτο παθεῖν ἔλεξον. (Cf. Clemens Alex. Strom. V § 57, 3.

Hinc factum esse dicebant, ut doctrina Pythagorica post totius fere sectae interitum paene evanesceret (Iambl. v. P. 252 sq. auct. Nicom. = Porphyry. v. P. 57 sq. ¹): Τότε δὲ οὐδ' ἐνεκλιπεῖν συνέβαινε τὴν ἐπιστήμην τοῖς ἐπιστοιμένοις, ἅτε δὲ ἄφρονον ἐπ' αὐτῶν ἐν τοῖς σιγῆσι διαφραχθεῖσαν μέχρι τότε, τὰ δὲ δυσσύνετα μόνα καὶ ἀδιάλυτα² παρὰ τοῖς ἔξω διακηνημονεύεσθαι συνέβη, πλὴν ὀλίγων μόνων, ὅσα κινῆς ἐν ἀποδημίας τότε τεχνόντες διέσωσαν ζώοντα ἅπαντα μὲν ἀμυδρὰ καὶ δυσθῆρα. Hi soli in locis desertis habitabant, sed ne penitus τὸ φιλοσοφίας ὄνομα ex hominibus periret, ἐπιστημιακά τινα κερφαλαιώδη καὶ συμβολικὰ συνταξάμενοι τὰ τε τῶν προσητέρων συγγράμματα καὶ ὧν διεμνήρητο συναλίσσαντες καιέλιπον ἕκαστος οὐπερ ἐτίγγανε τελειῶν, ἐπιστήσαντες τοῖς ἡγεναῖσι μηδὲν ἄδόμενα τῶν ἐκτὸς τῆς οἰκίας. Αἱ δὲ μέχρι παμπόλλου χρόνον τοῦτο διετήρησαν, ἐκ διαδοχῆς τὴν αὐτὴν κατέην ἐπιτολίην ἐπιστέλλουσαι τοῖς ἐπιτόνοις.

At non solum profanos severissime a secretae sapientiae Pythagoricae cognitione prohibitos esse, sed etiam ipsos magistrum asseclas non omnes pari modo doctrinae participes fuisse dicebant, cum inter mathematicos et acusmaticos distingueretur; etsi de ratione discriminis non plane consentiunt scriptores. Iambl. de comm. math. scientia c. 25 p. 76 Fest. = v. P. 81, ubi verba secundum lectionem libri de comm. math. sc. emendanda sunt, (auct. Nicom. et Aristot.) haec scribit: Δύο δ' ἐστὶ τῆς Ἰταλικῆς φιλοσοφίας εἶδη, καλούμεναι δὲ Πυθαγορικῆς. Δύο γὰρ ἵν' ᾗ γένη, καὶ τῶν μεταχειριζομένων αὐτῆν, οἱ μὲν ἀνουσματιζοί, οἱ δὲ μαθηματιζοί (cf. Iambl. v. P. 30). Τοῦ-

¹ Cf. etiam Iambl. v. P. 2; Porphyry. v. P. 56; Γενεὰ φασὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἀντιβῆναι, ἀφροῦν γὰρ, πρῶτον μὲν διὰ τὸ ἀσυνεπῆ τὸν ἐκ τῆς

² Acusmata videntur significari.

των δὲ οἱ μὲν ἀκουσματικοὶ ὠμολογοῦντο Πυθαγόρειοι εἶναι ὑπὸ τῶν ἑτέρων, τοὺς δὲ μαθηματικοὺς οἷτοι οὐχ ὠμολόγουν. οὔτε τὴν πραγματείαν αὐτῶν εἶναι Πυθαγόρου, ἀλλὰ Ἰππάσου κτλ. Ratio distinguendi a Nicomacho apud Iambl. de comm. math. sc. c. 25 p. 77 Fest. = v. P. 88 in eo posita esse dicitur, quod Pythagoras senioribus breviter et argumentis non adiectis praecepta (ἀκούσματα ἀναπόδεικτα καὶ ἄνευ λόγου) tradiderit, cum minoribus vero natu διὰ ἀποδείξεως καὶ τῶν μαθημάτων conversatus sit. Simili, etsi non eodem¹ modo res explicatur apud Porphyr. v. P. 37², et praemittuntur haec: Ὅσα γε μὴν τοῖς προσιούσι διελέγετο, ἢ διεξοδικῶς ἢ συμβολικῶς παρήνει. Διπλὸν γὰρ ἦν αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας τὸ σχῆμα³. Ergo brevis illa et compendiosa docendi ratio vocatur *συμβολικὴ*.

Hac voce ad symbola Pythagorica adducimur. Supra quid apud veteres Pythagoreos sibi voluissent exposuimus; nunc de recentiorum Pythagoreorum sententia quaeramus.

Iamblichus v. P. 20 (auct. Apollonio) in universum refert Pythagoram symbolicam docendi rationem usurpasse: Τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον συμβολικὸν ποιεῖν ἐπεχειρεῖ καὶ πάντη ὁμοιον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ διδάγμασι, καθ' ἃ ἐπαιδεύθη⁴ κτλ. Alii loci magis aperiunt, quid hoc sibi velit, imprimis Iambl. v. P. 161 sq. (auct. Nicom. et Androcyde sec. Bertermannum): Εἰώθει δὲ καὶ διὰ κομιδῆ βραχυτάτων φωνῶν μυρίαν καὶ πολυσχιδῆ ἔμμεσιν συμβολικῶ τρόπῳ τοῖς γνωρίμοις ἀποφραζέειν, ὡπερ διὰ πεθοχρήστων τινῶν λόγων ἢ μικρῶν τοῖς ὕγκοις σπερμάτων ὁ Πύθιος τε καὶ αὐτῆ ἢ φύσις⁵ πλήθι ἀνήνυτα καὶ δυσεπινόητα ἐννοῶν καὶ ἀποτελεσμάτων ἐποφαινουσι. Τοιοῦτον δὲ ἔστι τὸ „ἀρχὴ δέ τοι ἦμισυ παντός“, ἀπόφραγμα Πυθαγόρου αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ παρόντι ἡμισυσιχίῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις παραπλησίοις ὁ θειότατος Π. τὰ τῆς ἀληθείας

¹ Cf. C. Hölck, De acusmatis sive symbolis Pythagoricis, diss. Kil. 1894, 14sq.

² Haec bipartitio tamen non est inventa a Neopythagoreis, sed fundamento antiquiore nititur; cf. supra p. 32sq. et Hölck p. 5sq.

³ Bipartitione hac effectum esse, ut nonnullae doctrinae indoctis occultarentur, docet Clem. Al. strom. V § 59 (cf. infra).

⁴ Litteras quoque symbolicas eum in Aegypto didicisse dicit Porphyr. v. P. 12 (auct. Antonio Diogene).

⁵ Cf. Heracliti placita supra p. 35.

ἐνέκρουπτε ζώοντα τοῖς δυναμένοις ἐναύσασθαι, βραχυλογον
 τινὲς ἐναποθησαυρίζων ἀπεριζήλευτον καὶ παμπλήθῃ θεωρίας
 ἔκτασιν, οἷόνπερ καὶ ἐν τῷ „ἀριθμῶν δέ τε πάντι ἐπέουεν“, ἡ
 δὴ πυκνότερα πρὸς ἅπαντας ἀπερθέγγειο, ἢ πάλιν ἐν τῷ „ἰσοτί-
 φιλότης“, ἢ ἐν τῷ „κόσμος“ ὀνόματι, ἢ νῆ Δία ἐν τῷ „φιλο-
 σοφία“ κτλ. Ergo symbola sunt compendia, quae brevissima
 forma largam doctrinam vel praeceptum morale¹ continent
 sicut oracula Apollinis vel sicut semina arborem aut scintillae
 magnum ignem. Ideo aptissima sunt ad doctrinam abscoun-
 dendam et tacendam et indigent „solutione“ (λίπειν το-
 σύμβ. Plut. quaest. conv. VIII 7, 1 p. 727 C): cf. Iambl. v. P. 103—
 105 (auct. Apollonio et Androcyde, ut censet Bertermann Cors-
 senum secutus²: Ἀναγκαιότητα δὲ παρ' αὐτῶν τρόπος διδασκαλίας
 ὑπῆρχε καὶ ὁ διὰ τῶν συμβόλων. Modus iste cum Graecis tum
 Aegyptiis probatus καὶ παρὰ Πυθαγόρα μεγάλης σπουδῆς ἐτύγχανε.
 εἴ τις διαρθρώσειε σαφῶς τὰς τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων ἐμφάσεις
 καὶ ἀπορρήτους ἐννοίας, ὅσας ὀρθότητος καὶ ἀληθείας μετέχο-
 σιν ἀποκαλυφθεῖσαι καὶ τοῦ ἀνιγναιώδους ἐλεί-
 θερωθεῖσαι τύπου . . . καὶ γὰρ οἱ ἐκ τοῦ διδασκαλείου
 τούτου, μάλιστα δὲ οἱ παλαιότεροι καὶ αὐτῶ συγχρονισαντες καὶ
 μαθητεύσαντες τῷ Πυθαγόρα προεβύτη, νέοι . . . τὰς τε διαλέξεις
 καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους ομιλίας καὶ τοὺς ὑπομνηματισμοὺς τε καὶ
 ὑποσημειώσεις καὶ αὐτὰ ἴδη τὰ συγγράμματα καὶ ἐκδόσεις πάσας,
 ὧν τὰ πλείονα μέχρι καὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων διασφύξειται, οἱ
 τῇ κοινῇ καὶ δημῶδει καὶ τοῖς ἄλλοις ἔπασιν εἰσθῆναι λέξαι
 συνετὰ ἐποιοῦντο ἐξ ἐπιδρομῆς τοῖς ἀκούουσι . . . ἀλλὰ
 κατὰ τὴν νενομοθετημένην αὐτοῖς ἐπὶ Πυθαγόρου ἐχεμυθία καὶ
 θείων μυστηρίων καὶ πρὸς τοὺς ἀτελέστους ἀπορρήτων
 τρόπων ἵπτοντο καὶ διὰ συμβόλων ἐπέσκεπον τὰς πρὸς
 ἀλλήλους διαλέξεις ἢ συγγραφάς. Καὶ εἰ μὴ τις αὐτὰ ἐκλέξαι
 διαπτύξειε καὶ ἀμύμων ἐξηγήσει περιλάβοι, γελῶτα ἂν καὶ

¹ Ethicam symbolorum interpretationem profert Lucius Moderati Pythagorei discipulus apud Plut. quaest. conv. VIII 7, 1 p. 727 B. quocum magno ex parte concordat Clem. Alex. Strom. V § 27—31 (cf. Hölk l. c. p. 60—65), et quod latuisse videtur Guillelmum Bousset *Jüd.-christl. Schulbetrieb in Alexandria und Rom* 1915 p. 255 n. 2.

² M. Rh. LXVII (1912) 262 sq. Cf. Iambl. protrept. c. 21 p. 104—105 Pist., quae ex parte ad verbum cum iis quae paullo post afferenda sunt concordant (cf. ibid. c. 1 p. 7 sq. Pist.).

γραϊώδη δόξειε τοῖς ἐντεγγάνουσι τὰ λεγόμενα λίγρον μεστὰ καὶ ἀδολεσχίας, ἐπειδὴν μέντοι κατὰ τὸν τῶν συμβόλων τούτων τρόπον διαπτύθη καὶ γὰρ καὶ εὐανγῆ ἀντὶ σκοτεινῶν τοῖς πολλοῖς γένηται, θεοπροπίοις καὶ χρημοῖς τισι τοῦ Πιθίου¹ ἀναλογεῖ κτλ. Deinde exempla afferuntur. Breviter Porphyr. v. P. 41 mysticam symbolorum vim significat: "Ἐλεγε δὲ τινα καὶ μυστικῶν τρόπων συμβολικῶς κτλ. Dein duo symbolorum genera proferuntur, alterum ex Aristotelis libro promptum, οἷον ὅτι τὴν θάλατταν μὲν ἐκάλει Κρόνον δάκρυον κτλ., alterum, quod potius praecepta moralia continet: Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, τοῦτ' ἔστι μὴ πλεονεχτεῖν κτλ. Addimus Iambl. v. P. 227 (auct. Nicom. et Apoll.): Ἐπὶ δὲ τῶν θυραίων καὶ ὡς εἰπεῖν βεβίλων, εἰ καὶ ποτε ἰχθιοί, διὰ συμβόλων ἀλλήλοισι οἱ ἄνδρες ἠγίνοντο. Libri quoque compendiosam doctrinam continentes, quos ultimi Pythagorei posteris reliquisse narrabantur, ἐπομνήματα συμβολικά vocantur a Iambl. v. P. 253. Etiam mathematica symbola fuisse Pythagoreis tradit Iambl. de comm. math. sc. c. 18 p. 60sq. Fest.: Ἦν δὲ καὶ ἄλλος τρόπος παρ' αὐτοῖς ὁ διὰ συμβόλων μαθηματικός, οἷον τῆς δικαιοσύνης ἡ πεντάς, ὅτι πάντα τὰ εἶδη τῶν δικαίων συμβολικῶς σημαίνει. Χρήσιμον δὲ τὸ εἶδος ἦν αὐτοῖς εἰς πᾶσαν φιλοσοφίαν, ἐπειδὴ συμβολικῶς τε τὰ πολλὰ ἐδίδασκον καὶ ἠγοῦντο τὸν τρόπον τοῦτον τοῖς θεοῖς εἶναι οἰκεῖον καὶ τῇ φύσει πρόσφορον. Cur symbola mathematica adhibuerint Pythagorei explicat Moderatus Gaditanus Neopythagoreus apud Porphyr. v. P. 48—52: . . . μὴ δυνάμενοι γὰρ τὰ πρῶτα εἶδη καὶ τὰς πρῶτας ἀρχὰς σαφῶς τῷ λόγῳ παραδοῦναι διὰ τε τὸ δυσπερινόητον αὐτῶν καὶ δυσέξιστον, παρεγένοντο ἐπὶ τοὺς ἀριθμούς κτλ. Huc spectant quae narrat Iambl. v. P. 237sq.: Pythagoreum, quendam in itinere morbo correptum, antequam moreretur, cauponi, qui optime eius curam gessisset, tradidisse symbolum in tabula scriptum, quod postea alium Pythagoreum praetereuntem agnovisse et cauponi magnam pecuniam solvisse. Symbolis igitur sectae Pythagoricae sodales inter se agnoscebant². Hoc autem loco symbolum non enuntiatum aliquod, sed figuram quandam significare videtur, id quod confirmatur a Luciano haec de Py-

¹ Iterum cf. Heraclitus Ephesius (supra p. 35).

² Haec principalis fuisse videtur vis symbolorum.

thagoreis narrante (de lapsu inter salut. c. 5): *Καὶ τό γε τριπλοῦν αὐτοῖς τρίγωνον, τὸ διαλλήλων, τὸ πεντάγραμμον, ᾧ συμβόλῳ πρὸς τοὺς ὁμοδόξους ἐχρῶντο, ἕγεία πρὸς αὐτῶν ὀνομάζετο*¹. Omnia denique acusmata veterum Pythagoreorum a Neopythagoreis pro symbolis habita sunt, ita ut omnes locos, quibus de illis agitur, afferre nobis opus esset, nisi idem, quod supra de symbolis tradi vidimus, de acusmatis proferretur. Acusmata posterioribus idem valuisse quod symbola post Rohdium probavit Hölk l. s. c. p. 12—14. Idem de huius sententiae, quam Neopythagorei ab aliis acceperunt, auctoribus probabiliter iudicavit (cf. imprimis p. 19 et supra p. 31 sqq.).

Acusmata igitur, quae initio tenui tantum filo cum silentio mystico iuncta erant, tempore procedente magis magisque symbola mystica facta sunt ad reticendam doctrinam arcanam apta, quin etiam ad mysteriorum silentium relata, similiter atque fabulis sensus physicus vel ethicus subdebatur, quem ab initio non habuerant. Ideo Lucius Pythagoreus apud Plutarchum quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 D convivis de symbolis inter se conversantibus *οὔτε ψέγων οὔτ' ἐπαινῶν, ἀλλ' ἰσχυρίαν ἄγων. σιγῇ δὲ καθ' ἑαυτὸν ὁρῶν ἤκουεν*. Dein cum Empedocles dixisset: *... εἰ δὲ ταῦτα τῶν ὑπὸ τὴν ἐχεμύθειαν ἐστίν, ἀλλ' ἐκεῖνο γε δοκῶ μὴτ' ἄρρητον εἶναι μὴτ' ἀνέξοισιον πρὸς ἑτέρους. οὐκ ἔστι δὲ μάλα τῶν ἰσχυρίων ἀπειχόντιο* et de huius consuetudinis causa quaereret, ille respondet (ibid. 2 p. 728 F): *Ὡς ὁ μὲν ἀληθείας ἴσως λόγος καὶ νῦν ἀπόθετος καὶ ἀπόρρητος εἶ, τοῦ δὲ πιθανοῦ καὶ εὐκότου οὐ φθόνος ἀποπειρᾶσθαι*.

Neopythagoreorum de sermone symbolico opinionem breviter comprehendit locus a Stobaeo (Flor. 5. 72 M. III 1, 199 H.) servatus, quem Plutarchi esse coniecit Wyttenbach V 2 p. 876: *Καὶ μὴν οὐδὲν ἐστὶν οὔτω τῆς Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας ἴδιον ὡς τὸ συμβολικόν, οἷον ἐν τελετῇ μεμειγμένον φωνῇ καὶ σιωπῇ διδασκαλίας γένος, ὥστε μὴ λέγειν „ἀείσω ξεντοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι“ (i. e. non servatur altum*

¹ Addere liceat piscem Pythagoreis symbolum silentii fuisse videndum, ideoque non comedi solitum esse; v. locus corruptus Plutarchi quaest. conviv. VIII 8, 1 p. 728 E. — De γ' symbolo Neopythagorico cf. A. Brinkmann *Rh. Mus.* LXVI (1911) 616—625.

silentium), ἀλλ' αὐτὸ θεν ἔχειν φῶς καὶ χαρακτῆρα τοῖς συνήθεσι τὸ φραζόμενον, τυφλὸν δὲ καὶ ἄσημον εἶναι τοῖς ἀπειροῖς. Ὡς γὰρ ὁ ἄναξ ὁ ἐν Δελφοῖς οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει κατὰ τὸν Ἡράκλειτον¹, οὕτω τῶν Πυθαγορικῶν συμβόλων καὶ τὸ φράζεσθαι δοκοῦν κρυπτόμενόν ἐστι καὶ τὸ κρύπτεσθαι ροοῦμενον.

Haec ex Neopythagoreorum libris de antiquis Pythagoreis narrantibus excerpimus. Legenti ea nullo negotio patet scriptores illos non tam ad historiae fidem scripsisse quam sua ipsorum placita apud antiquos quaesivisse aut eis subdidisse, ut sibi maiorem auctoritatem conciliarent. Libris igitur historicis eodem modo quo philosophicis uti nobis licet ad doctrinam Neopythagoricam illustrandam.

Multas Neopythagoreorum de occultatione mystica opiniones et decreta nobis servavit Clemens Alexandrinus in stromatum parte qua de „genere symbolico“ agitur (V § 19—66 vel, si vis, 88; cf. II 1, 2 et IV 1, 2). Clementem ex fontibus Neopythagoricis hausisse cum alii viderunt tum Guilelmus Bousset, qui in libro inscripto *Jüdisch-christlicher Schulbetrieb* (= Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments, Neue Folge VI 1915) p. 229—236 et p. 42 (cum n. 3) opinionem suam eo probat, quod in § 27—31 de symbolis Pythagoricis, 45, 2 de Androcyde Pythagoreo, 47, 1 de Neanthe librorum ad res Pythagoricas spectantium auctore, 50, 1 in universum de Pythagoreis, 46—48 de quinque elementis sermo fit. Quibus argumentis addo, quod 20sq. litterae Aegyptiorum hieroglyphicae symbolorum modo explicantur, similiter atque Pythagoreos recentiores fecisse evincitur ex Porphy. v. P. 12; praeterea quod 41—43 ad Aegyptios provocatur — Pythagoram enim Neopythagorei Aegyptiorum discipulum habebant —; quod 57, 2—3 Hipparchus (i. e. Hippasus) doctrinae Pythagoricae proditor et Lysidis epistula ad eum data commemoratur et quod 58 et iterum 59 Pythagorei tamquam silentii tenaces describuntur, antequam aliae sectae nominantur; denique quod in universum doctrina a Clemente tradita cum Neopythagorica quam maxime concinit. Affirmare

¹ Fr. 93 Diels; cf. supra p. 35.

tamen nolumus omnia omnino quae Clemens praebet ad Neopythagoreos referenda esse. Iam breviter argumentum partis stromatum supra memoratae seclusis sententiis ex Iudaeorum vel Christianorum religione petitis excerpimus:

§ 19: ... ὅσον τι γὰρ ἐν αὐτῷ καὶ ζωὴν ... ὥσπερ ἐν τελταῖς ἀμύητον ... ἔξω θεῖον χοροῦ ἴσασθαι δεῖ ... διὰ τοῦτό τοι τῆς ἐπιζυψέως τὸν τρόπον, θεῖον ὄντα ὡς ἀληθῶς καὶ ἀναγκαιότατον ἡμῖν διὰ τὸν ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς ἀληθείας ἀποκείμενον ἱερὸν ἀεχνῶς λόγον, Αἰγύπτιοι μὲν διὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀδύτων καλουμένων... ἤρξαντο... οὐ καθαρῶ γὰρ καθαρῶ ἐράπεισθαι οὐ θεμιτὸν εἶναι συνεδόξει καὶ Πλάτωνι (Phaed. 67 B). 20: Ἐντεῦθεν... οἱ τε χορισμοὶ λέγονται δι' αἰνιγμάτων καὶ αἱ τελταὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἀνέδηρ οὐ δείκνυνται, ἀλλὰ μετὰ τινων καθαρῶν καὶ προορρίσεων... In iis quae sequuntur et § 21 de litteris Aegyptiorum symbolicis agitur. Dein pergit Clemens: Πάντες οὖν... οἱ θεολογήσαντες βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπεκρύψαντο¹, τὴν δὲ ἀληθεῖαν αἰνιγμάσι καὶ συμβόλοις ἀλλιγορήσας τε αὐτὰ καὶ μεταφοραῖς καὶ τοιούτοις πρὸς τῶν παραδεδώκασιν... 22 et 23: Septem sapientium ἀποκθέματα ὀλίγαις λέξεσι μείζονος προήματος δήλωσιν ἔμφαινει... 24: Similiter poetae δι' ἑλονοίας πολλὰ φιλοσοφοῦσι... παραπέτασμα δὲ αὐτοῖς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐν ποιητικῇ ψευδαγωγία. Deus ipse occulte agit: Ὀνειροὶ τε καὶ σύμβολα ἀφανέστερα πάντα τοῖς ἀνθρώποις οὐ φθόνῳ (οὐ γὰρ θέμις ἐμπαθεῖ νοεῖν τὸν θεόν), ἀλλ' ὕπῳ εἰς τὴν τῶν αἰνιγμάτων ἔνοιαν ἢ ζήτῃσις² παρεισδύονσα ἐπὶ τὴν εὔρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναδράμῃ... 27—31: Symbola nonnulla Pythagorica enucleantur. Διὰ τοῦτό τοι καὶ Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σήγγας ἰδρύονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περι θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος (ex Plut. de Is. et

¹ Strabo XVII p. 806 C Platonem et Eudoxum per tredecim annos apud sacerdotes Aegyptios commoratos esse narrat; ποιητοῖς γὰρ αἴτιαι κατὰ τὴν εἰσατήμην τῶν οὐρανῶν, μυστικὰς δὲ καὶ διαιρητικὰς αἰτίας, τῶ χρόνῳ καὶ ταῖς θεαστικαῖς ἐξελπίουσιν, ὥστε τινὰ τῶν φιλοσοφῶντο ἰστοροῦσιν, τα πολλὰ δὲ ἀπεκρύψαντο οἱ βάρβαροι. De eadem re cf. Reitzenstein *Poemandres* 131.

² Ἡ ζήτῃσις a Neoplatonicis imprimis commendatur: cf. infra c. IV.

Osir. 9, 354C¹). 41: "Ὅθεν καὶ Αἰγύπτιοι οὐ τοῖς ἐπι-
 τυχοῦσι τὰ παρὰ σήσιν ἀνετίθεντο μυστήρια οὐδὲ μὴν
 βεβήλοις τὴν τῶν θεῶν εἶδῃσιν ἐξέφερον... ὁμοία γοῦν τοῖς
 Ἑβραϊκοῖς κατὰ γε τὴν ἐπίκρουψιν καὶ τὰ τῶν Αἰγυπτίων
 αἰνίγματα. Exempla afferuntur usque ad 43. 44: Etiam
 barbari τὸ συμβολικὸν εἶδος ἐζηλωσαν, cuius rei sequuntur
 exempla. 45: Eodem modo Graeci fecerunt. Ἀνδροκύδης ὁ
 Πυθαγορικὸς τὰ Ἐγείσια καλούμενα γράμματα... συμβόλων ἔχειν
 φησὶ τάξιν. Διονύσιος ὁ Θραξὶς ὁ γραμματικὸς rotae, ramorum,
 aliarum rerum symbola interpretatur. 46: Χρησιμώτατον
 ἄρα τὸ τῆς συμβολικῆς ἐριμείας εἰς πολλὰ καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν
 θεολογίαν συνεργοῦν καὶ πρὸς εὐσέβειαν καὶ πρὸς ἐπίδειξιν
 συνέσεως καὶ πρὸς βραχυλογίας ἄσκησιν καὶ σοφίας ἐνδειξιν·
 „σοφοῦ γὰρ τὸ χρῆσθαι τῇ συμβολικῇ φράσει ὀξυῶς“, φησὶν ὁ
 γραμματικὸς Δίδυμος², „καὶ τὸ γνωρῖσαι τὸ διὰ ταύτης δηλού-
 μενον“. Neanthis Cyziceni (qui de Pythagoreis scripsit) et
 aliorum de verbis secretis sententiae afferuntur. 50: Τοιαῦτα
 καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἠγνίσσοντο, Φερσεφόνης μὲν κίνης τοὺς
 πλανήτας, Κρόνον δὲ δάκρυον τὴν θάλασσαν ἀλληγοροῦντες (sunt
 symbola Pyth., cf. Porphyr. v. P. 41, Plut. de Is. et Os. 32 p. 364 A).
 Alii quoque philosophi et poetae Graeci doctrinam suam aenig-
 matibus texerunt. 56 et 57 de causis occultationis mysticae
 et sermonis symbolici agitur: Μνήμης τε οὖν ἔνεκεν καὶ
 συντομίας καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνατεταόσθαι τοιαῦτα
 τινες αἱ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας γραφαί. Vera philosophia et theo-
 logia dignis tantum se aperit. Occultatione cogimur ducibus
 et interpretibus uti, qua re maiorem utilitatem accipimus.
 Ἄλλως τε καὶ πάνθ', ὅσα διὰ τινος παρακαλύματος ὑποφαινεται.
 μείζονά τε καὶ σεμνοτέραν δείκνυσι τὴν ἀλήθειαν...
 Praeterea quae velis operta sunt, variae interpretationi locum
 praebent, et sic σφάλλεται μὲν ὁ ἄπειρος καὶ ἀμαθής,
 καταλαμβάνει δὲ ὁ γνωστικός³. Non omnibus omnia

¹ Id quod fugit Ottonem Stählin editorem et A. Deiber *Clément d'Alex. et l'Égypte*. Mémoires publiés par les membres de l'institut français d'archéologie orientale du Caire X (1904) 53sq.

² Qui a nonnullis Neopythagoreis fuisse credebatur; cf. stromat. I § 80 et Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 125, 2.

³ Hoc loco gnosis apparet. de cuius silentio infra dicetur.

patefacienda sunt neque sapientiae bona iis, qui pura anima non excellunt. Afferuntur verba ex falsa Lysidis epistula ad Hipparchum (lege Hippasum) data (cf. supra p. 56), verbis τὰ ταιν Ἑλεσινίαν Θεαὶν μυστήρια mutatis in τὰ τοῦ λόγου μ. 58: Non solum Pythagorei et Plato, sed etiam Epicurei Stoici Peripatetici esoterica ab exotericis distinguebant. Ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ μυστήρια θέμενοι, φιλόσοφοι ὄντες, τὰ αὐτῶν δόγματα τοῖς μύθοις κατέχωσαν, ὥστε μὴ εἶναι ἕλασι δηλα. 59: Quod Pythagorei in acusmaticos et mathematicos distincti erant, „ἀλλὰ τὸ μὲν γάσθαι, τὸ δὲ καὶ νεκρωμένοι εἶναι“ [λ 443 cf. Nauck, Iambl. v. P. p. 238 n. 24] πρὸς τοῖς πολλοῖς ἤγινετο. In sequentibus usque ad § 88 Clemens hoc praecipue agit, ut doceat deum invisibilem (θεὸς ἀόρατός ἐστι καὶ ἄρρητος § 78) neque cogitatione neque verbis comprehendi posse, unde τὸν ἱερὸν ὡς ἀληθῶς περὶ τοῦ ἀγενήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μύστιν λόγον ἐπιτελεστέον εἶναι δεῖ (ita § 80) ex Philone de sacrif. Ab. et Caini § 60, ut monet Stählin.

Haec Clemens strom. V ex philosophiae horreis prompsit, ut occultationem mysticam exponeret et illustraret. At etiam, ubi sacris Iudaeorum et Christianorum scripturis utitur vel proprio Marte loquitur, argumenta philosophica admiscet. Ideo omnia omnino quae de silentio mystico profert, hic enarranda essent, nisi easdem semper opiniones iteraret. Cf. etiam strom. I 14, 3—15, 1; 55sq.; IV 162; VII 110 alia; non quo dicamus haec omnia ex ipsis fontibus Neopythagoricis emanasse, quia, cum eadem fere de silentio mystico doctrina omnibus illius aevi scholis esset (ut infra dicetur), saepenumero discerni iam non potest, quid in hac re Neopythagoreorum, quid aliarum sectarum proprium fuerit. Neopythagorei utique silentii mystici quasi antesignani fuerunt.

Illud certum est omnia, quae Clemens de occultatione mystica litteris mandaverit, quam maxime cum iis quae supra ex ipsis Neopythagoreorum libris excerpimus concinere. Ideo veri simile est Clementem in hac sui operis parte componenda usum esse aliquo „protreptico“ Neopythagorico, qui ratione aut historica aut philosophica aut mixta conscriptus erat, qualis est Iamblichi protrepticus. Partem qua de symbolis Pythagoricis agitur Alexandro Polyhistori strom. 170 com-

memorato dubitanter attribuunt Joh. Gabrielsson *Über die Quellen des Cl. Al.* I (1906) 99 et Bousset l. s. c. 42 n. 3. Sed haec mera suspicio est. Certe Alexander Polyhistor apud Diog. Laert. VIII 27, ubi de primi a. Chr. n. saeculi Pythagoreis narrat, nihil de silentio tradit.

Sicut Pythagoras ipse et veteres Pythagorei ita etiam nonnulli viri, qui in secta Neopythagorica excellentes extiterant, posteris tamquam exempla vitae Pythagoricae proponebantur ad imitandum. Philostratus in libris, quibus alios secutus Apollonium Tyanensem summis laudibus celebravit, saepius silentii mentionem facit. L. I c. 1 de ipsius Pythagorae sociis narrat: *Καὶ ἡ σιωπὴ δὲ ἐπέροτοῦ θείου σοφίῃν ἐπίσημο· πολλὰ γὰρ θεῖά τε καὶ ἀπόρρητα ἤκουον, ὧν κρατεῖν χαλεπὸν ἦν μὴ πρῶτον μαθοῦσιν, ὅτι καὶ τὸ σιωπᾶν λόγος.* Ergo silentium ad res divinas spectat et, cum magnitudinem rerum divinarum efferat, est silentium ut ita dicam disertum. Apollonius per quinquennium silet, sicut Pythagoras praecepisse narrabatur, I 14, 15¹. VI 11 p. 242 Ol. quoddam εἶδος σοφίας Apollonium ita docet: *Χαλεπὴ δ' οὕτως ἐγὼ τοῖς ταῦτ' αἰρουμένοις, ὡς καὶ δεσμὰ γλώττης ἐπ' αὐτοὺς ἔχειν.* Propterea III 41 de certis scientiae disciplinis (ἀπόρρητοι σπονδαί i. e. ἀστροκίη, μαντεία, πρόγνωσις, θυσία, κλήσεις αἰς θεοὶ χαίρουσιν) Apollonius et Iarchas Indus soli colloquuntur. VIII 7 p. 340 *σοφώτεραι γὰρ* (causae pestis) *ἢ ἐς τοὺς πολλοὺς λέγεσθαι.* Doctrina quoque, quae ad animam pertinet, maior est, quam ut de ea multa verba fiant. VIII 31 p. 370: *Περὶ ψυχῆς δέ, ὡς ἀθάνατος εἶναι, ἐπιλοσόφει ἔτι, διδάσκων μὲν, ὅτι ἀληθῆς ὁ ὑπὲρ αὐτῆς λόγος, πολεπραγμανοεῖν δὲ μὴ, ξηγχορῶν τὰ ὧδε μεγάλα.* VI 22 legimus: *Ἐγεῖδοντο τῶν ἀπορρητόν.* Locutionem symbolicam amplectitur Apollonius VI 11 p. 245: *Εἰ δ' αἰνιγματῶν ἄπτομαι, σοφία Πυθαγόρου συγχορεῖ ταῦτα, παρέδωκε γὰρ τὸ αἰνίττειν διδάσκαλον ἐβρών σιωπῆς λόγον.*

Ut ad scripta mere philosophica transeamus, in fragmentis librorum, quos Pythagorae aut antiquioribus Pythagoreis Neopythagorei subdiderunt², nullum fere silentii

¹ Idem apud Suid. s. v. *Ἀπολλώνιος Τυανεύς* traditur.

² Catalogum vide apud Zellerum *Pū. d. Gr.* III 2⁴ 115sq., qui usus

mystici vestigium invenitur. Qua ex re nihil certi concludi potest, quia libri neque omnes neque integri aetatem tulerunt.

Accersenda denique est tertia classis librorum Neopythagoricorum, quos, ut supra diximus, Pythagorei recentiores suo nomine conscripserunt.

P. Nigidii Figuli, qui disciplinam Pythagoricam extinctam, ut ait Cicero Tim. 1. renovavit, reliquiae, quas collegit A. Swoboda (1889), nihil de ipso silentio produnt. Verum quod a Cicerone l. s. c. „acer investigator et diligens earum rerum quae a natura involutae videntur“ vocatur, Pythagoricum ad res secretas et occultas propensum animum declarat¹. Cf. Lucan. I 640sq.: At Figulus, cui cura deos secretaque caeli nosse fuit eqs.

Apollonius Tyaneus in libro *περὶ Θεσιῶν* ultimam nobis silentii de numine servandi causam aperit. Porphyrio auctore (de abstin. II 34: cf. Euseb. dem. ev. III 3 p. 105): *θεύσωμεν θεῶν μὲν τῶ ἐπὶ πᾶσιν, ὅς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μὴδὲν τῶν αἰσθητῶν μίτη θεμιῶντες μίτ' ἐπινομάζοντες· οὐδὲν γὰρ ἔστιν ἐντίον, ὃ μὴ τῶ ἀλόῳ εὐθέως ἔστιν ἀκάθαρτον. τὸ αὐτὸ δὲ λόγος τοῦτο ὁ καιὰ φωνήν οἰκείως, οὐδ' ὁ ἔνδοξ, ὅτιαν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολεσμένως, διὰ δὲ σιγῆς καθαρῶς . . . θρησκείωμεν αὐτόν.* Eusebius paullo post verba adiungit quae statim afferemus (*οὕτως τοίνυν κτλ.*) „Virum“ illum „sapientem“ fuisse Apollonium patet ex Euseb. pr. ev. IV 13 p. 150, ubi eadem verba indicato Apollonii nomine traduntur: *Οὕτως τοίνυν ἀάλλιστα ἄν τις, οἴμαι, τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιῶν τοῦ θείου . . . εἰ θεῶν μὲν, ὃν δὲ πρώτων ἔφημεν, ἐνί τε ὄντι καὶ² κερχωρισμένῳ πάντων, μεθ' ὃν προσηΐσθαι τοὺς λοιποὺς ἀναγκαῖον, μὴ θεοὶ τι τὴν ἀρχὴν μίτη ἀνάτιοι πῶ, μίτη καθόλου τι τῶν αἰσθητῶν ἐπινομάζοι . . . μόνῳ δὲ χοῦντο πρὸς αἰὼν αἰὼ τῶ κρείττονι λόγῳ, λέγω δὲ τῶ μὴ διὰ σιγήματος ἴοντι, καὶ παρὰ τοῦ καλλίστου τῶν ὄντων διὰ τοῦ καλλίστου τοῦ ἐν ἡμῖν*

est commentatione Francisci Beckmann inscripta De Pythagoreorum reliquiis (1844 50): cf. etiam infra p. 72 n. 2. Fragmenta etsi minime omnia collegit Mullach FPhG.

¹ Hieronymi Chronie. ad a. 45 a. C. eam vocat Pythagoricum et magum.

² και addidi ex dem. evang. III 3.

αἰτοῖη τὰγαθά. Νοῦς δὲ ἔστιν οὔτις ὀργάνον μὴ δεόμενος. Ergo deus primus et summus silentio colendus est¹.

Appendicis modo gnomica nonnulla atteximus ad silentium pertinentia ex gnomologiis collecta, quae plerumque ex fontibus Neopythagoricis deprompta sunt vel saltem praecepta moralia Neopythagoreorum sapiunt. Cum illa gnomologia maximam inter se similitudinem prae se ferant, contenti sumus percurrere „Sexti Pythagorici sententias“, quas edidit Antonius Elter in indice scholarum hibern. Bonn 1891—92 et in progr. ad 27 Januar. 1892, quarum auctor etsi non fuit Sextius Pythagoreus, certe vir quidam a philosophia Neopythagorica non alienus, et „sententias Pythagoreorum“, quas edidit H. Schenkl (*Wiener Studien* VIII [1886] 262—281). 350 E. λόγον περι Θεοῦ μὴ παντὶ κοινώνει. 352 E. περὶ Θεοῦ καὶ τᾶληθῆ λέγει κίνδυνος οὐ μικρός (cf. 55 Sch., Demophili sent. Pyth. 25). 354 E. ἀθέρι δὲ περὶ Θεοῦ μηδὲν εἴπης². 431 E. πολλοὺς λόγους περὶ Θεοῦ ἀπειρία ποιεῖ (cf. 10 Sch., Dem. 10). 589 E. σοφὸς ἀνὴρ καὶ σιγῶν Θεὸν τιμᾷ (cf. 4 Sch., Dem. 6). Ergo in gnomicis saepius silentium commendatur et ad rerum divinarum cognitionem, quin etiam ad cultum divinum refertur, id quod aperte doctrinam Neopythagoricam redolet³.

Testimoniis collectis videndum iam est, quid sibi voluerit silentium apud Neopythagoreos. Praemonendum vero est hoc: qui testimonia supra congesta perlegerit, id certe animadvertet in iis libris, quibus vita Pythagorica describitur, silentii morem et disciplinam saepissime commemorari et commendari rationibus aut nullis aut simplicibus tantum adiectis, cum libri philosophici vel potius theologicci velut Apollonii liber rationes subtilissimas afferant. Qua tamen ex re noli concludere sententias illas inter se certare neque conciliari posse, cum unus idemque Apollonius in scriptis

¹ De his locis cf. Ed. Norden *Agnostos Theos* 1913, 39sq., 343sqq.

² Sent. 350, 352, 354 in suum usum vertit Porphyrius ad Marcell. 15. qui addit: Σιγάσθω ὁ περὶ αὐτοῦ (i. e. Θεοῦ) λόγος ἐπὶ πλῆθους . . . νόμιζε ἀρετώτερον εἶναι αὐτῶν ἢ λόγον εἰκῆ προέσθαι περὶ Θεοῦ (cf. 115 Sch., Dem. 91). Sent. 589 E. ibid. 16 afferitur. Cf. etiam sent. 330 E. ἀνθρώπων Θεοῦ γνώσις βραχυλόγον ποιεῖ = Porphyrius. 20 Θεοῦ γὰρ γνώσις ποιεῖ βραχυλόγον (cf. 10 et 16 Sch., Dem. 10 et 15).

³ Cf. supra p. 55sq.

historicis altera in philosophicis altera ratione usus sit. Immo potius ita res diiudicanda erit, ut simplicioribus animis silentium tamquam praeceptum vitae Pythagoricae commendatum esse, viros vero doctos altius in silentii naturam inquirentes subtiliores illas rationes invenisse credamus, similiter atque apud veteres Pythagoreos acusmatici et mathematici discernebantur, qua de re supra p. 32sq. diximus. Has porro rationes ultra fines communis opinionis excurrisse quidem, sed ab indole philosophiae Neopythagoricae non recessisse consentaneum est. Cuius rei ratione habita etiam rationes subtiliores ad sectae Neopythagoricae silentium explicandum adhibere licet.

Et primum quidem observamus reticentiam, quam adhuc tantum non solam tractavimus, artissimo vinculo cum taciturnitate coniunctam esse hancque latius patere. Inde qui taciturnitatem id praecipue spectare crediderit, ut virtus silentii acquiratur, forsitan concluderit reticentiam nihil fuisse nisi linguae coercendae exercitium i. e. praeceptum ethicum, non mysticum. Quae opinio aliis argumentis confirmari videtur.

Utique reticentia cum mysteriorum silentio comparatur. Qui arcana Pythagorica prodit, aequè in numen peccare dicitur atque ille, qui Eleusinia profanat. At haec mera comparatio videtur esse. Arcana enim sectae sunt *καθάρσις μουσική*. Ideo persaepe non tam doctrinae vis mystica quam aliae indicantur occultandi rationes eaeque paedagogicae quas nos dicimus. Velut symbola inventa esse et Pythagorei in mathematicos et acusmaticos distincti esse dicuntur, quo facilius homines placitis sectae imbuerentur. Quin Moderatus etiam veteres Pythagoreos propter difficultatem doctrinae mathematicae, ut omnibus aditus pateret, signa symbolica invenisse docet. In universum occultatio et sermo symbolicus studium quaerendi accendere dicuntur. Curandum tamen est, ut nulli nisi digni et habiles ad scientiam admittantur (*εὖ ἔχοντες* Jambl. v. P. 152; *οἵσπερ ἔν τις τοῦ πατρὸς βίον ζωνώνουσιν* Jambl. de comm. math. sc. 24); iique non ritibus sacris purgandi, sed diligentissime examinandi et deligendi sunt. Vera igitur silentii mystici disciplina, qualem mystae Eleusinii

observabant, apud Neopythagoreos, qui non sodalicium mysticum, sed sectam philosophicam constituebant, locum non habuit.

Cui rei fortasse argumentum accedit ex hac observatione. Qui Neopythagoreorum scripta historica cum iis comparaverit, quae philosophiae potius ratione et proprio Marte placita sectae proponunt, statim in eo offendet, quod in illis plerumque non silentii tantum, sed etiam disciplinae silentii mentio fit, in his talis disciplinae nullum fere vestigium deprehenditur. Facile scilicet fuit antiquitati adscribere, quod in praesentia usu non veniebat.

Ergo silentii mystici quae vere dici possit disciplinam Neopythagoricam vereor ne statuere non possimus.

Nihilominus quod viri illi tantopere in silentio et in mystica placitorum suorum vi efferendis insistunt, non vana verba sunt, sed illos sensui mystico translatae significationis, quae ad eam, quam nos hodie vocabulo quod est mysticum tribuimus, significationem proxime accedit, operam navasse ostendit. Id quod primum ex tota sectae Neopythagoricae indole evincitur, quae non tam naturae rerum investigandae quam pietati erga deos colendae faverit. Hanc vero pietatem vere mysticam ea qua nos utimur significatione fuisse theologicis maxime opinionibus philosophorum Neopythagoricorum (ad quas quo iure provocare possemus, supra diximus) probatur. Docti enim illi viri, sicut in rerum natura investiganda rerum occultarum studiosissimi fuerunt, ita quod ad res divinas attinet in iis rebus maxime diligentes et versati, quas nos mysticas vocamus, cognitionem dico divinam, quae non tam via ac ratione in naturam divinitatis inquit quam eius commercio et consuetudine frui vult. Secundum eorum theologiam ceteris dis praestat primus et summus deus (δ $\pi\rho\omega\tau\omicron\varsigma$ $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$), qui ultra omnia creata positus a rebus humanis maxime remotus est et solummodo ecstasi et silentio adiri potest¹. Hoc denique silentio verus dei cultus perficitur. Nam deo, qui nullius rei indiget, cum sacrificia cruenta, libationes, turis

¹ De hoc „deo incognito“ cf. Stenius Theol. IV 516sq. . . . „et triplicium mundi summum, quem scire nefastum, illum, sed taceo“. Hunc versum afferunt Fr. Cumont *Arch. f. Religionswiss.* IX (1906) 331sq.; E. Norden, *Agnostos Theos* 114; Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 709.

oblationem, quin etiam verba ore prolata aspernetur, unicum quod eo dignum est sacrificium offerri potest idque mente hominis, quae sensibus et affectibus corporis tacentibus et quiescentibus tacito ore deum laudibus et precibus adit. Haec est illa λογική θυσία, quam in scriptis Hermeticis saepius commemorari infra videbimus. Silentium igitur quodammodo una est ac praecipua via ad deum accedendi¹. Iam rectius perspicitur, quid sibi velit, quod Neopythagorei tam saepe silentium commendant. Non quo dicamus eos semper rationes illas subtilissimas ante oculos habuisse. Attamen quando silentium circa res divinas versari et ad deorum exemplum redire praedicant, aliquo tandem modo similiter atque Apollonius l. s. c. sensisse putandi sunt.

Ergo verum silentium mysticum Neopythagoreorum fuisse statuere licet, etiamsi haec vox novum iam sensum induit. Quamquam enim non celebrabant initiationes mysticas, tamen eorum placita theologica vere mystica erant. Haec doctrinae indoles mystica vera est ac principalis silentii causa; ceterae rationes, velut paedagogicae, ex hac prodeunt aut postea a viris doctis additae sunt.

Iam intellegimus, cur reticentia cum silentio alto coniuncta sit. Uterque enim linguam coercendi modus ex eodem fonte manat, rerum divinarum dico naturam arcanam. Hanc homo silentio agnoscit et honorat sicque res divinae verenda maiestate et sanctitate augentur. Ἡ σεμνότης igitur τοῦ Θείου causa et finis silentii esse dicitur.

Sicut Neopythagorei non ritibus superstitiosis, sed mente sola et pura contemplatione ad deum accedere tentant, ita eorum silentium non est disciplina linguae, sed mentis². Quod nihilominus saepissime (sed in libris historicis) disciplinam linguae praedicant, id praecipue agunt et spectant, ut mysticam

¹ Si quis obiciat nos plus quam liceat e paucis Apollonii verbis enucleare, respondemus ea tali modo explicanda esse, si cum doctrina Hermetica (cf. infra) et cum placitis Numenii, qui a multis inter Neopythagoreos numeratur (cf. infra c. IV), conferantur.

² Ideo in scriptis historicis silentium violanti non mors corporis, sed ultio divina et mors, ut ita dicam, philosophica denuntiatur: expellitur enim e sodalicio.

placitorum suorum dignitatem efferant et decretis suis sacram ut ita dicam fidem et auctoritatem concilient. Ergo doctrinam suam non tacent¹, immo potius omnes ad eam amplectendam invitant. Ipsam silendi disciplinam non magni fecisse Neopythagoreos vel ex eo probabile est, quod scriptis quam plurimis doctrinam suam evulgaverunt.

Silentium Neopythagoreorum veterum Pythagoreorum et Platonis silentio cognatum est. Ab illo se originem ducere ipso nomine testatur; cum hoc similitudinem prae se fert eo, quod non ad linguam, sed ad mentem et intellectum potissimum pertinet. Silentium vero Neopythagoreorum utrumque excedit. A Pythagoreis discrepat, quod disciplinam externam parvi facit et silentium ad mentem transfert. Platonis vero silentio multo severius et argumentis magis firmatum est, cum doctrinae theologicae quam maxime excultae superstruatur.

Silentium igitur Neopythagoreorum semina doctrinae silentii mystici a prioribus philosophis iacta large germinasse et silentii rationem philosophicam satis excultam protulisse ostendit. Ad quam rationem proxime accesserat ille, qui sententiae Strabonianae supra allatae auctor fuit: *Ἡ κρύψις ἰ μυστικῆ σεμνοποιεῖ τὸ θεῖον καὶ μιμεῖται τὴν φύσιν αὐτοῦ φεύγουσαν τὴν αἴσθησιν ἡμῶν*. Hoc modo initia philosophorum aevo imperatorum florentium philosophiam aetatis hellenisticae exeuntis exceperunt. Silentii porro studium mystici sacrorum orientalium notitia auctum esse eo apparet, quod Neopythagorei saepius ad ritus sacros barbarorum et imprimis Aegyptiorum, sed etiam Indorum provocant.

Novis Pythagoreis non uno nomine adiungitur Philo Alexandrinus natione quidem Iudaeus, eruditione vero Graecus.

¹ Non negamus Neopythagoreos interdum revera doctrinam quandam silentio pressisse, sicut supra p. 61 Lucium facere cognovimus, fortasse praeceptum „vitae Pythagoricae“ secutum.

² Maiestatem propriam esse divinitatis docet fr. Diotogenis Neopythagorei quod inscribitur „de regno“ (Stob. Flor. 48, 62 Mein. = IV p. 267, 11—13 H., Mullach, FPhG II 534, quod latuisse videtur Zellerum scripta Neopyth. enumerantem): *Ἄ μιν γὰρ σευνότας θεόμενον ἐπάροχασα πρῶγμα δένεται θανάζόμενον καὶ τιμώμενον αὐτὸν τὸν βασιλεία παρέχσθαι τοῖς πλάθειν*.

Qui Graecorum cum mysteria tum occultationem mysticam acerrime impugnat libri de specialibus legibus primi § 319—323¹: Moses mysteria ex civitate sua expulit οὐκ ἀξιῶν τοὺς ἐν τοιαύτῃ πολιτείᾳ τραφέντας . . . τὰ νύκτια καὶ σκότος προσκεκληρωμένα μεταδιώκειν παρέντας τὰ ἡμέρας καὶ φωτὸς ἄξια . . . Τί γάρ, εἰ καλὰ ταῦτ' ἐστίν, ὃ μύσται, καὶ συμφέροντα, συγκλεισάμενοι ἑαυτοὺς ἐν σκότῳ βαθεῖ τρεῖς ἢ τέτταρας μόνους ὠφελεῖτε, παρὸν ἅπαντας ἀνθρώπους ἐν ἀγορᾷ μέσῃ, τὰ τῆς ὠφελείας προθέντας . . . ; Οἱ μὲν γάρ τὰ βλαβερὰ πράττοντες αἰσχυνέσθωσαν καὶ καταδύσεις ἐπιζητούντες καὶ γῆς μυχοὺς καὶ βαθὺν σκότος ἐπικυρπτεσθωσαν τὴν πολλὴν ἀνομίαν αὐτῶν ἐπισιζάζοντες, ὡς μηδεὶς ἴδου· τοῖς δὲ τὰ κοινωφελῆ δρῶσιν ἔστω παρηγορία καὶ μεθ' ἡμέραν διὰ μέσης ἦσαν ἀγορᾶς ἐντευξόμενοι πολυανθρώποις ὁμίλοις κτλ. Et quia Graeci argumento naturae semet ipsam abscondentis utebantur, Philo, quamquam alibi idem argumentum adhibet, hoc loco contrarium contendit: Ἡ οὐκ ὄρας, ὅτι καὶ ἡ φύσις τῶν ἐναντῆς αἰοιδίμων καὶ παγκάλων ἔργων οὐδὲν ἀπέκρυψεν, ἀλλὰ ἀστέρας μὲν καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανὸν εἰς τε τὴν δε' ὕψους τέρψιν καὶ πρὸς φιλοσοφίας ἡμερον ἀπέφηνεν, πελάγη δὲ καὶ πηγὰς κτλ.²

Similiter fabulas Graecas respuit De opif. mundi 1 sq.: Τῶν ἄλλων νομοθετῶν οἱ μὲν . . . οἱ δὲ πολλὴν ὄζον προσπεριλαβόντες ἐξετίφωσαν³ τὰ πλήθῃ μυθικοῖς πλάσμασι τὴν ἀλήθειαν ἐπικρύψαντες. Μωυσῆς δ' ἐκάτερον ἐπερδάς, τὸ μὲν . . . τὸ δὲ ὡς κατεψευσμένον καὶ μεστὸν γοιτείας . . . μήτ' . . . μύθους πλάσάμενος ἢ συναιρέσας τοῖς ἑγ' ἐτέρων συντεθεῖσιν. (Cf. Quod det. potiori insidari soleat 125: Ἐν δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ ποιητικῇ μύθου μὲν πλάσμα οὐδὲν εἰρήσεις. Quae Moses litteris mandavit, non sunt μύθου πλάσματα, οἷς τὸ ποιητικὸν καὶ σοφιστικὸν χαίρει γένος (de opif. m. 157). Qui deum esse negant, sane

¹ Librorum quos Cohn et Wendland (et Reiter) ediderunt paragraphos indicamus, ceterorum paginas Mangeii vel Aucherii.

² Cf. P. Wendland *Philo und die kynisch-stoische Diatribe* in libro: *Beiträge zur Gesch. der griech. Philosophie und Religion* von P. W. und Otto Kern 1895, 42.

³ Ex iis quae supra de theologia civili ad decipiendam plebem inventa diximus, probabile est cum optimae notae codice Laurentiano M (Cohn Prolegom. p. XXX sqq. et XXXIX) et aliis legendum esse ἐξετίφωσαν.

contendant μηδ' ὄλως εἶναι. λέγεσθαι δ' αὐτὸ μόνον πρὸς ἀνθρώπων πλάσμασι μυθικοῖς ἐπισκιασάντων τὴν ἀλήθειαν (ibid. 170), sed falluntur. Falso igitur impii Iudaeis dicunt (De confus. ling. 3): Ἰδοὺ γὰρ αἱ ἱεραὶ λεγόμεναι βιβλοὶ παρ' ἡμῖν καὶ μύθους περιέχουσιν, ἐφ' οἷς εἰώθατε γελᾶν, ὅταν ἄλλων διεξιόντων ἀκούητε. Si quis putaret deum commodo suo creasse paradisum, haec esset μυθοποιΐα, quae μηδὲ εἰς νοῦν ἔλθοι ποτὲ τὸν ἡμέτερον (Leg. allegor. I 43). De poster. Caini 2 τὰς μυθικὰς ὑποθέσεις, ὧν μεστὸς ὁ βίος ἐστί, improbat.

Nihilominus Philo silentium quoddam mysticum novit et agnoscit, quin etiam summopere commendat et postulat. "Αποπον, inquit (Harris *Fragments of Philo Iud.* 1886, 99 ex Joannis Damasceni Parallelis 782 B = cod. Rupefucaldi f. 189), ἐν μὲν ταῖς πόλεσιν νόμον εἶναι τοῦ μυστικὰ μυστήρια μὴ ἐξαγγεῖλαι τοῖς ἀμνήτοις, τὰς δὲ ἀληθεῖς τελετάς, αἱ πρὸς εὐσέβειαν ἄγουσιν καὶ ὁσιότητα, εἰς ὧτα μεστὰ φιλαρίας ἐκρίπτειν. Hic locus ex priore libro Quaestionum in Exodum sumptus esse videtur, cum apud Jo. Damasc. Parall. 782 B (Mangey p. 658) arte coniunctus sit cum hoc loco, qui apud Harris p. 75 (ante quem eum ediderat Pitra Anal. sac. II 308) ex cod. Coislin. 276 f. 205 expressus perhibetur promptus esse ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων: Οὐ πάντων κοινοσητέον πᾶσιν οὔτε λόγων οὔτε πραγμάτων καὶ μάλιστα ἱερῶν· πολλὰ γὰρ προὔπαρξαι δεῖ τοῖς ἐφιεμένοις τῆς μειουσίας τούτων· πρῶτον μὲν, τὸ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον, πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντως ὄντα θεὸν εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα ἔχειν¹, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀγάλμασι καὶ ξοάνοις καὶ συνόλως ἀφιδρόμησι τελεταῖς τε ἀτελέστοις καὶ μυστηρίοις ἀνοργιάστοις ἀνήγντον πλάνην ἀπωσαμένοις· δεύτερον δὲ καθάρθῆναι τὰς ἀργεντικὰς² καθάρσεις κατὰ τὸ σῶμα καὶ ψυχὴν διὰ νόμων πατρίων καὶ ἡθῶν· τρίτον ἀξιόπιστον τοῦ συνασμενισμοῦ παρασχεῖν ἐνέχυρον, ἵνα μὴ τραπέξης μεταλαμβάντες ἱεράς³ ἀσώτων μειρακίων τρόπον ἐπὶ κόρον καὶ πληρομονῆς ἐναλλοιωθῶσιν ἐμπαροινούντες οἷς οὐ θέμις. Quod det. pot. ins. sol. 102: Μηδ' οὐ γλώττης καὶ στόματος καὶ φωνητηρίων ὀργάνων μεμοίρασαι, πάντ' ἐκλάλει, καὶ τὰ ἄρρητα· τὸ γὰρ ἔχεινθεῖν ἔστιν ὑποὺν χρῆσιμον. Καὶ μοι δο-

¹ ἔχειν om. Harris.

² ἀργεντικὰς Parall.

³ τροφῆς u. τῆς i. Parall.

κοῦσιν οἱ μαθόντες λέγειν μεμαθημένοι καὶ ἡσιγάξεν, τῆς αὐτῆς
 δυνάμεως περιποιούσης ἐκάτερον κτλ. De sacrif. Abelis et Caini
 60sq. q.: Anima quae deum cognovit τῶν τελειῶν μύστις γενο-
 μένη τελειῶν μηδενὶ προχειρῶς ἐκλαλή τὰ μυστήρια, τα-
 μεινομένη δὲ αὐτὰ καὶ ἐχευθούσα ἐν ἀπορρήτῳ φιλίαιτῃ γυ-
 γραπταὶ γὰρ ἐγκρυφίας ποιεῖν (Gen. 18, 6), οὐ κεκρούθηται
 δεῖ τὸν ἱερόν περὶ τοῦ ἀγενήτου καὶ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ μύστιν
 λόγον, ἐπεὶ θεῶν παρακαταθήκην ὁργίων οὐ παντός ἐστι φιλίαξι.
 Τὸ γὰρ τῆς ἀκράτορος ψυχῆς νῆμα ἔξω ἕρον διὰ στόματός τε καὶ
 γλώττης πάσαις ἀκοαῖς ἐπαντλείται, ὧν αἱ μὲν εὐρυχώρους δεξα-
 μενάς ἔχουσαι τὸ ἐπεισεχόμενον φιλίαιτοισιν, αἱ δὲ διὰ σιενότητα
 πόρων ἀδυνατοῦσιν ἀρδεσθαι τὸ δ' ἐπερβλέζον ἀκατασχέτως
 ἐκχεόμενον σκίδναται πάντῃ, ὡς ἐπαναπλεῖν καὶ ἐπιτηχέσθαι τὰ
 κεκρυμμένα καὶ φρονητοῦ τρόπον εἰκαίου τὰ πάσης ἄξια σπουδῆς
 μετὰ συρροῦ καταφέρεσθαι κτλ.

Cum dignis igitur et probatis viris iisque silentii
 tenacibus mysteria communicanda sunt, ceteri arceantur.
 Legum alleg. II 57: Οὐ γὰρ πᾶσιν ἐπιτρεπτόν τὰ θεοῦ καθορᾶν
 ἀπόρρητα, ἀλλὰ μόνοις τοῖς δυναμένοις αὐτὰ περιστέλλειν (i. e. te-
 gere) καὶ φιλίαιτεν. Malorum est prodere τὰ ἀπόρρητα καὶ
 ἡσυχαστέα (De spec. leg. II 50). Cf. fr. p. 651 Mang. (ex Jo.
 Dam. Parall. 533 C): Οἱ λάλοι τὰ ὀφείλοντα ἡσιγάξεσθαι διηγήντες
 τρόπον τινὰ ἐπὶ γλωσσαλγίας προχέουσιν εἰς ὧτα ἀκοῆς οὐκ
 ἄξια. De fuga et invent. 81: Φίλοιτοι δὲ μᾶλλον ἢ φιλόθεοι
 σπουδάσαντες οἱ τοιοῦτοι τρόποι πάντες εἶναι βαινέτωσαν ἔξω
 περιρραντηρίων, ἵν' ὡς μαροὶ καὶ ἀκάθαρτοι μηδ' ἐξ ἀπόπτου
 τὴν ἱερὰν γλόγα τῆς ἀνακασιμένης ἀσβέστου ψυχῆς καὶ θεῶ
 καθαρνίζομένης ὀλοκλήρῳ καὶ παντελεῖ δυνάμει θεάσωται.
 85: Ἐλαύνετε οὖν, ἐλαύνετε, ὧ μύσται καὶ ἱεροφάνται θεῶν ὁργίων,
 τὰς μιγάδας καὶ σύγκλυδας καὶ πεφρυμένας, δυσκαθάρατους καὶ
 δυσεκπλύτους ψυχάς, αἱ ἄλλειστα μὲν ὧτα, ἄφρονον δὲ γλώτταν.
 ὄργανα τῆς ἐαυτῶν βαρυνδαμονίας εὐτρεπῆ, περιφέρουσιν, ἵνα καὶ
 πάντων καὶ ὧν μὴ θέμις ἀκούωσι καὶ πάντα καὶ ὅσα μὴ χρεῶν
 ἐκλαλῶσιν (cf. 86 εὐφρημον στόμα ἀντὶ κακηγόρον γλώττης). Fr.
 ἐκ τοῦ δευτέρου τῶν ἐν Γενέσει ζήτημάτων p. 658 Mang. (ex
 Jo. Dam. Parall. 782 A): Οὐ θέμις τὰ ἱερὰ μυστήρια ἐκλαλεῖν
 ἀμύητοις, ἄχρις ἂν καθάρθωσι τελεία καθάρσει. Ὁ γὰρ
 ἀνοργιάστος καὶ ἐχρηγῆς, ἀσώματος καὶ νοητῆρ φύσιν ἀνοίειν ἵ

βλέπειν ἀδύνατων, ἐπὶ τῆς φανεράς ὕψεως ἀπατηθεῖς, μωμῆ-
σεται τὰ ἀμώμητα. Τοῖς ἀμνήτοις ἐκλαλεῖν μυστήρια κατα-
λύοντός ἐστι τοὺς θεσμούς τῆς ἱερατικῆς τελετῆς. Non solum
purgata anima, sed etiam vera pietate opus est iis, qui sa-
pientiae reconditae compotes fieri volunt. De Cherub. 42: Ἴνα
δὲ τὴν ἀρετῶν κήρην καὶ ὠδὶνα εἴπωμεν, ἀκοῆς ἐπιφραζάτωσαν
οἱ δεισιδαίμονες τὰς ἐαντῶν ἢ μεταστήτωσαν· τελετὰς γὰρ ἀνα-
διδάσκομεν θείας τοὺς τελετῶν ἀξιούς τῶν ἱερωτάτων μύστας,
ἵπτοι δ' εἰσὶν οἱ τὴν ἀληθῆ καὶ οὖσαν ὄντως ἀκαλλώπιστον εὐ-
σέβειαν μετὰ ἀτυφίας ἀσοῦντες· ἐκείνοις δὲ οὐχ ἱεροφαντήσομεν
κατεσχημένοις ἀνιάτῳ κακῷ, τύφῳ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων γλισ-
χροτήτι κτλ. 48: Ταῦτα, ὦ μύσται κεκαθαρμένοι τὰ ὄτα, ὡς
ἱερὰ ὄντως μυστήρια ψυχαῖς ταῖς ἐαντῶν παραδέχεσθε καὶ μηδενὶ
τῶν ἀμνήτων ἐκλαλήσητε κτλ. Bona quoque indole praeditos
esse eos decet, qui ad mysteria accedunt, Quod deus sit
immut. 61: Οἱ μὲν οὖν εὐμοίρου φύσεως λαχόντες καὶ ἀγωγῆς
ἐν πᾶσιν ἀνυπαίτιον, τὴν μετὰ ταῦθ' ὁδὸν τοῦ βίου λεωφόρον
καὶ εὐθειᾶν εὐρίσκοντες, ἀληθεῖα συνοδοιπόρῳ χρώνται, παρ' ἧς
μνηθέντες τὰ περὶ τοῦ ὄντος ἀψευδῆ μυστήρια τῶν γενέσεως
οὐδὲν προσαναπλάττουσιν αὐτῷ; ceteri figmentis (τὰ ψευδῆ)
edocentur (63—69). Solus ille qui rebus terrenis renuntiavit
mysteriis aptus est, De somn. I 82: Ἀηλοῖ γὰρ σαφέστατα διὰ
τούτων, ὅτι εὐαγγῆς εἰσάπαν οὐδεὶς ἐστίν, ὡς ταῖς ἀγίαις καὶ
ἱεροπρεπέσι χρῆσθαι τελεταῖς, ἧ τὰς αἰσθητὰς τοῦ θνητοῦ βίου
λαμπρότητας ἔτι τετιμῆσθαι συμβέβηκεν. Nonnumquam iuniores
arcana audire vetantur, velut De sacrif. Ab. et Caini 131: Ἰδεται
δέ τις καὶ τοιοῦτος ἐν ἀπορρήτοις λόγος, ὃν ἀκοαῖς πρεσβυτέρων
παρακαταίθεσθαι χρὴ νεωτέρων ὦτα ἐπιφραζάντας.

Inter ipsos initiatos gradus initiationis distingui
videntur De Cherub. 48sq.: Ἐὰν δέ τινα τῶν τετελεσμένων ἐν-
τηγάνητε, λιπαρῶς ἐγκείμενοι περιέχεσθε, μή τινα ἄρα καινο-
τέραν εἰδῶς τελετὴν ἐπικρύπτηται, μέχρις ἂν αὐτὴν σαφῶς
ἀναδιδαχθῆτε. Καὶ γὰρ ἐγὼ παρὰ Μουσεῖ τῷ Θεοφιλεῖ μνηθεῖς
τὰ μεγάλα μυστήρια ὅμως αἰθίς Ἱερεμίαν τὸν προφήτην ἰδὼν . . .
οὐκ ὠκνησα φροῦσαι πρὸς αὐτόν.

Silentium praecipue ad res divinas et sanctas per-
tinere ut vidimus ita aliis locis confirmatur: Legum alleg.
III 100 τοῦς, qui deum vidit, est τὰ μεγάλα μυστήρια μνηθεῖς.

Deus praeter hoc nomen „dei“ aliud habet omnino tegendum (De vita Mos. II 114), ὁ μόνως τοῖς ὄτα καὶ γλῶσσιαν σοφίαι κεκαθαμένοις θέμις ἀκούειν καὶ λέγειν ἐν ἁγίοις, ἄλλῃ δὲ οὐδενὶ τὸ παράπαν οὐδαμοῦ (i. e. 777)¹. Propterea initiationes sacrae appellantur (Leg. alleg. III 219): Ἐναπειάσαντες οὖν ὄτα, ὡ μύσται, παραδέξασθε τελετὰς ἱερωτάτας. „Initiatus“ idem est qui „sanctus“, „profanus“ idem qui „non sanctus“. De poster. Caini 96: Τὸ μὲν γὰρ ἀπαξιοθῆν ἄριθμοῦ βέβηλον, οὐχ ἅγιον. Ibid. 110 inter se opponuntur ἱερά καὶ βέβηλα. De plantat. 53 βέβηλων et ἁγίων; cf. De mut. nom. 104 al.

Quin etiam natura divina ultima silentii ratio est. Deum humana mente comprehendi non posse saepissime a Philone edocemur, velut De poster. Caini 13sq. Viso deo intelligentia humana excaecatur (De spec. leg. I 37). Ideo quid sit deus verbis enuntiari nequit. De mut. nom. 14: Τὸ ὄν (= deus) ἄρρητόν ἐστιν. 15: Τὸ τῶν ὄντων πρεσβύτατον ἄρρητον . . . καὶ μὴν εἰ ἄρρητον, καὶ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον; cf. Quis rer. div. heres 170 ἄρρητον τὸ ὄν. Summus et beatus deus materiae tactu non inquinatur (De spec. leg. I 329 et saepius). Ideo ultra res τῇ γενέσει subiectas in summa pace residet, quin etiam ipse est pax. εἰρήνη (De somn. II 253)². Qui eum quaerunt, hanc quietem et hoc silentium imitari debent. De Abrahamo 87: Οἱ γὰρ ζητοῦντες καὶ ἐπιτοθοῦντες θεὸν ἀνευρεῖν τὴν φιλίην αὐτῷ μόνωσιν ἀγαπῶσι, κατ' αὐτὸ τοῦτο σπεύδοντες πρῶτον ἐξομοιοῦσθαι τῇ μακαρίᾳ καὶ εὐδαίμονι φύσει. De gigant. 52sq.: Τὸ μὲν γὰρ μετὰ λόγου τοῦ κατὰ προφορὰν οὐ βέβαιον, ὅτι διὰς, τὸ δ' ἀνευ φωνῆς μόνῃ ψυχῇ, τὸ ὄν θεωρεῖν ἐχρωτάτον, διὸ κατὰ τὴν ἀδιαίρετον ἴσταιαι μονάδα. Ὡστε οὖν ἐν μὲν τοῖς πολλοῖς, τοιτέσι τοῖς πολλὰ τοῦ βίου τέλη προτεθειμένοις, οὐ καταμένει τὸ θεῖον πνεῦμα, κἄν πρὸς ὀλίγον χρόνον ἀναστραφῇ, μόνῃ δὲ ἀνθρώπων εἶδει ἐνὶ παραγίνεται, ὃ πάντα ἀπαμφιασάμενον τὰ ἐν γενέσει καὶ τὸ ἐσωτάτω καταπέτασμα καὶ προκάλυμμα τῆς δόξης ἀνειμένη καὶ γυμνῇ τῇ διανοίᾳ πρὸς θεὸν ἀρίζεται. Οὕτω καὶ Μωσῆς . . . εἰς τὸν γνώφον, τὸν ἀειδῆ κῶρον, εἰσελθὼν αὐτοῦ καταμένει τελούμενος τὰς ἱερωτάτας τελετὰς. Γίνεται ὁ

¹ Cf. Quis rerum div. her. 170; Leg. ad. Caium 353.

² Deus est ἰσότης; cf. Bousset *Kyrios Christos* 1913, 176 n. 3.

αὐτὸ μόνον μύστης, ἀλλὰ καὶ ἱεροφάντης ὁργίων καὶ διδάσκαλος θεῶν, ἃ τοῖς ὄντα κεκαθαμένοις ὑφ' ἡγήσεται. Cf. Leg. alleg. III 3: Τῶν ἀφανῶν θεοῦ μυστηρίων. Ad haec sacra initia homo non propria virtute, sed dei tantum auxilio pervenit. Leg. all. III 27: Τίνι οὖν ψυχῇ ἀποκρύπτειν καὶ ἀφανίζειν κακίαν ἐγένετο, εἰ μὴ ἡ ὁ θεὸς ἐνεφανίσθη, ἦν καὶ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων ἠξίωσε; φησὶ γὰρ· „μὴ κρύψω ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδός μου ἢ ἐγὼ ποιῶ;“ (Gen. 18, 17) εἰ, ὅτι, ὅτι τὰ σεαυτοῦ ἔργα ἐπιδείκνυσαι τῇ ποθοῦσῃ τὰ καλὰ ψυχῇ καὶ οὐδὲν αὐτῇ τῶν σῶν ἔργων ἐπικέκρυψαι. De somn. I 164: Αὐτός, ὃ ἱεροφάντα, ἐπὶ χεῖ καὶ ἐπιστάει καὶ ἐγχεῖν μὴ ποτε ἀπειπής, ἕως ἐπὶ τὸ κεκρυμμένον ἱερῶν λόγων φέγγος ἡμᾶς μυσταγωγῶν ἐπιδείξῃς τὰ κατὰ κλεισιὰ καὶ ἀτελέστοις ἀόρατα κάλλι. Vera doctrina οὐ φαίνεται πᾶσιν, ἀλλὰ μόνῃ τῇ θεῷ καὶ εἰ τις θεῷ φίλος (Leg. alleg. III 71). Ipse ἱερὸς λόγος aliis est rex, aliis magister vel consiliarius, τοῖς δὲ ὡς φίλος ἐπιεικῶς καὶ μετὰ πειθοῦς πολλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀναφέρει, ὧν οὐδὲνα τῶν ἀτελέστων ἐπακοῦσαι θέμις (De somn. I 191).

Neque vero solum natura divina, sed in universum rerum natura dicitur esse abscondita et solis initiatis manifesta. Philo non semel celeberrimo illo Heracliti utitur: *Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ* (fr. 123 Diels.), velut De fug. et invent. 179, De mut. nom. 60, Quaest. in Genes. IV 1 p. 237 Aucher.¹: „Arbor est secundum Heraclitum natura nostra, quae se obducere et abscondere amat“. Deo et philosophia ducibus homo in rerum naturae secreta penetrat, Quaest. in Genes. IV 21 p. 261: „O felicem animam, cui naturam et illa quae secundum naturam monstravit deus, ablato velo et nudata cuiusque operis efficaciore comprehensione. Hoc contemplativae vitae omniumque virtutum terminus est, nude videre naturam et² naturae tegumenta, quibus erat celata, auferente Domino et Patre monstranteque manifeste opera sua intellectui; extra quae nihil visu dignum prius censetur aut meretur studium. Quoniam qui non domesticè philosophantur animae oculis, obcaecati sunt nec videre possunt nec mundum neque quae in isto

¹ Philonis Iud. Paralipomena Armena per P. Joa. Bapt. Aucher. 1826.

² „et“ videtur delendum esse.

sunt: omnia enim dilata et celata sunt iure eis qui videre nequeunt.“

Sicut Philo, quamvis mysteriorum silentium aspernetur, silentium tamen quoddam mysticum agnoscit, ita et sermonem aenigmaticum, quamquam Graecorum mythos despicit, aliquatenus laudat et approbat. Veritatem enim nudam et incomptam (*ἀκαλλώτιστα καὶ γυμνά*) proferre est *ἄσεπτον καὶ ἀταλαίπωρον καὶ ἀφιλόσοφον*. Ideo Moses *παγκάλην καὶ σεμνοτάτην ἀρχὴν ἐποίησαιο τῶν νόμων, μὴ ἔδθῆς ἢ χορὴ πράττειν ἢ τούναντιον ἐπειπὼν κτ.* (De opif. m. 1 sq.). Quae ille narrat, non sunt mythi, ἀλλὰ *δείγματα τέπων ἐπ' ἀλληγορίαν παρακαλοῦντα κατὰ τὰς δι' ἐποποιῶν ἀποδόσεις* (ibid. 157). Legum scriptor *αἰνίττεται* (ibid. 154 et saepissime). Duplex propterea est scripturae interpretatio, ἡ *ῥητὴ* et ἡ *δι' ἐποποιῶν* (De Abrah. 88 et saep.). Illa est manifesta et omnibus nota, haec abscondita et paucis aperta (ibid. 147): *Ἡ μὲν οὖν ἐν φανερῷ καὶ πρὸς τοὺς πολλοὺς ἀπόδοσις ἡ δ' ἐστὶν ἡ ἐν ἀποκρυφῷ καὶ πρὸς ὀλίγους . . . αὐτίκα λεχθήσεται*. Ideo Moses est *ἱερογράφης* (Leg. alleg. III 151; 173 et saep.). Alter sensus vocatur symbolicus. De spec. leg. I 200: *Μητέται δὲ καὶ τοῦς ἕτερος αἰνιγματώδη λόγον ἔχων τὸν διὰ συμβόλων· σύμβολα δ' ἐστὶ τὰ λεχθέντα φανερὰ ἀδήλων καὶ ἀφανῶν*. Leg. alleg. I 1: *Συμβολικῶς μὲν γὰρ τὸν νοῦν οὐραῶν . . . καλεῖ*. Aegyptii Mosi tradidere *τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γραμμασιν ἐπιδείκνυται* (De vita Mos. I 23).

Sensus arcanus a veri studiosis investigandus est. De confus. ling. 143: *Ἀλλὰ μὴ τὸ πρόχειρον τοῦτο καὶ καταμαζευμένον ἐν τοῖς ἱεροτάτοις χορημοῖς ἀνεγεγράφθαι νομίσῃς, ἀλλ' ὅπερ ἀποκεκρυμμένον ἐκζητεῖται διὰ τῶν ἑμφανῶν ὀνομάτων*. Paucis iis, qui ut eam inveniant apti sunt, acumine ingenii opus est. De somn. II 3: *Ἄτι, γὰρ (ἡ ὄψις) αἰνιγματώδης μὲν ἵν, τὸ δὲ αἶνγμα οὐ λίαν τοῖς ὀξὺ καὶ σοφῶν δυνατέοις ἀπεκρίπτετο*.

Paucis illis est *ἰτέον ἐπ' ἀλληγορίαν τὴν ὀρειαιτοῖς φέειν ἀνδράσι* (De plantat. 36). Allegoria quasi clavis est, quae absconditos scripturae thesaurus patefacit.

Methodum allegoricam Philo a Stoicis accepit, quorum

allegoriam Homericam laudat et usurpat in sermone II de provid.¹ p. 75sq. Aucher.: „Si enim pervenit usque in orbem terrarum gloria Hesiodi et Homeri, in causa fuere sententiae sub rebus comprehensae . . . Omitto quod neque illud paulo ante a te memoratum blasphemiam includit de diis, sed est indicium inclusae physiologiae, cuius non licet apud illos quorum capita minime sunt uncta² patefacere mysteria. Verum obiter tibi specimen aliquorum velut per exemplum indicabo, quatenus nempe quis poterit sententiam confirmare secundum legem; siquidem vetat lex mysteria iis qui inhabiles sunt ad mysterium exponere“. Deinde Stoica plane ratione nonnullos deos interpretatur; Vulcanus est ignis eqs.

Hanc „physicam rationem“ (cuius ratio ethica partem constituebat) Philo ad scripturas sacras Iudaeorum accommodavit. Ideo saepissime interpretationem allegoricam inducit verbo *φυσικώτατα* (Leg. Alleg. I 25, ubi sequitur allegoria ethica; cf. 37; III 177 al.) vel *καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς* (ibid. I 39; cf. De plantat. 120 *λόγον γὰρ καὶ φυσικώτατον καὶ ἠθικώτατον ἔχει*). Hic philosophandi modus vocatur *φυσιογνωμονεῖν* (De somn. I 164).

Attamen Philo quamvis allegoricam Stoicorum methodum accurate sequatur, ultra Stoicam rationem progreditur, cum nonnumquam post physicam interpretationem aliam proferat, quam rectius theologica appellabimus, cum ad deum spectet. Velut De Cherub. 27sq. postquam Cherubim *τὴν τοῦ πατρὸς οὐρανοῦ φερὰν κτλ.* significare dixit, iam novam et sublimiorem explicationem affert, quae ad naturam divinam pertinet. De somn. I sol Philoni symbolum est a) mentis humanae (77), b) sensus (79), c) rationis divinae (*θεῖος λόγος* 85), d) ducis ac patris universi (87; 90) i. e. dei. Quin etiam in libro cui titulus est Quis rer. div. her. 98 *φυσιολογία*, cui astronomia opponitur, significat theologiam quam nos dicimus.

¹ Philonis Iud. sermones tres hactenus inediti ex Armena versione antiquissima . . . in Latium fideliter translati per P. J. B. Aucher. 1822.

² Unctionem quandam mystarum commemorat Firmicus Maternus de errore profan. relig. c. 22, quae tamen ab unctione de qua Philo verba facit, differt. Cf. De somn. I 164 (supra p. 78) *ὃ ἱεροφάντα . . . ἐγγριῶν μὲ ποτε ἀπίπτει, ἰὼς . . . ἐπιδείξει κτλ.*

Sed Philo etiamsi hoc allegoriae usu rationem Stoicam excedit, tamen nusquam se huius rei conscius esse indicat: immo eodem modo quo Stoici ablato velamine fabuloso iam nudam veritatem apparere contendebant. Philo dicit (De agricult. 97): *Ἐν δὲ ταῖς δ' ἑποιοῦν ἀποδόσει τὸ μὲν μυθῶδες ἐκποδὼν οἴχεται, τὸ δ' ἄλλ' εἰς ἀρίδιον ἐτίθειται*, ita ut vestis fabulosa ad rectam doctrinam non videatur esse necessaria. Recordemur tamen Philonem alibi sermonem imaginibus non tectum tamquam ἀφιλόσοφον repudiasse. Quid hoc sibi velit ad silentium mysticum, infra videbimus.

Suas denique de occultatione mystica et de sermone symbolico opiniones Philo apud nonnullas sectas inveniri contendit. Legum all. I 15: *Παρὸ μὲν θεούοντες οἱ Πυθαγόρειοι τῆ ἀειπαροθένω καὶ ἀμίτορι αὐτῆν (τὴν ἐβδουάδα) ἀπεικάζουσιν*¹. Quod omnis prob. lib. sit 2sq.: *Σακρὸν Πυθαγορέων σολαικίον ἐδοκεῖται „ταῖς λειωφόροις μὴ βαδίζειν ὁδοῖς“ . . . ἀνιπτόμενος διὰ συμβόλον τὸ μῖτε λόγους μὴ ἔργους δημόδεσι καὶ πεπατημένοις χρῆσθαι. Ὅσοι δὲ φιλοσοφίαν γησιῶς ἴσπασαντο. . . ἀραπὸν ἄλλ' ἐκαιοτόμωσαν ἄζατον ἰδιώταις λόγων καὶ δογμαίων, ἰδίως ἀναιτελάντες ὄν οὐδενὶ μὴ καθαροῦ θέμις ψαῖναι.* Ibid 82: *Apud Essaeos τὰ πλείστα διὰ συμβόλων ἀρχαιοτρόπῳ ἔγλωσσει . . . φιλοσοφεῖται.* Therapeutae quoque *ἐννεγγάνοντες τοῖς ἱεροῖς γραμμασι φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν ἀλλήγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ἡγίης ἐρημγείας νομίζουσιν ἀποκεκρυμμένης φύσεως ἐν ἑποιοῖσις δηλοῦμένης, ut ait De vita contempl. 28.* Ibid. 78: *Αἱ δὲ ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται δι' ἑποιοῦν ἐν ἀλλήγορίαις. ἄλυσσα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τοῖτοις εἰσκένοι ζῶν καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ἡγίης διατάξεις. ψυχὴν² δὲ τὸν ἐναποκείμενον ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ἐν ᾧ ἴρξατο ἡ λογικὴ ψυχὴ διαφερότως τὰ οἰκεία θεωρεῖν, ὡσπερ διὰ κατόπτρον τῶν ἀνομαίων ἐξάστια κάλλι νομμάτων ἐμφαινόμενα κατιδοῦσα καὶ τὰ μὲν σύμβολα διαπιύξασα καὶ διακαλύψασα. γυνὰ δὲ εἰς φῶς προαγαγοῦσα τὰ ἐνθύμια τοῖς δυναμένοις ἐξ*

¹ Numerorum interpretationem symbolicam Pythagoricam vel potius Neopythagoricam Philo saepissime imitatus est.

² Cf. Reitzenstein *Hellenist. Mysterienrel.* 146sqq.

μικρᾶς ἐπομνήσεως τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν φανερῶν θεωρεῖν. Quod det. pot. ins. sol. 175sq. in mentem revocat τινὰς τῶν σοφῶν τροχιζομένους ὑπὲρ τοῦ τὰ ἄρρητα μηνῦσαι γλῶττιαν ἀποτραγόντας silentium servasse. Testimoniis a Cohnio allatis (Plut. de garrul. 8 p. 505 D, Diog. L. IX 27) addimus Timycham feminam Pythagoricam supra p. 56 commemoratam.

Philonis sententiis in ordinem redactis iam aliquatenus quae eius in usurpando silentio voluntas fuerit perspicuum est.

Occultationem sane mysticam, qualem mystae Eleusinii observavere, et fabularum Graecorum involucra penitus aspernatur Iudaeus. Quo enim illi mysteria et mythos Graecorum, cui uberrimi religionis Iudaicae et librorum sacrorum fontes praesto erant? Quodsi nihilominus artis vocabula mystica saepissime usurpat, eum his sensum novum et translatum attribuere veri simile est. An vero illa verba mystica sermonis ornandi tantum causa adhibuisse putandus est? Nam qui proprium voci sensum demit, aut verba tantum facit sermonis expoliendi gratia, aut novum sensum, qui verbis propriis exprimi nequit, usitatis subdit.

Haec ut diiudicemus, primum quaeramus, quosnam Philo initiatione dignos, quos putet a mysteriis suis arcendos.

Admittit eos qui bona naturae indole et ingenii acumine excellunt, qui solidam pietatem prae se ferunt, qui linguam cohibere callent, qui a terrenis rebus se abdicaverunt et soli menti se dederunt, qui animam puram gestant. Aetatem etiam aptam requirit, cum interdum minores natu repellat. In universum docet non omnia cum omnibus communicanda esse, sed ea sola, quorum auditores capaces sunt. De spec. leg. I 120: *Μεταδοτέον γὰρ οὐ πᾶσι πάντων, ἀλλὰ τῶν ἐφαρμοζόντων τοῖς ληφυσμένοις· εἰ δὲ μή, τὸ κάλλιστον καὶ λυσιτελέστατον τῶν ἐν τῷ βίῳ, τὰ ξίς, ἀναίρεθίσειται.* Ergo Philo auditores certis legibus adstringit, quae tamen non ad ritus externos velut lustrationes corporum et similia, sed ad mentem solam eiusque habitum spectant. Quicumque legibus stare voluerit, admittitur, quin maxime invitatur, ut accedat.

Dixerit quispiam: ergo Philo rationibus „paedagogicis“ tantum quas nos dicimus ad leges illas scribendas adductus est.

Sed „anima pura“ quam philosophus Iudaeus expostulat, ut altius inquiramus monet.

Cur enim Philo legibus viam quae est ad doctrinam suam praestruxit? Sane placita eius altiora et sublimiora sunt, quam quae ab omnibus quibuslibet intellegantur. Sed hoc satis non est. Immo potius veritas altior est, quam ut ab hominibus solius rationis ope inveniatur et intellegatur, cum non solum naturae secreta et impervia, sed etiam res divinas et ipsum deum tangat. Natura enim se abscondere amat, deus vero „incomprehensibilis“ et „ineffabilis“ neque mentis humanae intelligentia circumscribi neque verbis enuntiari potest.

Qui nihilominus lucem divinam aspicere desiderant, iis auxilio divino opus est. Numen enim nonnullis, quos ex multis eligit quique purgata anima dignos se hac gratia effecerunt, penetralia sapientiae aperit et cum eis in ecstasi loquitur ἐν εἴδει καὶ οὐ δὲ αἰνιγμάτων (Leg. alleg. III 103).

Veritas igitur, cum ex natura sua abscondita sit, velis rituum vel disciplinae externae non indiget, sed ipsa se a profanorum oculis defendit et dignis tantum pulchritudinem suam fruendam concedit.

Haec est vera et ultima silentii a Philone postulati ratio. Eo quod mystis „verarum teletarum“ silentium identidem imperat, doctor doctrinae suae vim mysticam gravissime et efficacissime praedicat. Neque negare possumus eum hoc modo placitis suis mysticum colorem comparasse et maximam auctoritatem et aestimationem conciliasse.

At quae magui aestimantur, ab omnibus sapientibus appetuntur. Philo doctrinam suam noluit re vera celare, sed contra omnibus dignis offerre et commendare omnesque ad eam amplectendam allicere¹.

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴, 465 n. 2. Reitzenstein *Poimandres* 1904, 204 n. 1; *Hellenistische Mysterienreligionen* 37sq. — Bousset *Rel. des Judentums im neutest. Zeitalter*² 1906, 504: *Es ist keineswegs nur Jargon und Nachahmung, wenn er (Philo) zu immer wiederholten Malen seine Lehren als Mystagogie vorträgt.* 519: *Der Zauber der Mysterienreligion hat auch den Philo in seinen Bannkreis gezogen. Er spricht ihre Sprache und wenn er . . . seine Philosophie mit dem „Geheimnis“ umgibt, . . . so ist das nicht bloß künstliche Nachahmung und Herübernahme.*

Restat ut, quid Philo de narratione mythica et de allegoria docuerit, perpendamus. De Stoicis agentes eorum methodum allegoricam nihil cum silentio mystico commune habere statuimus neque verbis mysticis quae illi effutiebant decepti sumus; philosophia enim Stoica a sensu mystico plane abhorret. Sed quid de Philone, quem rei mysticae ex animo deditum fuisse nemo negabit? Ratio enim, quam Iudaeus in interpretandis sacris scripturis sequitur, nihilo a Stoica differt. At cum Stoici ex omnibus fabulis placita sua physica eruant, Philo physicae allegoriae theologicam (quamquam ipsam quoque physicam vocat) superaddit i. e. doctrinas metaphysicas quas dicimus e librorum sacrorum „mythis“ enucleat. Res vero metaphysicae vel divinae non doctis antiquorum fabricis, sed natura sua, ut supra intelleximus, arcanae sunt, et quamvis interpretatione allegorica illustrentur, semper manent „mysteria“. Talibus igitur doctrinis ex natura sua absconditis optime convenit sermo fabulosus non ut vestis extrinsecus rebus narratis inducta, sed ut forma ex rei natura excrescens et necessaria. Philo, si sibi constitit, propterea rationem quandam esse inter sermonem mythicum et silentium mysticum statuere, quin etiam, sicut Plutarchum fecisse infra videbimus, allegoriam Stoicam sola ratione physica gaudentem impugnare et refellere debuit. Sed hoc clare perspexisse non videtur. Numquam enim se hoc discrimen¹ animadvertisse indicat. Re tamen vera allegoria

sondern innere Geistesverwandtschaft mit dem Mysterienwesen seiner Zeit. At cum Philo, ut supra probavimus, mysteria improbet, rectius Reitzenstein l. s. c. scribit: Mit ihr (der Lehre vom Enthusiasmus) hängt die beständige Einführung Philonischer Lehren als μυστήρια, die nur dem Geweihten zugänglich sein sollen, zusammen. Boussets Erklärung scheint mir nicht ganz zu genügen. Nicht die Einwirkung von Mysteriengemeinden, sondern eine ausgebildete litterarische Form und Manier scheint das Bestimmende. Freilich verbindet Ph. mit ihr religiöses Empfinden. Bousset 522: Ph. ist sich bewußt, wirklich im Besitz einer Mysterienlehre von Gott und seinen Kräften zu sein. Cf. etiam Mead Ph. v. Al. und die hellenistische Theologie. Vierteljahrsschrift f. Bibelkunde III (1908) 183 sqq.

¹ Physicam Stoicorum allegoriam differre nonnullis rebus a Philonis ratione theologica non perspexisse videtur Paulus Heinisch *Der Einfluss Philos auf die älteste christliche Exegese* 1908 (= *Alttestamentliche Abhandlungen* hg. von J. Nikel 1 et 2). Rectius rem intellexit E. Bréhier

Philoniana, cum mysticam doctrinae sub imaginibus conditae indolem agnoscat, filo etsi occulto cum silentio mystico ligata est.

Silentium Philonis Neopythagoreorum silentii simillimum est, id quod non solum eo explicatur, quod utraque schola sensu mystico imbuta erat, sed etiam quod ipse Philo philosophiae Neopythagoricae non ignarus erat. In theologia praecipue, quae Philoni et Neopythagoreis de deo primo et summo placebant, eis erant fere communia. In hoc tamen dissentiebant, quod Neopythagorei utique mysteriorum silentium approbabant Philone utpote Iudaeo illud acerrime aspernante. Ergo cum apud illos silentium, quale in philosophia servabant, cum mysteriorum disciplina aliquo modo coniunctum sit, hic silentium suum iam plane a radice e qua processit abscidit. Quod nonnumquam ad Aegyptiorum mores mysticos provocat, Neopythagoreos imitatur; et cum sit Iudaeus, sua aetate Iudaeis

Les idées philosophiques et religieuses de Philon d'Alexandrie 1908. 35—66 *La méthode allégorique*, qui p. 39 haec scribit: . . . „Le célèbre petit traité allégorique néo-pythagoricien intitulé Le Tableau de Cébès nous révèle une manière d'allégorie dans le fond et dans la forme, qui a, avec la manière de Philon, de nombreux points communs. L'allégorie stoïcienne portait sur les personnages ou les récits mythiques, transmis par les poètes, ou rencontrés dans la religion populaire. Mais la doctrine philosophique par laquelle ils les interprétaient en était indépendante et développée auparavant pour elle-même. Tout autre est la méthode du Tableau. L'auteur décrit une peinture placée dans un temple et il y montre en l'expliquant allégoriquement toute une doctrine morale. Ici la peinture, l'image concrète, est le moyen indispensable, sans lequel on ne saurait arriver à la doctrine morale qu'il représente. La vérité est par elle-même cachée, recouverte comme d'un voile par les figures et il faut pénétrer le sens de ces figures pour l'atteindre. Une pareille idée fait de l'allégorie, non plus une méthode auxiliaire, comme chez les stoïciens, mais tout a fait indispensable à la recherche de la vérité. D'où est venue cette idée que la vérité doit être cachée sous des symboles? Elle paraît être née des mystères, et plus particulièrement des mystères orphiques⁴ etc. Quae Bréhier de Cebetis tabula scribit, videtur esse falsa, cum libelli auctor Stoica plane ratione praecepta moralia antea concepta ex tabula eruat. At quod dicit Philoni et aliis sermonem symbolicum non meram formam esse, sed necessario usurpari ad secretam veritatem aliquatenus manifestandam et hac in re cum mysteriorum disciplina cohaerere, verum vidit. Rem tamen aliquanto clarius quam Bréhier mihi explicasse videor.

nomen dei pronuntiare non licuisse scit (De vita Mos. II 114, supra p. 77).

Neque philosophi Platonici primi et alterius p. C. n. saeculi quos recentiores Platonicos nominamus, ut eos a Neoplatonicis distinguamus, ad rem mysticam non proclives erant, praesertim cum doctrinae Platonicae elementa Neopythagorica admiscerent. Inter quos primum locum obtinet Plutarchus Chaeronensis.

Qui mysteriorum silentium se servare testatur in Consol. ad uxorem 10 p. 611 D: *Καὶ μὴν ἂ τῶν ἄλλων ἀκούεις, οἱ πείθομαι πολλοὺς λέγοντες ὡς οὐδὲν οὐδαμῆ τῆ διαλυθέντι κακὸν οὐδὲ λυπηρὸν ἐστίν, οἷδ' ὅτι κωλύει σε πιστεύειν ὁ πάτριος λόγος καὶ τὰ μυστικὰ σύμβολα τῶν περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμῶν, ἂ σὺνισμεν ἀλλήλοις οἱ κοινωνοῦντες.* Similiter in Quaest. conviv. IV 6, 1 p. 671 D mysteria Liberi celandam esse dicit: *Iudaeorum deus idem est qui Liber; καὶ τὰ μὲν πολλὰ τῶν εἰς τοῦτο τεκμηρίων μόνους ἐστὶ ῥητὰ καὶ διδασκὰ τὰ τοῖς μνουμένοις παρ' ἡμῶν εἰς τὴν τριετηρικὴν παντέλειαν· ἂ δὲ λόγῳ διελεῖσθαι οὐ κεκάλυται πρὸς φίλους ἄνδρας, ἄλλως τε καὶ παρ' οἶνον ἐπὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ δώροις, ἂν οὔτοι κελεύσει, λέγειν ἔτοιμος.* Ea quoque quae Orphicis de „ono mundi“ placuerunt profanis abscondenda sunt, Quaest. conviv. II 3, 2 p. 636 DE: *Τὸ δ' ἐπὶ τούτοις, ἔφη γελᾶσας, „ἀείσω ξινετοῖσι“ τὸν Ὅρφηκόν¹ καὶ ἱερὸν λόγον, ὃς οὐκ ὄρηθος μόνον τὸ ῥὸν ἀποφραίνει πρεσβύτερον, ἀλλὰ καὶ συλλαβὸν ἅπασαν αὐτῷ τὴν ἀπάντων ὁμοῦ πρεσβυγένειαν ἀνατίθει· καὶ τὰλλα μὲν „εὔστομα κείσθω“ καθ' Ἡρόδοτον (II 171)· ἔστι γὰρ μυσικώτερα κτλ.* Silentii Pythagorici Plutarchus mentionem facit in fragmento incerti libri (VII 150 Bernardakis. ex Stob. flor. 33, 16; cf. supra p. 55): *. . . τοῦτο ἐκσίγησιν οἱ Πυθαγορικοὶ καλοῦντες οὐδὲν ἀπεκρίνοντο τοῖς περὶ θεῶν ὅτι τύχοιεν ἱαμῶς καὶ εὐχερῶς ἐρωτῶσι* et clarius etiam in Quaest. conviv. VIII 8, ubi Lucius Pythagoreus convivis de symbolis confabulantibus silet: dein Empedocles quidam dicit: *Εἰ δὲ ταῦτα τῶν ὑπὸ τὴν ἐξεμείθειαν ἐστίν, ἀλλ' ἐκεῖνό γε δοκῶ μίτ' ἀρρητον εἶναι μίτ' ἀνέξοιστον πρὸς ἑτέρονος κτλ.* (p. 728 DE). Sermonem sym-

¹ Cf. Abel, Orphic. fr. 42.

bolicum Pythagorae attribuit in libri De Iside et Osiride c. 10 p. 354 EF: Pythagoras . . . *Θαυμάσας τοὺς ἄνδρας (sacerdotes Aegyptios) ἀπεμύσαστο τὸ συμβολικὸν αὐτῶν καὶ μυστηριώδεις, ἀναμείξας αἰνίγμασι τὰ δόγματα κτλ.* „Teletae“ in universon in libro De defectu orac. commemorantur (14 p. 417 C): *Περὶ μὲν οὖν τῶν μυστικῶν, ἐν οἷς τὰς μεγίστας ἐμψύσεις καὶ διαφάσεις λαβεῖν ἔστι τῆς περὶ δαιμόνων ἀληθείας, „εὔστομά μοι κείσθω“ καθ' Ἡρόδοτον.* Ad orgia Bacchica et Isiacā simul haec verba spectant (De Is. et Osir. 35 p. 364 E): *τὰ μὲν ἀπόρρητα κατὰ χάραν ἐῶμεν, ἃ δ' ἐμφανῶς δρῶσι θάπτοντες τὸν Ἄπιν οἱ ἱερεῖς . . . βακχείας οὐδὲν ἀποδεῖ.* ad res Aegyptias simul et Graecas haec (ibid. 25 p. 360 F): *τὰ γὰρ Γυγανικὰ καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἑλλήσιν ἐδόμμενα . . . οὐδὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν καὶ Τυφρονικῶν ἄλλων θ' ὧν πᾶσιν ἔξεστιν ἀνέδρην μυστολογομένων ἀγορεύειν· ὅσα τε μυστικοῖς ἱεροῖς περικαλυπτόμενα καὶ τελειᾶς ἄρρητα διασφύζονται καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχει λόγον.*

Silentium a mystis servandum non solum ritus et caerimonias, sed doctrinas etiam tangere concluderit quispiam ex loco libri De def. orac. 14 supra allato, ubi τὰ μυστικά veram de daemonibus sententiam tradere dicuntur. At cum haec sententia non ipsa tradatur in mysteriis, sed orgiis sacris, ex quibus eruenda sit, nitatur tantum, rerum philosophicarum vel theologiarum occultationis testimonium inde lucrari non possumus.

Taciturnitatem, quam a Neopythagoreis cum reticentia arte coniunctam esse supra diximus, Plutarchus saepe commendat. De liberis educ.¹ 14 p. 10 EF: *Τὸ τοῖνον τῆς γλώττης κρατεῖν . . . εἴ τις μικρὸν καὶ φαῖλον ὑπεῖληφε, πλείστον διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας. Σοφὸν γὰρ εὐκαιρὸς σιγῆ καὶ παντὸς λόγου κρείττον. Καὶ διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ τὰς μυστηριώδεις τελειᾶς οἱ παλαιοὶ κατέδειξαν, ἵν' ἐν ταύταις σιωπῶν ἐθισθέντες ἐπὶ τὴν τῶν ἀνθρωπίνων μυστηρίων πίστιν τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν μεταφῆρωμεν φόβον.* *Mysteria et silentii*

¹ Hic liber ab omnibus fere Plutarcho abiudicatur. Eum Plutarchi esse contendit A. Sizoo, De Plutarchi q. f. de liberis educ. libello, diss. Amstelod. 1918.

virtutem conecit etiam in libro De garrul. 8 p. 505 F: *Οἶμαι τοῦ μὲν λέγειν ἀνθρώπους, τοῦ δὲ σιωπᾶν θεοὺς διδασκάλους ἔχομεν, ἐν τελεταῖς καὶ μυστηρίοις σιωπῆν παραλαμβάνοντες.* Unde taciturnitas mysticum colorem prae se fert: De garrul. 4 p. 504 A *οὔτω τι βαθὺ καὶ μυστηριῶδες ἡ σιγή,* 8 p. 505 F *τὸ σιωπηρὸν καὶ μυστηριῶδες,* 17 p. 510 E *τὸ σεμνὸν καὶ τὸ ἕγιον καὶ τὸ μυστηριῶδες τῆς σιωπῆς.*

At ex his locis noli concludere Plutarchum silentii mystici vim ita attenuasse, ut nihil iam remaneret nisi taciturnitatis commendatio. Philosophus sane ut ritibus et superstitionibus mysticis placita sua philosophica et theologica probabat et confirmabat (cf. supra p. 87 De def. orac. 14 et loci De daed. Plat. et De Is. 2 infra afferendi), ita pronus fuisse putandus est, qui haec placita velamine eius, quod in mysteriis usu veniebat, simili tegeret. Revera eum occultationem mysticam magni fecisse ex eo colligitur, quod, quamquam nullo loco ipsam reticentiam exposcit (mihi certe, ut testimonium invenirem, non contigit), eam occultationem, quae sermone mythico et symbolico fit, saepenumero commemorat.

In fr. De daedalis Plataeensis (Euseb. pr. ev. III 1; ed. Bernardakis. VII 43) § 1 Plutarchus scribit: *‘Οὐ μὲν οὖν ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ’ Ἑλλήσι καὶ βαρβάροις λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκεχυρμένος μύθοις τὰ πολλὰ καὶ δι’ αἰνιγμαμάτων καὶ ὑπονοιῶν ἀπόκρυφος καὶ μυστηριῶδης θεολογία, τὰ τε λαλούμενα τῶν σιγουμένων ἀσαφέστερα¹ τοῖς πολλοῖς ἔχουσα καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπιότερα, κατάδηλόν ἐστιν ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἔπεισι καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς καὶ Φρυγίοις λόγοις· μάλιστα δ’ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργασμοὶ καὶ τὰ δρώμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς ἱεροουργίαις τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφαίνει διάνοιαν.* Deinde ethicas et physicas allegorias Stoicam plane secutus rationem profert². Velim observes Plutarchum

¹ *Σαφέστερα* quod traditum est, corr. Reitzenstein *Poimandres* 164.

² Hac fragmenti parte non enuntiarum Plutarchi ipsius, sed interlocutoris opinionem contendit R. Hirzel *Der Dialog* II (1895) 218; item P. Decharme *Mélanges H. Weil* 1898, 111—116. Quos recte refellit A. B. Hersman *Studies in greek allegorical interpretation* 1906, 52 n. 286. Plut. enim Stoicam rationem interdum adhibet interdum impugnat; cf. etiam Westerwick, *De Plut. studiis Hesiodicis*, diss. Monaster. 1893, 54—56.

non solum fabulas¹, sed etiam mysteriorum orgia² ita interpretari, ut rationem physicam contineant, quae allegoriae ope eruenda sit. Inter allegoriam autem Stoicam et silentium mysticum nullam nisi fictam intercedere rationem satis probasse nobis videtur. Ergo quamquam Plutarchus hoc loco formam symbolicam agnoscit, tamen ipsam occultationem mysticam non testatur.

Quid quod philosophus Chaeronensis alibi allegoriae quidem indulget, sed Stoicum allegoriae modum impugnat et vituperat? Non quo contendamus eum rationem Porticus plane improbare; verum ultra eam progreditur et physica ratione derelicta theologicas (vel „metaphysicas“) doctrinas fabulis subiectas eruere conatur³. Dicit enim Amator. 13 p. 757 BC Chryssippi et aliorum interpretationibus physicis enarratis: Ὅραξ δὲ πον τὸν ἐπολιμιζάνοντα βεβὸν ἡμᾶς ἀθεότητος, ἂν εἰς πάθῃ καὶ δυνάμεις καὶ ἀρετῆς διαγράφωμεν ἕκαστον τῶν θεῶν. De def. orac. 29 p. 426 B vituperantur οὗτοι τοὺς θεοὺς ἀρεῶν ἕξεις ποιούντες καὶ ἐδάϊων καὶ περὸς δυνάμεις ἐγκεχωμαμένας ἠγούμενοι κτλ.; cf. ibid. 12 p. 400 D. De Is. et Osir. 66 p. 377 DE Plutarchus monet, μὴ λάθωσιν εἰς πνεύματα καὶ δαίματα καὶ σπόρους καὶ ἀρότους καὶ πάθῃ γῆς καὶ μεταβολὰς ὥρων διαγράφοντες τὰ θεῖα καὶ διαλέοντες κτλ. Verus utique deorum cultor fabulas sacras et orgia mystica perscrutari et intellegere studet; nam Ἰσιακὸς ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ὁ τὰ δεικνύμενα καὶ δοῶμενα . . . λόγῳ ζῆτων καὶ φιλοσοφῶν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀληθείας (De Is. 3 p. 352 C). Sed haec veritas ratione physica non continetur, sed est ἡ τοῦ πρώτου καὶ κριόν καὶ νοητοῦ γνώσις, est γνώσις τοῦ ὄντος i. e. dei (ibid. 2 p. 352 A).

Deus vero obscure tantum cognoscitur. De Is. 9 p. 354 B—D: Rex Aegyptiorum si non fuit sacerdos, εὐθὺς ἐγγίγνεται τῶν ἱερέων καὶ μειεῖχε τῆς φιλοσοφίας, ἐπιτεκνεύμ-

¹ Cf. etiam fr. 146 (Bernard. VII 173sq.), ubi Homerus θαλασσιῶν ἔχει τῶν περὶ πνεύματων θεορίαν.

² Velut mysteria Isiacia in libro De Is. et Osir. inscripto passim.

³ Cf. P. Decharme *Critique des traditions religieuses chez les Grecs* 469—477; R. Volkman *Leben. Schriften und Philosophie des Pl.* II (1869) 294.

μένεις τὰ πολλὰ μύθοις καὶ λόγοις ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας καὶ διαφάσεις ἔχουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ παραδηλοῦσιν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἐπιεικῶς ἰσιάντες, ὡς αἰνιγματώδη σοφίαν τῆς θεολογίας αὐτῶν ἐχούσης. Τὸ δ' ἐν Σάι τῆς Ἀθηνῶν . . . ἔδος ἐπιγραφὴν εἶχε τοιαύτην: „ἐγὼ εἰμι πᾶν τὸ γεγονός καὶ ὄν καὶ ἐσόμενον καὶ τὸν ἐμὸν πέπλον οὐδεὶς πω θνήτῳ ἀπεκάλυψεν“. Aegyptii Iovem vocant Ἰμοῦν, quod Μανεθῶς ὁ Σεβερνύτης τὸ κεκρυμμένον οἶεται καὶ τὴν κρύψιν ὑπὸ ταύτης διηλοῦσθαι τῆς φωνῆς . . . Διὸ τὸν πρῶτον θεόν, ὃν τῷ παντὶ τὸν αὐτὸν νομίζουσιν, ὡς ἀφανῆ καὶ κεκρυμμένον ὄντα¹ προσκαλούμενοι καὶ παρακαλοῦντες ἐμφανῆ γενέσθαι καὶ διῆλον αὐτοῖς, Ἰμοῦν λέγουσιν. Ἡ μὲν οὖν ἐξέλιξις τῆς περὶ τὰ θεῖα σοφίας Αἰγυπτίων τοσαύτη ἦν.

Qua de causa mirum non est veteres doctrinam theologiam fabulis et symbolis condidisse, in quibus id quod verum est tamquam in obscuro speculo aspicitur; nam si quis fabulas illas perscrutatus fuerit, non assequitur nisi ἀμυδρὰς ἐμφάσεις τῆς ἀληθείας (cf. supra). Neque ulla fabula perfectam et absolutam (ut Stoici putabant) veritatem largitur, De genio Socr. 21 p. 589 F: Καὶ γὰρ εἰ μὴ λίαν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἔστιν ὅπη ψαύει τῆς ἀληθείας καὶ τὸ μυσθῶδες². Theologia quoque non plena cognitione fruitur, De Is. 68 p. 378 BC: Τὸν δ' Ἀρποκράτην οὔτε θεὸν ἀτελῆ καὶ νήπιον οὔτε χερρόπων τινὰ νομιστέον, ἀλλὰ τοῦ περὶ θεῶν ἐν ἀνθρώποις λόγον νεαροῦ καὶ ἀτελοῦς καὶ ἀδιαρθρωτοῦ προστάτην καὶ σωφρονιστήν· διὸ τῷ στόματι τὸν δάκτυλον ἔχει προσκείμενον ἐχεμυθίας καὶ σιωπῆς σύμβολον. Theologum igitur fabulis et imaginibus veritatem etsi indicantibus, sed non plane denudantibus uti convenit. Fabula est velut iris, quae solis imaginem recipit et reddit (De Is. 20 p. 358 F—359 A).

Iam apparet allegoriam Plutarchi, quamquam, quod ad viam ac rationem attinet, Stoicae simillima fuerit³, alioqui multum ab ea discrepasse. Chaeronensi enim forma fabulosa,

¹ Cf. De Is. 75 p. 381 B: Βλέπειν μὴ βλεπόμενον, ὃ τῷ πρώτῳ θεῷ συμβέβηκεν.

² Cf. De Is. 58 p. 374 E: Χρησιέον δὲ τοῖς μύθοις οὐχ ὡς λόγοις πάμπαν οὔτω κτλ. et ibid. 67 sq.

³ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ p. 214 n. 4.

quae a Stoicis vestis doctrinae pro libidine veterum superaddita putabatur, plane naturalis et necessaria esse videtur. ut res divinae, quae verbis satis enarrari non possunt, aliquatenus imaginum ambage exprimantur ita, ut obscurae semper maneant. Fabulae et symbola verum et demonstrant et tegunt, produnt et tacent. Ergo Plutarchi interpretatio allegorica vero, non ficto vinculo cum silentio iuncta est.

Quod silentium rectene vocatur mysticum? Supra vidimus philosophum Chaeronensem mysteriorum silentium custodisse. Sed etiam altioris significationis eiusque philosophicae silentium mysticum recte Plutarcho adscribes. Silentium enim (et sermo symbolicus) circa deum versatur humano ori ineffabilem et res divinas rationi hominis impervias. Ubi vero res divinae se abscondunt, homo religione mystica, qua illas assequatur, utitur i. e. auxilio divino et favore se veritatem intellecturum, immo possessurum esse et hac via cum deo uniri posse sperat. Ideo Plutarchus De Is. 1 p. 351 C *πάντα μὲν* inquit *δεῖ ἀγαθὰ τοῖς νοῦν ἔχοντις αἰτεῖσθαι παρὰ θεῶν, μάλιστα δὲ τῆς περὶ αὐτῶν ἐπιστήμης ὅσον ἐγγιόν ἐσιν ἀνθρώποις μειότες εὐχόμεθα πηγγάνειν παρ' αὐτῶν ἐκείνων.* Mens corporis expers veritatem intuetur et tangit, De Is. 77 p. 382 DE: *Ἢ δὲ τοῦ νοῦ τοῦ καὶ ἐλλειροῦς καὶ ἀπλοῦ νόησις ὡσπερ ἀστραπὴ διαλάμψασα τῆς ψυχῆς ἅπαξ ποτὲ θιγεῖν καὶ προσιδεῖν παρέσχε κτλ.* Silentium quod cum talibus de rebus divinis opinionibus cohaeret, recte vocamus mysticum. Cuius altioris silentii mystici disciplina tacendi in mysteriis usurpata non est nisi exemplar et praeparatio.

Inde ultimam silentii rationem rerum divinarum indolem occultam esse colligitur. Quidquid autem occultum est, animum hominis simul terret et ad quaerendum invitat. Sermone symbolicum timorem et reverentiam excitare scribit Plutarchus De Pyth. orac. 25 p. 406 F—407 A: *Ἐὲ γὰρ εἰδέναι χρὴ τὸν θεόν, ὡς φησι Σοφοκλῆς* (fr. 298 Nauck.), „σοφοῖς μὲν ἀνικτιῖρα θεσημάτων ἀεὶ, σοφῶν δὲ θεῶν καὶ βραχεὶ διδάσκαλον“. *Μετὰ δὲ τῆς σαφηνείας καὶ ἡ πίστις οὕτως ἐστρέφεται συμμεταβάλλουσα τοῖς ἄλλοις πράγμασιν, ὥστε πάλαι μὲν τὸ μὴ σὺνηθεῖς μηδὲ κοινὸν ἀλλὰ λοξὸν ἀνεχνῶς καὶ περιπεφρασμένον εἰς ἑπύροισιν θεϊότητος ἀνάγκης ἐκ-*

πλήττεσθαι καὶ σέβεσθαι τοὺς πολλοὺς κτλ.¹ Quaerendi quoque studium incit, De E apud Delphos 2 p. 385 C: Ἐπεὶ δὲ τοῦ φιλοσοφεῖν, ἔφη, τὸ ζητεῖν (ἀρχή, τοῦ δὲ ζητεῖν) (suppl. Paton) τὸ θαυμάζειν καὶ ἀπορεῖν, εἰκότως τὰ πολλὰ τῶν περὶ τὸν θεὸν ἔοικεν αἰνίγμασι κατακεκρῦσθαι καὶ λόγον τινὰ ποθοῦντα διὰ τί καὶ διδασκαλίαν τῆς αἰτίας κτλ. De Is. 67 p. 378 A: Συμβόλοις χρῶνται (mystae) καθιερωμένοις οἱ μὲν ἀμυδροῖς οἱ δὲ τρανοτέροις, ἐπὶ τὰ θεῖα τὴν νόησιν ὁδηγοῦντες κτλ. Observes velim τὸ σέβας, quod deabus Eleusiniis deferri vidimus, hic ad sermonem mythicum translatum esse. Nam sicut deae mystam horrore terrent et benignitate mulcent, ita fabula in auditoris animo vi occulta et reverentiam excitat et curiositatem incendit.

Ut paucis comprehendamus, Plutarchus silentium mysticum et novit et ipse observat. Quod silentium et ad res proprie mysticas et ad doctrinas theologicas pertinet. Alterum hoc silendi genus philosophicum sermone fabuloso et symbolico plerumque continetur². Causa eius est rerum divinarum ratio occulta et maiestas. Exemplo silentii sacri et sermonis aenigmatici sunt etiam sacra Aegyptia.

Silentium Plutarchi philosophicum tam arto vinculo cum mysteriorum disciplina colligatum est, ut interdum, quando res

¹ Hanc doctrinam ad rhetoricam transtulit Demetrius, Plutarchi, ut videtur, fere aequalis, De elocutione 99: Μεγαλεῖον δὲ τί ἐστι καὶ ἡ ἀλληγορία . . . 100: ὅσπερ σφραγίσματα τοῦ λόγου τῆ ἀλληγορία κέχρηται· πᾶν γὰρ τὸ ὑπονοούμενον σφραγιστότερον, καὶ ἄλλος εἰκάζει ἄλλο τι· ὁ δὲ σαφές καὶ φανερόν, καταφρονεῖσθαι εἰκός, ὅσπερ τοῖς ἀποδεδυμένοις. 101: Λόγος καὶ τὰ μυστήρια ἐν ἀλληγορίᾳ λέγεται πρὸς ἔκκληξιν καὶ φράξιν, ὅσπερ ἐν σκοτίῳ καὶ νυκτὶ. Ἔοικεν δὲ καὶ ἡ ἀλληγορία τῷ σκοτίῳ καὶ τῇ νυκτὶ. — Ad poesin eam accommodavit Ps.-Plutarchus De Homero c. 92 p. 1131 A: Εἰ δὲ δι' αἰνιγμάτων καὶ μυθικῶν λόγων τινῶν ἐμφαίνεται τὰ νοήματα, οὐ χρὴ παράδοξον ἡρεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ αἰτίων ποιητικῆς καὶ τῶν ἀρχαίων ἴθος, ὅπως οἱ μὲν φιλομαθοῦντες μετὰ τινας εἰρωνοῦσιν ψευγαλοῦσμενοι ἤσαν ζητῶσι τε καὶ εὐρίσκουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ ἀμαθεῖς μὴ καταφρονῶσι τοῦτων, ὧν οὐ δύνανται συνεῖναι. Καὶ γὰρ ἐστὶ πως τὸ μὲν δὲ ὑπονοῦσι σημαίνοντων ἀσπῶν· τὸ δὲ φανερῶς λεγόμενον εἰτελέει. Cf. etiam Josephus Antiqu. Iud. praef. I 4, 24: Τα μὲν αἰνιτικόμενον τοῦ νομοθέτου δεξιῶς, τὰ δὲ ἀλληγοροῦντος μετὰ σεμνότητος.

² Notamus Plutarchum fabulas turpes et obscaenas tamquam indignas reicere De Is. 20 p. 358 E: Τοῦ μύθου τὰ μεγάλα τῶν δυσφημοτάτων ἔξαιρεθῆναι.

silentio vel forma symbolica tegendae mysteriorum auctoritate fulciuntur, tantum non cum illa confundatur¹. Silentium igitur philosophicum, quod magis magisque a disciplina mystica separari et sui iuris fieri observavimus, iam ad illam quodammodo reverti videtur.

Hac re Plutarchus a silentio, quale Plato servabat, recessit, quocum in nonnullis aliis concordat. Platonem verbis tectis et aenigmaticis nonnumquam usum esse Plutarchus opinatur De Is. 48 p. 370 F: *Πλάτων δὲ πολλαχοῦ μὲν οἶον ἐπηλυγαζόμενος καὶ παρακαλύπτόμενος τῶν ἐναντίων ἀρχῶν τὴν μὲν ταῦτὸν ὀνομάζει, τὴν δὲ θάτερον. Ἐν δὲ τοῖς Νόμοις ἰδίῃ πρᾶξύτερος ὢν οὐ δι' αἰνιγμῶν οὐδὲ συμβολικῶς, ἀλλὰ κυρίως ὀνόμασιν οὐ μὲν ψυχῆ φησι κινεῖσθαι τὸν κόσμον κτλ.* In libris qui inscribuntur De sera numinis vindicta et De genio Socratis aequae atque fecerat Plato mythos disputationi dialecticae adiunxit. At vero cum Plato instituta mystica ita proferret, ut ea placitis suis philosophicis plane adaptaret, Plutarchus silentium philosophicum cum mysteriorum silentio artissime coniunxit hacque ratione ultra non solum Platonis, sed etiam Neopythagoreorum (ut taceam de Philone) silendi rationem progressus est et ad opiniones Hermeticas et Neoplatonicas propius accessit.

Ex ceteris huius aevi praeter Plutarchum Platonicis pauci tantum loci afferri possunt. Maximus Tyrius diss. IV Hobein. more suo rhetorico de fabulis philosophatur: *Ἡ πάντα μεστὰ αἰνιγμάτων, καὶ παρὰ ποιηταῖς καὶ παρὰ φιλοσόφοις. Ὡν ἐγὼ τὴν πρὸς τὸ ἀληθὲς αἰδῶ ἀγαπῶ μᾶλλον ἢ τὴν παρορησίαν τῶν νεωτέρων. Πραγμάτων γὰρ ἐπ' ἀνθρώπινης ἀσθενείας οὐ καθορομένων σαφῶς ἐδωχμονέστερος ἐρημηδὲς ὁ μῦθος. Ἐγὼ δὲ εἰ μὲν τι πλέον ἐθέσαντο τῶν προτέρων οἱ ἔπειτα, μαχαρίζω τοὺς ἀνδρας τῆς θέας· εἰ δὲ μηδενὶ πλεονεχιοῦντες κατὰ τὴν γνώσιν μετλαβόν αὐτῶν τὰ ἀνίγματα εἰς μύθους σαφεῖς, δέδια μὴ τις αὐτῶν ἐπιλάβηται ὡς ἐξαγορευόντων ἀπορητίτους λόγους. Τί γὰρ ἂν ἄλλο εἴη μύθου χρεῖα; λόγος περισσευτικὸς ἐτέρῳ κόσμῳ, καθάπερ τὰ*

¹ Velut mysteria Isiaca cognitionem rerum divinarum praebeant philosophicam: De Is. 2 p. 351 E—352 A.

ἰδρύματα, οἷς περιέβαλλον οἱ τελεσταὶ χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ πέπλους, τὰ πρῶτα ἀποσεμνύνοντες αὐτῶν τὴν προσδοκίαν. Θρασεῖα γὰρ οὕσα ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τὰ μὲν ἐν ποσὶν ἦσσαν τιμᾶ, τοῦ δὲ ἀπόντος θραυμαστικῶς ἔχει· καταμαντευομένη δὲ τῶν οὐχ ὀρωμένων καὶ θηρέουσα ταῦτα τοῖς λογισμοῖς, μὴ τυχοῦσα μὲν σπεύδει ἀνευρεῖν, τυχοῦσα δὲ ἀγαπᾷ ὡς ἑαυτῆς ἔργον. 6 Τοῦτο τοίνυν οἱ ποιηταὶ κατανοήσαντες ἐξεῦρον ἐπ' αὐτῇ μηχανὴν ἐν τοῖς θεοῖς λόγοις, μύθους λόγου μὲν ἀφανεστέρους, αἰνίγματος δὲ σαφεστέρους, διὰ μέσου ὄντας ἐπιστήμης πρὸς ἄγνοιαν· κατὰ μὲν τὸ ἡδὴ πιστευομένους, κατὰ δὲ τὸ παράδοξον ἀπιστουμένους· [cf. Arrian. Anab. II 16, 6 εἰ μή τις . . . τὸ οὐ πιστὸν τοῦ λόγου ἀποκρύπτειν ἐθέλοι τῷ μύθῳ] καὶ χειραγωγοῦντες τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὰ ὄντα καὶ διερευνᾶσθαι περαιτέρω κτλ. Haec doctrinam Platoniam quamvis aqua satis dilutam sapiunt. Ceterum Maximo deus est ἄρρητος φωνῇ (diss. II 10 A); cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ p. 223. Adiungimus Albinum, qui in introductione in Platonis dialogos c. 27 p. 35 ed. C. Fr. Hermanni Platonem cum paucis tantum doctrinam suam quae est de deo communicasse scribit: Τὸ μὲν δὴ τιμιώτατον καὶ μέγιστον ἀγαθὸν οὔτε εὑρεῖν ἔμετο εἶναι ῥῆδιον οὔτε εὑρόντας ἀσφαλὲς εἰς πάντας ἐκφέρειν [sic locum Tim. 28 C mutavit: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν!]¹. Πάνν γὰρ ὀλίγοις τῶν γνωρίμων καὶ τοῖς γε προκριθεῖσι τῆς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἀκροάσεως μετέδωκε. C. 10 p. 20: Περὶ τῆς τρίτης ἀρχῆς (i. e. de deo) ποιητόν τὸν λόγον, ἦν μικροῦ δεῖν καὶ ἄρρητον ἡγεῖται ὁ Πλάτων. Ibid.: Ὁ πρῶτος θεὸς . . . ἄρρητος. Apuleio quoque deus est ineffabilis. De deo Socr. c. 4 p. 9, 15sq. Thomas. Platonem de parente deorum inducit docentem: „Hunc solum maiestatis incredibili quadam nimietate et ineffabili non posse penuria sermonis humani quavis oratione vel modice comprehendī, vix sapientibus viris, cum se vigore animi, quantum licuit, a corpore removerunt, intellectum huius dei, id quoque interdum, velut in

¹ Cf. Cicero Timaei § 2: „Atque illum quidem quasi parentem huius universitatis invenire difficile est, cum eum inveneris indicare in vulgus nefas“. Cf. etiam De deor. nat. I § 30 secundum emendationem Th. Birtii *Berl. phil. Woch.* 1918, 574 et Apul. De Plat. I 5 infra p. 95.

artissimis tenebris rapidissimo coruscamine lumen candidum intermicare“. De Platone I 5 p. 86, 15sq. Th.: „Deum Plato pronuntiat indictum, innominabilem et, ut ait ipse, ἀόρατον, ἀδάμαστον, cuius naturam invenire difficile est, si inventa sit, in multos eam enuntiari non posse. Platonis haec verba sunt: θεὸν εἶρεῖν τε ἔργον εἰρόνια τε εἰς πολλοὺς ἐκφῆρεῖν ἀδύνατον“. Theo Smyrnaeus, qui in Expositione rerum math. p. 14 Hiller, τὴν φιλοσοφίαν, inquit, μύσῃν φασί, τις ἂν ἀληθοῦς τελετῆς καὶ τῶν ὄντων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων μαράδοσιν, videtur translatione rhetorica tantum usus esse.

Libros Hermeticos si perlegimus, primo aspectu non sectae philosophicae placita, sed sodalicii religiosi libros sacros in manibus habere nobis videmur, cum omnes una voce se doctrinam a dis acceptam neque ab ullo hominum inventam tradere profiteantur. At cum alii tum Jos. Kröll libro nuper edito qui inscriptus est *Die Lehren des Hermes Trismegistos*¹ doctrinas a Mercurio Termaximo pervulgatas cum philosophia, qualis aevo imperatorum ex opinionibus Graecorum et Orientalium commixtis exorta est, plerumque concinere probaverunt. Mysticum igitur splendorem quoque, qui Mercurii libris offusus est, et silentii legem, quam doctor divinus discipulis identidem imponit, tam ex superstitionibus mysticis quam ex philosophia originem duxisse suspicio est. Altera sententia eo videtur confirmari, quod philosophos, quos adhuc tractavimus, silentio mystico favere deprehendimus. Sed priusquam hanc quaestionem diiudicamus, omnia, quantum fieri potest, silentii mystici testimonia ex libris Hermeticis qui extant conquirenda sunt².

Doctrina Hermetica talis est, quae paucis tantum gratia deorum electis³ aperiatur et tradatur ceteris seclusis et a profanorum auribus defendatur. Tractatus XIII corporis Hermetici (p. 114 Parthey.) inscribitur: Ἐρμου τοῦ Τριμεγίστου

¹ Beiträge zur Gesch. d. Philos. des Mittelalters hg. von Cl. Bäumker XII 2—4 (1914). Cf. Guil. Kröll, Pauly-Wiss. RE VIII 1 p. 793sq., praecipue 815.

² Diversos doctrinae Hermeticae gradus non distinguimus, cuius quaestionis difficillimae incerta initia fecerunt Zielinski *Archiv f. Religionswiss.* VIII 321sq. et Bousset in censura libri Krolliani *Gött. Gel. Anz.* 1914, 697—755.

³ Cf. Bousset l. c. 729sq.

πρὸς τὸν υἱὸν Τὰτ ἐν ὕρει λόγος ἀπόκρυφος περὶ παλιγγενεσίας καὶ σιγῆς ἐπαγγελίας. In hoc libello qui docet filio dicit (§ 16 p. 124 P.): Ἄκουε — τὸν ὕμνον τῆς παλιγγενεσίας, ὃν οὐκ ἔχρυνα οὕτως εὐκόλως ἐκφάναι, εἰ μὴ σοὶ ἐπὶ τέλει τοῦ παντός. Ὅθεν τοῦτο οὐ διδάσκεται, ἀλλὰ κρύπτεται ἐν σιγῇ. Sequitur ὑμνοδία κρυπτή. In fine pater silentium imperat (§ 22 p. 127, 17—128. 2 P.): Τοῦτο μαθὼν παρ' ἐμοῦ τῆς ἀρετῆς σιγὴν ἐπάγγειλαι, μηδενί, τέκνον, ἐκφαινῶν τῆς παλιγγενεσίας τὴν παράδοσιν, ἵνα μὴ ὡς διάβολοι λογισθῶμεν. Antea monuerat (13 p. 122, 13sq. P.): . . . διὰ τὸν λόγον τοῦτον τὸν περὶ τῆς παλιγγενεσίας, εἰς ὃν ὑπεμνηματισάμεν¹, ἵνα μὴ ὦμεν διάβολοι τοῦ παντός εἰς τοὺς πολλοὺς, εἰς οὓς αὐτὸς οὐ θέλει θεός. Ex sermone qui inscribitur Ἐρμοῦ ἐκ τοῦ πρὸς Τὰτ haec proferimus (Stob. I 277, 25—278, 4 W.): Οὗτοι οἱ λόγοι ὀλίγους παντελῶς τοὺς ἀκροατὰς ἔχουσιν ἢ τάχα οὐδὲ τοὺς ὀλίγους ἔξουσιν. Ἐχουσι δὲ καὶ ἴδιον ἐν ἑαυτοῖς· τοὺς κακοὺς μᾶλλον παροξύνουσι πρὸς τὴν κακίαν· διὸ χρὴ τοὺς πολλοὺς φυλάττεσθαι μὴ νοοῦντας τῶν λεγομένων τὴν ἀρετὴν². In dialogi cui titulus est „Asclepius“ c. 1 p. 37, 3 sq. Thomas. Hermes Trismegistus ait: „Praeter Hammona nullum vocassis alterum, ne tantae rei religiosissimus sermo multorum interventu praesentiaque violetur. Tractatum enim tota numinis maiestate plenissimum inreligiosae mentis est multorum conscientia publicare“³.

Placita Hermetica vocantur mysteria. I 16 p. 8, 7sq. P.: Τοῦτό (i. e. doctrina de homine) ἐστὶ τὸ κειρομμένον μυστήριον μέχρι τῆσδε τῆς ἡμέρας. Cyrillus Alexandrinus contra Iulian. I 35 (Migne PG 76, 555 A): Λέγει δὲ καὶ Ἐρμῆς ἐν λόγῳ τρίτῳ τῶν πρὸς Ἀσκληπιόν· Οὐ γὰρ ἐφριζιόν ἐστιν εἰς ἀμνήτους τοιαῦτα μυστήρια παρέχεσθαι. In fragmentis quae apud Stobaeum inscribuntur Ἐρμοῦ Τρισημεγίστου ἐκ τῆς ἱερᾶς βίβλου <τῆς> ἐπικαλουμένης Κόρης κόσμου, Isis Horo filio haec narrat (I 386, 22sq. W.): Hermes, qui vidit τὰ οὐρανοῦ μυστήρια, . . . χαράξας

¹ Mercurius est ὑπομνηματογράφος; cf. infra p. 97.

² Hunc locum commemorat Heinrici *Die Hermes-Mystik und das Neue Testament*, Arbeiten zur Religionsgesch. des Urchristent. I 1 (1918) 114.

³ De parvo numero electorum cf. etiam Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 725—731.

ἔκρυψε¹ τὰ πλεῖστα σιγήσας ἀσφαλῶς καὶ καλίσσας, ἵνα ζήτῃ
 τὰτα πᾶς αἰὼν ὁ μειωγενέστερος κόσμος. P. 394, 25—395, 3
 dea dicit: Πρόσεχε, τέκνον Ὄρε, κρυπτῆς γὰρ ἐλακούεις Θεω-
 ρίας, ἧς ὁ μὲν προπάτωρ Καμῆγης ἐτρυχεν ἐλακούσας παρὰ Ἐρμοῦ
 τοῦ πάντων ἔργων ἐπομημαιογράφου, ἐγὼ δὲ παρὰ τοῦ πάντων
 προγενεστέρου Καμῆφρεως . . . νῦν δὲ αὐτὸς σὲ παρ' ἐμοῦ. Quae
 Hermes litteris condidit, Osiris et Isis aliquando intellegent
 (p. 406, 11 sqq.): Ὅντιοι τὰ κρυπτά, γησιν Ἐρμῆς, τῶν ἐμῶν
 ἐπιγνώσονται γραμμῶν πάντα καὶ διακρινοῦσι καὶ τινὰ μὲν
 αὐτοὶ κατασῶσιν, ἃ δὲ καὶ πρὸς ἐτεροεσίας Θνητῶν φθάσει,
 στήλαις καὶ ὀβελίσκοις χαράξουσιν. P. 462, 8 sqq. iterum Isis
 loquitur: Πρόσεχε, παῖ, ἀπορρήτων γὰρ ἐλακούεις μυστηρίων γῆς
 τε καὶ οὐρανοῦ. Quorum qui particeps fit, mysta est: Ibid.
 p. 459, 3—5 Horus Isidi βούλομαι, inquit, καὶ τῆς Θεωρίας
 ταύτης μύστης γενόμενος εὐχαριστήσαι σοὶ μόνῃ. Isis ipsa est
 μύστης ὡς περ τῆς ἀθανάτου φήσεως ibid. v. 20. In As-
 clepio haec Trismegisti verba leguntur (c. 19 p. 53, 15 sq. Th.):
 „Magna tibi pando et divina nudo mysteria, cuius rei
 initium facio exoptato favore caelesti“. Auditoribus silentium
 indicitur (c. 32 p. 72, 2 sq.): „Et vos, o Tat et Asclepi et
 Hammon, intra secreta pectoris divina mysteria silentio
 tegite et taciturnitate celate“. Lib. XVI 1 p. 349, 7 sqq.
 Reitzenstein. (in libro cui titulus est *Poimandres*) rex tacere
 iubetur: Τὸν λόγον διατήρησον ἀνερμηνεύειον (i. e. non Graece
 versum), ἵνα μίτε εἰς Ἑλλήνας ἔλθῃ τοιαῦτα μυστήρια.

Decreta divina etiamsi aperiuntur, obscura manent, nisi
 deus mentem incitaverit et adiuerit, XIII 2 p. 115, 14 sqq. P.:
 Τὰτ· αἰνιγμά μοι λέγεις, ὦ πάτερ, καὶ οὐχ ὡς πατήρ υἱῷ διαλέγῃ.
 Ἐρμῆς· τοῦτο τὸ γένος, ὦ τέκνον, οὐ διδάσκειται, ἀλλ' ὅταν
 θεῖλῃ, ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἀναμνησκειται πλῆ.

Si decreta divina abscondita sunt, quanto magis ipse
 deus. Qui I 31 p. 18, 7 P. invocatur: Ἰνεκλάλητε, ἄφροιτε,
 σιωπῇ φωνούμενε, et in libro qui inscribitur *Κόρη, κόσμος*
 (Stob. I 403, 15 W.): Κρυπτὸν ἐν θεοῖς καὶ σεβαστὸν ὄνομα.

¹ Iamb. de myster. 8, 5: Libri Hermetici inventi sunt ἐν ἀδύτοις
 (in locis subterraneis templorum) κατὰ Δάαν τὴν ἐν Λόμπιῳ conscripti ἐν
 ἱερογλυφοῖς γραμμασί. Similia infra afferentur; cf. p. 105 n. 2.

Cyrillus Alex. c. Julian. I 31 (Migne PG 76, 549): Ὁ δὲ γε τριμέγιστος Ἐριῆς οὕτω πῶς φησὶ· Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, γράσαι δὲ ἀδύνατον (cf. Plat. Tim. 28 C), εἰ¹ καὶ νοῆσαι δυνατόν. Eadem fere habet Stobaeus II 9, 3 W., ubi v. 16 sq. haec adduntur: Ἐννοοῦμαι, ὃ Τάτι, ἐννοοῦμαι, ὃ ἐξιπεῖν ἀδύνατον, τοῦτό ἐστιν ὁ Θεός. Ideo deo nomen non est, ut scribit Lactant. Instit. I 6, 4: „Hic (Trism.) scripsit libros . . ., in quibus maiestatem summi ac singularis dei adserit isdemque nominibus adpellat quibus nos dominum et patrem. Ac ne quis nomen eius requireret, ἀνώνυμον esse dixit, eo quod nominis proprietate non egeat, ob ipsam scilicet unitatem. Ipsius haec verba sunt: Ὁ δὲ Θεὸς εἷς, ὃ δὲ εἷς ὀνόματος οὐ προσδέεται. Ἔστι γὰρ ὁ ὢν ἀνώνυμος.“

Quia autem ὁ Θεὸς καὶ πατήρ καὶ τὸ ἀγαθὸν οὕτε λέγεται οὕτε ἀκούεται (X 9 p. 73, 7 sq. P.), ideo ὁ γνῶσις καὶ εἰσαβίβης καὶ ἤδη Θεῖος est ὁ μὴ πολλὰ λαλῶν μηδὲ πολλὰ ἀκούων (ibid. v. 2 sqq.). Qui deum conspiciere vult, taceat, X 5 p. 70, 7 sqq. P.: Τότε γὰρ αὐτὸ (i. e. numen) ὄψει, ὅταν μηδὲν περὶ αὐτοῦ ἔχῃς εἰπεῖν. Ἡ γὰρ γνώσις αὐτοῦ καὶ Θεία (leg. Θεά sec. cod. Laur. LXXI 33) σιωπή ἐστι καὶ καταργία πασῶν τῶν αἰσθησέων. Hoc silentium mentis a rebus corporis abstractae et liberatae sapientiae thesauros aperit, I 30 p. 17, 9 sqq. P.: Ἐγένετο γὰρ ὁ τοῦ σώματος ὕπνος τῆς ψυχῆς νῆψις, καὶ ἡ κάμνσις τῶν ὀφθαλμῶν ἀληθινὴ ὕρασις, καὶ ἡ σιωπὴ μου ἐγκύμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ τοῦ λόγου ἐκφορὰ γεννήματα ἀγαθῶν². Propterea Mercurius filio dicit XIII 2 p. 115, 4 P.: Ὡ τέκνον, σοφία νοερά ἐν σιγῇ.

Ideo etiam verus dei cultus silentio perficitur. Iamblichus hanc Trismegisti doctrinam affert (De myster. VIII 3): . . . τὸ πρῶτον νοεῖν καὶ τὸ πρῶτον νοητόν, ὃ δὲ καὶ διὰ σιγῆς μόνῃς φεραπέυεται³. Animus a sensibus corporis abstractus et rationis etiam actionem supergressus tacito ore deo sacrificio unice verum offert: λογικὴν θυσίαν,

¹ I. Kroll. l. s. c. p. 406 ὦ coll. Ps.-Justin. coh. ad gent. c. 38 et Lactantio Instit. epit. 4, 5 („etiam cui possibile est“).

² Cf. Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 744.

³ Hic locus illud Porphyrii in mentem revocat, qui Apollonium secutus dicit (De abst. II 34): *Διὰ σιγῆς καὶ θαρᾶς φηροσεύουεν αὐτόν.*

quae identidem in libris Hermeticis occurrit et illis hymnis, quae *ἐβλογίαι* vel *ἐῤχαριστίαι* appellantur, plerumque continetur, qua de re cf. Ios. Kroll l. c. 329—338¹.

Testimonia in iudicium vocata silentium quoddam in libris Hermeticis expostulari probant. Quod silentium aut est reticentia doctrinae aut silentium mentis a corpore abstractae. Utrumque silentium ad rerum divinarum cognitionem spectat et ex earum natura recondita emanat. Deus porro ipse „ineffabilis“ est. Haec cum priorum philosophorum, quos adhuc tractavimus, placitis fere consentiunt, nisi quod iam apertius et efficacius silentium, quo solo deus cognoscatur et colatur, secessu mentis a sensibus corporis constare docetur. Utique mira forma dicendi a philosophia plane aliena, qua omnes doctrinae ab ipsis dis initiato cuidam a corpore sevocato tradi dicuntur², theosophiam potius redolet: eam vero non plane abhorrere a philosophiae ratione inde apparet, quod vel Plutarchus oracula et mysteria deorum pro cognitionis philosophicae fontibus habet. Quod igitur plurima elementa doctrinae Hermeticae cum philosophorum eiusdem aetatis opinionibus summam prae se ferre affinitatem supra Ios. Krollio auctore docuimus, hoc locis quibus de silentio agitur comprobatur.

Caveamus igitur, ne secretum quoddam sodalicium Hermeticum fuisse pro certo statuamus³, cuius asseclae caerimoniis arcanis initiati et nova plane et inaudita theologia imbuti sint. Sed philosophorum Hermeticorum societas, si qua fuit, societas fuit libera, quae virorum de rebus divinis humanisque similia sentientium et fortasse certum vivendi modum observantium consensu nitebatur. Quod si identidem silentium inculcant, primum quidem eo mysticam doctrinae

¹ De Christianorum *λογικῆ θρησκείᾳ* cf. O. Casel, Oblatio rationabilis (Tüb. Theol. Quartalschr. IC 1917—18, 429—439).

² Plerumque pater vel mater filio scientiam tradunt: cf. Ed. Norden *Agnostos Theos* 290sq. Id quod aliquo modo cultum gentilicium Eleusinium in mentem reducit. Cf. infra p. 102, 105 et Dieterich *Mithraslit.* 52sq.

³ Ita Reitzenstein *Poimandres* 248 et passim, contra quem disputat Guil. Kroll apud Pauly-Wissowa *RE* VIII 1 (= XV) 820. Reitzenstein rem retractavit aliquo modo *Gött. Gel. Anz.* 1911, 559. Cf. etiam Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 737—739.

dignitatem efferunt, dein libris suis maiorem auctoritatem conciliare et lectorum curiositatem excitare cupiunt. Itaque dubium est, an vera disciplina silentii Hermetici statui possit.

Recte tamen silentium Hermeticum vocamus mysticum, hac voce sensu translato et philosophico accepta. Nam cum Mercurius se discipulum ad contemplationem rerum divinarum ducturum esse polliceatur, doctrina eius vere mystica et silentium, quod ex doctrinae natura procedit, vere mysticum est.

Cum philosophia Trismegisti a theologia, immo a placitis sacris proxime absit, silentium mysticum ex philosophico magis magisque in praeceptum cultus vertitur et quodammodo ad principium, unde prodierat, redire videtur, id quod primum apud Plutarchum observavimus. Doctrinae igitur Hermeticae professores priorum de mystico silentio opiniones excoluerunt simulque, quatenus philosophiam cum rebus sacris iunxerunt, silentium Neoplatonicorum, ut infra videbimus, praeparaverunt; quatenus vero, quod ad formam saltem attinet, disciplina eorum ad placita sacra (eaeque Aegyptia) propius accedit quam ad philosophiam, non multum a Gnosticorum q. d. silentio abest.

Ideo priusquam ad Neoplatonicos transeamus, paucis ea scripta perstringimus, quae librorum Hermeticorum indoli et formae affinia vel certe similia sunt, volumina dico magica, quibus astrologica adnumeranda sunt, et gnostica. Quae quatenus ad litteras superstitiosas magis quam philosophicas pertinent, breviter tantum tangimus; cum vero elementa philosophica nonnulla in usum verterint, ea praetermittere non licet¹.

Astrologi, quos primo loco ponimus, quia Nechepsonis et Petosiridis q. d. libri ad aetatem hellenicam redeunt, sapientiam mysticam et secretam iactant. Firmicus Maternus Math. III praef. § 4 et c. 1 § 1² haec exhibet: „Illi divini viri atque omni admiratione digni Petosiris et Nechepso, quorum prudentia ad ipsa secreta divinitatis accessit eqs.

¹ Volumina magica et gnostica hoc loco inserimus, quia magiae et gnoseos studium primo et altero p. C. n. saeculo maxime videtur exarsisse, etiamsi quae exstant scripta maximam partem posterioris aetatis sunt. — In universum cf. A. Abt *Die Apologie des Apuleius* RVV IV 1907, 65sq. —

² Ernestus Riess, Nechepsonis et Petosiridis fragmenta magica, Phil. Suppl. VI (1891—93) fr. 25 p. 376sq.

Mundi itaque genituram hanc esse voluerunt secuti Aesculapium et Hanubium, quibus potentissimum Mercurii numen istius scientiae secreta commisit“ eqs. Vettius Valens Anthol. II 41 p. 124, 2 sqq. Kroll.¹: Ἐδοξεν οὖν τὸν τόπον τοῦτον ἐκ πλήρους συνιταχέναι ὁ Πετόσιρις, εἰ καὶ μυστικῶς ἀποκέρυφε λέγων κτλ. Idem III 10 p. 145, 26 sqq.²: Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τρόπος . . . ὃν καὶ ὁ βασιλεὺς Πετόσιρις ἐδήλωσε μυστικῶς. Ps.-Manetho (ed. Koehly.) E 1 sqq.³ significare videtur Petosiridem sapientiam suam hausisse Ἐξ ἀδύτων (i. e. secreti) ἱερῶν βιβλίων . . . Καὶ κρυφίμων στηλῶν, ἕς ἤρατο πάνσοφος Ἐρμῆς κτλ. Ipse Vettius Valens sic silentium indicit (Anthol. IV 11 p. 172, 31 sqq.): Ὁρμίζω σε, ἀδελφέ μου τιμιώτατε, καὶ τοὺς μυσταγωγούμενους . . . ἐν ἀποκρύφους ταῦτα συνιρηῆσαι καὶ μὴ μεταδοῦναι τοῖς ἀπαιδεύτοις, εἰ μὴ τοῖς ἀξιίοις καὶ δυναμένοις διαφνλάσσειν . . . καὶ ταῦτα μὲν διαφνλάσσουσιν οἱ προειρημένοι θεοὶ πάντες ἐμμενεῖς ἔσονται καὶ βίος εὐπαθῆς καὶ καταθύμιος λογισμῶν συντέλεια, ἐπιπορκοῦσι δὲ τὰ ἐναντία⁴ κτλ. Idem I. VII prooem. p. 263, 4 sqq.: Χρὴ μὲν οὖν πρὸ πάντων καὶ περὶ ταύτης τῆς βιβλίου ὄρκον προαίξαι τοῖς ἐντυχάνουσιν, ὅπως περιλαβόμενος καὶ μυστικῶς ἔχουσι τὰ λεγόμενα κτλ. Discipulos meos ὀρκίζω Ἥλιον μὲν ἱερὸν κύκλον καὶ Σελήνης ἀνομάτους δρόμους τῶν τε λοιπῶν ἀστέρων δυνάμεις καὶ κύκλον δυοκαίδεκα ζφθίων ἐν ἀποκρύφους ταῦτα ἔχειν καὶ τοῖς ἀπαιδεύτοις ἢ ἀμύτοις μὴ μεταδιδόναι κτλ. Similia profert Firmicus Maternus Mathes. I. IV c. 22, 1: „Explicaturō mihi nunc doctrinae istius venerandae secreta, quae divini veteres cum maxima trepidatione dixerunt et quae involuta obscuritatis ambagibus reliquerunt ob hoc, ne publicata divina scientia ad profanorum hominum notitiam perveniret“ eqs. Ibid. § 20: „Istam rationem veteres involutam variis obscuritatibus reliquerunt, ne ad omnium notitiam verissima haec et immutabilis ratio perveniret. Sed et magnus ille Petosiris hanc partem leviter attigit, non quod eam nesciret (ad omnia enim

¹ Riess fr. 24 p. 375.² Ibid. fr. 18 p. 360.³ Ibid. test. 9 p. 331.⁴ Sunt verba iurisiurandi; cf. Polyb. III 25: Ἐπορκοῦνται μὲν μοι ταῦτα, εἰ δ' ἄλλως κτλ.

divinitatis secreta accessit), sed cum docere nollet, ne immortalem operis sui relinqueret disciplinam“. Iurisiurandi meminit l. VII prooem., ubi postquam Orpheum et Platonicos commemoravit, pergit: „Pythagoras etiam et noster Porphyrius religioso putant animum nostrum silentio consecrari. Unde et ego horum virorum legem secutus convenio te iure iurando . . . ne haec veneranda commenta profanis vel inperitis auribus intimentur.“ Et in fine totius operis iterum monet (VIII 33, 2—3): „Tu vero (Mavorti) praecedenti admonitione conventus et religiosa iurisiurandi auctoritate comonitus hos libros puro animo et pura mente custodi, ne inperitis auribus et sacrilegis animis scientia istius operis intimetur. Celari se et abscondi ab initio voluit . . . et plurimis se tegumentis natura divinitatis abscondit, ne esset facilis accessu, ne cunctis patefacta maiestatis suae origine panderetur. Hoc et nos in istis libris facere conveniet, ut lectio eorum religiosis pateat, profanis semper ac sacrilegis denegetur, ne veterum veneranda commenta sacrilegis quodammodo editionibus polluamus. Quopropter filiis tuis trade, quia illos a prima aetate ad omne officium virtutis instruxisti, et tuis trade amicis, sed quos tibi fida amoris necessitudo coniungit, quos scis exempla tuae virtutis imitari“ eqs.¹

Si testimonia silentii mystici, quale alchymiae et q. d. professores a discipulis exigebant, perlustramus², haec quoque nihil fere novi ad illustrandam silentii naturam afferre videmus, nisi quod silentium iam ad alchymiae artem accommodatur. Sed alchymia non est ars vel scientia naturalis, sed disciplina magica, quapropter silendi lex est sacra vel superstitiosa. Cum hac indole tum forma qua indicitur simillima est silentii Hermetici. Velut apud Berthelot-Ruelle p. 28sq. in libro qui inscribitur *Ἰσις προφῆτις τῆς εἰς ἀβύσσου* dea, quae filium instruit, sicut Mercurius Tat filium erudit, se ab angelis „mysterium“ auri et argenti conficiendi accepisse refert. § 6:

¹ Cf. Fr. Boll *Sphaera* 1903, 396 et n. 1. Inspiciantur etiam catalogi codicum astrologicorum, quos confecerunt Boll, Cumont, Kroll, Olivieri.

² Berthelot-Ruelle *Collections des anciens alchimistes grecs* 1888.

Τούτοις με ἐφορξίσας παρήγγειλεν (angelus) μηδενί μετα-
 διδόναι εἰ μὴ μόνον τέκνη καὶ φίλω γνησίω. P. 113 sqq. haec
 leguntur: Ζώσιμος περὶ τῆς ἀσβέστου. . . ἔχει τὸ μυστήριον
 ἀμετάδοτον, ὃ οὐδεὶς τῶν προφητῶν ἐτόλμησεν μυσταγορεῖν
 τῷ λόγῳ, ἀλλὰ μόνον τοῖς νοήμοσιν αὐτῶν ἐμυσταγορεῖν. Τοῦτο
 γὰρ τὸ κεφάλαιον ἐκάλεισεν ἐν ταῖς λοξαῖς γραφαῖς κτλ. (quid
 sint λοξαὶ γραφαί, mox apparebit). P. 58 § 3 (ex libro qui
 inscribitur Συνεσίον φιλοσόφου πρὸς Διόσκορον εἰς τὴν βίβλον
 Δημοκρίτου, ὡς ἐν σχολίοις . . .) iterum iurisiurandi mentio
 fit: Διόσκορος λέγει· καὶ πῶς εἶπεν ὅτι ὄρξι αὐμὴν ἔθετο μηδενί
 σαφῶς ἐκδόναι· καλῶς εἶπε „μηδενί“, οὐ κατὰ παντὸς
 κατηγορεῖται· αὐτὸς γὰρ περὶ τῶν μεμνημένων καὶ γεγνησμένων
 (lege γεγνησμένων) τὸν νοῦν ἐχόντων εἶπε. Ex libro Κομαρίου
 φιλοσόφου ἀρχιερέως διδάσκοντος τὴν Κλειοπάτραν τὴν θεῖαν καὶ
 ἐερὰν τέχνην τοῦ λίθου τῆς φιλοσοφίας (p. 289 sqq.) haec ex-
 scribo (§ 13 p. 295): Ἴδὸν τὸ παράδοξον μυστήριον, ἀδελφοί,
 τὸ ἄγνωστον ὅλως, ἰδὸν ἡ ἀλήθεια ἑμὴν λεφανερωται.
 (§ 14 p. 296): Ἴδὸν τὸ μυστήριον τῶν φιλοσόφων, καὶ περὶ αὐτοῦ
 ἐξώρκισαν ἑμὴν οἱ πατέρες ἑμῶν τοῦ μὴ ἀποκαλύψαι αὐτὸ
 καὶ δημοσιεῦσαι.

Illae λοξαὶ γραφαί quid sibi velint, ex his verbis efficitur
 p. 53: Δημοκρίτου βίβλος ἡ προσφωρηθεῖσα λεκτέλλη . . . ἡ δὲ
 βίβλος οὐκ ἔστι κοινή· αἰνίγματα γὰρ ἔχει μυστικά κτλ.
 Cur sermo aenigmaticus usu veniat, philosophiae rationibus
 in libri Ὀλυμπιόδωρου φιλοσόφου Ἀλεξανδρέως εἰς τὸ „Κατ'
 ἐνέργειαν“ Ζωσίμου καὶ ὅσα ἀπὸ Ἐρμού καὶ τῶν φιλοσόφων
 ἦσαν εἰρημένα § 1 (p. 70) explanatur: Ἔθος γὰρ τοῖς ἀρχαίοις
 συγκαλύπτειν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὰ πάντη τοῖς ἀνθρώποις
 εὐδῆλα δι' ἀλληγοριῶν τιμῶν καὶ τέχνης ἐμφιλοσόφου ἀπο-
 κρύπτειν, οὐ μόνον δὲ ὅτι τὰς τιμὰς ταύτας τέχνης τῆ ἀφεγγεῖ
 αὐτῶν καὶ σκοτεινοτάτῃ ἐκδόσει συνεσιάζουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ
 κοινὰ ὄνματα δι' ἄλλων τιμῶν ὀνμάτων μετέφρασαν . . . οὕτω
 καὶ ἐπὶ τῆς τιμῆς ταύτης τέχνης πᾶσα σπουδὴ γέγονεν τοῖς
 ἀρχαίοις, ἐνὸς ὄντος τοῦ πράγματος καὶ μιᾶς τέχνης, διὰ τινῶν
 θεωριῶν καὶ αἰνιμάτων ἐκθέσθαι, ἵνα ἐκ τῶν φρεσικῶν πραγ-
 μάτων ἀκοντίσαντες (tollentes) τοὺς ζήτητάς εἰς τὰ οὐ
 φρεσικὰ πράγματα μεθοδεύωσιν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Alle-
 goria igitur duce mens humana a rebus corporalibus ad res

intellectuales et divinas surgit. Sed non solum duplex loquendi modus, sed etiam lingua duplex ab alchemistis distinguitur; quarum altera est corporalis altera caelestis et secreta: p. 228 *Ζωσίμου περὶ ὀργάνων καὶ καμίνων γνήσια ὑπομνήματα. Περὶ τοῦ Ω στοιχείου. § 1* Τὸ Ω στοιχείον στρογγύλον τὸ διμερές, τὸ ἀνῆκον τῇ ἑβδόμῃ Κρόνου ζώνῃ, κατὰ τὴν ἔνσωμον φράσιν· κατὰ γὰρ τὴν ἀσώματον ἄλλο τί ἐστὶν ἀνεργμήνευτον. Ὁ (lege ἀνεργμήνευτον, ὁ) μόνος Νικόθεος¹ κεκρυμμένος (lege κεκρυμμένως) οἶδεν. Similiter Iamblichus De myster. 7, 4 voces esse docet, quae a solis dis voce ῥως intelligentur, quarum significatio hominibus occulta sit, nisi di eam aperuerint².

Aliis locis daemonum invidia reticentiae causa esse perhibetur: p. 315sq. *Περὶ τῆς Θείας καὶ ἱερᾶς τέχνης τῶν φιλοσόφων. § 1*: Ἡμεῖς μὲν ἐν αἰνίγμασιν γράψαντες ἔωμεν ὑμῖν τοῖς ἐντυγχάνουσιν τῷ παρόντι βιβλίῳ ἐπιμόνος σχολάσαι καὶ ἀνερευνησαί τοῦ μυστηρίου τὴν ὑπόθεσιν· φησὶν γὰρ ὁ φιλόσοφος, ὅτι ἄνθρωποι γεγράφασι, δαίμονες δὲ φθοροῦσιν. Cf. Olympiodorus (p. 85sq.): . . . εὔξασθε παρὰ θεοῦ μαθεῖν, φησὶν ὁ Ζώσιμος· οἱ ἄνθρωποι γὰρ οὐ παραδιδόασι, καὶ οἱ δαίμονες φθοροῦσι. Haec si recte intellegimus, mysteria ideo caute tractanda sunt, quia daemones eorum cognitionem hominibus invident³.

Papyrus Graeca Holmiensis quam Otto Lagercrantz edidit 1913 uno tantum loco silentium exigit: ζ 28 sq. *τῆρι ἀπόκρυφον πρᾶγμα*, nulla causa mystica indicata; cf. Lagercrantzii comment. p. 143⁴.

¹ De hoc Nicotheo Gnosticorum propheta cf. C. Schmidt *Gnost. Schriften in kopt. Sprache* = T. u. U. hg. von Gebhardt u. Harnack VIII (1892) 1/2, 602sq.; R. Liechtenhan *Offenbarung im Gnosticismus* 1901, 29sqq.

² Cf. Philo De vita contempl. 78 (supra p. 81).

³ De daemonibus arcanorum custodibus Iamblichus, De myster. VI 6sq. disserit, ut explicet, quomodo theurgi in deos minas iacere possint (verba vide infra p. 126sq.). Qui minatur se arcan ailla divulgaturum, potestatem aliquam in daemones habet. Hac de re nescio an alchymiae professores cogitaverint, ubi de daemonum invidia verba faciunt. Cf. etiam infra p. 121.

⁴ De usu vocum mysticarum alchymistico cf. etiam Reitzenstein *Hellenist. Mysterienrel.* 141sqq.

Libri quoque quibus de magia quae fit ope lapidum vel plantarum agitur silentium praedicant. Ad τὰ *Μητικά* libri pertinent, quibus titulus est *Κυρανίδες* vel *Κοιρανίδες*, quos F. de Mély et Ch.-Em. Ruelle ediderunt¹. Prologus (p. 3) haec exhibet: *Θεοῦ δῶρον μέγιστον ἀγγέλων λαβὼν Ἐρμούης ὁ τρισμέγιστος θεὸς ὁ ἀνθρώποις πᾶσιν μετέδωκεν νοημιζοῖς. Μὴ οὖν μετὰδος ἀνδράσιν ἀγνώμοσιν, ἀλλ' ἔχε ἐν ἑαυτῷ ὡς κτῆμα μέγα· μόνον δὲ τέκνοις σου, εἰ δυνηθείης, μετὰδος σὺ πατὴρ ἀντὶ χριστίου πολυτίμου κτῆμα μέγα πρὸς ἐνέοργιαν· καὶ ὄρκον αὐτοῖς δοὺς μόνον ἀσφαλῶς ἔχειν, τέκνον ἱερόν.* In libro I sub littera K 29 de „cingulo Veneris“ legitur p. 27: *Γίνωσκε δὲ τοῦτο ὃ τι οὐδεὶς ἕτερος ἔχει· διὸ μηδενὶ μετὰδος τοῦτο τὸ ἐν-θεον, et sub littera Φ 28: Ὅ δὲ Ἀρποκρατίων καὶ ταῦτα· ἔξορκίζω σε, τέκνον, οὐρανόν, ἀέρα, γῆν, βυθόν, πηγὰς τε καὶ ποταμούς, καὶ τὸν εἰσπνέοντα εἰς σὲ θεόν, μηδενὶ μεταδοῦναι τὸ μυστήριον τοῦτο, μηδὲ ἰδίῳ τέκνω, εἰ μὴ ἄξιός εἴη εἰδέναι τὴν φύσιν ταύτην. Θεοὶ δὲ πάντες οἷς προσευνοῦμεν ταύτην ἔχουσιν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μηδενὶ φράσης, ἀλλ' ὡς σοφῆ ψυχῆ χρῶ (σοφῆ ψυχῆ) χρῶ;) πλήρῃ νινος ἐτέρου².*

In papyris quoque magicis silentii praeceptum saepius occurrit. Pauca affero testimonia. Is quocum scientia magica communicatur, silere iubetur in charta Leidensi V, quam Leemans³

¹ *Les Lapidaires de l'antiquité et du moyen-âge*. ed. F. de Mély. Tome II *Les Lapidaires grecs*. Texte avec la collaboration de Ch.-Em. Ruelle. 1898. Tome III *Les lap. grecs*. Traduction. 1902. De libri historia cf. praefatio tomi III.

² Eiusdem farinae, etsi posterioris aetatis est „Tractatus de septem herbis septem planetis attributis“, quem e codice S. Marci edidit C. N. Sathas in Monumentis Graecis Historicis (*Μνημεία Ἑλληνοβυζαντινῆς ἱστορίας. Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen-âge*. Tom. VII (1888) p. LXIII—LXVII), qui in initio ita mentitur (p. LXIII): „Post antiquorum Kiranidarum volumina tibi nota et a Patricio consodali tuo relacionem, inveni in civitate Troiaua in monumento reclusum (cf. supra p. 97 n. 1) praesentem libellum“ et post varia medicinae praecepta magica sic finem facit (p. LXVII): „Serves hoc secretum preciosum et nemini pandas“. De medicinae cum magia coniunctione cf. etiam epistula Harpocratonis, quam ed. Ch. Graux *Oeuvres* II 1886, 99—114; vide imprimis notam 29 p. 107.

³ Papyri graeci musei antiquarii publici Lugduni Batavi. II 1885. Papyrus V „continet formulas actionum magicarum et compositionum chemi-

edidit (p. 15, 19 sqq.): Ἐγὼ εἰμι ᾧ συνήγησας¹ ἐπὶ τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ ἐδώρῃσω τὴν τοῦ μεγίστου ὀνόματός σου² γνώσιν, ἣν καὶ τηρήσω ἐγὼ ἑνῶς, μηδενὶ μεταδιδούς εἰ μὴ τοῖς σοῖς συμμύστιαις εἰς τὰς σὰς ἱεράς τελετάς. Alia testimonia collegit Albr. Dieterich *Abraxas* (1891) p. 162sq.; cf. etiam Ed. Norden *Agnostos Theos* p. 290sq. et papyrus Parisina 574, quam edidit A. Dieterich *Eine Mithrasliturgie*, praecipue p. 2, 2sq. et 6, 21sq. Huc pertinent etiam papyri, in quibus nomina divina arcana et incognita esse dicuntur. Papyr. Leidensis W (Leemans l. s. c. 141, 14sq.; Dieterich *Abraxas* 195, 4sq.; Reitzenstein *Poimandres* p. 15, quem sequor): Λεῦρό μοι . . . οὗ ἔστιν τὸ χρυπτὸν ὄνομα καὶ ἄρρητον ἐν ἀνθρώποις³, ὃ μάντιι λαλεῖσθαι οὐ δύναται, οὗ καὶ οἱ δαίμονες ἀκούοντες τὸ ὄνομα πτωῶνται κτλ. Idem exhibet alia papyrus magica, quam ed. A. Dieterich *Jahrb. f. Phil. Suppl.* XVI 1888, 808: Ἐπικαλοῦμαι σε, τῶν (leg. τὸν) πάντων μεῖζονα . . . τὸν πάντα ὄρωντα καὶ μὴ ὄρωμενον . . . οὗ οὐδεις θεῶν δύναται ἰδεῖν τὴν ἀληθινὴν μορφὴν . . . ἀόρατος κτλ.⁴

carum“ p. 5. Cf. Berthelot-Ruelle *Collections des anciens alchimistes grecs*. Introduction 1888, p. 1—73. P. 6: Papyri V et W „sont surtout magiques et gnostiques“.

¹ Ita scripsi: pap. ὁ συνήγησας, Leemans ὁ συναντήσας.

² Ita Norden *Agnostos Theos* 290: pap. et Leemans: ὄνοσον. Cf. pap. Berol. II 128 (apud Dieterich *Abraxas* 148): Λώρόν μοι ἰδιορήσω τὴν τοῦ μεγίστου σου ὀνόματος γνώσιν.

³ Cf. supra p. 97 locus Stob. I 403, 15 W.

⁴ A praeceptorum magicorum reticentia distinguendum omnino est silentium magicum, quod ita servabant magi, ut in ipsis artibus magicis vel omnino tacerent vel preces et incantationes submissa voce murmurarent. Testimonia huius moris quam plurima collegerunt S. Sudhaus *Lautes und leises Beten* (Archiv f. Religionswiss. IX 1906, 185—200) eumque secutus H. Schmidt. Veteres philosophi quid iudicaverint de precibus, RVV IV 61—65, qui, si recte p. 64 locum pap. Paris. 574 (Dieterich *Mithrasliturgie* 6, 22) huc traxit, silentium magicum in sequentibus perperam confudit cum Σωπῆ Empedoclea et Σιγῆ Gnostica, quam infra commemorabimus. Similiter Dieterich *Mithraslit.* 42sq. silentium magicum, reticentiam mysticam, silentium philosophorum mysticum miscuit.

Haec testimonia satis habeo attulisse, ut demonstrarem scriptores magicos, ubi non solam speciem hierophantae res arcanas et inauditas aperientis, ut stultorum curiositatem excitent eorumque animos horrore repleant, induunt, argumentis uti vel ex superstitione populari vel ex philosophia petitis. Ubique vero indoles praeceptorum magicorum mystica sive simulata sive vera causa est, qua silentium postulatur, id quod iam non est cur pluribus exsequar¹.

Philosophiae Graecae conubium cum gentium orientalium placitis sacris initum cum alia multa tum prolem illam genuit miram variamque, quae Gnosis appellari solet. Quam quatenus religione magis quam philosophia constat, non curamus. Elementa quoque orientalia, quae hodie magis magisque dinoscuntur et agnoscuntur², et Christiana praetermittenda nobis sunt. Iam vero cum Graecorum philosophia non nihil ad doctrinae Gnosticae aedificium extruendum et locupletandum contulerit, paucis et per summa capita perstringimus, quid de silentio mystico libri Gnostici tradant, ut si fieri possit quid fontibus Graecis debeant discernatur.

Gnosticis omnia scatent „mysteriis“: tota enim Gnosis est absconditum mysterium: *Τὰ κρυμμένα τῆς ἁγίας ὁδοῦ, γίνωσιν καλέσας, παραδώσω*³. Quae secreta omnibus promiscue

¹ Artium quoque professores exeunte antiquitate silentium quoddam mysticum iactabant. De rei musicae studiosis haec contendit Aristides Quintilianus Neoplatonicus De musica II 7 p. 47, 6sq. Iahn.: *Δέξω δὲ τὰ ἀνὲν παλαιῶν τῶν εἰρημίων, τὰ δὲ ἰσχυρὰ τῶν ἀσπερθεύτων οὐτ' ἀγροῦσιν τῶν συρραμίων οὐτὲ βασιλικῶν . . . ἀλλὰ γὰρ τοῦ ἀνὲν αἰῶνος ἐν συρραμίων κατεπέσει, τὰ δ' ἀπορητότερα τοῖς πρὸς ἄλλοις οὐκ ἔστιν ἀπορητότερα καὶ. Apparet hic eum Neopythagoreorum, quos etiam aliis locis se novisse testatur, sententias imitari. Quasi risum movet, quod scribit Simplicius in Categ. A 4a Comm. in Aristot. gr. VIII 7, 2sq. Kalbfleisch.: *Τῶν παλαιότερων κομζόντων μὲν δεῖν καὶ τοῖς σκεπτομένοις τὴν ἐπιτὴν σοφίαν προσιδεῖναι . . . οἱ μὲν μὲν οὐδὲν, οἱ δὲ συμβόλοις αὐτῶν ἐπέχοντες, οἱ τοῖς παρεπιπέτοις τὰ ἀπορητότερα τῶν ἱερῶν.**

² Cf. Guil. Bousset *Hauptprobleme der Gnosis* = Forschungen zur Rel. u. Lit. des A. u. N. T. hg. von Bousset und Gunkel X 1907: idem apud Pauly-Wissowa *RE* „Gnosis“ 1521sq.: P. Wendland *Hellenist.-röm. Kultur*² 165; Ios. Kroll *Lehren des Hermes Trismeg.* 350sq.

³ Hippolyt. Refutat. V 10, 2 p. 104, 2sq. Wendl.: cf. Liechtenhan

aperire fas non est, sed illis solis, qui sunt τέλειοι et πνευματικοί¹, qui vel bonae indolis sunt vel vita et moribus dignos se effecere, qui initiarentur². Sacramento, qui initiati sunt, in silentium se obstringunt³. Profani, quippe cognitionis et salutis expertes, contemnendi sunt neque cum initiatorum parvo⁴ grege comparandi⁵. Soli Gnostici libros possident veram continentes doctrinam, qui libri interdum litteris secretis conscripti sunt⁶. Distinguuntur etiam placita exoterica et esoterica, quorum illa, cum ea contineant, quae vulgo dicta sint, plerumque „parabolis“ veritatem tegunt, haec doctrinam coram solis discipulis prolatam disertis verbis tradunt⁷. Scripta illa aenigmatica interpretatione indigent, quae allegoriae ope fit⁸.

Libros sacros non humana ratio excogitavit, sed prophetae numine afflati olim conscripserunt⁹. Veritatem enim divinam homo non rationis laboriosa indagazione, sed favore divino seipsum manifestante adipiscitur. Praecipue primus et summus

Die Offenbarung im Gnosticismus 1901, 125 et Anrich *Das antike Mysterienwesen* 82.

¹ Cf. C. Schmidt *Gnost. Schriften in kopt. Sprache* = T. u. U. hg. von Gebhardt u. Harnack VIII 1/2 (1892) 519sq., qui testimonia affert; eiusdem *Koptisch-gnostische Schriften* (1905) index s. v. „Schweigen“, Ios. Kroll 367. al.

² C. Schmidt *Gnost. Schr.* 521 sqq.; Liechtenhan 86 sq.

³ Hippol. V 27. 2 p. 133, 1 sqq. Wendl.: Ὁμνῶ τὸν ἐπάνω πάντων, τὸν ἀγαθόν, τὴν ἰσχυρίαν τὰ νοστήρια ταῦτα καὶ ἐξελεῖν μηδενί; cf. Wobbermin *Religionsgesch. Studien* p. 149 n. 1; Anrich l. c. p. 79 n. 4.

⁴ „Paucos ex discipulis suis, quos sciebat capaces tantorum mysteriorum, docuit haec“. Irenaeus *Adv. haer.* I 30, 14; Liechtenhan 89 n. 5.

⁵ Ios. Kroll 383—385; Plotinus *Enn.* II 9, 9 Gnosticos inducit talia promittentes: Σὺ εἶπες βελτίων ἀπάντων οὐ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ θεῶν . . . ἀν εἰ θεοὶ παῖς, οἱ δ' ἄλλοι κτλ.

⁶ Tales erant libri Marcionitarum, Liechtenhan 38.

⁷ Liechtenhan 45sqq., 69sqq.; Clementis Al. *Excerpta ex Theod.* 66: Ὁ αὐτὴν τοῖς ἀποστόλοις ἐδίδαξε τὰ μὲν πρῶτα τυπικῶς καὶ μυστικῶς, τὰ δὲ ἑστέρα παραβολικῶς καὶ ἡνυμένως, τὰ δὲ τρίτα σαφῶς καὶ γυμνῶς κατὰ μόνας. De duplici psalmodum forma, obscura et clara (obscura vocatur „solutio“), cf. Liechtenhan 62sq.; Ad. Harnack *Über das griech. Buch Pistis-Sophia* = T. u. U. VII 2 (1891) 49—54.

⁸ Liechtenhan 71—77, 59; Harnack 54—58.

⁹ De prophetia Gnostica cf. Liechtenhan passim. De prisca prophetarum aetate *ibid.* 21, 29sqq., 44; libri ab angelis accepti, e caelo delapsi: *ibid.* 16 n. 3 et 4.

deus tantopere a mundo et ab humano intellectu remotus est, ut in summa quiete et solitudine resideat¹; quin etiam ipse vocatur *σιγή*, et apud nonnullos Gnosticos *Σιγή* pro hypostasi ut ita dicam divina colitur². Ideo homo nullus summum deum, qui est *ἄγνωσις*³, cognoscere et conspicerere potest, nisi silet i. e. nisi mens a corpore abstrahitur et sensus quiete et silentio compositi sunt; ut uno verbo dicam, ecstasis unica ad cognoscendum deum via est. Quae cognitio dei, cum mente sola utatur neque corpore indigeat, simul unica est precatio deo accepta non verbis, sed „tacita spiritus voce“ prolata⁴.

Non est cur singula silentii Gnostici praecepta cum doctrinis quas adhuc tractavimus conferamus, cum nemo non videat multa, immo plurima silentii Gnostici elementa cum philosophiae eiusdem aetatis de silentio mystico opinionibus quam maxime concinere. Neque quod Gnostici disciplina silentii externa, „clandestinis conventibus“⁵, ritibus sacris, quae „mysteria“ vocantur, utuntur⁶, a philosophorum Graecorum more omnino alienum est: hac tamen re ad religiones orientales⁷ et ad mysteria Graeca⁸ propius accedunt. Gnosis

¹ Ios. Kroll 8 testimonia affert. Ibid. 62: Valentinianorum *Βεθός* est silentium aeternum.

² Kroll ibid.; Liechtenhan 158 (ex actis Thomae: Clem. Al. Excerpta ex Theod. 29: *Ἡ Σιγή, ἧσιν, μίση οὐκ πάντων τῶν προφητῶντων ἐπὶ τοῦ Βάθους κτλ.*

³ Cf. E. Norden *Agnostos Theos* 65—73: Bousset apud Pauly-Wiss. *RE* i. v. Gnosis 1512sq.; idem *Hauptprobl.* 83—91; Liechtenhan 101 et n. 3.

⁴ Cf. Petri preces in Martyrio Petri 10 allatae.

⁵ Ephraemi Syri opp. II 558 A apud Liechtenhan 33 n. 4.

⁶ Liechtenhan 152sq. ⁷ Cf. Bousset *Hauptprobl.* 276—319.

⁸ De Gnoseos cum mysteriis affinitate cf. Liechtenhan 3: Wobbermin *Religionsgesch. Studien* 70—96. Tertull. Adv. Valentinianos 1 Gnosticos cum mystis Eleusiniis confert. Naasseni ad sacra Eleusinia et Samothracia provocant, cf. Hippol. Refut. haer. V 8, 9 p. 90, 23sq. Wendl.: *Τοῖς ἱεροῖς, ἡσιν, τὸ μέγα καὶ ἀπόρρητον Σαμοθρακίων μυστήριον, ὁ υἱὸς ἔξιστεν ἰδέσθαι τοῖς τελείοις*; ibid. V 8, 39 p. 96, 10sq. Wendl.: *Ἀθηναῖοι μυστικῶς Ἐλευσίνια καὶ Ἐπιδαυρίους τοῖς ἐπολιτικῶσι τὸ μέγα καὶ θανάσιμον καὶ τελειότατον ἐπολιτικῶν ἐκὶ μυστήριον ἐκαστοῦ, τεθρονωμένοι σάξεν*. Ideo Hippolytus excerptis suis praemittit Naassenos omnia mysteria spoliasse (V 7, 1 p. 79, 4sq. Wendl.): *Τὰ κρυπτά καὶ ἀπόρρητα πάντων ὁμοῦ μυσθόντες οὗτοι μυστήρια τῶν ἑθρῶν*; cf. Reitzenstein *Poimandres* 82sq. — „Arcana sacramenta“, quae Gnostici pronuntiare debent, ut eis liberum ad

igitur speciem praecellentem, immo fastigium „syncretismi“ illis temporibus grassantis constituit.

Monumentum syncretismi ipsa quoque sunt et ad Gnosin proxime accedunt oracula Chaldaica circa a. p. C. n. 200 scripta, id quod locorum ad silentium spectantium cum scriptis antea a nobis tractatis similitudine confirmatur. Illos qui supersunt collegit Guil. Kroll¹. Saepius oracula commemorant summi dei silentium, cum loquuntur de *παροιῆ σιγῆ* (Proclus in Cratyl. 59, 6sq. Pasquali. in Parmenid. 1171, 4) vel de *θεο-θρέμμοι σιγῆ τῶν πατέρων* (Procl. in Cratyl. 63, 25sq. Pasqu.).

caelum iter permittatur (Liechtenhan 137), symbola Eleusinia in mentem revocant.

¹ De oraculis Chaldaicis, *Bresl. philolog. Abhandlungen* VII 1 (1894) 16; cf. 59 n. 2; idem *Mus. Rhen. L* (1895) 637 n. 1. De temporibus et indole oraculorum cf. *Bresl. Abh.* I. c. 66—72; Wendland *Hell.-röm. K.*² 162.

IV

De Neoplatonicorum silentio mystico

Ex syncretismi tenebris quasi in plenam lucem nobis emergere videmur, quando ad philosophos regredimur. Medium locum inter philosophos, quos adhuc tractavimus, et Neoplatonicos Numenius Apameus obtinet non aetate solum, sed etiam quod doctorum qui praecesserunt, imprimis Neopythagoreorum, placita sequitur simulque doctrinam Neoplatonicorum in nonnullis quasi praecipit.

Fr. 27¹ (Euseb. pr. ev. XI 18 p. 537 C) ex V libro de bono excerptum haec docet: *Εἰ δὲ περὶ τοῦ δημιουργοῦ μὴ ἔστιν ὁ λόγος, ζητοῦμεν δὲ περὶ τοῦ πρώτου², ἀφ' οὗ οὐκ αἰτετὰ λεχθέντα, καὶ ἔστιν μὲν ἐκεῖνα ἄρρητα³ κτλ.* Eodem loco primus deus ἀρχὴς ἔργων συμπάντων esse dicitur, id quod naturam divinam summa quiete et alto silentio frui significat. Huc spectat, quod idem primus deus fr. 30 (Euseb. ibid. p. 539 A) appellatur ἑστώς. Idem ab omnibus ignoratur: Fr. 31 ex VI l. de bono (ibid. p. 539 BC) *ἴδει ὁ Πλάτων παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸν μὲν δημιουργὸν γηρωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι πρῶτον νοῦν, ὅστις καλεῖται αὐτὸ ὄν, παντάπασιν ἀγροῦμενον παρ' αὐτοῖς κτλ.* Homo, qui deum contemplari voluerit, illam quietem silentii plenam imitatus et ipse in summam

¹ Fragmenta collegit Fr. Thedinga diss. Bonn. 1875.

² Numenius cum primum deum et demiurgum distinguat, ab Eduardo Norden (*Agnostos Theos* 72sq.) ad Gnosticos accedere dicitur. Eum potius cum Mercurio Termaximo concordare contendit Guil. Bousset *Gött. Gel. Anz.* 1914, 714—716.

³ Cf. etiam Lysis Pythagoreus apud Athenagoram Legat. pro Christ. 6: *Αἰὼς δὲ . . . ἀριθμὸν ἄρρητον ἔρριστα τὸν θεόν* i. e. numerum, qui accurate definiri nequit; cf. Zeller *Ph. d. Gr.* I⁴ 334 n. 1.

quietem se recipiat oportet. Fr. 10 (Euseb. pr. ev. XI 21 extr. p. 543 B) ex I l. de bono: *Λήσει . . . ἀπελθόντα πόρρω ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὁμιλῆσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μόνον, ἔνθα μήτε τις ἄνθρωπος μήτε τι ζῷον ἕτερον, μηδὲ σῶμα μέγα μηδὲ σμικρόν, ἀλλὰ τις ἄφαιτος καὶ ἀδιήγητος ἀτεχνῶς ἐρημία θεοπέσιος· ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἦθη διατριβαί τε καὶ ἀγλαΐαι, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ¹, ἐν εὐμενείᾳ τὸ ἥρεμον.* Quia primus deus multis prorsus incognitus est (cf. supra fr. 31), Socrates et maxime Plato tectis verbis et ambiguus de eo disputabant: Fr. 1 § 6. 7. 9 (Euseb. pr. ev. XIV 4 p. 728 C—729 B) *αἴτιον δὲ (sectarum dissentientium), ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένου Σωκράτους καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἐκάστῳ ἑνθμοῖς, οἱ διακούοντες τοῦτο μὲν ἠγνόουν, ᾗοντο δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῆ καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης αἰεὶ προστεχνῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνέοι (ergo Socrates, ut auditoribus se adaptaret, vario modo de deo docebat, qua re errores et dubitationes ortae sunt). Ὁ δὲ Πλάτων πνυθαγορίσας (ἴδει δὲ τὸν Σωκράτην μηδαμόθεν ἢ ἐκείθεν [διὰ] τὰ αὐτὰ ταῦτα εἰπεῖν τε καὶ γνόοντα εἰρηκέναι) ὧδε οὖν καὶ αὐτὸς συνεδίσαστο τὰ πράγματα, οὔτε εἰσθότως οὔτε δὲ εἰς τὸ φανερόν· διαγαγὼν δὲ ἕκαστα ὑπὲρ ἐνόμιζεν, ἐπικρουσάμενος ἐν μέσῳ τοῦ δήλου εἶναι καὶ μὴ δήλου, ἀσφαλῶς μὲν ἐγράψαστο, αὐτὸς δὲ αἰτίαν παρέσχε τῆς μετ' αὐτὸν σιάσειός τε ἅμα καὶ διολκῆς τῶν δογμάτων . . . Ὅπως (ὡς Gaisf.) οὖν ἀνὴρ μεσεύων Πνυθαγόρου καὶ Σωκράτους, τοῦ μὲν τὸ σεμνὸν ὑπαγαγὼν μέχρι τοῦ φιλανθρώπου, τοῦ δὲ τὸ κομψὸν τοῦτο καὶ παιγνύϊμον ἀναγαγὼν ἀπὸ τῆς εἰρωνείας εἰς ἀξίωμα καὶ ὄγκον, καὶ αὐτὸ τοῦτο κεράσας Σωκράτει Πνυθαγόραν, τοῦ μὲν δημοτικώτερος, τοῦ δὲ σεμνότερος ὤφθη².*

Rationem minus subtilem occultationis Platonicae Numenius fr. 41 (quod ex libro *Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορητίων* excerptis Euseb. pr. ev. XIII 4 p. 650 D) indicat: Si Plato libere Graecorum theologiam impugnasset, *παρασχεῖν ἂν δοκεῖ μοι τοῖς*

¹ Cf. Philo De somn. II 253 (supra p. 77): Deus est *εἰρήνη*.

² Etiam clarius haec dixit Proclus in Tim. p. 3 BC (qui eodem quo Numenius fonte utitur i. e. Dicaecharcho allato apud Plut. Quaest. conviv. VIII 2, 2 p. 719 B, cf. Thedinga p. 2): Plato Pythagorae Socratem miscuit, *ἔστι γὰρ ἐν αὐτῷ παρὰ μὲν τῆς Πυθαγορικῆς σονηθείας τὸ ὑψηλόνοον . . . τὸ μυστικῶς τα πράγματα καὶ συμβολικῶς ἐνδεικνόμενον κτλ.*

Ἀθηναίοις αἰτίαν πάλιν κακοῖς γενέσθαι ἀποκτείνασσι καὶ αὐτὸν ὡσπερ τὸν Σωκράτην (cf. supra ἀσφαλῶς ἐγράψατο).

Alii quoque philosophi, si Numenio fidem habemus, partem placitorum suorum celabant¹. Fr. 5 § 12 (Euseb. pr. ev. XIV 8 p. 738 D) de Carneade haec tradit: *Ὅμως δέ, καίτοι κατὸς ὑπὸ τῆς Στωικῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κενῶν, πρὸς γε τοὺς ἑαυτοῦ ἐταίρους δι' ἀπορρητίων ὁμολόγει τε καὶ ἠλίθρευεν κτλ.* De eodem agit fr. 7 (Euseb. pr. ev. XIV 8 p. 739 A): *Ὁ δὲ Καρυεάδης οἷον ἀντεστραμιμένα φιλοσοφῶν τοῖς ψεύσμασιν ἐκαλλωπίζετο καὶ ἐπ' αὐτοῖς τὰ ἀληθῆ ἤφάνιζε. Παραπετάσμασιν οὖν ἐχρῆτο τοῖς ψεύσμασι καὶ ἠλίθρευεν ἔνδον λανθάνων καπηλικώτερον. Ἐπασχεν οἶν πάθῆμα ὀσπρίων, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἐπιπολάζει τε τῷ ὕδατι καὶ ἐπερέχει, τὰ χρησιὰ δὲ αὐτῶν ἔστι κάτω καὶ ἐν ἀφανεῖ.* Ergo Numenius Neopythagoreos secutus² illas quoque scholas philosophicas, quas a re mystica alienissimas fuisse supra vidimus, silentio cuidam mystico interdum favisse contendit.

Numenium ad res mysticas propensum fuisse et libenter atque acriter investigasse res secretas nobis tradit Macrobius Somn. Scip. I 2, 19, ubi, cum fuerit „occultorum curiosior, Eleusinia sacra interpretando vulgasse“ dicitur. Ad hanc rem Thedinga p. 18—20 refert, quod Origenes Contra Celsum IV 51 Numenium libro cui titulus fuisset *Ἐποψ* (quod idem valere quod *ἐπόπτις*) Mosen et prophetas allegorice explicasse scribit. Exempla interpretationis Numenianae praebent fr. 42 (*Ἀπόλλων* vocatur *Ἀέλφιος*, quia est „unus et solus“), ex quo eum originatione verborum usum esse evincitur, et fragmenta 47 (Proclus in Tim. p. 24 C) et 54 (Porphyr. de antro nymph. 21 sq.), quibus allegoriam physicam profert.

Quod supra diximus Numenii doctrinam in universum medium locum inter philosophiam aetatis praecedentis et Neoplatonicam obtinere, hoc verbis eius quibus de silentio agitur comprobatur. Nam, ut alia omittam, theologia eius quae de primo deo est similiter apud Neopythagoreos et Pilonem invenitur; quod vero tantopere in ecstasi mentis a rebus mundanis quam maxime separatae insistit, hoc ei cum libris Hermē-

¹ Cf. Clem. Alex. strom. V 58 (v. supra p. 65).

² Cf. supra p. 64 sq.

ticis imprimis commune est; denique cum silentium ad mentem transferat singulosque homines eius ope ad numen accedere doceat (fr. 10 *μόνη μόνον*), a Plotino proxime abest, qui homines deum precari iubet *μόνους πρὸς μόνον* (Enn. V 1, 6; cf. VI 9 11 *φρῆγὴ μόνου πρὸς μόνον*).

Iam ad Plotinum ipsum transgressi quid Neoplatonicorum princeps de silentio mystico senserit quaerimus.

Plotinus mysteriorum ignarus non erat neque silentium mysticum non noverat; neque mysteria (et mythos) tectis et ambiguis verbis uti nesciebat (Enn. V 1, 7 *ὡς τὰ μυστήρια καὶ οἱ οὐ μῦθοι οἱ περὶ θεῶν αἰνίττονται*). At ubi ipse vocabula mystica adhibet¹, novum sensum altioremq; eis subdere solet eumque theologiae suae accommodatum. Summus illi deus (*τὸ πρῶτον, τὸ ἕν*) neque cogitatione humana comprehendi neque verbis concipi potest: V 3, 12 *τὸ δὲ ὡσπερ ἐπέκεινα τοῦ, οὕτως καὶ ἐπέκεινα γνώσεως, οὐδὲν δεόμενον ὡσπερ οὐδενός, οὕτως οὐδὲ τοῦ γινώσκειν . . .* (13) *Διὸ καὶ ἄρρητον τῆ ἀληθείᾳ· ὅ τι γὰρ ἂν εἴπῃς, τί ἐρεῖς.* (14) *Πῶς οὖν ἡμεῖς λέγομεν περὶ αὐτοῦ; κτλ.* Deus est *χερίτων λόγου*. Cf. V 5, 6 *λέγομεν περὶ οὗ ἡγιτοῦ* (de bono divino); VI 9, 4 (*τὸ ἕν Plato*) *οὐδὲ ῥητὸν οὐδὲ γραπτὸν φησιν*; cf. etiam VI 8, 18. 19². Ideo VI 9, 10 sq. de contemplatione dei Plotinus docet: *Διὸ καὶ δύσφραστον τὸ θεῖον . . .* (11) *Τοῦτο δὲ ἐθέλον δηλοῦν τῶν μυστηρίων τῶνδε ἐπίταγμα, τὸ μὴ ἐκφέρειν εἰς μὴ μεμνημένους, ὡς οὐκ ἔκφορον ἐκείνο ὃν ἀπέπε δηλοῦν πρὸς ἄλλον τὸ θεῖον, ὅτι μὴ καὶ αὐτῷ ἰδεῖν εὐτύχηται.* Veritas igitur talis est, ut se ipsa a profanis oculis defendat; is enim, *ὅτι μὴ καὶ αὐτῷ ἰδεῖν εὐτύχηται*, illius omnino incapax est. V 8, 2: *Διὸ οὐδὲ πρὸς πάντας οἱ περὶ τῶν τοιοῦτων λόγοι*, quia scilicet idonei non sunt. Tales pulchritudo divina fugit:

¹ Cum vocabulis mysticis confundendus non est sermo Plotini difficilis et obscurus, de quo Eunapius Vit. soph. p. 7 Boiss. dicit: *Ὁ Πλωτῖνος . . . τῷ λοξῷ καὶ αἰνιγματώδει τῶν λόγων βαρῆς ἰδόμενος καὶ δυσήκοος.*

² Arnobius neoplatonizans Adv. nat. I 31 p. 21, 4 sqq. R. ita scribit: „De quo (deo) nihil dici et exprimi mortalium potis est significatione verborum, qui ut intellegaris tacendum est atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino muttendum“. Cf. III 19, p. 124, 28 sqq.

I 6, 8 πῶς τις θεάσεται κάλλος ἀμύχανον οἷον ἔνδορ ἐν ἀγίοις ἱεροῖς μένον οὐδὲ προῖον εἰς τὸ ἔξω, ἵνα τις καὶ βέβηλος ἴδῃ;

Ex maiestate divina etiam sermo symbolicus et fabulosus originem ducit, cum de contemplatione dei idoneus loquendi modus non sit: VI 9, 11 ταῦτα μὲν οὖν μιμήματα, καὶ τοῖς οὖν σοφοῖς τῶν προφητῶν αἰνίττειται, ὅπως θεὸς ἐκεῖνος ὁρᾶται· σοφὸς δὲ ἱερεὺς τὸ αἴνιγμα συνιεὶς ἀληθινὴν ἀν ποιῶτο ἐκεῖ γενόμενος τοῦ ἀδύτου τῆρ θεῶν; VI 8, 19 χρῆ δὲ ἕως καὶ τὸ ἐπέκεινα οὐσίας καὶ ταύτη νοεῖσθαι τοῖς παλαιοῖς λεγόμενον δι' αἰνίξεως κτλ. Ideo nonnumquam mysteria et fabulas ita interpretatur, ut sint imagines rerum divinarum: V 1, 7 ὡς τὰ μυστήρια καὶ οἱ μῦθοι οἱ περὶ θεῶν αἰνίττονται Κρόνον μὲν θεὸν σοφώτατον πρὸ τοῦ Διὸς γενέσθαι κτλ.; I 6, 6 διὸ καὶ αἱ τελειὰ ὁρθῶς αἰνίττονται τὸν μὴ κεκαθαμένον καὶ εἰς ἴδον κείσεσθαι ἐν βορβόρῳ. (Cf. IV 3, 12 et 14 (οἷον εἰκὸς καὶ τὸν μῦθον αἰνίτεσθαι); V 8, 4; VI 9, 9, al.¹. Cum Porphyrius quondam carmen recitaret, cui titulus erat Ἱερὸς γάμος, καὶ τινος διὰ τὸ μυστικῶς πολλὰ μετ' ἐνθοισιασμοῦ ἐπιτεκρυμμένως εἰρησθαι εἰλότος μαίνεσθαι τὸν Πορφύριον, ἐκεῖνος (Plotinus) εἰς ἐπήκοον ἔφη πάντων· ἔδειξας ὁμοῦ καὶ τὸν ποιητὴν καὶ τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν ἱεροφάντην (Porphyr. Vita Plot. c. 15).

Ex eodem fonte, ex quo reticentia mystica et sermo aenigmaticus profluunt, etiam silentium in ipsa contemplatione servandum emanat. Cum enim deus extra potestatem sensuum sit positus et in summa quiete resideat, mens humana, quae deum attingere cupit, a sensuum vinculis se liberare et quietem divinam imitari debet: I 6, 8 ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφεῖναι δεῖ καὶ μὴ βλέπειν, ἀλλ' οἷον μύσαντα ὕψιν ἄλλην ἀλλάξασθαι καὶ ἀνεγείρω κτλ. V 1, 2: Anima, quae de anima mundi quaerit, σκοπεῖσθω . . . ἡ σύχῳ τῇ καταστάσει. Ἦσυχον δὲ αὐτῇ ἔστω μὴ μόνον τὸ περιεχόμενον σῶμα καὶ ὁ τοῦ σώματος κλύδων, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ περιέχον· ἡσυχος μὲν γῆ, ἡσυχος δὲ θάλασσα καὶ ἀἷρ καὶ αὐτὸς οὐρανός. Ideo ne verba quidem in precibus adhibenda sunt: V 1, 6 ὧδε οὖν λεγέσθω θεὸν αὐτὸν ἐπικαλεσαμένοις οὐ λόγῳ γεγωνῶν, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ²

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 678—681.

² Apparet hic ἡ λογικὴ θουσία, de qua supra p. 71 et 98sq. egimus.

ἐκτείνασιν ἑαυτοὺς εἰς εὐχὴν πρὸς ἐκείνον, εὐχεσθαι τὸν τρόπον τοῦτον δυναμένους μόνους πρὸς μόνον. Δεῖ τοίνυν Θεατὴν ἐκείνου ἐν τῷ εἶσω οἶον νεῶ ἔφ' ἑαυτοῦ ὄντος, μένοντος ἡσυχου ἐπέκεινα πάντων . . . Θεᾶσθαι κτλ. Contemplanti neque cogitationes neque verba suppetunt: V 3, 17 anima ἐπιθέουσα πᾶσι τοῖς ἀληθέσι καὶ ὧν μετέχομεν ἀληθῶν ὁμως ἐκφεύγει, εἴ τις βούλοιο εἰπεῖν καὶ διανοηθῆναι; potius debet πάντη μηδὲν μῆτε δύνασθαι μῆτε σχολὴν ἄγειν λέγειν, ὕστερον δὲ περὶ αὐτοῦ συλλογίζεσθαι. Cf. VI 7, 34: "Ὁ οὖν λέγει, ἐκείνό ἐστι, καὶ ὕστερον λέγει, καὶ σιωπῶσα δὲ λέγει κτλ.¹

Cum veritas divina ipsa se ab auribus profanis tueatur, externa silentii disciplina non requiritur. Quodsi inter Herennium Origenem Plotinum Ammonii Saccae discipulos convenerat μηδὲν ἐκαλύπτειν τῶν Ἀμμωνίου δογμάτων, ἃ δὴ ἐν ταῖς ἀκροάσεσιν αὐτοῖς ἀνεκεκάλυκτο (Porph. Vita Plot. 3), et Plotinus ipse non facile cum aliis libros suos communicabat (ibid. 4 γράφας εἴκοσι καὶ ἐν βιβλίον, ἃ καὶ κατείληφα ἐκδεδομένα ὀλίγοις. Οὐδὲ γὰρ ἦν πω ἑσθία ἢ ἔκδοσις οὐδὲ εὐσυνειδήτως ἐγίγνετο οὐδ' ἀπλῶς κὰκ τοῦ ἑσθίου, ἀλλὰ μετὰ πάσης κρίσεως τῶν λαμβανόντων), haec non e silentii lege procedebant, sed animum pronum ostendunt, qui philosophiae placita ab indocti vulgi auribus indignis defendat. Re vera Neoplatonicos postea magis magisque quasi quoddam sodalicium secretum paucorum virorum doctrina praecellentium constituisse et vulgi commercium vitasse infra videbimus.

Plotinus igitur Platonem, quem in omnibus aemulabatur, eo aequavit, quod silentium in mente sola positum esse vult et ab externis silentii praeceptis abstinet. Quod vero ultimam silentii rationem in primi dei immobili quiete et silentio ponit, quam mens humana summo sensuum et cogitationis silentio

¹ Audiatur scriptor mysticus Christianus, Diadochus episcopus Photicensis in „Capitibus Gnosticis“ (ed. Weis-Liebersdorf 1912) p. 10, 7 sqq. dicens: "Ὅπου πλοῦτος (scientiae divinae), οὐ συγχωρεῖ τὸ λέγειν. Μεθεύουσα γὰρ τότε ψυχὴ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ σιωπῶσα ἔσται, θέλει κατατροφῆναι τῆς δόξης τοῦ νερίου. Cf. ad hunc locum R. Reitzenstein *Hist. monachorum und Hist. Lausiaca* = Forschungen zur Rel. u. Lit. des A. u. N. T. N. F. IV (1915) 135. — De doctrina Plotini cf. etiam H. F. Müller *Dionysios Proklos Plotinos* (Beiträge z. Gesch. d. Phil. des Mittelalt. XX 3 et 4 [1918]) 16.

i. e. ecstasi tantum attingere et contemplari possit, hac re Platonem, apud quem semina tantum huius doctrinae invenies, supergressus ad Neopythagoreos imprimis et Philonem Numeriumque proxime accedit et mysticam silentii sui indolem clarissime ostendit.

Porphyrio Plotini discipulo praecellenti, ut praeceptoris subtilitatem in omnibus servaret, non contigit. Nam cum illum imitatus cognitioni rerum philosophicae studeret, tamen sacra publica et superstitiones vulgares non esse neglegendas putabat. ita sane, ut, quantum fieri posset, cum philosophia conferrentur et conciliarentur. Propterea de silentio quoque duplicem videtur proferre sententiam¹.

Sublimem quem obtinuerat Plotinus locum Porphyrius retinere videtur, ubi l. de abstinentia alterius, in quo sacrificia cruenta impugnat et improbat, cap. 34 summum deum solo silentio colendum esse praedicat: *Θύσωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· ἀλλὰ θύσωμεν, ὡς προσήκει, διαφόρους τὰς θυσίας ὡς ἂν διαφόροις δυνάμεσι προσάγοντες· θεῶ μὲν τῶ ἐπὶ πᾶσιν, ὡς τις ἀνὴρ σοφὸς² ἔφη, μὴδὲν τῶν αἰσθητῶν μίτε θυμιῶντες μίτ' ἐπονομάζοντες· οὐδὲν γάρ ἔστιν ἔνδιον, ὃ μὴ τῶ ἀίῳ εὐθὺς ἔστιν ἀκάθαρτον. Λιὸ οὐδὲ λόγος τοῦτω ὃ κατὰ φωνὴν οἰκείος, οὐδ' ὃ ἔνδιον, ὅταν πάθει ψυχῆς ἢ μεμολυμένος, διὰ δὲ σιγῆς καθαράς καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἔννοιῶν θρησκυόμενον αὐτόν³ . . . Ἐν ἀπαθείᾳ ἄρα τῆς ψυχῆς, τοῦ δὲ θεοῦ θεωρία ἢ θυσία αὐτῆ τελεῖται. Τοῖς δὲ αὐτοῦ ἐκγόνοις, νοητοῖς δὲ θεοῖς ἴδι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου ἐμφάνειαν προσθετέον. Ex placito theologico haec ad praeceptum ethicum transfert in epistulae ad Marcellam datae, in qua componenda cum alia tum ea gnomologia, quae aliquo modo ad Neopythagoreos referuntur, compilavit⁴, c. 15: *Οὐ καὶς δόξαις οὐκ ἂν χρήσαιο.**

¹ Porphyrium placita sua nonnumquam mutasse vel potius excoluisse demonstrat Bidez *Vie de Porphyre* (1913); cf. etiam G. Wolfi in libro infra p. 119 n. 1 afferendo p. V; sed silentii aestimationem numquam ita mutavit, ut eam non tamquam unam proponere liceret.

² Apollonius Tyaneus; cf. supra p. 67.

³ Ipse deus sermone non utitur: De abst. III 5 *τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ τοῦς ἄλλοις τῶ μὴ φθίγγεσθαι κτλ. Ἄλλ' οἱ γε θεοὶ σιγῶντες μινύουσι κτλ.*

⁴ Porphyrii libellum non multum differre a centone observavit H. Usener.

τούτω μίτε βίον μίτε λόγον τοῦ περὶ Θεοῦ κοινώνει. Λόγον γὰρ περὶ Θεοῦ τοῖς ὑπὸ δόξης διεφθαρμένοις λέγειν οὐκ ἀσφαλές. Καὶ γὰρ καὶ τάληθῆ λέγειν ἐπὶ τούτων περὶ Θεοῦ καὶ τὰ ψευδῆ κίνδυνον ἴσον φέρει (λόγον—φέρει cf. 55 Sch., Demophil. 25). Οὔτε αὐτόν τινα προσήκεν ἀνοσίων ἔργων μὴ καθαρείοντα φθέγγεσθαι περὶ Θεοῦ, οὔτε εἰς τοιοῦτων ἀκοῆς ἐμβάλλοντα τὸν περὶ Θεοῦ λόγον οἶσθαι μὴ μισαίνειν· ἀλλ' ἀκροᾶσθαι καὶ λέγειν τὸν περὶ Θεοῦ λόγον ὡς ἐπὶ Θεοῦ (cf. 112 Sch., Dem. 88). Προηγείσθω οὖν τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου τὰ Θεοφιλῆ ἔργα (cf. 56 Sch.), καὶ σιγάσθω ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐπὶ πλήθους¹ . . . Νόμιζε ἀρετώτερον εἶναι σιγᾶν ἢ λόγον εἰκῆ προσέσθαι περὶ Θεοῦ (cf. 115 Sch., Dem. 91). Cf. c. 16: Σοφὸς γὰρ ἀνὴρ καὶ σιγῶν τὸν Θεὸν τιμᾷ (cf. 14 Sch., Dem. 6). 20: Θεοῦ γὰρ γνώσις ποιεῖ βραχὺν λόγον (βραχυλόγον legendum esse demonstrant 10. 16 Sch., Dem. 10. 15).

At cum philosophus sacris publicis, oraculis, caerimoniis, simulacris deorum, ut ea tueretur, altiore sensum philosophicum subderet, saepe argumentis ex silentio mystico et sermone fabuloso petitis niti coactus est². Hac vero re Porphyrius a Plotino differt, quod magister fabulis tamquam meris imaginibus doctrinam suam illustrabat³, discipulus sensum reconditum quem eliciebat re vera figmentis illis subesse sibi persuadebat. Ideoque Plotinus ubi doctrinam reticere iubet, non ipsum silentium flagitat, sed sublimitatem tantum et mysticam placitorum suorum vim effert, cum Porphyrius nonnumquam veram silentii observationem expostulet hacque ratione ad populi superstitiones descendat.

Libris quos iuvenis de philosophia ex oraculis

Epicur. p. LVIII; cf. Nauck praef. p. XVII sqq., quem in nonnullis supplevi, addens imprimis numeros sententiarum Pythagoricarum a Schenkl editarum (cf. supra p. 68).

¹ Bidez *Vie de Porphyre* 115 n. 7 comparat Sexti sententiam 360: *Ἐπὶ πλήθους λέγειν περὶ Θεοῦ μὴ ἐπιτίθειν.*

² Porphyrii temporibus Alexander Lycopolitanus iisdem armis contra Manichaeos pugnat p. 37, 13 sqq. ed. A. Brinkmann: *Οἱ μὲν γὰρ περὶ τούτων διατάσσοντες ἐν ἀλληγορίας τὰ τοιαῦτα προσφέρονται τὸ σεμνὸν τοῦ λόγον ἀποκρύπτοντες τῆ τοῦ μύθου ἰδέα κτλ.*

³ Interdum hoc apud Porph. quoque deprehendimus; cf. De antro nymph. c. 14 (de Proserpina), 16 (de Saturno).

haurienda (περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας¹) conscripsit, ex responsorum divinorum verbis ambiguis philosophiam quandam eruere studuit, quae cum ab ipsis dis tecta sit, non cum omnibus communicanda est. Eusebius praep. ev. IV 8 hoc fragmentum servavit (Wolff p. 110): *Σὺ δ' εἴπερ τι, καὶ ταῦτα πειρῶ μὴ δημοσιεύειν, μηδ' ἄχρι καὶ τῶν βεβήλων ὀπίπτειν αὐτὰ δόξης ἕνεκα ἢ κέρθους ἢ τινος ἄλλης οὐκ εὐαγοῖς ζολακείας. Κίνδυνος γὰρ οὐ σοὶ μόνον τὰς ἐντολὰς παραβαίνοντι ταύτας, ἀλλὰ κάμοι ὀραδίως πιστεύσαντι τῷ στέγειν παρ' ἐαυτῷ μὴ δυναμένῳ τὰς ἐντολὰς. Ἰοτέον δὲ τοῖς τὸν βίον ἐνοσησαμένοις πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν. (Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει) Ταῦτά μοι ὡς ἀρρήτων ἀρρητότατα² κρέπτειν· οἷδὲ γὰρ οἱ θεοὶ φανερώως περὶ αὐτῶν ἐθέσπισαν, ἀλλὰ δι' ἀνιγμάτων³. Ergo di verbis et imaginibus ambiguis veritatem texerunt, quam homo operosa indagazione repertam cum dignis tantum et salutis cupidis communicabit.*

Eandem fere sententiam de deorum simulacris Porphyrius protulit libello, cui titulus fuit *Περὶ ἀγαλμάτων*, cuius fragmenta servavit Eusebius in Praep. ev. III 7—13 (collegit Bidez *Vie de Porphyre* p. 1*—23*). Initium facit a versu Orphico (Fr. 1 p. 1* Bidez.): *..φθέγγομαι οἷς θεμίς ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεοθε βέβηλοι*“ σοφίας θεολόγον νοήματα δεικνύς, οἷς τὸν θεὸν καὶ τοῦ θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκότων συμφύλων αἰσθίσει ἐμίγησαν ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βιβλῶν τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηγῶσι γράμματα. Simulacra non solum imagines rerum invisibilium sunt, sed etiam harum rerum naturam arcanam interdum imitantur: Fr. 2 p. 2* τοῦ θείου . . . ἀφανοῦς τε πηγάνοντος αἰσθίσει περὶ θνητὸν βίον ἀσχόλῳ . . . πολλοὶ δ' αὖ καὶ μέλανι λίθῳ τὸ ἀφανὲς αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐδίλωσαν. Fr. 3 p. 6* σέπεται δὲ αὐτῷ (Δι) τὰ

¹ Porphyrii de philosophia ex oraculis haurienda librorum reliquiae ed. Gust. Wolff 1856.

² Ἀρρήτων ἀρρητότερα et similia verba in proverbium abierunt: cf. Julian. imperat. or. 7 p. 210 D.

³ Ad hunc locum respicere videtur Eusebius pr. ev. V 6, 3: Ἄκουε δὲ οἷα ἐκφαίνει ὁ τὰ ἀρρήτα τῶν ἀρρήτων διηρηνικῶς καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀξιωθεὶς τῆς γνώσεως (Wolff p. 121).

πρόσθια, ὅτι ἀφανῆς τοῖς κάτω κερυμμένοις. Fr. 10 p. 18* τὸν δημιουργόν, ὃν Κνήρ οἱ Αἰγύπτιοι προσαγορεύουσιν, ἀνθρωποειδῆ, τὴν δὲ χροιάν ἐκ κυανοῦ μέλανος ἔχοντα, . . . ὅτι λόγος δυσεύρετος καὶ ἐγκεκρυμμένος καὶ οὐ φανός. Ergo simulacra similiter atque oracula mystico velamine dogmata theologica tegunt, quapropter recte Bidez¹ hunc Eusebii locum confert (pr. ev. III 13, 5): Ἄλλ' ἐπεὶ πάντα τὸν περὶ τούτων ἀπόρητον δὴ καὶ μυστικώτερον λόγον εἰς ἀσωμάτους δυνάμεις μεταφορικῶς ἀνήγον (i. e. Porphyrius et alii), ὥστε δοκεῖν μήκετ' ἐπὶ τὰ ὁρώμενα μέρη τοῦ κόσμου τὴν θεοποιῶν αὐτῶν συντείνειν, ἀλλ' ἐπὶ τινὰς ἀοράτους καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις. Iam intellegimus Porphyrium cum simulacra non elementorum mundi, sed virium invisibilium imagines esse contendat, non tam ratione Stoicorum physica quam Platoniorum theologica delectari ideoque suo iure, sicut antea statuimus, mysticam oraculorum et simulacrorum vim efferre.

Porphyrium Homeri quoque carmina ita interpretatum esse, ut poetae verbis sensus reconditus ad deos (et ad daemones) pertinens subesset, ex iis quae diximus consentaneum est et scriptis eius probatur. Ut exemplo utar, fragmento Ἐκ τοῦ περὶ Στυγός, quod Stobaeus flor. II 14, 9 sqq. W. servavit, haec docet: Ἔστι δὲ ἡ τοῦ ποιητοῦ δόξα οὐχ ὡς ἂν τις νομίσειεν ἑλληρτος. Πάντες μὲν γὰρ οἱ παλαιοὶ τὰ περὶ τῶν θεῶν καὶ δαιμόνων δι' ἀνιγμῶν ἐσήμαναν, Ὅμηρος δὲ καὶ μᾶλλον τὰ περὶ τούτων ἀπέκρυψε τῷ μὴ προηγουμένως περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι, καταχρησθῆναι δὲ τοῖς λεγομένοις εἰς παράστασιν ἄλλων. Τῶν οὖν ἀναπτύσσειν ἐπιχειροσάντων τὰ δι' ἔποποιίας παρ' αὐτῷ λεγόμενα κτλ.

At quid, quod in Quaestionibus Homericis² solam rationem physicam sequi videtur? Ad A 399 enim haec exhibet (p. 13 Schr.): Δεῖ τοίνυν φυσικόν τινα μᾶλλον ἐν τούτοις ὑπονοεῖν λόγον· Δία γάρ φησι τὴν ἄκρατον Θεσσασίαν . . . Ποσειδῶνα τὸ ἔδωρ, Ἦραν τὸν ἄερα κτλ. Ad B 447 (p. 40 sqq. Schr.): Ἡ αἰγίς significat motum animi (πάθος); cf. etiam ad θ 1

¹ P. 1* adnot.

² Porphyrii quaestionum Homericarum ad Iliadem pertinentium reliquias collegit disposuit edidit H. Schrader 1880—82; P. qu. H. ad Odysseam p. rel. c. d. ed. H. Schr. 1890.

p. 113 sq. Ad O 13 (p. 200): *Ῥητέον δὲ ὅτι φιλοσοφεῖ Ὀμηρος· μινθικῶς γὰρ Ζεὺς ἐνιαῦθα ὁ αἰθ' ἰ, ρ οὐρανοῦ τοῦ περὶ τὸν ἄερα δεσμός ἐστιν κτλ.* Ad Σ 239 sq. (p. 224 sq.): *Ἀπόλλων est ἥλιος.* Ad Γ' 67 sqq. (p. 240 sqq.) celebris illa de pugna deorum quaestio movetur et Stoica plane ratione solvitur: *Τοῦ ἀσμφόρου μὲν ὁ περὶ θεῶν ἔχεται καθόλου λόγος, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ ἀπρεποῦς· οὐ γὰρ πρέποντας τοὺς ἑτέρω τῶν θεῶν μύθους φησίν.* Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην κατηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τῆς λέξεως ἐπιλύουσιν, ἀλλ' ἡγορία πάντα εἰρησθαι νομίζοντες ἑτέρω τῆς τῶν στοιχείων φύσεως, οἷον ἐν ταῖς ἐναντιώσεσι τῶν θεῶν . . . ὁμοίως ἐσθ' ὅτε καὶ ταῖς διαθέσεσι ὀνόματα θεῶν τιθέναι κτλ. Ad μ 128 sqq. (p. 111 sq.) de trecentis quinquaginta bobus Solis quaeritur. et respondetur: *Ἀριστοτέλης φυσικῶς τὰς κατὰ σελήνην ἡμέρας αἰτῶν λέγειν φησὶ τν' ὄσας.*

Verum dissensio, quam inter Porphyrii sententias deprehendisse nobis videmur, re vera nulla est, cum philosophus numquam allegoriam physicam se penitus repudiare dixerit, sed Stoicam rationem allegoriae Platonicae semper miscuerit. Accedit, quod in Quaestionibus Homericis aliorum commentarios compilavit. Velut Σ 239 sq. ad Cratetem, Γ' 67 sqq. ad veteres et ad Theagenem Rheginum, μ 128 sqq. ad Aristotelem provocat, et in universum allegoria eius physica ab Heracliti et Cornuti interpretandi modo proxime abest¹. At ubi ipse ex proprio potius ingenio loquitur, ad theologiam magis interpretationem inclinat, id quod ex exemplis mox afferendis apparebit.

Quomodo Porphyrius de sermone fabuloso senserit, liber eius maxime ostendit, quo Platonis fabulam de Ere Pamphylio l. reip. X narratam a Colotis Epicurei obtrectatione defendit, ex quo non pauca excerpserit Proclus in comm. in remp. Plat. Velut II 107, 5 sqq. Kroll. Proclus haec tamquam Porphyrii argumenta affert: *Καὶ ὅτι τὸ πλασματώδες τοῦτο κατὰ φύσιν πῶς ἐστίν, διότι καὶ ἡ φύσις κρῖνεται φησὶ κατ' Ἡράκλειτον· καὶ ὡς οἱ δαίμονες οἱ προστάται τῆς φύσεως διὰ δι' ἑνῶν τοιούτων πλασμάτων ἡμῖν ἐκφαίνονται τὴν ἐαυτῶν δόσιν ὅσαρ τε καὶ ἕπαρ, λοξὰ φεγγόμενοι, δι' ἄλλον ἄλλα σημαίνοντες με-*

¹ Cf. Diels, Doxogr. gr. p. 98 et C. Reinhardt, De Graecorum theologia capita duo 1910.

μορφωμένα τῶν ἀμορφώτων ἀφομοιώματα καὶ διὰ τῶν ἀνὰ λόγον ἄλλα σχημάτων, ὧν δὴ καὶ τὰ ἱερὰ πεπληρωσθαι καὶ τὰ δρώμενα ἐν τοῖς τελεστηρίοις¹, ἃ καὶ δρᾶν αὐτῇ τῇ κρυφίῳ καὶ ἀγνώστῳ παρὰ τοῖς τελουμένοις. Haec utique animum non Stoici, sed Platonici demonstrant, praesertim cum fabulas, ut ita dicam, non fictum, sed verum silentium servare hocque non ex scriptoris voluntate, sed ex natura rei procedere statuatur. Quocum consentit, quod fragmenta ipsius mythi Platonici a Porphyrio enarrati, quem Proclus II 96, 13 sqq. Kr. πάντων μάλιστα τῶν ἐν τῇ μύθῳ κεκρυμμένων . . . τέλειον ἐξηγητήν nominat (velut II 196, 24 sqq. et 255, 5 Kr.), non Stoicam, sed Platonice indolem prae se ferunt, cum mythi partes ad res divinas referantur.

Ergo Porphyrius Stoicam interpretationem Platonice ita miscuit, ut praeponderaret Platonice vel mystica.² Idem apparet ex libro De antro nympharum inscripto, quo antrum Ithacesium (ν 102—112) allegorice interpretatur: C. 1 ὅτι ποτὲ αἰνίττεται Ὀμήρῳ τὸ ἐν Ἰθάκῃ ἄντρον, 3 ἀλλήγορεῖν τι καὶ αἰνίτεσθαι διὰ τούτων τὸν ποιητήν, 4 ὡς ἂν μήτε τῶν παλαιῶν ἄνευ συμβόλων μυστικῶν τὰ ἱερὰ καθιδρυσσάμενων μήτε Ὀμήρου ὡς ἔπυχε τὰ περὶ τούτων ἀφηγουμένον. Quid autem significat antrum? Est symbolum mundi (c. 5 sqq.). Praevaletne igitur physica ratio? Sed c. 7 Porphyrius scribit: Οὐ μόνον δ', ὡς ἔφαμεν, κόσμου σύμβολον αἰσθητοῦ τὸ ἄντρον ἐποιοῦντο, ἀλλ' ἴδι καὶ πασῶν τῶν ἀοράτων δυνάμεων τὸ ἄντρον σύμβολον παρελάμβανον διὰ τὸ σοτεινὰ μὲν εἶναι τὰ ἄντρα, ἀφ' αὐτῶν δὲ τῶν δυνάμεων τὸ οὐσιῶδες; quibus addendum est c. 9: "Ὅτι μὲν οὖν σύμβολον κόσμου τὰ ἄντρα καὶ τῶν ἐγκοσμίῳ δυνάμεων ἐτίθεντο οἱ θεολόγοι, διὰ τοῦτον δεδήλωται· ἴδι δὲ καὶ ὅτι τῆς νοητῆς οὐσίας εἴρηται, ἐκ διαφόρων μέντοι καὶ οὐ τῶν αὐτῶν ἐννοιῶν ὀρμώμενοι. . . τοῦ δὲ νοητοῦ

¹ Exemplum mysteriorum interpretationis Porphyrius nobis reliquit in fr. 10 περὶ ἀγαμάτων p. 22* Bidez.: Ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλεοντία μυστηρίοις ὁ μὲν ἱερογάντης εἰς εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ ἐνοικονάζεται, δαδοῦχος δὲ εἰς τὸν ἴλιον, καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῶν εἰς τὴν αἰθήρη, ὁ δὲ ἱεροκλήρξ Ἐρμού.

² Cf. etiam Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 730 et n. 1. — In antro nympharum allegorice explicando Cronii Neopythagorei scripta in usum vocavit; cf. c. 2 sqq. Etiam in libro *Περὶ Στυγῆς* eiusdem meminit tamquam Homeri interpretis: Stob. flor. II 14, 9 sqq. W.

(κόσμου) διὰ τὸ ἀφανὲς αἰσθίσει κτλ. Haec quamquam satis plana non sunt¹, hoc certe ostendunt Porphyrium rationis physicae finibus non se continuisse, sed allegoria sua res metaphysicas et divinas amplexum esse. Denique se interpretatione physica contentum non fuisse ipse professus est in epistula ad Anebonem Aegyptium data, ubi Chaeremoni opprobrio vertit, quod res metaphysicas neglexerit (§ 36 sq. ed. Parthey.):

. . . ἔώρα γὰρ τοὺς τὸν Ἥλιον διμιοργῶν φαιμένους, καὶ τὰ περὶ τὸν Ὅσιριν καὶ τὴν Ἰσιν καὶ πάντα τοὺς ἱερατικοὺς μύθους ἢ εἰς τοὺς ἀστέρας . . . ἢ εἰς τὰς τῆς σελήνης ἀξίσεις καὶ μειώσεις ἢ εἰς τὴν τοῦ ἡλίου πορείαν . . . καὶ ὅπως πάντα εἰς τὰ φυσικά, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἐρημνεύοντας.

Porphyrius autem non solum Homeri carmina, oracula, simulacra, fabulas allegoria ad philosophiae rationem trahebat², sed etiam ipse sermone tecto et mystico nonnumquam utebatur. Solebat ille quidem ratione dicendi simplici et aperta excellere ita, ut Plotini scripta difficilia et obscura aliis explanare valeret, auctore Eunapio Vit. soph. p. 9 Boiss.: *Τῶν δὲ φιλοσόφων τὰ ἀπόρητα καὶ κρυπτότων ἀσαφεία καθάρου τῶν ποιητῶν τοῖς μύθοις, ὁ Πορφύριος τὸ γάρμαζον τῆς σαφηνείας ἐπανέσας καὶ διαπέρας γενεόμενος, ἐτόλμημα γράψας, εἰς φῶς ἤγαγεν . . . πάντα εἰς τὸ εὖγνωστον καὶ καθαρὸν ἐξήγγελλεν.* Sed interdum ut altiora sonaret, ad verba mystica confugit. Ipse narrat in Vita Plot. 15 se Platonis die festo carmen recitasse, cui titulus erat *Ἱερὸς γάμος*, in quo μυστικῶς πολλὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπιτεκτερυμένως proferebantur, ita ut auditorum aliquis diceret *μαίνεσθαι τὸν Πορφύριον*, Plotinus autem eum tamquam poetam philosophum hierophantam laudaret (cf. supra p. 115).

Porphyrius igitur persuasum habet in silentio mystico sum-

¹ De interpretatione Porphyrii non unam rationem servante cf. C. Prächter *Richtungen und Schulen im Neuplatonismus* (Genethliakon für C. Robert 1910) 122—127.

² Res turpes secludi maluit: cf. Procl. in remp. II 106, 23 sqq. Kr., qui Porphyrium docentem inducit, *ὅτι Πλάτων οὐ πάσαν ἐκποδὸν ποιῶν ἀποθολογίαν, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν αἰσθητῶν καὶ ἀφίσιμων πλωμάτων χοροῦσαν, οἶαν Ὅμηρος τε καὶ Ἡσίοδος ἐγραψάντην.*

mam vim et dignitatem inesse. Quod silentium circa res divinas versatur, ex quarum natura arcana procedit. Silentio summi dei natura celsa et subtilis agnoscitur atque colitur. Ad occultationem denique mysticam provocat philosophus, ut religiones populi a placitis suis philosophicis non abhorrere, sed velamine altiores sententias tegere probet. Sed quamquam silentium, quale Porphyrius usurpat, indolem philosophicam numquam penitus exuit, tamen interdum in disciplinam externam et in praeceptum religionis vertitur. Ideo De abstin. II 36 caute dicit: Ἐμοὶ δὲ τὰ μὲν ἄλλα (de sacrificiis agitur) εὖστομα κείσθω, ἃ δ' οὖν τῶν Πλατωνικῶν τινες ἐδημοσίευσαν, ταῦτα ἀνεμέσσητον παρατιθέντα τοῖς ἐβξονέτοις μὴνύειν τὰ προκειμένα. Ibid. IV 13 auctore Flavio Josepho (De bello Iud. II § 141 sq.) Essaeos summis laudibus effert, qui iureiurando interposito se numquam, etiamsi mors immineat, sectae secreta pervulgaturos esse promittant. Cf. etiam Quaest. Homer. ad Odys. pert. γ 332 p. 39, 1 sq. Schr.: Καὶ ὅτι τὰ μυστικά καὶ θεοὺς ἀρμόζοντα οὐ χρεὶ πρὸς τοὺς ἀμύητους καὶ ιδιώτας λέγειν ἀνθρώπους. Alia testimonia supra p. 117 sq. collegimus.

Quae philosophus Tyrius de silentio Pythagorico litteris mandavit, cum non suo ipsius ingenio, sed auctoribus Neopythagoricis debeat, supra, ubi de secta Neopythagoreorum locuti sumus, protulimus. Porphyrium vero non tamquam historicum, sed tamquam philosophum et opinionum Pythagoricarum amantem haec conscripsisse consentaneum est. Pythagoras his temporibus magis magisque exemplar sapientiae reconditae et pietatis mysticae factus est et quasi symbolum eorum, qui a vulgo et ab occupationibus publicis remoti sensui mystico studerent. Porphyrii quoque silentii amor animum philosophi rei mysticae deditum demonstrat. Etiam ubi rationibus ex occultatione mystica petitis sacra Graeca cum decretis philosophiae conciliare conatur, non vulgi et reipublicae sacra conservare et tueri, sed mores et placita Graeca contra Christianorum vim invalescentem defendere studet, ut paucis altioris ingenii viris liceat institutis patriis non derelictis philosophiae et theologiae vacare. Talis utique rerum condicio sodaliciis secretis et occultationi mysticae quam maxime favebat.

Porphyrius cum Plotini altitudine et subtilitate non servata ad praecepta et instituta religiosa et superstitiosa descenderet eaque cum philosophia conciliare studeret, transitum a Plotino ad Iamblichum effecit.

Iamblichus Chalcidensis ex Syria oriundus, ὁ Θεῖος, eo Porphyrium superavit, quod totum se rebus metaphysicis et divinis dedit¹ et quod magis etiam universa non solum Graecorum sed etiam barbarorum sacra decretis philosophiae accommodare studuit ita, ut philosophia iam evaderet non solum theologia, sed religio et cultus vel, ut ipsius verbo utar, theurgia. Proinde mirum non est, quod Iamblichus non solum silentium mysticum magni fecit, verum etiam saepe ad illud confugit, ut confundendarum religionis et philosophiae studio satisfaceret.

Cum Iamblichio fideles sectatores coniungimus et imprimis Iulianum imperatorem, in quo religio et philosophia plane in unum coaluerunt. Qui cum saepe se omnia Iamblichio, viro summo et admirabili, debere profiteatur, recte eius doctrinam Iamblichio attribuimus. Salutius denique Iamblichi (et Iuliani) decreta in compendium redegit. Praeterea hi auctores in locum deperditorum Iamblichi operum succedunt et lacunas hiantes explent².

Ut „ab Iove principium“ sumamus, Chalcidensis philosophos qui antecesserunt supergressus ante primum deum ineffabilem alium deum supremum ponit, qui, si fieri potest, magis illo est ineffabilis. Loco quodam, quo se Mercurii Termaximi placita sequi dicit, quae tamen sua facit, haec scribit (De myster.³ 8, 2): *Πρὸ τῶν ὄντως ὄντων καὶ τῶν ὄλων ἀρχῶν ἐστὶ Θεὸς εἷς, πρότερος καὶ τοῦ πρώτου Θεοῦ καὶ βασιλέως, ἀκίνητος ἐν μονότητι τῆς ἐαυτοῦ ἐνότητος μένων.* Haec est ἡ πάντη ἀρχητος ἀρχή, quam Iamblichio adscribit Damascius in Plat. Parm. c. 43, I p. 86, 4 sqq. ed. Ruelle, cf.

¹ Cf. C. Prächter *Genethliakon* 142sqq.

² De Iamblichi Vita Pythagorica eodem modo iudicandum est, quo supra p. 124 de Porphyrii Vita Pythagorae iudicavimus.

³ Liber q. d. de mysteriis etsi eum Iamblichi esse non ab omnibus conceditur, certe eius doctrinam exhibet.

c. 51, I p. 103, 6 sqq. *παντάπασιν ἀπόρητος*¹. Cum supra viderimus illos philosophos ex summi dei incognita natura et immobili quiete silentii officium repetere, multo magis Iamblichus illud commendare et postulare debuit². Ideo capite insequenti l. de myst. deum solo silentio colendum esse praedicat: *Τὸ ἐν ἀμερέξ, ὃν καὶ Εἰκτὼν ἐπονομάζει* (i. e. Mercurius) . . . ὃ δὴ καὶ διὰ σιγῆς μόνης θεραπεύεται. Hanc doctrinam si cum philosophis quos adhuc tractavimus comparamus, Iamblichum hoc loco ecstasin et „sacrificium rationale“ (*λογικὴν θυσίαν*), quod identidem commemoravimus, significare intellegimus.

Iulianus³ quoque imperator oratione 4 qua Solem Regem celebrat, etsi non de summo deo orationem habet, numen difficulter intellegi et verbis dici non posse contendit p. 131 D—132 A: *Ἔστι μὲν οὖν, εὐ οἶδα, χαλεπὸν καὶ τὸ ξυνεῖναι περὶ αὐτοῦ μόνον, . . . φράσαι δὲ ἴσως ἀδύνατον*⁴.

Singularem omnino doctrinam de divinarum rerum reticentia a daemonibus custodita et ab omnibus servanda Iamblichus protulit De myster. 6, 7, ut planum faceret, quomodo theurgi in daemones minas iacere possint (denuntiant enim [6, 5] se *τὰ κρυπτὰ τῆς Ἰουδος ἐκφραεῖν ἢ τὸ ἐν Ἀβέδῳ*

¹ Cf. Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 746 n. 2.

² Cf. Gregor. Nyss. hom. VII in Ecclesiasten (Migne PG 44, 728 D): *Διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ τὸ σιγᾶν προτετάχθαι· τοῦτ' ἔστι διότι τὸ ὑπὲρ πάντων ἐκεῖνο νόημα τε καὶ ὄνομα . . . πάσης ἐρμηνευτικῆς φωνῆς ἐστὶν ὑψηλότερον. Ὅπερ ὁ φιλοσοφικὸν ὑπὸ τὴν τοῦ λόγου σημασίαν καθέλκειν λανθάνει πλημμελῶν εἰς τὸ θεῖον. Τὸ γὰρ ὑπὲρ πάντων εἶναι πεπιστευμένον καὶ ὑπὲρ λόγον πάντως ἐστίν. Ὁ δὲ λόγος διαλαμβάνει ἐπιχειρῶν τὸ ἀόριστον οὐκέτι δίδωσι τὸ ὑπὲρ πάντων εἶναι ἐκεῖνο, ᾧ ἀντεξίγει τὸν ἴδιον λόγον (ed. ἐκεῖνο ὁ ἄ., τ. ζ, λ.), τοιοῦτόν τε καὶ τοσοῦτον εἶναι οἰόμενος, οἷον καὶ ὅσον εἶπειν ὁ λόγος ἐχώρησεν, οὐκ εἰδὼς ὅτι ἐν τῷ πεπεισθαι ὑπὲρ γνῶσιν εἶναι τὸ θεῖον, ἐν τούτῳ ἢ θεοπροπῆς περὶ τοῦ ὄντως ὄντος γυλιόσεται ἔννοια.*

³ Iulianus Iamblichum in omnibus fere sequitur; cf. or. 7 p. 217 B: *Ἐπόμειο νέους ἄγρειαν ἀνδρός, ὃν ἐγὼ μετὰ τοὺς θεοὺς ἐξ ἕως Ἀριστοτέλει καὶ Πλάτωνι ἄγαμαι κτλ.* i. e. Iamblichi coll. or. 5 p. 146 A. Ibid. 150 D: *Ἰάμβλιχος, παρ' οὗ καὶ τὰλλα πάντα ἐκ πολλῶν μικρὰ ἐλάσομεν;* cf. etiam 157 CD et R. Asmus *Der Alkibiadeskommentar des Iamblichos als Hauptquelle für Kaiser Julian.* Sitzungsber. der Heidelberger Akad. der Wiss. Phil.-histor. Kl. 1917, 3; praecipue p. 10.

⁴ Iulianum hoc loco Platonem (Tim. 28 C) imitari patet.

ἀπόρητον δέξιεν κτλ.): Τῶν ἀπορητῶν μυστηρίων οἱ δαίμονες ἐπιτροπέουσι τὴν φηλακίην, οἷω δὲ τοι διαφερόντως, ὡς ἐναυθὰ πρώτως συνεχομένης τῆς ἐν τῷ κατὰ διακοσμίσειος¹ . . . Τέλεια δὲ καὶ δλόκληρα διαμένει πάντα, ἐπειδὴ τὰ ἐν Ἰβύδῳ (ubi Osiridis sepulcrum est) ἀπόρητα οὐδέποτε ἀποκαλύπτεται· οἷς οὖν ἔχει τὴν σωτηρίαν τὰ ὅλα (λέγω δὲ ἐν τῷ τὰ ἀπόρητα κεκορυμμένα ἀεὶ διααιρεῖσθαι καὶ ἐν τῷ τὴν ἄφθελγον τῶν θεῶν οὐσίαν μηδέποτε τῆς ἐναντίας μεταλαμβάνειν μοίρας), τοῦτο οὐδ' ἄχρι φωνῆς ἀνεκτόν ἐστι τοῖς περιγείοις δαίμοσιν ἐπακούειν ὡς ἄλλως ἔχον ἢ βέβηλον γυρόμενον κτλ. Haec quamquam argumentis philosophicis exornata sunt, aperte ex Aegyptiorum mysteriis quae de Iside et Osiride agebantur originem ducunt (ut verba quoque quae omisi confirmant)², sed philosophicam de natura divina ineffabili ideoque verbis non polluenta doctrinam ritibus mysticis subiciunt.

Cum de rebus divinis libere verba facere non liceat, aut silentio omnino premendae aut ratione symbolica vel fabulosa enuntiandae sunt.

Omnino silentium servandum esse saepius contendit Iulianus ut or. 6 p. 187 C: Ἐγὼ δὲ ὑπὲρ τῶν θεῶν καὶ τῶν εἰς θεῖαν λήξιν πορευθέντων ἐρρημεῖν ἐθέλων κτλ. Or. 7 p. 217 D sese de rebus divinis liberius agentem interpellat his verbis: Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀμφὶ τὸν μέγαν Λιόνυσσον οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλέθε μοι βακχεύοντι μαρῖνα. (218 A) Τὸν βοῶν δὲ ἐπιτίθειμι τῇ γλώττει· περὶ τῶν ἀρητῶν γὰρ οὐδὲν χρὴ λέγειν . . . ὑπὲρ δὲ ὧν εἰπεῖν τε καὶ ἀκοῦσαι θέμις καὶ ἀνεμέσιτον ἀμφοτέροις ἐστὶ κτλ. Neque enim omnes nullo delectu habito veritatis divinae capaces sunt: Or. 7 p. 221 D οὐκ ἐθέλοντι (mibi) τὸν κρέφισον ἄμα καὶ φανερόν θεὸν ὥσπερ ἐν θεαίρῳ προβάλλειν ἀκοῆς ἀνεξετάστοις καὶ διανοαῖς ἐπὶ πάντα μᾶλλον ἢ τὸ φηλοσοφεῖν τετραμμένας. Praecipue vulgus arcendum est: Ibid.

¹ De daemonibus, qui sunt ἐπόπια τῶν ἀφροσίων, οἷς ὁ πᾶσιον ἡγεμόν θεὸς ἐπέτροπεν διοικῆσιν κόσμον, cf. Bousset Gött. Gel. Anz. 1914, 746.

² Di enim Aegyptiorum a nonnullis philosophis daemones esse dicebantur; cf. Cumont *Die oriental. Religionen im röm. Heidentum* 1910, 111 et 271 n. 54.

p. 239 A οὔτε γὰρ ῥητέον πάντα ἐστίν, αὐτῶν δὲ οἶμαι τούτων, ὧν θέμις φάναι, ἕνια πρὸς τοὺς πολλοὺς σιωπητέον εἶναι μοι φαίνεται.

Mysticam huius silentii originem et naturam Iulianus ibi potissimum prodit, ubi de mysteriis Mithrae et Magnae Matris Iamblichus auctore philosophatur et silentium philosophicum cum mysteriorum silentio, quo tamquam mysta adstringitur¹, plane confundit. Velut or. 4, quae theologiam solarem exhibet, p. 130 C: *Τούτου δὲ*², inquit, *ἔχω μὲν οἴκοι παρ' ἑμαντῶ τὰς πίσεις ἀκριβεστέρας· ὃ δὲ μοι θέμις εἰπεῖν καὶ ἀνεμέσητον*³ κτλ. Solis mystae pauci sunt (p. 131 D): *Ὅστις, ἐπεγνωκὼς ἑαυτὸν τοῦ Θεοῦ τοῦδε θεράποντα φύσει, μόνος ἐξ ἀπάντων ἢ ξὺν ὀλίγοις αὐτὸν ἐπιδίδωσι τῇ θεραπείᾳ τοῦ δεσπότου.* Similiter or. 5 quae est de Magna Matre p. 158 D sic exorditur: *Ἄρά γε χρὴ φάναι καὶ ὑπὲρ τούτων; καὶ ὑπὲρ τῶν ἀρρήτων γράφομεν καὶ τὰ ἀνέξοιστα καὶ τὰ ἀνεκλάλητα ἐκκαλέσσομεν;* In eadem oratione p. 172 D—173 A iterum rem mysticam cum philosophia miscet: *Εἰ δὲ καὶ τῆς ἀρρήτου μυσταγωγίας ἀψαύμην, ἣν ὁ Χαλδαῖος⁴ περὶ τὸν ἐπιτάκινα θεὸν ἐβάλχευσε, ἀνάγων δι' αὐτοῦ τὰς ψυχάς, ἄγνωστα ἔρω, καὶ μάλα γε ἄγνωστα τῷ σαρρετῶ. Θεουργοῖς δὲ τοῖς μακαρίοις γνώριμα· διόπερ αὐτὰ σιωπήσω ταυῶν.*

Ante Iulianum Iamblichus non solum silentii disciplinam, qualis in mysteriis et in multis sacris⁵ servabatur, et silentium philosophicum, sed etiam utriusque rationes ita miscuit, ut in unum confluerent. De cultus caerimoniis De myster. 1, 11 p. 37, 5sq. P. haec docentur: *Τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκάστοτε ἐπιτελομένων τὰ μὲν ἀπόρρητόν τινα καὶ κρείττονα λόγον τὴν αἰτίαν ἔχει.* Cf. etiam 3, 11 p. 125, 13sq. : *Σacerdos Apollinis Clarii πρὸ τοῦ πίνειν . . . ἐν ἱεροῖς τισιν ἀβάτοις τῷ πλήθει καὶ ἑαυτὸν ἀνακχώρηκεν . . . καὶ διὰ τῆς ἀποσιδάσεως καὶ ἀπαλλαγῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων*

¹ Iulianus mysteriis Mithrae initiatus erat; cf. or. 4 p. 155 BC; 336 C.

² I. e. me esse ἀπαυτὸν Ἥλιον, mystam Mithrae. ³ Ex Plat. Conv. p. 195A.

⁴ Ad Iulianum theurgum dudum revocarunt hunc locum; cf. G. Kroll, De orac. Chald. 17.

⁵ Sacra omnia publica et privata, cum apud Iamblichum speciem mysticam induant, mysteriis iam adnumeramus.

ἀχαντον ἐαυτὸν εἰς ἑποδοχὴν τοῦ Θεοῦ παρασκευάζει (en ratio non ex ipso cultu, sed ex re mystica proveniens). Et in cultu et in theologia rerum divinarum sanctitatem et maiestatem silentii et occultationis mysticae causam esse doctrina Iamblichi est. Velut De myster. 7. 4 Porphyrio, quid sibi velint nomina nihil significantia¹ (τὰ ἄσημα ὀνόματα: vel etiam barbara, cf. c. 5) in theurgia usurpata, quaerenti respondetur: Τὰ δὲ οὐκ ἔστιν ἄσημα, ὁ δὲ νερόμιζας· ἀλλ' ἡμῖν μὲν ἄγνωστα ἔστω ἢ καὶ γνωστὰ ἔνια, περὶ ὧν παρεδεδέξαμεθα τὰς ἀναλύσεις παρὰ Θεῶν. τοῖς μέντοι Θεοῖς πάντα σημαντικά ἔστιν οὐ κατὰ ἑνὸν τρόπον . . . ἀλλ' ἴτοι τοιούτως . . .² Ὅσπερ δὲ ἔστιν ὁ νερόδς καὶ Θεῖος τῆς Θείας ὁμοιότητος συμβολικῶς χαρακίηρ, τοῦτον ἑποθεῖον ἐν τοῖς ὀνόμασι. Καὶ δι' κἄν ἄγνωστος ἡμῖν ἐπάρχη, αὐτὸ τοῦτο ἔστιν αὐτοῦ τὸ σεμνότερον· κρείττον γάρ ἔστιν ἢ ὥστε διακριεῖσθαι εἰς γνῶσιν. Verba igitur eo ipso, quod occulta sunt, sanctitatem rerum divinarum augment.

Nomina nihil significantia vel barbara cum non omnino taceant, sed aliquid dicant, quod non intellegatur, transitum ad sermonem symbolicum (vel fabulosum) efficiunt. De silentio mystico quod symbolis et fabulis constat, cum multo magis quam silentium altum ad quaerendum et disputandum ansam praebeat. Iamblichus eiusque schola largam et plane perfectam absolutamque doctrinam theologicam protulere.

Et primum quidem symbola pro specie silentii haberi apparet vel ex l. de myster. 1, 11, ubi post sacra, quae ratione et verbis enuntiari omnino non queant, symbola inducuntur: Τῶν γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐκάστοτε ἐπιτελομένων τὰ μὲν ἀπόρητόν τινα καὶ κρείττονα λόγον τὴν αἰτίαν ἔχει· τὰ δ' ὡς σύμβολα καθιέρωται εἰς ἀδίδον τοῖς κρείττοσι· τὰ δ' εἰκόνα³ τινὰ ἄλλην ἀποσφύζει. καθάπερ δὲ καὶ ἡ γενεσιουργὸς φύσις τῶν ἀφανῶν λόγων ἐμφανεῖς τινὰς μορφώσεις ἀπετελώσατο. Symbolorum igitur usus ad naturae exemplum revocatur, quae rationes invisibiles visibilibus imaginibus reddere soleat. Idem argumentum occurrit De myster. 3, 15, ubi etiam clarius sacrorum

¹ Cf. Dieterich *Mithrasliturgie* 39.

² Cf. quae supra p. 104 de duplici lingua alchemistarum diximus.

³ De symbolorum et imaginum discrimine cf. infra p. 148.

divinorum symbola partim loqui partim silere dicuntur: Daemones generationi praefecti (γενεσιουργοί) in extispiciis συμβολικῶς τὴν γνώμην τοῦ Θεοῦ ἐμφαίνοσι καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος προδηλώσιν καθ' Ἡράκλειτον (Fr. 93 Diels.) οὔτε λέγοντες οὔτε κρύπτοντες ἀλλὰ σημαίνοντες, ἐπειδὴ τῆς δημιουργίας τὸν τρόπον ἀποτυποῦσι διὰ τῆς προδηλώσεως. Καθάπερ οὖν δι' εἰκόνων γεννῶσι πάντα, καὶ σημαίνουσιν ὡσαύτως διὰ συνθημάτων¹, ἴσως δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν σύνεσιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς εἰς ὀξύτητα πλείονα ἀνακινοῦσι². Pluribus verbis doctrina de symbolis ex naturae et rationis qua mundus a dis factus est imitatione ortis explicatur De myster. 7, 1: Πρότερον δὲ σοι βούλομαι τῶν Αἰγυπτίων τὸν τρόπον τῆς θεολογίας διεξηγήσασθαι· οὗτοι γὰρ τὴν φύσιν τοῦ παντὸς καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν θεῶν μιμούμενοι καὶ αὐτοὶ τῶν μυστικῶν καὶ ἀποκεκρυμμένων καὶ ἀφανῶν νοήσεων εἰκόνας τινὰς διὰ συμβόλων ἐκφαίνοσιν, ὥσπερ καὶ ἡ φύσις τοῖς ἐμφανέσιν εἶδει τοὺς ἀφανεῖς λόγους διὰ συμβόλων τρόπον τινα ἀπεικονώσατο, ἡ δὲ τῶν θεῶν δημιουργία τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰδῶν διὰ τῶν φανερῶν εἰκόνων ἐπεγράψατο. Εἰδότες οὖν χαίροντα πάντα τὰ κρείττονα ὁμοιωῦσι τῶν ἐποδεδεστέρων καὶ βουλόμενοι αὐτὰ ἀγαθῶν οὕτω πληροῦν διὰ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν μιμήσεως, εἰκότως καὶ αὐτοὶ τὸν πρόσφορον αὐτοῖς τρόπον τῆς κεκρυμμένης ἐν τοῖς συμβόλοις μυσταγωγίας προφέρουσιν. Sicut di rationes aeternas et intelligibiles et absconditas olim imaginibus corporalibus condidere, quia, quae sunt benignitate, res terrestres divinis, etsi non pares, certe similes esse voluerunt, ita nunc modo ingenio humano apto nos per symbola et imagines res divinas et secretas docent. Quae symbola ex rei natura veritatem quae eis subest partim ostendunt partim tegunt³. Haec est illa συμβολικὴ διδασχί

¹ I. e. συμβόλων.

² Heracliti sententiam ad oracula refert oraculisque quaerendi studium accendi dicit Iamblichus in fr. servato apud Stob. Flor. II 18, 20 sqq. W.: Ἐκ τῆς Ἰαμβλίχου ἐπιστολῆς πρὸς Λέξιππον περὶ διαλεκτικῆς . . . Ὡς δὲ τὰ ἴσα αὐτὰ δείκνυσιν, αὐτὸς ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς οὔτε λέγων οὔτε κρύπτον ἀλλὰ σημαίνων τὰς μαρτίας, ἐγείρει πρὸς διαλεκτικὴν διερεῦνησιν τοὺς ἐπὶ ζήτους τῶν χρησμῶν κτλ.

³ Quis non reminiscatur illius Straboniani: Ἡ κρύψις ἢ μυστικὴ μιμεῖται τὴν φύσιν κτλ.?

vel σ. *μυσταγωγία*, quae De myst. 7, 3 commemoratur. Et nunc iam melius intellegimus, quid sibi velint verba De myst. 1, 21 omnem cultum naturam rerum divinarum imitatione exprimere docentia: (*Πᾶσα ἀγιστεία καὶ κατὰ νόμους ἱερατικοὺς Θεραπεία*) *μιμῆται τὴν τῶν Θεῶν τάξιν. τὴν τε νοητὴν καὶ τὴν ἐν οὐρανῷ. Ἔχει δὲ μέτρα τῶν ὄντων αἰδία καὶ συνθήματα* (ita Galeus loco *ἐνθ.*) *Θαυμασιὰ, οἷα ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ καὶ πατρὸς τῶν ὄλων δεῦρο καταπεμφθέντα, οἷς καὶ τὰ μὲν ἄφθεγκτα διὰ συμβόλων ἀρρητῶν ἐκφωρεῖται, τὰ δὲ ἀνειδέα κρατεῖται ἐν εἰδεσι, τὰ δὲ πάσης εἰκότος κρείττονα δι' εἰκόνων ἀποτυπῶνται κτλ.* Hoc loco animadvertas velim res divinas, quatenus ἄφθεγκτοι sunt, symbolis enuntiari, sicut deum ἄρρητον silentio coli supra vidimus. Praeterea animadvertendum symbola, quia res secretas continent et enuntiare tentant, ipsa nominari ἀπόρητα. Ergo caerimoniae cultus ipsae sunt symbola. Ideo 2, 11 actiones theurgicae eodem modo quo symbola ἄρρητοι vel ἄφθεγκτοι dicuntur: *Ἡ τῶν ἔργων τῶν ἀρρητῶν καὶ ἑτέρῳ πάσῃ νόρῃν θεοπροπῶς ἐνεργουμένων τελεσιουργία ἢ τε τῶν νοουμένων τοῖς θεοῖς μόνως συμβόλων ἀφθεγκτῶν δύναμις ἐνίθησι τὴν θεουργικὴν ἔνωσιν.* Eadem significatione vox ἄρρητος 4, 2 accipienda est: Sacerdos *περιβάλλεται πως διὰ τῶν ἀπορητῶν συμβόλων τὸ ἱερατικὸν πρόσχημα;* 6, 6 (ubi iterum de divina sacerdotis dignitate sermo est) *ὁ θεουργὸς διὰ τὴν δύναμιν τῶν ἀπορητῶν οὐκέτι ὡς ἄνθρωπος . . . ἐπιτάττει τοῖς ζοσμικοῖς¹ . . . διὰ τὴν πρὸς θεοῦ ἔνωσιν, ἣν παρέσχεν αὐτῷ τῶν ἀπορητῶν συμβόλων ἢ γνῶσις.* Ultima vox argumento est symbola non omnibus nota esse, sed solis theurgis.

Symbola cum veritatem tegant, interpretationis indigent (7, 2): *Ἄκουε δὲ οὖν καὶ σὲ κατὰ τὸν τῶν Αἰγυπτίων νοῦν τὴν τῶν συμβόλων νοερὰν διερμηνεύεισιν, ἀφείς μὲν τὸ ἀπὸ τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἀκοῆς εἰδῶλον αὐτῶν τῶν συμβόλων, ἐπι δὲ τὴν νοερὰν ἀλήθειαν ἑαυτὸν ἐπιαναγαγών.* In capitibus quae sequuntur nonnulla symbola νοερῶς explicantur i. e. ad res divinas referuntur. Aegyptios enim non contentos rebus physicis mentem et rationem et purum intellectum supra-

¹ Cf. epistolae Harpocratonis (ed. Graux *Oeuvres* II 99sq.) § 26: *Theurgus προσαγῶν διὰ τῶν ἀπορητῶν ὀνομάτων τὸν Θεὸν κτλ.*

mundanum agnoscere 8, 4 edocemur. Iamblichi igitur allegoria eo cum Porphyriana consentit, quod Stoicam rationem Platonicae miscet, sed ita, ut praevaleat haec, et verum silentium mysticum per symbola servari concedit; a Porphyrio tamen discedit, cum symbola turpia, ut videbimus, non repudiet.

Sermo igitur symbolicus, qui non plenam sed ambiguam et obscuram lucem spargit, naturam divinam imitatur, quae maiestatis suae imagines imperfectas materia splendoris divini non capaci condidit. Eodem modo symbola veritatem quae est de dis partim ostendunt partim operiunt et animum humanum ut in doctrinam adumbratam altius inquirat incendunt.

Ad Iulianum aliosque scholae Iamblichae philosophos transgressi eos eadem, quae Iamblichus de symbolis, de fabulis docere animadvertimus. Symbolum et fabula his idem fere valent.

Caesar philosophus or. 7, ut mythos contra Cynicos, qui male eis utantur, defendat, (p. 205 B) disputat *πρώτον μὲν ὅτι τῷ κενὸ λόγους μᾶλλον ἢ μύθους προσήκει γράφειν, εἶτα ὁποίας καὶ τίνας χρῆ ποιῆσθαι τὰς διασκευὰς τῶν μύθων, εἴ τι ἄρα καὶ φιλοσοφία προσδέεται τῆς μυθογραφίας*. P. 205 C—206 D ratione Platonica mythis medium locum inter scientiam et ignorantiam concedit eosque *τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης οἶον εἰδῶλα ἅττα* et *ψεύδη* et infantibus vel aetate vel ingenio aptos vocat¹. Deinde (215 B—216 C) quaerit, *ὁποία τινὶ φιλοσοφία προσήκον ἢ μυθογραφία*. Orpheus enim, Xenophon, Antisthenes, Plato saepius mythis usi sunt, *ὥσθ' ἡμῖν πέφηρην, εἰ καὶ μὴ τῷ Κυνικῷ, φιλοσόφῳ γοῦν τινι προσήκειν ἢ μυθογραφία*. Partibus

¹ At vero *αἴνος* secundum Iulianum viros decet et veritatem celat, ne audientes irascantur et inimici evadant. Hac ratione Caesar philosophus a communi rhetorum doctrina discrepat, apud quos *αἴνος* non est nisi aliud fabulae iunioribus aptae (*τοῖς νέοις* Hermogenes Rh. gr. II p. 3, 1 Sp. 1, 3 Rabe.) nomen: Theo Progyrn. II 73, 24sq. Sp. *προσηγορεύουσιν δὲ αὐτοὺς τῶν μὲν παλαιῶν οἱ ποιητὰι μᾶλλον αἴνοια, οἱ δὲ μύθοια, alii λόγους . . . Εἴρηται . . . αἴνοια, ὅτι καὶ παραινέουσιν τινα περιέχει*. Ab his fabulis, quales sunt praecipue Aesopi fabulae, rhetores distinguebant fabulas philosophicas: Nicolaus Neoplatonicus Progyrn. p. 7, 4sq. Felten. *ἰσὶ δὲ τινες μῦθοι καὶ ἐκ θεῶν συγκείμενοι, οἷον ἐστὶν ἡ Ἥρα ἀνθρώκτι τῷ Διὶ, οὗς φιλοσοφία μᾶλλον προσήκειν οἴομαι· ἐκείνης γὰρ ἐστὶν ἐδραμεῖν τὰς ἀλληγορίας τὰς ἐν αὐτοῖς κτλ.* De his potissimum Iulianus verba facit.

dein philosophiae enumeratis τούτων δὲ τῶν μερῶν, pergit. οὔτε τῷ λογικῷ προσίξει τῆς μυθολογίας οὔτε τοῦ φυσικοῦ τῷ μαθηματικῷ, μόνον δὲ εἴπερ ἄρα τοῦ πρακτικοῦ τῷ πρὸς ἕνα γινομένου (i. e. doctrinae morali) καὶ τοῦ θεολογικοῦ (quod rei physicae partem constituit) τῷ τελεστικῷ καὶ μυστικῷ. Causam statim addit: φιλεῖ γὰρ ἡ φύσις χρύσειεσθαι (Heracl. fr. 123 Diels., quod huic rei argumento esse saepe iam vidimus), καὶ τὸ ἀποξεχρημαμένον τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀνάσσειν ὀπίσθεσσι. Eadem igitur ratio, qua alias altum silentium fulcitur, iam sermonis symbolici necessitati argumento est. id quod fabulas silentii causa adhiberi aperte confirmat¹. Hoc silentium recte vocari mysticum sermo fabulosus cum mysteriorum theologia coniunctus probat. Cum vero Iulianus mysteriis theologiam adscribit, iterum, sicut iam supra observavimus, philosophicam (vel theologicam) considerationem ritibus et caerimoniis sacris miscet.

Salutius² philosophus in libello temporibus et fortasse iussu Iuliani conscripto, cui Leo Allatius primus editor (1638) titulum imposuit *Περὶ θεῶν καὶ κόσμου*, scholae Iamblichae sicut universam theologiam ita etiam de fabulis doctrinam in compendium redegit. Similiter atque Iulianus disputans, num philosophum deceat fabulis uti et cuinam generi philosophiae convenient, ad veteres provocat (c. 3): Καὶ γὰρ τῶν ποιητῶν οἱ θεόληπτοι καὶ τῶν φιλοσόφων οἱ ἄριστοι οἱ τε τὰς τελετὰς καταδείξαντες καὶ αὐτοὶ δὲ ἐν χρῆσιν οἱ θεοὶ μύθοις ἐχρήσαντο. Iam animadvertimus fabulas res divinas maxime decere. C. 4 ut suum cuique philosophiae generi fabulae genus attribuat, fabularum quinque species inducit: Τῶν δὲ μύθων οἱ μὲν εἰσι θεολογικοί, οἱ δὲ φυσικοί, οἱ δὲ ψυχικοί τε καὶ ὀλικοί, καὶ ἐκ τούτων μικτοί. Hanc vero partitionem non ad solas

¹ Cf. Iulian. c. Christianos I 94 A p. 169 Neumann. de Iudaeorum fabulis: *Εἰ μὴ μῦθος ἔχων θεωρίαν ἀπόρητον εἶναι, καὶ*

² De nomine Salutii cf. O. Seeck *Die Briefe des Libanius* = T. u. U. XXX (1906) 265sqq.; Fr. Camont libellum eius vocat „*catéchisme officiel de l'empire païen*“ *Revue de philol.* XVI (1892) 55; E. Passamonti *La dottrina dei Miti di Sabustio filosofo neoplatonico* (Rendiconti della Reale Acc. dei Lincei V 1 (1892) 647—651; cf. etiam 722—725) nihil novi attulit. — Nos adhibuimus editionem Orellianam a. 1821.

fabulas, sed ad earum interpretationem potissimum pertinere apparet ex eo, quod statim eandem fabulam pluribus modis explicat. Fabula (et interpretatio) theologica ad naturam divinam spectat, physica ad ea, quae di circa mundum operantur, „animalis“ ad mentis actiones; „materialis“, qua maxime stulti Aegyptii delectantur, corpora deos esse existimat; mixta denique qualis sit ipsa vox prodit. Notandum est allegoriam „materiale“, quam Neoplatonicus respuit, eandem videri esse quam veteres Stoici physicam vocabant eamque iisdem argumentis impugnari, quibus Plutarchus illam profligavit. Dicit enim Sal. c. 4: *Ταῦτα* (corpora) *δὲ ἀνακεῖσθαι μὲν θεοῖς λέγειν . . . σωφρονούντων ἐστὶν ἀνθρώπων, θεοὺς δὲ καλεῖν μαινομένων.* Haec attulimus, ut iterum probemus Neoplatonicos „theologicam“ (cuius partem apud eos constituit „physica“) allegoriam Stoica postposita et illi tamquam potiori submissa maxime amplexos esse, quae silentium verum agnoscit.

Salutius pergit: *Πρέπουσι δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν θεολογικοὶ φιλοσόφοις, οἱ δὲ φυσικοὶ καὶ ψυχικοὶ ποιηταῖς, οἱ δὲ μικτοὶ τελεταῖς, ἐπειδὴ καὶ πᾶσα τελειῇ πρὸς τὸν κόσμον ἡμᾶς καὶ πρὸς τοὺς θεοὺς συνάπτειν ἐθέλει.* Iam vides mixtum illud et fabulae et interpretationis genus, quod mysteriis convenire dicitur, physicam (*κόσμον*) et theologicam (*θεοὺς*) et „animalem“ (*ἡμᾶς*) continere allegoriam materiali i. e. Stoica reiecta. Ergo rem mysticam sola allegoria Platonica decet, quam cum silentio coniunctam esse saepius docuimus. Silentium igitur fabularum vere est mysticum.

Ultimam fabularum causam Salutius aperit c. 3: *Ἐπεὶ τοίνυν πάντα τὰ ὄντα ὁμοιότητι μὲν χαίρει, ἀνομοιότητα δὲ ἀποστρέφεται, ἐχρῆν καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους ὁμοίους εἶναι ἐκείνοις· ἵνα τῆς τε οὐσίας αὐτῶν ἄξιοι γίνωνται καὶ τοῖς λέγουσι τοὺς θεοὺς ποιῶσιν εὐμενεῖς, ὅπερ καὶ διὰ τῶν μύθων μόνως ἂν γένοιτο. Αὐτοὺς μὲν οὖν τοὺς θεοὺς κατὰ [τε]¹ τὸ ὀχρὸν τε καὶ ἄρρητον, ἀφανές τε καὶ φανερόν, σοφόν² τε καὶ χροπτόμενον οἱ μῦθοι μιμοῦνται καὶ³ τὴν τῶν θεῶν ἀγαθότητα· ὅτι ὡσπερ ἐκείνοι τὰ μὲν ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀγαθὰ*

¹ *Te* deest in cod. Ambros. et Barber.; cf. G. Muccio *Studi ital.* III (1895) 28.

² *Σαφές* proposuit Orellius in adnot.

³ *Καὶ* add. Orellius *ibid.*

κοινὰ πᾶσιν ἐποίησαν. τὰ δὲ ἐκ τῶν νοητῶν μόνοις τοῖς ἔμφροσιν. οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὅποιοι τοῖς δυναμένοις εἰδέναι. Καὶ τὰς ἐνεργείας δὲ μιμοῦνται τῶν θεῶν. Ἐξῆσι γὰρ καὶ τὸν λόσον μῦθον εἰπεῖν, σωμάτων μὲν καὶ χορημάτων ἐν αὐτῷ φαινόμενων, ψυχῶν δὲ καὶ νοῶν ζουπιουμένων. Fabulae naturam divinam eo imitantur, quod ea quae vera sunt partim enarrant partim reticent; benignitatem insuper divinam exprimunt, cum suum cuique scientiae modum largiantur; operationes quoque deorum aemulantur, cum mundus ipse, divinarum manuum opus, virtutes invisibiles visibilibus rebus tectas servet.

Quaerendum iam est, quam vim fabulae in animos audientium exercent.

Et primum quidem narratio fabulosa arcet profanos et impedit, quominus promiscue omnes facili labore nudam veritatem aspiciant. Iulianus, ut theologo mystico fabulis opus esse demonstrat, (or. 7 p. 216 C) τὸ ἀποκεκρυμμένον, scribit, τῆς τῶν θεῶν οὐσίας οὐκ ἀρέχεται γενοῖς εἰς ἀκαθάρτους ἀκοῦς ὀφείτιστα ὀφίμασιν. Fabula vulgus indoctum prohibet, ut ait Salut. c. 3: Ὡσπερ ἐκείνοι (di) τὰ μὲν ἐκ τῶν αἰσθητῶν ἀγαθὰ κοινὰ πᾶσιν ἐποίησαν, τὰ δὲ ἐκ τῶν νοητῶν μόνοις τοῖς ἔμφροσιν, οὕτως οἱ μῦθοι τὸ μὲν εἶναι θεοὺς πρὸς ἅπαντας λέγουσι, τίνες δὲ οὗτοι καὶ ὅποιοι τοῖς δυναμένοις εἰδέναι. Mythi ne veritas divina contemnatur efficiunt, cum id quod parvi emitur tamquam vile despiciatur (ibid.): Τὸ μὲν πάντα τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν διδάσκειν ἐθέλειν τοῖς μὲν ἀνοήτοις, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι μινθάνειν, καταφρόνησιν, τοῖς δὲ σπουδαίοις ἁθεμίαν ἐμποιεῖ τὸ δὲ διὰ μῦθων ἀληθὲς ἐπικρύπτειν τοῖς μὲν καταφρονεῖν οὐκ ἐᾷ καὶ. At fabularum sermo tectus operosae indagacionis studium incendit, φιλοσοφεῖν ἀναγκάζει. Ibid.: Καὶ τοῦτο πρῶτον ἐκ τῶν μῦθων ἔστιν ἰωφελεῖσθαι, τό γε ζῆτεῖν καὶ μὴ ἀργὸν τὴν διάνοιαν ἔχειν. Quin quo vehementius ad quaerendum impellunt, eo aptiores sunt fabulae. Propterea res absurdæ et dis indignæ non reiciendæ sunt. Ἀλλὰ διὰ τί. inter-

¹ Ἔστιν inseruit G. Muccio *Studi ital.* VII (1899) 49.

rogat Salutiarius (c. 3), μοιχείας καὶ κλοπὰς καὶ πατέρων δεσμούςσ καὶ τὴν ἄλλην ἀτοπίαν ἐν τοῖς μύθοις εἰρήκασιν; Ἡ καὶ τοῦτο ἄξιον θαύματος, ἵνα διὰ τῆς φαινομένης ἀτοπίας εἰθὺς ἡ ψυχὴ τοὺς μὲν λόγους ἡγήσῃται προκαλύμματα, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀπόρητον εἶναι νομίσῃ. Idem censet Iulianus or. 7 p. 217 B sqq. Iamblichum de mythis Orphicis disserentem¹ secutus: Τὸ γὰρ ἐν τοῖς μύθοις ἀπεμφαῖνον (res ineptae atque absurdae) αὐτῷ τούτῳ προοδοποιεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅσα γὰρ μᾶλλον παράδοξόν ἐστι καὶ τερατώδες τὸ ἀνίγμια, τοσοῦτω μᾶλλον ἔοικε διαμαρτύρεσθαι μὴ τοῖς αὐτόθεν λεγομένοις πιστεῦναι, ἀλλὰ τὰ λεληθότα περιεργάζεσθαι καὶ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι, πρὶν ἂν ὑπὸ θεοῖς ἡγεμόσιν ἐκφανῇ γενόμενα τὸν ἐν ἡμῖν τελεσῇ μᾶλλον δὲ τελειώσῃ νοῦν καὶ εἰ δὴ τι κρεῖττον ἡμῖν ὑπάρχει τοῦ νοῦ κτλ. Ut facilius intellegatur, doctrinam rhetoricam² aliquantum mutatam ad rem symbolicam accommodat (p. 218 A sqq.): Πᾶς λόγος ὁ προφερόμενος ἐκ τε λέξεως καὶ διανοίας σύγκειται . . . Ἔσιν ἀπλῆ τις ἐν λόγῳ παντὶ διάνοια, καὶ μέντοι καὶ κατὰ σχῆμα προάγεται . . . Τὸ μὲν οὖν ἐν ἀπλοῦν ἐστι καὶ οὐδὲν δεῖται ποικιλίας, τὸ δ' ἐσχηματισμένον ἔχει διαφορὰς ἐν ἐαντῷ πολλὰς . . . Τούτων δὴ τῶν κατὰ διάνοιαν σχημάτων ἀρμόττει τῷ μύθῳ τὰ πλεῖστα; nunc loquendum est ὑπὲρ δυοῖν, τοῦ τε σεμνοῦ κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τοῦ ἀπεμφαίροντος. Τὰ δὲ αὐτὰ ταῦτα καὶ περὶ τὴν λέξιν γίνεται. Ἡ λέξις oportet sit σεμνή, σώφρων, καλὴ, τοῖς θεοῖς πρεπωδεστέρα, nihilque contineat αἰσχυρῶν καὶ βλασφημῶν καὶ δυσσεβῶν eqs. Τὸ δὲ κατὰ τὴν διάνοιαν ἀπεμφαῖνον τοῦ χρησίμου γιγνόμενον χάριν ἐγκριτέον, ὡς ἂν μὴ τις ἐπομηνήσεως ἔξωθεν οἱ ἄνθρωποι δεόμενοι, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῷ λεγομένων τῷ μύθῳ διδασκόμενοι τὸ λανθάνον μῶσθαι³ καὶ πολυπραγμανεῖν ὑφ' ἡγεμόσι τοῖς θεοῖς προθυμηθεῖεν. P. 222 CD, ubi haec uberius explicat, eo progreditur, ut res absurdas aliquo modo rebus honestis praefereudas esse dicat. Or. 5 p. 170 A—C brevius idem docet: Οἱ παλαιοὶ τῶν ὄντων αἰεὶ τὰς αἰτίας ἐρευνώμενοι . . . εἰρόντες ἐσκεπασαν αὐτὰς μύθοις παραδόξοις,

¹ Cf. Zeller *Phil. d. Gr.* III 2⁴, 739 n. 1.

² De qua cf. R. Volkmann *Rhetorik der Griechen und Römer*³ 43 sqq.; cf. etiam R. Asmus l. s. c. 54 sq.

³ Cf. R. Asmus l. s. c. 55 fin.

ἵνα διὰ τοῦ παραδόξου καὶ ἀπεμφαινοῦτος τὸ πλάσμα φηραθῆν ἐπὶ τὴν ζήτησιν ἡμᾶς τῆς ἀληθείας προτρέψῃ. Haec demum ratione veritatis cognitio hominibus utilitatem affert: . . . τοῖς περιτωῖς (ita pergit) κατὰ τὴν φρόνησιν οὕτως ἂν μόνως ἰσομένης ὠφελίμου τῆς περὶ θεῶν ἀληθείας, εἴ τις ἐξειτάζων αὐτὴν ὅφ' ἡγεμόσι τοῖς θεοῖς εὔροι καὶ λάβοι. διὰ μὲν τῶν αἰτιγμάτων ἔπομπησθεῖς, ὅτι χροί τι περὶ αὐτῶν ζῆτεῖν, ἐς τέλος δὲ καὶ ὡσπερ κορυφὴν τοῦ πράγματος διὰ τῆς σκέψεως ἐρόων πορευθεῖη, οὐκ αἰδοῖ καὶ πίστει μᾶλλον ἄλλοτριᾶς δόξης ἢ τῆ σφειτέρᾳ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ. Homo igitur, qui fabulis diligenter examinatis ad puram veritatis contemplationem pervenerit, non iam caeca fide, sed proprii intellectus virtute eam possidebit.

Sed cum non omnes ad hunc scientiae apicem perveniant, iis quoque qui minore intellectu praediti sunt fabularum symbola prosunt: Or. 5 p. 170 B τοῖς ἰδιώταις ἀρκοῖσθς τῆς ἀλόγου καὶ διὰ τῶν συμβόλων μόνων ὠφελείας. Quin etiam symbola in homines ignaros vim quandam magicam exercent: Or. 7 p. 216 CD ὅπερ δὲ δὴ τῶν χαρακίρων¹ ἢ ἀπόρητος φύσις ὠφελεῖν πέφυκε καὶ ἀγνωστομένη² (θεραπεύει γούν οὐ ψυχὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ σώματα, καὶ θεῶν ποιῆ παρουσίας), τοῦτ' οἴμαι πολλάκις γίνεσθαι καὶ διὰ τῶν μύθων, ὅταν εἰς τὰς τῶν πολλῶν ἀκοὰς οὐ δυναμένως τὰ θεῖα καθαρῶς δέξασθαι δι' αἰτιγμάτων αὐτοῖς μετὰ τῆς μύθων σκιροποιῖας ἐγγέηται. Ergo fabulae eo ipso quod celant vim magicam induunt, et silentium quodammodo instrumentum est, quo inferioris notae homines veritatis divinae particulam suam faciant.

Silentium mysticum doctrinae Iamblicheae medullam pervadit. A summo deo usque ad infimam caerimoniam nihil est, quod non aliquo modo ad silentium referatur. Neque haec silentii ratio rebus extrinsecus pro libidine addita est, sed ex

¹ Sunt litterae magicae: cf. Iambli. De myster. 3, 13sq. Nonnulla Proeli de characteribus testimonia affert Ios. Kröll *Lehren des Hermes Trismegistos* 93, ex quibus characteres etiam symbolorum nomen habuisse apparere videtur. Cf. etiam R. Asmus l. s. c. 52.

² Cf. De myster. 2, 11: Οὐδὲ ἢ ἐννοία συνάπτει τοῖς θεοῖς . . . ἀλλ' ἢ τῶν ἔργων τῶν ἀρχόντων . . . ἢ τῶν ταυμένων τοῖς θεοῖς μοῖσις αναβόλων ἀφ' ἐργῶν δόξαις ἐπιθῆναι τὴν θιονομαχίαν ἐκταῖ.

rerum natura exsurgit. De rebus divinis et metaphysicis hoc probare supervacaneum est, cum Iamblichus eiusque discipuli saepius ad argumentum naturae divinae mentem humanam excedentis et seipsam abscondentis provocaverint. At vero omnes aliae res a Iamblichio artissime cum rebus divinis coniunguntur ita, ut nisi in illis causam et finem non habeant. Propterea omnes illae mysticae rerum divinarum dignitatis participes sunt et eodem modo quo illae silentio colendae. Sic toti theologiae mysticus color offunditur. Qua cum re bene concordat, quod Iamblichi theologia non tam cognitionem quam contemplationem rerum divinarum hominumque cum iis unionem se largituram esse promittit vel, ut nostro loquendi modo utar, quod „mystica“ est.

Sed etiam ultra progressus est Chalcidensis. Neque enim solum universam philosophiam rei mysticae subiecit, sed etiam ritibus et caerimoniis sacris initiationum atque ceterarum populi religionum talem sensum subdidit, ut omnes iam theosophiae eius mysticae inservirent. Iam vero haec „theurgia“, quae theologiae finibus se non continet, sed sacrificiis incantationibus aliis caerimoniis hominem cum dis coniungit, non est theologia, sed religio, quin, cum Iamblichus omnia placita sua mystico protegat velamine, mysterium vel initiatio, eiusque theologia in mysteriorum *ἱερὸν λόγον* abit. Iam intellegimus, quomodo Iuliani, id quod supra observavimus, theologia cum mysteriorum Mithrae placitis plane in unum coalescere potuerit¹.

Hac porro ratione silentium mysticum quasi orbe expleto ad originem unde processerat reduci videtur. Quod enim ab orgiis sacris mille fere annis ante ad philosophiam transmigraverat, iam ad mysteria revertit. Sed magnum inter antiqua mysteria et Neoplatonica discrimen hiat. Velut, ut alia omittam, Eleusine Cereris et Proserpinae dearum sacra agebantur; nunc omnes Graecorum et barbarorum religiones receptae sunt. Mystae Eleusinii nulla quae vere dici potest doctrina imbuebantur; Neoplatonica theologia nihil excultius

¹ Cf. Mau *Die Religionsphilosophie K. Julians in seinen Reden auf König Helios und die Göttermutter* 1908, 119 sqq.

cogitari potest. Orgiis Eleusiniis homines se post mortem feliciore apud inferos sorte fruituros esse sperabant; theosophiam plenam et ineffabilem cum summo deo unionem pollicentur. Ibi sola sacrarum rerum reticentia imperatur; hic silentium altum non solum oris, sed etiam mentis magnum obtinet locum. In telesterio dearum tenuia quaedam initia rei mysticae. in scholis Neoplatonicis theologiae mysticae amplum aedificium exstructum conspicimus. Hac tamen re orbis volutus in idem redit, quod hinc et illinc silentium magni habetur et ob τὸ τῶν Θεῶν σέβας servatur et institutis mysticum colorem aspergit.

Ex hac indole silentii mystici Neoplatonicorum facile apparet eos propensos fuisse, qui societatis secretae parietibus se cingerent, id quod supra (p. 116) observavimus. Et re vera Neoplatonicos quarto p. Chr. n. saeculo speciem quasi quandam sodalitatis secretae constituisse. certe placita sua curiose occultasse Eunapii Vitae sophistarum demonstrant¹. Velut p. 20 Boisson. haec scribit: *Αιδέσιος ἐγένετο μικρὸν ἀποδέων Ἰαμβλίχου, πλὴν ὅσα γε εἰς Θειασμιῶν² Ἰαμβλίχου φέροι. Τούτων γὰρ οὐδὲν εἶχομεν ἀναγράφειν, ὅτι τὸ μὲν ἐπέζησεν ἰσως Αιδέσιος αἰὼς διὰ τοὺς χρόνους (Κωνσταντῖνος γὰρ βασιλεὺς, τὰ τε τῶν ἱερῶν ἐπιφανέστατα καταστρέφων καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἀνεγείρων οἰκήματα), τὰ δὲ ἰσως καὶ τὸ τῶν ὁμιλιῶν ἄριστον πρὸς μυστηριώδη τινὰ σιωπὴν καὶ ἱεροφαντικὴν ἐχεμυθίαν ἐπιρροπὴς ἦν καὶ συνεπέλιπτο. Ὅ γοῦν ταῦτα γράφων ἐκ παιδὸς ἀκροατὴς Χρισσανθίου γενόμενος μολις εἰς εἰκοστὸν ἔτος ἰξισιοῦτο τῶν ἀληθεστέρων. οὕτω μέγα τι χρῆμα εἰς ἡμᾶς τῆς Ἰαμβλίχου φιλοσοφίας διετάθη καὶ συμπαρέεινε.* Ergo etiam si quis sapientiae Platonicae professores audiebat, non statim altioris doctrinae Iamblicheae particeps efficiebatur, eius certe doctrinae, quae ad theurgiam³ faciebat. De Prisco Eunapius p. 65 refert: *Κρυψίνους τε ἦν ἄγαν καὶ βαθυγνώμων . . . ὡς Θεισασμῶν γε τινα ἐφύλαττε τὰ δόγματα, καὶ τοὺς ἐγκόλως περὶ αὐτῶν προέι-*

¹ De Ammonii discipulis aliquamdiu magistri doctrinam celantibus cf. supra p. 116sq.; de Plotini et aliorum sermone obscuro et tecto p. 114 n. 1 locuti sumus.

² I. e. actiones theurgicas miracula vaticinia.

³ Cf. Eunap. p. 10: *Τὸ θεουργῶν τελεταῖς ἀφείσθητο καὶ ματηροῖς.*

μένους φωνὴν ἀσώτους ἔφρασκεν. Quod silentium certe non ex sola cautione philosophorum insidias Christianas pertimescentium, sed ex sensu mystico maxime originem ducebat.

Quae philosophi Graeci post Iamblichum de silentio docuerunt, nihil iam novi addunt, sed antiquiora iterant. Sed ne scientiae Graecae exitum despexisse videamur, gravissima ex iis, quae Neoplatonici Romani et Athenienses de silentio disputaverunt, atteximus, praesertim cum Procli copiosa tractatio antiquiorum decretis lucem quandam afferat¹.

¹ Synesii, qui in philosophia Iamblichum sequebatur, hic praecipua de silentio testimonia colligimus, quia, etsi non quod ad rem, certe quod ad formam attinet, novi aliquid afferunt. De providentia II 4 p. 123 C (Migne PG 66, 1272): *Τὰ μὲν ἀμφὶ Τυφῶνα ταῦτα ἤχητ' ἀ γὰρ πάντα. Τί γὰρ ἂν γένοιτο περὶ χθονίαν φύσιν ἱερὸν καὶ ἀπόροτον; ἱερολογεῖται δὲ καὶ τεθείωται τὰ Ὀσίριδος, ὥστε κίνδυνος περιβάλλεσθαι πρὸς τὴν διήγησιν.* Synesius nescire videtur silentium mysticum a deorum inferorum cultu initium sumpsisse. Ibid. II 5, 124 AB (PG 66, 1272): *Μέχρι τούτων ἀποτετολημῆσθω τὰ Ὀσίριδος· τὰ δὲ ἐπιτεῦθεν εὐστομα κείσθω, γρη῏ι τις (Herod. II 171), ἐδλαβῶς ἱερολογίας ἀψάμενος. Τὰ πρόσω θρασείας ἂν γένοιτο γνώμης καὶ γλώττης, ἃ ἔσφημα ἀτρεμεῖτο, συγγραφαῖς ἀλέπαφα, μὴ καί τισιν (= οἷς cf. O. Schneider, Callimachea I 422 sq.) οὐ θέμης ὄμμα βάλλῃσιν⁶. Ὅ τε γὰρ ἐκρήνας ὅ τε ἰδῶν νεμεσῶται παρὰ τοῦ θεοῦ. Καὶ λόγοι Βοιωτοῖς τοῖς ἐναλλομένους καὶ ἐποπτεῖουσιτας ὄργια Διονύσου (i. e. Penthea; cf. Theocrit. 26) σπαράττονον. Ἀγνωσία σεμνότης ἐστὶν ἐπὶ τελετῶν, καὶ νῦξ διὰ τοῦτο πιστεύεται τὰ μυστήρια (cf. Eurip. Bacch. 486 σεμνότητ' ἔχει σκότος), καὶ ἄβυθα σπήλαια διὰ τοῦτο ὀρύττεται, κωροὶ καὶ τόποι κρύπτειν εἰδοῖτες ἀρρητουργίαν ἔνδεον. Μόνον ἴσους ἐκεῖνο θέμης εἶπεν, καὶ λέγομεν, ἧ δυνάμεθα, παρακαλέπιπτοντες τὰ ἀβέβηλα, ὅτι κτλ. Ibid. II 6, 125 D (PG 66, 1274 D): *Ἄλλ' ἐδλαβητέον γὰρ ἔδῃ, μὴ τι καὶ τῶν ἀρρητῶν ἐξορηχῶμεθα.* II 8, 129 A (PG 66, 1280 BC): *Ὅτως ᾧ μὲν κοινοῦται θεὸς τὰς παρακινεῖς τῶν ἀποκειμένων ἐν βίῳ τῇ γίσσι, προσκνήσας τὴν τιμὴν μηδὲν ἤττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον τῶν ἀνηκόων ἐχεμυθεῖτω. Ὅ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ, στοχάζεται τὸ δὲ εἰδὸς ἐπὶ πλείον χωροῦν, ἀσταθμητότατόν ἐστιν, καὶ περὶ αὐτὸ πλείους οἱ λόγοι τοῦ δὲ ἀληθοῦς ὄρωται μὲν ἡ γνώσις, ὄρωται δὲ ὁ λόγος. Ἀλλὰ τοι καὶ οὗτος ἐπὶ τοῦ σοσοῦ κεκρύβεται, πίστιν τινα ταύτην παρακατατιθεμένου θεοῦ. Καὶ γὰρ ἄνθρωποι τοῖς ἑαδιστολόγους μισοῦσιν. Ὅν δὲ οὐκ ἀξιοῖ ὁ θεὸς εἶναι μύστην, μήτε προεξαλλέσθω μήτε ὠτακονοεῖτω.* De insomniis praef. p. 130 AB (PG 66, 1281 B): *Ἀρχαῖον οἶμαι καὶ λίαν Πλατωνικὸν ἐπὶ προσχῆματι φανλοτέρως ὑποθέσεως κρύπτειν τὰ ἐν φιλοσοφίᾳ σπονδατα, τοῦ μήτε τὰ μόλις εὑρεθέντα πάλιν ἐξ ἀνθρώπων ἀπόλλυσθαι μήτε μολύνεσθαι δήμοις βεβήλοις ἐκκείμενα.* Symbolorum, qualia in sodalicis usu veniebant, meminit Dion. 45 C (PG 66,*

Macrobius Romanus, etsi non multo post Iamblichi tempora vixit, cum Chalcidensis secta non coniunximus, quia quae ei de silentio mystico placuerunt nonnihil a Iamblichi sententia discrepant. Primum quidem et ipse quaerit, num philosophiae fabularum usus conveniat et quodnam fabularum genus philosophum deceat. In comment. in somn. Scip. I 2, 3sq. haec scribit: „Colotes (Epicureus) . . . in librum scrip. I 2, 3sq. de hoc (i. e. de Ere secundum Plat. resp. l. X a mortuis quae verso) amarius cavillatus est. . . . Ait a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam nullum figmenti genus veri professoribus conveniret“. Ad haec respondet Macrobius § 6: „Nec omnibus fabulis philosophia repugnat nec omnibus adquiescit“. Fabulas ad meram voluptatem fictas „sapientiae tractatus eliminat.“¹ (§ 9) Ex his autem quae ad quandam virtutum speciem intellectum legentis hortantur fit secunda discretio. In quibusdam enim et argumentum ex ficto locatur et per mendacia ipse relationis ordo contextitur, ut sunt illae Aesopi fabulae elegantia fictionis inlustres; at in aliis argumentum quidem fundatur veri soliditate, sed haec ipsa veritas per quaedam composita et ficta profertur, et hoc iam vocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt caerimoniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei quae de deorum progenie active narrantur, ut mystica Pythagoreorum sensa referuntur. Ergo ex hac secunda divisione quam diximus a philosophiae libris prior species, quae concepta de falso per falsum narratur, aliena est. Sequens in aliam rursus discretionem scissa dividitur. Nam cum veritas argumento subest solaque fit narratio fabulosa, non unus reperitur modus per figmentum vera referendi. Aut enim contextio narrationis per turpia et indigna numinibus ac monstro similia componitur, ut di adulteri, Saturnus pudenda Caeli patris abscindens et ipse rursus a filio regno potito in vincla coniectus, quod genus totum philosophi nescire malunt; aut sacrarum rerum notio sub pio figmentorum velamine

1129sq.): Ἡδὲ δὲ ἐξ ἰσθμῶν καὶ βασιλείων ἀνθρώπων ἐξ ἀγορῶν τῶν ἀριστῶν γενῶν, θεωρῶν μὲν ἐπισημείων . . . καὶ ἴσταν ἀντοῖς σιναῖ τι ᾄδαι καὶ ἰερά οὐ μ βόλα κτλ. Haec certe etiam ad monachos Christianos spectant.

¹ Cf. Nicol. Progymn. supra p. 132 n. 1.

honestis et tecta rebus et vestita nominibus enuntiatur, et hoc est solum figmenti genus, quod cautio de divinis rebus philosophantis admittit.“ Iam vides hanc doctrinam a Iamblicha multum distare. Cum enim Iamblichus res absurdas et indignas libenter amplectatur, quippe quae mentem humanam plus rebus honestis altiora quaerere cogant, Macrobius eas a limine excludit et non solum nomina (λέξις), sed etiam res (διάνοια) ut honestae sint poscit.

Macrobius pergit quaerere, ad quodnam philosophiae genus fabulas assumere liceat (§ 13sq.): „Sciendum est tamen non in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa vel licita. Sed his uti solent, cum vel de anima vel de aëriis aetheriisve potestatibus (i. e. de daemonibus) vel de ceteris dis locuntur. Ceterum cum ad summum et principem omnium deum, qui apud Graecos τὰγαθόν, qui πρώτον αἴτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere, vel ad mentem, quem Graeci νοῦν appellant, originales rerum species, quae ἰδέαι dictae sunt, continentem, ex summo natam et profectam deo, cum de his, inquam, locuntur, summo deo et mente, nihil fabulosum penitus attingunt, sed si quid de his adsignare conantur, quae non sermonem tantum modo, sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines et exempla confugiunt. Sic Plato, cum de τὰγαθῷ loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale sit ab homine non possit, solum vero ei simillimum de visibilibus solem repperit et per eius similitudinem viam sermoni suo attollendi se ad non comprehendenda patefecit. Ideo et nullum ei simulacrum, cum dis aliis constituerentur, finxit antiquitas, quia summus deus nataque ex eo mens sicut ultra animam ita supra naturam sunt, quo nihil fas est de fabulis pervenire“. Summo igitur deo et menti ex eo profectae narrationes fabulosae non conveniunt, sed silentium altum aut certe „similitudines et exempla“¹ (cf. etiam locus Saturnal. I 7, 18 infra p. 143 afferendus). Hac iterum re Macrobius a Iamblicha eiusque sectatorum decretis differt, quippe qui nullo, quantum

¹ Haec clarius perspicentur, quando de Proclo agemus (infra p. 146sq.).

scimus, loco fabulam claris verbis a summo deo removeant. At contra De myster. 8. 2 fabularum Aegyptiarum nomina divina ad summum deum designandum usurpantur.

De aliis rebus divinis dicentes cur philosophi fabularum velamento utantur, ita explicat (§ 17sq.): „De dis autem, ut dixi, ceteris et de anima non frustra se, nec ut oblectent, ad fabulosa convertunt, sed quia sciunt inimicam esse naturae apertam nudamque expositionem sui, quae sicut vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari. Sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur, ne vel haec adeptis nudam rerum talium se natura praebeat, sed summatis tantum viris sapientia interprete veri arcani consciis contenti sint reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate secretum. Numenio denique . . . offensam numinum, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, somnia prodiderunt viso sibi ipsas Eleusinas deas habitu meretricio ante apertum lupanar videre prostantes, admirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se de adyto pudicitiae suae vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas“.

Has leges in Macrobiani Saturnal. I 7, 18 Vettius Praetextatus „sacrorum omnium conscius“, i. e. omnibus mysteriis initiatus, se observare contendit: „Saturnaliorum originem illam mihi in medium proferre fas est, non quae ad arcanam divinitatis naturam refertur, sed quae aut fabulosis admixta disseritur aut a physicis in vulgus aperitur. Nam occultas et manantes ex meri veri fonte rationes ne in ipsis quidem sacris enarrari permittitur; sed si quis illas assequitur, continere intra conscientiam tectas iubetur. Unde quae sciri fas est“ eqs. Deinde Euhemeri modo fabulas sacras enarrat.

Cum nonnulla doctrinae Macrobiani elementa a Iamblichi opinionibus discrepent, quaerendum iam est, unde sua hauserit Romanus. Atqui supra observavimus Porphyrium res turpes et ineptas a fabulis sacris removisse. Idem summum deum solo silentio colendum neque ullo nomine designandum esse

censuit (cf. supra p. 117 μήτ' ἐπινομάζοντες), cum Iamblichus ei nomen Aegyptium imponere non dubitet (cf. supra p. 126)¹. Neque omnino Macrobius, cum Iamblichum numquam commemoret, Porphyrium ignorat². Sane G. Wissowa³, cui assentitur Ed. Zeller⁴, Macrobius in Sat. I 17 sqq. a Iamblichio in Latinum sermonem converso et additamentis aucto pendere probasse sibi videbatur; at C. Reinhardt⁵ argumentis demonstravit Macrobius Porphyrio⁶ auctore usum esse. Veri igitur simile est Macrobius etiam in silentii mystici doctrina Porphyrium secutum esse, cuius sobria simplicitas Romanae gravitati magis quam Iamblichi quaesita obscuritas conveniebat.

A Neoplatonicis occidentalibus ad Graecos reversi illum virum adeamus, in quo diadochorum ἀζήρητος χορός, ut scribit Damascius in vita Isidori⁷, finem accepit, Proclum dico Lycium scholarcham Atheniensem. Cuius integra de silentio mystico colligere et pertractare testimonia hic supervacaneum est, cum Hugo Koch in libro cui titulus est *Pseudo-Dionysius Areopagita in seinen Beziehungen zum Neuplatonismus und Mysterienwesen* (Forschungen zur christl. Lit.- u. Dogmengesch. hg. von Ehrhard u. Kirsch I 2/3 1909) 108—134 et 198—260 plurima Procli placita ad hanc rem spectantia congesserit et excusserit. Praeterea Proclus saepissime eandem doctrinam verbis paullum mutatis iterat et ruminat. Ceterum doctrinae Iamblicheae nihil fere novi addidit, sed Neoplatonicorum qui antecesserunt dogmata retractavit et in certa praecepta redegit. Paucis igitur Proclianam de silentio mystico doctrinam ab-solvemus Hugone Koch duce additis quae ex re esse videntur.

Proclus doctrinas theologicas cum paucis iisque selectis viris communicari, vulgus vero ne accedat prohiberi vult.

¹ Utique Macrobius non quidem fabulas sed imagines (εἰκόνας) theologiae concedit. ² Zeller *Ph. d. Gr.* III 2⁴ 921 n. 1.

³ De Macrobi Saturnal. fontibus, diss. Vratislav. 1880, 38 sqq.

⁴ III 2⁴ 739 n. 1.

⁵ De Graecorum theologia capita duo 1910, 163 sq.

⁶ Qui Apollodori περὶ θεῶν libros in usum vocavit; cf. Rob. Münzel, De Apollodori περὶ θεῶν libris, diss. Bonn. 1883 (cf. etiam P. Wendland *Hell.-röm. Kultur*² 159).

⁷ Suid. s. v. οἰκία; cf. R. Asmus *Das Leben des Philos. Isidoros von Damaskios aus Damaskos*, 1911 p. 132, 133 sqq. et nota.

Hominum enim gregem neque dignum neque aptum esse, qui altiore scientia potiatur. Ideo antiquiores philosophos sermones esotericos et exotericos caute distingxisse. In Parmenid. V 187 Cousin. dicit: *Λεῖ γὰρ τὰ μυστικὰ μυστικῶς παραδίδόναι καὶ μὴ δημοσιεύειν τὰς ἀπορητὸς περὶ θεῶν ἐννοίας* (cf. in Alcib. II 220, 240, 251; III 103, 110, 112, 114 sqq., 179 in Parmen. IV 3, 116, 134; V 274 sq., 310, 312; Koch 115 sq., 121 sqq.). Qui statim totam nudamque veritatem assequi vult, periculum subit, ne cum gradus cognitionis neglegat, omni veri cognitione destituatur (in Parm. V 268; Koch 118).

Quaerenti, cur res divinae silentio tegendae sint, Proclus respondet omnes res, quatenus ad „unitatem ineffabilem et cognitioni imperviam“ (*ἔνωσις ἀρητὸς τε καὶ ἄγνωστος*) referantur, neque cogitatione comprehendi neque verbis enuntiarī posse. *Τὸ ἔν* est summus deus, qui omnem intelligentiam et sermonem humanum vincit¹; ceterae res, quatenus ad hunc summum deum pertinent, silentii divini participant. (Cf. Instit. theol. c. 123: *Πᾶν τὸ θεῖον αὐτὸ μὲν διὰ τὴν ὑπερουσίαν ἐνωσιν ἀρητὸν ἐστὶ καὶ ἄγνωστον πᾶσι τοῖς δευτέροις*, et c. 162: *Πᾶν τὸ κατακάμπτον τὸ ὄντως ὄν πληθὺς τῶν ἐνάδων κρέφτοι καὶ νοητὸν ἐστὶ κρέφτων μὲν ὡς τῆ ἐνὶ συννημμένον κτλ.*)² Haec est etiam metaphysica, ut ita dicam, praecepti ethici de rebus divinis coram vulgo reticendis causa: vulgus enim, utpote multitudo, unitati quam maxime contraria est hancque tactu suo contaminaret (in Parm. IV 31; VI 80; Koch 122).

Rerum igitur divinarum natura arcana reticeri vult. Sed non solum reticentia, sed in universum silentium hac ratione maxime commendatur, cum sermonem dignitate et efficacia longe superet.

Cum deus summus silentio absconditus, immo *πάσις σιγῆς ἀρητύτερον* (Plat. theol. II 11 p. 110 Port.) sit, homo qui ad rerum divinarum cognitionem tendit, solo silentio mentis et corporis ad eam pervenit et, nisi pace et quiete compositus est, vulgi consortium, occupationes cottidianas, mentis opiniones

¹ Cf. H. F. Müller *Dionysios Proklos Plotinos* (Beiträge z. Gesch. d. Phil. des Mittelalters XX 3 u. 4 [1918] 67.

² Alio modo silentium cum unitate conectit Philo de gigant. 52 sqq. (supra p. 77).

et affectiones fluctuantes fugit, divini luminis expers est (in Parm. V 328; in Alcib. II 117 sqq.; Pl. theol. II 11 p. 109; de provid. et fato I 42; Koch 130).

Hoc denique silentio homo deum, quem verbis satis laudare nequit, honore unice digno afficit. Qui tacet, res divinas reveretur: In remp. Plat. II 85, 3 Kroll. *σιγή τῆ προεπούση σέβων* (cf. in Cratyl. 54, 20 sq.; 67, 7 sqq. Pasquali.; in Pl. theol. II 9 p. 106; III 7 p. 132; Koch 130 sq.).

Silentium recte vocari „mysticum“ vel ex eo apparet, quod cum contemplatione dei artissime coniunctum est. Proclus mysteriorum tacendi disciplinam silentii philosophorum mystici symbolum et exemplar esse disertis verbis docet in Plat. theol. IV 9 p. 193: *Καὶ γὰρ ἡ μύησις καὶ ἡ ἐποπιτεία τῆς ἀρρήτου σιγῆς* (quae a philosopho servatur) *ἔστι σύμβολον καὶ τῆς πρὸς τὰ μυστικὰ διὰ τῶν νοητῶν φασμάτων ἐνώσεως* (Koch 129). Silentium igitur philosophi mysticum est altiore verbi quod est „mysticum“ significatione, quae tamen ei sensui, quem mysteriorum artis vocabulum prae se fert, superstruitur. Ideo paullo post Proclus scribit: *Τῆς νοητῆς σιγῆς ἐπληρούμεθα.*

Haec de ipso silentio Proclus opinatur. De silentio quoque, quod sermone tecto et obscuro veritatem celat, saepius disputat.

Fabulas veritatem tegere centies testatur Proclus, quin etiam praestantiam fabularum in eo positam esse, quod veritatem operiant neque profanari sinant. Velut in remp. Pl. I 73, 12 sqq. Kroll. haec scribit: *Δεῖ τοὺς μύθους . . . ἀπεικάζεσθαι πῶς τοῖς πράγμασιν, ὧν ἀποκρύπτειν τοῖς φαινομένοις παραπετάσμασιν τὴν θεωρίαν ἐπιχειροῦσιν. Ἄλλ' ὡσπερ αὐτὸς ὁ Πλάτων πολλάκι διὰ τινῶν εἰκόνων τὰ θεῖα μυστικῶς ἀναδιδάσκει, καὶ οὔτε αἰσχος οὐδὲν οὔτε ἀταξίας ἔμφρασις οὔτε ἔγγλον καὶ ταραχῶδες φάντασμα παρεμπίπτει τοῖς μύθοις, ἀλλ' αὐτὰ τὰ περὶ θεῶν νοήματα ἄχραντα ἀποκέρχονται, προβεβλήται δὲ αὐτῶν οἷον ἀγάλματα ἐμφανῆ τοῖς ἔνδον ἀπεικασμένα ὁμοιώματα τῆς ἀπορρήτου θεωρίας, οὕτως ἄρα καὶ τοὺς ποιητὰς ἔδει καὶ αὐτὸν Ὅμηρον, εἰ τοῖς θεοῖς προσήκοντας μύθους ἐπλατιον, τὰς μὲν πολυειδεῖς ταύτας συνθέσεις καὶ διὰ τῶν ἐναντιωτάτων τοῖς πράγμασιν ὀνομάτων συμπληρουμένας ἀποδοκιμάζειν, τὰς δὲ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ*

στοχαζόμενας προϊσταμένους διὰ τούτων ἅμα μὲν ἀποκλείειν τοὺς πολλοὺς τῆς μηδὲν αὐτοῖς προσηκούσης τῶν Θεῶν γνώσεως, ἅμα δὲ εὐαγῶς περὶ τοὺς Θεοὺς χρῆσθαι τοῖς μυθικοῖς πλάσμασιν. Mythos improbantibus Proclus respondet (ibid. p. 74. 12sq.): Πρῶτον μὲν οὐτὶ τοὺς διὰ τὰ φαινόμενα πλάσματα τῆς περὶ τοὺς κοίτους ἡμῶν κατολιγορήσαντας Θεραπείας οὔτε τὸν σκοπὸν τῆς μυθοποιΐας οὔτε τὴν δύναμιν ἐγνωκότας εἰς ταύτην ἐπεινέχθαι τὴν ἀλόγιστον καὶ Γιγαντικὴν ἀνοσιουργίαν συμβέβηκεν. Εἰ γὰρ οἱ μὲν μῦθοι τὴν προβεβλήμενην αὐτῶν ἅπασαν σκεπὴν ἀντὶ τῆς ἐν ἀπορρητοῖς ἰδρυμένης ἀληθείας προσετήσαντο καὶ χρῶνται τοῖς φαινόμενοις παραπειάσμασι τῶν ἀφανῶν τοῖς πολλοῖς καὶ ἀγνώστον διανοημάτων (καὶ τοῦτο ἔστιν, ὃ μάλιστα ἐξαιρέτων αὐτοῖς ἀγαθὸν ἐπάρχει, τὸ μηδὲν τῶν ἀληθειῶν εἰς τοὺς βεβήλους ἐκφέρειν, ἀλλ' ἔχρη τινὰ μόνον τῆς ὅλης μυσταγωγίας προτείνειν τοῖς ἀπὸ τούτων εἰς τὴν ἄβυστον τοῖς πολλοῖς θεωρίαν περιάγεσθαι πεμφκόσιν), οἱ δὲ ἀντὶ μὲν τοῦ ζῆτειν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀλήθειαν τῷ προσχηματι μόνῳ χρῶνται τῶν μυθικῶν πλάσματων, ἀντὶ δὲ τῆς καθάρσεως τοῦ νοῦ ταῖς φανταστικαῖς ἐφέρονται καὶ μορφωτικαῖς ἐπιβολαῖς. τίς μηχανὴ τοὺς μύθους αἰτιῶσθαι τῆς τούτων παρανομίας, ἀλλ' οὐκ ἐκείνους τοὺς κακῶς τοῖς μύθοις χρωμένους τῆς περὶ αὐτοὺς πλημμελείας: "Ἐπειθ' ὅτι κτλ. Cf. ibid. I 90, 6 sq.: Οἱ μῦθοι τὴν ἀλήθειαν ἐπιζουπτύμενοι λέγουσιν κτλ. 91, 18sq.: Καὶ τοῦτο οὐχ οἱ παρ' Ἑλλήσι μῦθοι μόνον δι' ἐπίκουρψιν μεμιχάνηται κτλ. II 108, 18sq.: Αὐταὶ (αἱ τελεταὶ) χρῶμεναι τοῖς μύθοις. ἵνα τὴν περὶ Θεῶν ἀλήθειαν ἄρρητον κατακλείωσιν κτλ. In Plat. theol. I 4 p. 10: Ἔστι μὲν γὰρ ὁ τῆς μυθολογίας τρόπος ἀρχαῖος δι' ἐπονοιῶν τὰ θεῖα μινύων καὶ πολλὰ παραπειάσματα¹ τῆς ἀληθείας προβεβλήμετος κτλ.

Praeter fabulas alius est modus veritatem non aperte referendi, qui est per imagines. In Plat. theol. I c. 4 p. 8sq.² Proclus quattuor modos distinguit, καθ' οὓς ὁ Πλάτων τὰ μυστικά περὶ τῶν Θεῶν ἡμᾶς ἀναδιδάσκει νοήματα . . . οὐ μὲν ἐν Θεαστικῶς (sic. leg. pro Θεαστ.), οὐ δὲ διαλεκτικῶς

¹ De velis (in templis deorum statuis praetensis) cf. Lobeck, Aglaoph. 56 n. r, Koch 213sq.

² Hunc locum non satis intellexit Koch 201 sq.

ἀνελίπτων τὴν περὶ αὐτῶν ἀλήθειαν· καὶ ποτὲ μὲν συμβολικῶς ἐξαγγέλλων τὰς ἀπορρήτους αὐτῶν ιδιότητας, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῶν εἰκόνων ἐπ' αὐτὰς ἀνατρέχων κτλ. Quae sequuntur, non ab omni parte perspicua sunt; certum tamen est modum illum „entheasticum“ vela symbolorum et imaginum non admittere: P. 9 ὁ δὲ ἐνθεαστικὸς αὐτὴν καὶ αὐτὴν ἐκφαίνων τὴν περὶ θεῶν ἀλήθειαν παρὰ τοῖς ἀκροτάτοις τῶν τελεστῶν μάλιστα καταφανής. Οὐ γὰρ ἀξιούσιν οὗτοι διὰ δι' τινων παραπετασμάτων τὰς θείας τάξεις ἢ τὰς ιδιότητας αὐτῶν τοῖς ἑαυτῶν γνωρίμοις ἀποδιδόναι, ἀλλὰ τὰς τε δυνάμεις καὶ τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς ἐπ' αὐτῶν κινούμενοι τῶν θεῶν ἐξαγγέλλουσιν. Etiam modus qui vocatur καὶ ἐπιστήμην nudam veritatem tradit: οἱ δὲ ἀπαρακαλύπτως τὰς ἑαυτῶν διανοήσεις ἀπαγγέλλοντες, οἱ μὲν κατ' ἐπιστήμην, οἱ δὲ κατὰ τὴν ἐκ θεῶν ἐπιπνοίαν ποιοῦντες τοὺς λόγους. Modus autem κατ' ἐπιστήμην non videtur idem esse qui dialecticus, cum hic interdum symbolis utatur. In Gorgia enim Plato dicitur μῦθον ἀπαγγέλλων, οὐ μῦθον ὄντα μόνον, ἀλλὰ καὶ λόγον (p. 8 sq.), et ἐν Συμποσίῳ atque ἐν Πρωταγόρᾳ . . . τὸν συμβολικὸν τρόπον κατακρύπτει τὴν περὶ τῶν θεῶν ἀλήθειαν καὶ μέχρι ψιλῆς ἐνδείξεως ἐκφαίνει τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τοῖς γνησιωτάτοις τῶν ἀκούοντων (p. 9). Qui vero δι' ἐνδείξεως de rebus divinis agunt, ἢ συμβολικῶς καὶ μυθικῶς ἢ δι' εἰκόνων λέγουσιν (p. 9). Symbola igitur et fabulae idem valent et differunt ab imaginibus. Quid hae sibi velint, p. 9 explicat: *Εἰ δὲ βούλει καὶ τῆς διὰ τῶν μαθημάτων διδασκαλίας μνησθῆναι καὶ τῆς ἐκ τῶν ἱθικῶν ἢ φυσικῶν λόγων περὶ τῶν θεῶν πραγματείας* (ut fit in Tim. Politic. aliis dialogis), *ἐπιτάθαι δήπου σοι καὶ διὰ τῶν εἰκόνων τὰ θεῖα γινώσκειν ἐφιμενῶ τρόπος ἔσται καταφανής. Ἄπαντα γὰρ ταῦτα τὰς τῶν θεῶν ἀπεικονίζεται δυνάμεις, ὁ μὲν Πολιτικὸς (εἰ τύχοι) τὴν ἐν οὐρανῷ δημιουργίαν, τὰ δὲ τῶν πέντε στοιχείων ἐν λόγοις γεωμετρικαῖς ἀποδοδομένα σχήματα τὰς τῶν θεῶν τῶν ἐπιβεβηκότων τοῖς μέρει τοῦ παντὸς ιδιότητας κτλ. Ἐῷ γὰρ λέγειν, ὅτι καὶ τὰς πολιτείας συνίστησιν ἀπεικάζων τοῖς θεοῖς καὶ τῇ παντὶ κόσμῳ . . . Πάντα δὲ οὖν ταῦτα δι' ὁμοιότητος τῶν τῆδε πρὸς τὰ θεῖα τὰς ἐκείνων ἡμῖν προσόδους καὶ τάξεις καὶ δημιουργίας ἐν εἰκόσιν ἐπιδεικνυσιν.* Et paucis intermissis pergit: *Ἔσσι δὲ ὁ μὲν διὰ τῶν συμ-*

βόλων τὰ θεῖα μῦθαι ἐγέμενος Ὀρφικὸς καὶ ὅπως τοῖς τὰς θεομυθίας γράφουσιν οἰκεῖος, ὃ δὲ διὰ τῶν εἰζόνων Πυθαγορικὸς. ἐπεὶ καὶ τοῖς Πυθαγορείοις τὰ μαθηματικά πρὸς τὴν τῶν θεῶν ἀνάμνησιν ἐξήρητο καὶ διὰ τούτων ὡς εἰζόνων ἐπ' ἐκεῖνα διαβαίνειν ἐλεχέρον. Καὶ γὰρ τοὺς ἄριθμοὺς ἀνείσαν τοῖς θεοῖς καὶ τὰ σχήματα, καθάπερ λέγουσιν οἱ τὰ ἐκείνων ἱστορεῖν σπουδάζοντες.

Cum ratio Pythagorica utpote numeros et figuras mathematicas adhibens indolem sobriam prae se ferat, Orphica maiorem vim mysticam habet. Proclus mythorum duo genera distinguit, παιδευτικοῦς et ἐνθεασιαζώτερος. In remp. Pl. I 76, 24 sqq. Kr.: Homeri Hesiodique mythi non sunt παιδευτικοί neque iuventuti conveniunt, sed ἐνθεασιαζώτεροι et πρὸς τὸ πᾶν ἀποβέλλοντες. 79, 5 sqq.: Homeri mythi non sunt παιδευτικοί, Platonis non ἐνθεασιαζώτεροι, hi φιλοσοφώτεροι illi τοῖς ἱερατικοῖς θεομοῖς προσήγοντες, hi minoribus illi maioribus natu conveniunt. Homeri fabulae enim interpretatione indigent, ὡς τὸ ἀπόρρητον αὐτῆς (τῆς μεθολογίας) καὶ χρέον ἀγαθὸν μυστικῆς τιμῆς δεῖται καὶ ἐνθεασιαζῆς νοήσεως. 80, 4 sqq.: Εἰζόνως ἄρα τοῖς Ὀμφικοῖς μέθοδος οὐκ εἰ μνημῆσθαι λέγομεν τὸ θεῖον . . . Τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν ἔστιν οὐ παιδευτικόν, ἀλλὰ μυστικόν. Tales mythi (81, 10) pertinent εἰς αὐτὴν τὴν πρὸς τὸ θεῖον μυστικὴν ἔνωσιν. Ibid. 14 sqq. iterum duo genera fabularum definiuntur, quorum hoc est παιδευτικόν illud τελειτικόν, hoc ethicum illud mysticum, hoc omnibus illud paucis aptum, hoc omnibus apertum illud ἀπόρρητον, hoc iunioribus illud senioribus convenit. 84, 24 sqq.: Ἡ μεθολογία διήρηται πρὸς τε τὴν τῶν νέων ὀρφικὴν ἀγορὴν (i. e. genus παιδευτικόν) καὶ πρὸς τὴν ἱερατικὴν καὶ συμβολικὴν τοῦ θεῖου πρόκλησιν. Καὶ ἡ μὲν δι' εἰζόνων μέθοδος τοῖς γρησῶς φιλοσοφοῦσιν προσήκει, ἡ δὲ δι' ἀπόρρητων συμβολικῶν καὶ¹ θεῖας οὐσίας ἔνδειξις τοῖς μυστικωτέροις ἰγμόσι τελεισιουργίας κτλ. Ex his efficitur methodum παιδευτικὴν eandem esse, quam alibi δι' εἰζόνων nominat; symbolicam vero et mysticam eandem atque ἐνθεασιαζώτεραν.² Recte igitur rationi Orphicae quae est symbolica et fabulosa maiorem vim mysticam

¹ Ὡς pro καὶ fortasse legendum esse coniecit A. Brinkmann.

² At alibi (supra p. 148) rationem ἐνθεασιαζώτερον symbola repudiare dicit.

attribuimus quam Pythagoricae quae imagines tantum usurpat. Ergo etiam symbola magis quam imagines tacent et celant.

Qua cum indole mystica rationis quam vocat Orphicam vel ἐνθεαστικωτέραν cohaeret, quod haec¹ res turpes et ineptas a narratione fabulosa non removet. In remp. I 72, 9 sqq. hominem quendam inducit Orpheum Homerum Hesiodum vituperantem, quod de dis indigna et absurda tradiderint, eique cum alia tum haec respondet (85, 26 sqq.): Ὅτε τοίνυν ἀνεγείρουσιν μὲν οἱ τοιοῦδε μῦθοι τοὺς εὐφρευτέρους πρὸς τὴν ἔφεσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἀποκρύφου θεωρίας καὶ διὰ τὴν φαινομένην τερατολογίαν τῆς ἐν τοῖς ἀδύτοις ἰδουμένης ἀληθείας ἀνακινοῦσιν τὴν ζήτησιν, τοῖς δὲ βεβήλοις ὧν μὴ θέμις αὐτοῖς οὐ συγχωροῦσιν ἐγράπτεσθαι, πῶς οὐ διαφερόντως ἂν προσήζοιεν τοῖς θεοῖς αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἐξηγηταὶ τῆς ὑποστάσεως· κτλ. Tales igitur fabulae prae ceteris aptae sunt, in quibus rerum divinarum natura cernatur: Ibid. 77, 21 sqq. (οἱ τῆς μυθοποιίας πατέρες) εἰκόνας καὶ αὐτοὶ πλάττοντες ἐν λόγοις φερομένας τῶν θεῶν τοῖς ἐναντιωτάτοις καὶ πλείστον ἀφροσύνησιν τὴν ὑπερέχουσαν τῶν παραδειγμάτων ἀπομιμοῦνται δύνανται, καὶ τοῖς μὲν παρὰ φύσιν τὸ ὑπὲρ φύσιν αὐτῶν ἐνδείκνυνται, τοῖς δὲ παραλόγοις τὸ παντὸς λόγου θεϊότερον, τοῖς δὲ φανταζομένοις ὡς αἰσχροῖς τὸ παντὸς μεριστοῦ κάλλους ὑπερπλωμένον κτλ.² Ergo mythi eo ipso, quod ea quae vera sunt sub rerum mirarum et inauditarum velamine condunt, profanos terrent³, sapientes vero profundius scrutari cogunt et miro modo afficiunt: In remp. II 108, 17 sqq.

¹ Sed mythus Platonis, quia est παιδευτικός, talia respuit: In Plat. theol. I 4 p. 10 τῶν δὲ γε παλαιῶν ποιητῶν τραγικότερον οὐκ εἶναι τὰς πρὸς τῶν θεῶν ἀπορρήτους θεολογίας ἀξιούτων καὶ διὰ τοῦτο πλάνας θεῶν καὶ τοιάς καὶ πολέμους . . . καὶ πολλὰ ἄλλα τοιαῦτα σύμβολα ποιουμένων τῆς ἀποκιζομένης πρὸς αὐτοὺς (sic. leg. pro αὐτῆς) περὶ τῶν θεῶν ἀληθείας, τὸν μὲν τοιοῦτον τρόπον τῆς μυθολογίας ὁ Πλάτων ἀποσενεάζεται καὶ πρὸς παιδείαν εἶναι χρηστὴν παντελῶς ἀλλοτριώτατον κτλ.

² Cf. etiam I 85, 16 sqq.; 159, 14 sqq. al.

³ Arcana non quivis impune audit: In remp. II 128, 19 sqq. καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος κατε τῶν ἐν ἀπορρήτοις δρωμένων παρὰ τοῖς θεουργοῖς τοῖς ἀνόητοις ἐπαίειν μήτε τῶν τοιοῦτων πλασμάτων. Ἡ γὰρ ἄνευ ἐπιστήμης τοῦτων ἀμφοτέρων ἀχρόασαι δευρὴν καὶ ἄστορον ἐργάζεσθαι σύγχυσιν ἐν ταῖς τῶν πολλῶν ζωαῖς τῆς περὶ τὸ θεῖον ἐύλαστειας.

ὅτι δὲ καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς δρώσιν οἱ μῦθοι, διλοῦσιν αἱ τελεταί. Καὶ γὰρ αὐτὰ χροόμενα τοῖς μύθοις, ἵνα τὴν περὶ θεῶν ἀληθεῖαν κατακλείωσιν, συμπλαθείας εἰσὶν αἴτιαι ταῖς ψυχαῖς περιτὰ δρώμενα τρόπον ἄγνωστον ἡμῖν καὶ θεῖον ὡς τοῖς μὲν τῶν τελομένων καταπλήττεσθαι δειμάτων θεῶν πλήρεις γιγνομένους, τοῖς δὲ συνδιατίθεσθαι τοῖς ἱεροῖς συμβόλοις καὶ ἱερῶν ἐκασίας ὅλους ἐνιδρῆσθαι τοῖς θεοῖς καὶ ἐνθεάζειν κτλ.

Ex omnibus quos adhuc attulimus locos efficitur fabulas rerum divinarum involuera esse. Propterea Proclus physicam Stoicorum interpretationem non probat: In Plat. theol. I c. 4 p. 11 (Plato) . . . ἀμικτιον ἀξιῶν φιλάειν τὴν θεομυθίαν περιαχοῦ πρὸς τὰς φυσικὰς ἀποδόσεις καὶ μηδαμοῖ συμφέρειν¹ μηδὲ ἐπαλλάττειν θεολογίαν καὶ φυσικὴν θεωρίαν. Ὡς γὰρ αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξήρηται τῆς ὅλης φύσεως, οὕτω διπλοῦν καὶ τοῖς περὶ θεῶν λόγοις καθαρῶς ἐν πλάνῃ προσίξει τῆς περὶ τὴν φύσιν πραγματείας. Τὸ γὰρ τοιοῦτον ἐπιπορῶν, καὶ οὐ πάντ, φησὶν², ἀνδρὸς ἀγαθοῦ τέλος ποιῆσθαι τῆς μύθῳ ἔπινοίας τὰ φυσικὰ παθήματα . . . Σεῖ γάρ, οἴμαι, τὰ περὶ θεῶν μυθολογήματα σμυνοτέρας ἀεὶ τῶν φαινόμενων ἔχειν τὰς ἀποκεκριμένας ἐννοίας κτλ.³ Hoc sensu recondito fabulae dignitatem divinam accipiunt: In remp. I 79, 2 sqq. καὶ οὕτω δὲ τῶν μύθων ἕκαστος δαιμόνιος μὲν ἔστιν κατὰ τὸ φαινόμενον, θεῖος δὲ κατὰ τὴν ἀπόρρητον θεωρίαν.

Metaphysica fabularum causa etiam a Proclo ea habetur.

¹ An συμφέρειν?

² Phaedr. 229 D.

³ Similia iam Syrianus Atheniensis magister Procli docuerat, cuius doctrinam Hermiam Alexandrinum calamo excepisse docet C. Prächter in Genethliaco C. Roberto oblato 150 n. 2. In Plat. Phaedr. 229 C ed. Ast. p. 74, ed. Cuvreur. p. 30 ad verba ἀλλ' εἰ ἀπιστοῖεν adnotat: Ἐπιπέθειν τινες φήθησαν τὸν Σωκράτην μὴ ἀποδέχεσθαι τὰς ἀναπτύξεις τῶν μύθων, οὐ καλῶς ἐννοοῦντες. Σήλος γὰρ ἔστιν αὐτὸς πολλοῦ τοῖς μύθοις ἀποδέχόμενος καὶ χροόμενος αὐτοῖς. Ἀλλὰ τὴν κακίαν τοῖς εἰς ἱστορίας τινὰς καὶ εἰκοτολογίας καὶ εἰς ἑλικὰς αἰτίας, ἀέρας καὶ γῆν καὶ πνεύματα ἀναπτύσσοντας καὶ μὴ ἐπὶ τὸ ὄντι ἀναλήοντας καὶ ἐφαρμοζοντας τοῖς θεοῖσι πράγματα τὰς ἀναπτύξεις . . . Αὐτὴ γὰρ ἡ ἀναπτύξις ὡς ἀναπτύσσονται οἱ νομοί, τοιούτων οἱ περὶ τὰ φυσικὰ διατρέφοντες, γλωσσος ἔστι καὶ εἰκοτολογία· οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ ὄντως ὄντα ἀνατρέφοντες, ἀλλ' ἐπὶ φύσει καὶ πνεύματα καὶ αἴρα καὶ δίνας, ὡς ἐν Φαίδωνι (98 C) ἔστι. Τοῦτους οὖν τοῖς φυσικοῖς καὶ οὕτως ἀναπτύσσοντας διαβάλλει ὡς εἰς ἀνομιάν καὶ ἀπειρίαν ἐκπλιπτοῦσιν καὶ ἐπὶ φυσικὴν καὶ νοῦν καὶ θεοῦς ἀνατρέγοντας.

quod naturam rerum imitantur: In remp. I 77, 9 sqq. *ὅτι δὲ τῇ φύσει τῶν ὕλων ἐπονται καὶ τῇ τάξει τῶν ὄντων καὶ τοὺς ἀνάγεσθαι δυναμένους εἰς τὴν τῶν θεῶν πραγμάτων περιωπὴν αὐτοῖς συνάπτουσιν τοῖς ὄντως οὖσιν, τοῦτο προσιθάμεν. Κατιδόντες γὰρ οἱ τῆς μυθοποιίας πατέρες, ὅτι καὶ ἡ φύσις εἰκόνας δημιουργοῦσα τῶν ἄλλων καὶ νοητῶν εἰδῶν καὶ τόνδε τὸν κόσμον ποικίλλουσα τοῖς τούτων μιμήμασιν τὰ μὲν ἀμερίστα μεριστῶς ἀπεικονίζεται, τὰ δὲ αἰώνια διὰ τῶν κατὰ χρόνον προϊόντων, τὰ δὲ νοητὰ διὰ τῶν αἰσθητῶν, ἐνύκως τε τὸ ἄλλον ἀποτυποῦται καὶ διαστατῶς τὸ ἀδιάστατον καὶ διὰ μεταβολῆς τὸ μονίμως ἰδρυμένον, ἐπομένως τῇ τε φύσει καὶ τῇ προόδῳ τῶν φαινομένως ὄντων καὶ εἰδολικῶς, εἰκόνας καὶ αὐτοὶ πλάττοντες κτλ. (quae sequuntur, vide supra p. 150). In Plat. theol. I c. 4 p. 10: "Ἔστι μὲν γὰρ ὁ τῆς μυθολογίας τρόπος ἀρχαῖος δι' ἐπονοϊῶν τὰ θεῖα μηνύων καὶ πολλὰ παραπετάσματα τῆς ἀληθείας προβεβλημένος καὶ τὴν φύσιν ἀπεικονιζόμενος, ἢ τῶν νοητῶν αἰσθητὰ καὶ τῶν ἄλλων ἔνκα καὶ τῶν ἀμερίστων μεριστὰ περιτείνει πλάσματα, καὶ τῶν ἀληθινῶν εἰδωλα καὶ ψευδῶς ὄντα κατασκευάζει.*

Ultimam denique sermonis tecti causam ibi indicat Proclus, ubi deum summum ἄρρητον vocat, cuius doctrinae testimonia affert Koch p. 230 (in Plat. Cratyl. 32, 18 Pasqu., al.). Cf. supra p. 145.

Ex tota doctrinae Procli indole silentium quale scholarcha ille commendabat mysticum esse evincitur¹ idque duplici ratione, quae tamen una est. Cum enim ab illo cultus mystici ritus et caerimoniae pro placitis theologis et theologia pro mysteriorum *ἱερῶ λόγῳ* haberentur, silentium eius simul fuit et mysticum eo quo philosophi accipiebant sensu et mysteriorum disciplina.

Discipulorum et sectatorum Procli duos tantum excito, quorum testimoniis satis probatur illos Iamblichi et Procli doctrinam tenuisse.

¹ Unio divina, ad quam Procli philosophia tendit, ipsa est ἄρρητος: In Plat. theol. IV 9 p. 192 *ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἤδη συνάπτονται τοῖς πρώτοις νοητοῖς, οὐκέτι διὰ λόγων ὁ Πλάτων ἐξέφηεν: ἄρρητος γὰρ ἐστὶ καὶ δι' ἀρρητῶν ἢ πρὸς ἐκεῖνα συνασί.*

Olympiodorus iunior, qui Ammonii Alexandrini auditor fuit, hic autem Procli. in scholiis in Platonis Gorgiam, quae edidit Albertus Jahn (*Archiv für Philologie und Pädagogik*. Bd. 14 = *Neue Jahrb. f. Ph. u. Päd.* Suppl.-Bd. 14, Lips. 1848), p. 528 sq. haec tradit: Cur antiqui fabulas invenerunt? *Λεῖ τοῖνυν εἰδέναι, ὅτι εἰς δύο ταῦτα ἀποβλέψαντες μύθοις ἐχορήσαντο, εἰς τε τὴν φέσιν καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν. Καὶ εἰς μὲν τὴν φέσιν τε καὶ δημοτορχίαν οὕτως. Λεῖ εἰδέναι ὅτι τὰ ἀφανῆ ἐκ τῶν φανερῶν πιστοῦται καὶ τὰ ἀσώματα ἐκ τῶν σωματίων (εἰσὶ γὰρ ἀσώματοι δυνάμεις) καὶ ὅτι εἰσὶν ἐκ τῶν σωματίων ἐν νῶ ἐρχόμεθα (fortasse sic legendum est: καὶ ὅτι ἐκ τῶν σωματίων εἰς τὰ ἐν νῶ ἐ.). Ὁρῶμεν γὰρ αὐτὰ εὐκταία καὶ ἐνοοῦμεν, ὅτι προῖσιναι τις ἀσώματος δύναμις . . . Καὶ οἱ μῦθοι τοῖνυν γηγόνασιν, ἵνα ἐκ τῶν φαινόμενων εἰς ἀφανῆ ἵνα ἐρχόμεθα. Οἷον ἀκούοντες μοιχείας θεῶν . . . ἐκ τῶν τοιοῦτων μὴ αὐτὸ τὸ φαινόμενον διώκωμεν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἀφανῆς ἐρχόμεθα καὶ ζητῶμεν τὸ ἀλήθειας. Οὕτως οὖν εἰς τὴν φέσιν ἀποβλέποντες μυθοποιῶντες ἐχορήσαντο, εἰς δὲ τὴν ἡμετέραν ψυχὴν οὕτως Παῖδες ὄντες κατὰ φαντασίαν ζῶμεν: τὸ δὲ φαντασιζὸν μέρος ἐν μορφαῖς καὶ τύποις καὶ τοῖς τοιοῦτοις: ἵνα οὖν τὸ ἐν ἡμῖν φαντασιζὸν τηρῆται, μύθοις χρώμεθα ὡς ἂν τοῦ φαντασιζοῦ χαίροντος τοῖς μύθοις¹. Ἄλλως τε καὶ μῦθος οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ λόγος ψευδῆς εἰζονίζων ἀλήθειαν². Εἰ οὖν εἰζὼν ἐστὶν ἀλήθειας ὁ μῦθος, ἐστὶ δὲ καὶ ἡ ψυχὴ εἰζὼν τῶν πρὸ αὐτῆς, εἰζότως μύθοις χαίρει ἡ ψυχὴ, ὡς εἰζὼν εἰζὼν. Ἐπεὶ οὖν ἐκ παίδων καὶ ἀπαλῶν ὀνύχων συντραφόμεθα μύθοις, δεῖ αὐτοῖς παραλαμβάνεσθαι . . . λοιπὸν δὲ εἰλεῖν, τί διαφέρουσιν οἱ τῶν φιλοσόφων μῦθοι τῶν ποιητικῶν. Φαμὲν οὖν ἐκάτερος αὐτῶν καὶ πλεονεκτεῖ τὸν ἕτερον καὶ πάλιν ἔχει ἑλάττωμα. Οἷον ὁ ποιητικὸς ἔχει πλεονέκτημα, ὅτι τοιαῦτα λέγει, ὡς καὶ τὸν τεχόντα μὴ πείθεσθαι, ἀλλ' ἐρχεσθαι ἐπὶ νεκρομένην ἀλήθειαν . . . (p. 529): . . . Πλεονεκτοῦσιν οὖν κατὰ τοῦτο. Ὁ δὲ γὰρ ἴδεναι, ὅτι μοχθηρὸς ἔχει βίος ἀνθρώπων γενέσθαι, ὡς τιμῆ μόνον τὸ φαινόμενον καὶ οὐδὲ ὅλως ζητεῖ τὸ ἐν*

¹ Cf. Proclus in remp. II 107, 14 sqq. Kr.

² Haec est communis rhetorum definitio; cf. Theo. Rhet. gr. II 72, 28 Spengel.), Hermogenes (ibid. 3, 10 = 2, 3 Rabe.), Aphthonius (ibid. 21, 20. Nicolaus (p. 6, 9 sqq. Felten., qui alia adfert).

βάθει τοῦ μύθου κεκοιμημένον . . . Ἐχει δὲ ἐλάττωμα, ὅτι ἀπατᾷ νέαν ἀκοήν . . . Οἱ δὲ φιλόσοφοι μῦθοι τὸ ἀνάπαλιν ἔχουσιν, ὅτι κἄν μείνη τις ἐπὶ τῶν φαινόμενων, οὐ βλάπτεται . . . Ἐχουσι δὲ ἐλάττωμα, ὅτι ἐπειδὴ τὸ φαινόμενον αὐτῶν οὐ βλάπτει, πολλάκις ἐν αὐτοῖς ἀναμένομεν καὶ οὐ ζητοῦμεν τὴν ἀλήθειαν. Οὕτως οὖν διαφέρουσιν οἱ μῦθοι. Γεγόνاسι δὲ οὗτοι καὶ πρὸς τὸ μὴ ὡς ἔτυχε παραδίδοσθαι τὰ πράγματα. Ὅσοι γὰρ ἐν ἱεροῖς τὰ τε ἱερατικὰ ὄργανα καὶ τὰ μυστήρια παραπειάσματα¹ ἔχει, ἵνα μὴ οἱ ἀνάξιοι ὡς ἔτυχε θεῶνται, οὕτω καὶ ἐνταῦθα προκαλύμματά εἰσιν οἱ μῦθοι τῶν δογμάτων, ἵνα μὴ γυνὰ ὧσι καὶ βατὰ τοῖς βουλομένοις κτλ. Vides Olympiodorum doctrinam Neoplatonicam qua de fabulis agebatur ad formam magis sobriam reduxisse.

At contra Damascius Damascenus, qui fuit ultimum scholae Atheniensis caput, Procli subtilitatem, si fieri potuit, etiam superavit. In Dubitationibus et solutionibus de primis principiis in Plat. Parmenid. c. 6 et 7 (I p. 9, 11 sqq. Ruelle.) naturam primi principii omnino ignotam esse contendit et sic finem facit (p. 15, 24 sq.): *Τί πέρας ἔσται τοῦ λόγου πλὴν σιγῆς ἀμηχάνου καὶ ὁμολογίας τοῦ μηδὲν γινώσκειν, ὧν μηδὲ θεῆμις, ἀδενάτων ὄντων εἰς γινῶσιν ἔλθειν;* De eodem primo principio c. 29 haec docet (I 56, 6 sqq. R.): *Τὸ μὲν δὴ ἀντιδιηρημένον τῆ γνῶσι τῆ ἀγνοσιον, τὸ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, πάντη ἀπόρητον, ὅπερ οὔτε γινῶσκειν οὔτε ἀγνοεῖν ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ἔχειν πρὸς αὐτὸ καὶ ὑπεράγνοιαν, οὔ τῆ γειονήσει ἐπηλυγάζεται (ed. ἐπιλ.) καὶ τὸ ἐν ἐγγυτάτω γὰρ ὄν τῆς ἀμηχάνου ἀρχῆς, εἰ θεῆμις οὕτως εἰπεῖν, ὅσοι ἐν ἀδύτῳ μένει τῆς σιγῆς ἐκείνης.* Ergo ex silentio primi principii silentium hominis oritur. Alia Damascii testimonia, quae huc pertinent, paullo post afferentur.

Nam sicut supra² nonnullis Eunapii locis consuetudines et mores Neoplatonicorum quarto p. Chr. n. saec. florentium illustravimus, nunc, quomodo quinti et sexti saeculi philosophi doctrinam quae est de silentio ad usum vitae transtulerint, in scriptis eorum historicis indagemur. Illos vulgi consortium vitasse et vitam solitariam praetulisse auctor est Marinus, qui Proclum, cum in Asiam fugere coactus esset, illud Epicuri *λάθε βίωσας*, quod Pythagorae adscribit Neo-

¹ Cf. supra p. 147 n. 1.

² P. 139 sq.

platonicus, secutum esse scribit Vit. Procli c. 15: *Τοσοῦτοι ἐλάνθανεν, ὅσον οὐδὲ οἱ Πυθαγόρειοι τὸ λάθε βιώσας παράγγελλαι τοῦ καθιγεμονός ἀσάλευτον φιλίατιοντες*. C. 29: Proclus aegram sanavit τοὺς πολλοὺς λανθάνων. De fabularum interpretatione Procli Marinus c. 22 haec tradit: *Pr. πᾶσαν θεολογίαν Ἑλληνικὴν τε καὶ βαρβαρικὴν καὶ τὴν μυθικοῖς πλάσμασι ἐπισηκιάζουμένην κατείδέ τε ὁράδιως καὶ τοῖς ἐθέλουσί μιν και δυναμένους συνέπεσθαι εἰς φῶς ἤγαγεν. ἐξηγοῦμένός τε πάντα ἐν θεουσιαστικώτερον¹ κτλ. et c. 33: . . . λαβέτω εἰς χεῖρας τὴν μητροφακὴν αὐτοῦ (Procli) βιβλίον. Ὅψεται γάρ, ὡς οὐκ ἄνευ θείας κατακοχῆς τὴν θεολογίαν τὴν περὶ τὴν θεὸν ἐξέφηται ἄπασαν, καὶ τὰ ἄλλα τὰ μυθικῶς περὶ αὐτὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον ὁρώμενά τε καὶ λεγόμενα φιλοσόφως ἀνέλτικξεν, ὡς μηκέτι θράττεσθαι τὴν ἀκοὴν ἐκ τῶν ἀπεμψαιρόντων θρόνων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκτὶ κορυφῶς λεγομένων². Marinus ipse silentii legem observat, cum Procli virtutes diviniore non narret: c. 3 . . . τὰς ἔτι ἀνωτέρω τούτων σιωπήσαντες, ὡς καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον ἴδι, τεταγμένας, ἀπὸ τῶν φησικώτερον τὴν ἀρχὴν ποιησόμεθα.*

Damascius quoque, qui in Vita Isidori non solum Isidori, sed etiam aliorum suae aetatis philosophorum res gestas descripsit, non pauca testimonia silentii ab his viris culti servavit. Taciturnitatis tenacissimi erant: Photii Bibl. cod. 242 p. 337^a 8 sq. Bekk. (cf. Suid. i. v. ἀκροασίς: Asmus³ p. 19 33 sqq.) *ἐφθέγγετο μὲν ἐλάχιστα, τὰ πολλὰ δὲ ἤχρηστο λόγῳ γεγηρακότων* (i. e. Isidorus). De eodem Isidoro apud Suidam i. v. ἐνδόμυχος Damascius haec tradit (Asm. 19, 36 sqq.): *Οὔτω δὲ ἐνδόμυχος ἐγγεγόνει καὶ σιωπηλὸς ἐπὶ τούτοις. ἔχρησται ἐδοκίμαζεν, ὥστε μηδὲ ἐρωτώσῃ τῇ μητρὶ λέγειν ὕπν, ἀπίοι. De rebus sacris maxime tacebat: Phot. 335^b 20 sqq. (Asm. 8, 1 sqq.) ὁ γὰρ Ἰσίδωρος ἐφκει μὲν τὸ ζῆτοῦμερον (de lapide quodam sacro agitur) εἰδῶτι, λέγειν δὲ οὐκ ἐβούλετο. Di omnino ignoti sunt: Phot. 338^a 2 sqq. (Asm. 26, 3 sqq.) δῖλος δ' ἦν (Isidorus) οὐκ*

¹ De hac voce cf. supra p. 147 sqq. *ἐπιθεωτικῶς*.

² De fabularum interpretatione Procli cf. etiam Zeller *Phil. d. Gr.* III 2⁴ 885 sqq.

³ *Das Leben des Philosophen Isidoros von Damaskios aus Damaskos, wiederhergestellt, übersetzt und erklärt* 1911.

ἀγαπῶν τὰ παρόντα οὔτε τὰ ἀγάλλματα προσκυνεῖν ἐθέλων, ἀλλ' ἴδῃ ἐπ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς ἱέμενος εἶσω κρυπτομένους, οὐκ ἐν ἀδίτοις, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀπορρητήρῳ, ὅτι ποτέ ἐστι, τῆς παντελοῦς ἀγνωσίας. Πῶς οὖν ἐπ' αὐτοὺς ἴετο τοιοῦτους ὄντας; ἔρωτι δεινῷ, ἀπορρητήρῳ καὶ τούτῳ. Καὶ τίς δὲ ἄλλος ἢ ἄγνωστος καὶ ὁ ἔρωτος; καὶ τίνα τοῦτόν φημεν, ἴσασιν οἱ πειραθέντες, εἰπεῖν δὲ ἀδύνατον καὶ νοῆσαι γε οὐδὲν μᾶλλον ῥήδιον. Tales res qui in vulgus effert, contemptui tradit: Phot. 341, 14 sqq. = Suid. s. v. ὄτα κατεαγότα (Asm. 48, 11 sqq.) ἴδῃ γὰρ ἐνίοις τῶν τὰ ὄτα κατεαγότων καὶ ἴμα διεφθαρυμένων τὰς διανοίας εἰς κωμωδίαν ἐτρέπη καὶ γέλωτα πολὺν τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀπόρρητα. Addit Suidas: Λαμάσιός φησι, διὰ τόπινας ἐκφερομθεῖν τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀπόρρητα. Ideo viri pii nonnumquam res sacras etiam audire dubitant: Suid. s. v. δεισιδαιμόνια (Asm. 77, 10) ὅτι Ἀσκληπιόδοτος ὄσιος ἦν καὶ εὐσεβής· καὶ τὰ μὲν πρῶτα δεισιδαίμων ἐγγόνει καὶ εὐλαβῆς οὐτω σφόδρα, ὥστε μηδὲ θύειν ἀνέχεσθαι μήτε τινὸς ἀπορρητῶν μηθενὸς ἀκούειν. Οὐ γὰρ εἶναι ταῦτα τῆς γενέσεως ἄξια, ἀλλὰ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἐν Ὀλύμπῳ διαζῆν ἡγουμένων. Nonnulli vitam plane solitariam et taciturnae rerum divinarum contemplationi deditam agebant: Suid. s. v. Σαραπίων (Asm. 14, 32 sqq.) τοῦτον ἐποιήσατο φίλον ὁ Ἰσιδώρος, τὸν λαθόντα πύργου ἀνθρώπους ἐπὶ εὐσεβείᾳ τε καὶ ὑψηλοῦ βίου φιλοσοφίᾳ, πλὴν αὐτοῦ τοῦ Ἰσιδώρου. Τοσοῦτον δὲ τῷ ἀνδρὶ περιῆν ἀληθοῦς τρόπου τε καὶ λόγου, τοῦ τε ἐν παροιμίᾳ λέγεσθαι εἰωθότος, ἔργῳ δὲ βεβαιωθέντος ἐπ' ἐκείνου, τοῦ λάθε βιώσας, ὥστε οὐδένα τῶν τότε ζώντων ἀνθρώπων . . . ἐπίσταιμι ἂν εἶδέναι οἷον λέγω . . . Οὐ γὰρ ἔργῳ ποτέ ἔφη (Isidorus) πείσεσθαι αὐτὸν ἐντεχεῖν ἑτέρῳ ἀνδρὶ . . . Οἰκεῖν δὲ μόνον ἐν οἰκίσκῳ μικρῷ, τῷ ὄντι μονάδα βίον ἀναδεδεγμένον . . . Τὰ πολλὰ δὲ ἐπ' οἴκῳ διημερεύοντα ζῆν, οὐ τίνα ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἀλλ' ἀτεχνῶς εἰπεῖν θείαν, εὐχὰς τε αἰεὶ καὶ ἀρετὰς πρὸς ἑαυτὸν ἢ πρὸς τὸ θεῖον σφραγισμένον, μᾶλλον δὲ σιγῇ διανοούμενον. Hoc precatationis et contemplationis silentium uberius describitur Phot. 350^a 24 sqq. (Asm. 15, 37^b sqq.): Αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν ἐν ταῖς ἱεραῖς εὐχαῖς πρὸς ὅλον τὸ θεῖον πέλαγος ἔλεγε (Sarapio), τὰ μὲν πρῶτα συναγειρομένην ἀπὸ τοῦ σώματος εἰς ἑαυτήν, αὐθις δὲ ἐξισταμένην τῶν ἰδίων ἡθῶν καὶ ἀναχωροῦσαν ἀπὸ τῶν

λογικῶν ἐνοιῶν ἐπὶ τὰς τῷ νῷ συγγενεῖς, ἐκ δ' αὖ τρίτων ἐν-
 θουσιῶσαν καὶ παραλλάττουσαν εἰς ἀίθρη τινὰ γαλιήνην θεο-
 προπῆ καὶ οὐκ ἀνθρώπινην. Heraisci nativitas animum vñi
 ad silentium pronum demonstravit: Suid. s. v. Ἡραϊσος et
 διαγνώμων (Asm. 65, 10) ἦν δὲ αἰσιῶ καὶ ἰ πρώτη γενέσις τῷ
 ὄντι μυστικῆ. Λέγεται γὰρ καταλείθειν ἀπὸ τῆς μητρὸς τοῖς χεί-
 λουσιν ἔχων τὸν κατασιγάζοντα δάκτυλον, οἷον Ἀγύπτιοι μυθολο-
 γοῦσι γενέσθαι τὸν Ὄρον καὶ πρὸ τοῦ Ὄρον τὸν Ἥλιον. Sicut
 hoc loco Damascius ad mythologiam Aegyptiam provocat, ita
 in universum doctrinas Aegyptiorum mysticas et magni aesti-
 mabant et saepissime in usum suum vertebant Neoplatonici,
 ut locis his probatur: Phot. 335^a 22 sqq. (Asm. 3, 25 sqq.)
 Ἀγύπτιοι τοίνυν οἷον μὲν παλαιῖταισι ἀνθρώπων εἰσίν, ὧν ἀκοή
 γινώσκουμεν, ὀλίγον τι πάντων, οὐδεὶς οὖτως ἐστὶν ὁψιμαθῆς ὥ-
 σὸς οὐκ πολλῶν ἀκίχουε λέγοντων τε καὶ γραφόρων. Phot. 349^b
 15 sqq. (Asm. 3, 32 sqq.) Damascius sacerdotes Aegyptios com-
 memorat διὰ μηχανῆς τινας ἀτόρον καὶ ἀνθρώπινης ἐλπίδος ἕξου
 κατασκευασίας ἐν ἀπορρητίτοις τὰ ἀπόρητα διαμυχανω-
 μένους ἐπέρο τε σφῶν αἰῶν τῆς οὐρανίας ἐλπίδος καὶ ἐπέρο τῶν
 ἄλλων Ἀγυπτίων τῆς ὀλίγης ἐσθιμοσένης. Phot. 335^a 25 sqq.
 (Asm. 4, 5 sqq.) de doctrina sacerdotum Aegyptiorum qua de
 animae immortalitate agitur haec dicuntur: Εἶσω δὲ ἰ τοιαύτη
 σοφία κρυπτομένη ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς μυθολόγου ταύτης
 ἀληθείας, οὕτως ἰδέμα παραγεμνοῦται καὶ ἀ βραχὶ τῷ δευνα-
 μένω πρὸς θεὸν ἀνακλῖναι τὴν ἱερὰν ἀγῆν τῆς ψυχῆς. Isidorus
 in sapientia Aegyptiorum versatissimus erat: Phot. 350, 36 sqq.
 (Asm. 25, 22 sq.) οἱ δὲ καὶ ἐν τοῖς Ἀγυπτίοις φιλοσοφίμασι
 τὸν Ἰσίδωρον συνεργόν καὶ συγκληνιγέτην παρελέμξανον τῆς ἐν
 βυθῷ κρυπτομένης ὡς ἀληθῶς ἱεραῆς ἀληθείας κτλ. Aegyptia
 et Graeca facile conciliari possunt: Suid. s. v. ἱερατικῆ (Asm.
 4, 29 sqq.) ὥστε καὶ ὁραδίαν εἶναι τὴν ἐφαρμογὴν τῷ βουλομένῳ
 προσαρμόσσειν τοῖς Ἀγυπτίοις τὰ τῶν Ἑλλήνων. Quin etiam
 Graeci multa ab Aegyptiis accepisse dicuntur: Suid. s. v.
 ἱερατικῆ (Asm. 5, 7^a sqq.) ἀπὸ γὰρ τῶν Ἀγυπτίων ἔλαστα τοῦτων
 οἱ Πυθαγόρειοι ἐξήνευξαν εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Cum ultimi Neoplatonici splendidum philosophorum Graecorum agmen claudant, hic iam disputandi sit finis. Commentationis huius initio silentium mysticum Orientalibus magis quam Graecis convenire diximus. Et profecto aevo imperatorum, quo sacra orientalia regiones occidentales implebant, silentii mystici studium maxime esse auctum vidimus. Sed etiam quod ad tempora quae praecesserunt attinet, non desunt indicia, ex quibus suspicari possis Graecos sicut universam rem mysticam ita etiam silentii mystici morem ex Oriente accepisse, qua de re iudicium certum proferre nostri instituti non est. Utcumque quaestio solvitur, certum est Graecos pro more suo, de quo egregie dixit Plato (Epin. 987 E): *“Οτιπερ ἂν Ἕλληγες βαρβάρων παραλάβωσι, κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται*, proprii ingenii viribus et suo iudicio usos Orientales longe supergressos silentii quae vere dici possit doctrinam cum reliquis philosophiae et theologiae placitis plane congruam excoluisse.

Philosophia Graeca desiit, non periit. Propterea quaestio moveri potest Christianine Graecam silentii mystici doctrinam in usum suum verterint et quam vim illa in eorum non solum philosophiam et theologiam, sed etiam cultum sacrum et praecepta moralia (praecipue apud monachos) exercuerit. Qua de re alio loco erit agendum.

Index vocabulorum memorabilium

- ἄβαιος* τῷ πλήθει 120; cf. 140. 147
ἀβέβηλος 18. 44. 140
ἀγνίζειν 18. 44
ἀγνωστος 24. 103. 109. 122. 128 sq.
 145. 147. 151. 154. 156
ἀγρόγως 31. 37. 53
ἀδιάπτωτος 57
ἀδιήγητος 112
ἄδυτον 17 sq. 22. 63. 97. 115. 150.
 154. 156
ἄδυτος 101
ἀθέατος 87
αἰδώς πρὸς τὸ ἀληθές 93
αἰνγμα 63 sq. 66. 79. 82. 87 sq. 92—94.
 97. 103 sq. 119. 136 sq.
αἰνγματώδης 57. 59. 63. 79. 89. 114
αἰνγμός 36. 93. 120
αἰνικήρ θεσημάτων 91
αἰνξίς 115
αἰνίττειν 66; -εσθαι 31. 38. 60. 63 sq.
 79. 81. 92. 108. 114 sq. 122
ἀκάθαρτος 67. 75. 117. 133. 135
ἄκουσμα 32. 37. 58
ἀνοσηματικοί 32 sq. 57 sq.
ἀλληγορεῖν 81. 92. 122
ἀλληγορία 43 sq. 63. 79. 81. 92. 103.
 118. 121. 132
αἰμίρημα περὶ τοῦ Θεοῦ 9. 11
ἀμετάδοτος 103
αἰνόητος 7—9. 11 sq. 14—18. 36. 48.
 63. 74—76. 96. 101. 124
ανάγειν 120. τὰς ψυχὰς 128
ἀναλύνειν (τὸν νότον) 151
ἀναπτύσσειν 120. 151. 155
ἀνάπτυξις 151
ἀναχορεῖν 156. *καθ' ἑαυτὸν* 128
ἀνείσκατος 56
ἀνεκλήλιτος 97. 128
ἀνέκφορος 31. 53
ἀνέξοιστος 7. 61. 86. 128
ἀνερημέντος 97. 104
ἀνοργίαστος 74 sq.
ἀνώνημος 98.
ἀόρατος 95. 106. 120. 122
ἀπάθειαι 117
ἀπαλήκρη τῶν ἀνθρώπων πραγμά-
των 128
ἀπαρακάλυπτος 148
ἀπογεννοῦν τὰ ἄγια 19
ἀπόθετος 61
ἀποκαλύπτειν 11. 59. 90. 103. 127
ἀποκρίπτειν 25. 73. 79. 81. 94. 101.
 103. 118. 120. 130. 133. 135. 146.
 150 sq.; -εσθαι 63.
ἀπόρητος 79. 88. 96. 101. 104. 150
ἀπόρητος 6. 8. 14 sq. 17 sq. 21—23.
 31. 38. 41. 44. 53. 59. 61. 66. 75 sq.
 78. 86 sq. 93. 97. 107. 109. 112 sq.
 119 sq. 123. 126 sq. 129. 131. 133.
 136 sq. 140. 145—151. 154. 156 sq.
ἀτόστασις τῶν ἀνθρώπων πραγ-
μάτων 128
ἀποτελεῖν 7
ἀποφειβάζειν 58
ἀποθεῖσθαι τοὺς ἕξω τῆς μενίσσης
 54; *τοὺς ἀναξίους* *ibid.*
Ἀποκράτης theologiae symbolum 90
ἄρητος 5—8. 13. 19. 21—25. 57. 61.

74. 77sq. 82. 87. 94. 97. 106. 109.
111. 114. 119. 125. 127sq. 131.
134. 137. 140. 145sq. 152; ἄ. ποι-
τοῦται 54; ἀριθμὸς ἄ. 111; ἰ. πάντα
ἄ. ἀρχή 125.
- ἀρητολογία 140.
ἄσημα ὀνόματα 129
ἄσηματος 120. 123. 153; φοῖσος 104
ἀτέλεστος 8sq. 17sq. 59. 74. 78
ἀτελής 12
Αιτις 155
ἄγιαντος 17
ἄγατος 112
ἄφθεγκτος 6. 127. 131. 137
ἄφραστος 6
ἀχίειν (τὰ ὄργια) 4. 6. 20
- Βάκχα** 26
βακχεία 87
βακχευεῖν 127sq.
Βάκχοι 36
βέβηλος 8. 11. 15. 17sq. 23. 29. 31.
36. 56. 60. 64. 77. 115. 119. 127.
146. 147. 150
βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ 5; β. ἐπιτιθέμεναι
τῇ γλώσσῃ 5. 127
βραχυλογία 64
βραχυλόγος 68. 118
- Γάλλος** 15
γῆθος mysticum 24
γίγνεσθαι (de orgiis dic.) 9. 15sq.
γλωσσάλγμα 75
γνόφος 77
γνώμη τοῦ Θεοῦ 130
γνώσις 129. 140. 154. Θεοῦ 68. 89.
98. 114. 118. τῶν Θεῶν 147. τοῦ
μεγίστου ὀνόματος 106. τῶν ἀποφ-
ρητων (συμβόλων) 119. 131. ἐπερ-
γν. εἶναι τὸ Θεῖον 126. = Gnosis 107
γνωστικός 64
γραμμάτια 8. 97. Ἐφέσια 64. ἱερὰ
79. 81. ἱερογλυφικά 97
γραπτός 114
γράφειν res mysticas 14. 37. 128;
-εσθαι 56. 112
- δαδονχεῖν 16
δαδοῦχος 17. 122
δαίμονες 106. δ. φθοροῦσιν 104.
προσιτάται τῆς φύσεως 121 cf. 127.
mysteriorum custodes 127. περι-
γείοι 127. γενεσιουργοὶ 130
δάκτυλος καταουργῶζων 157
δεικνύειν res mysticas 14. 17. 26. 63
δεσμὰ γλώττης 66
δηλοῦν 36. 64. 81. 101. 114
Δημήτηρ 4. 6. 15sq. 21. 23. Δηώ 21
δημιουργός (deus) 111. 120. 122sq. 131
δημοσιεῖν 8. 103. 119. 124. 145
διακαλύπτειν 81
διαπτύσσειν 59sq. 81
διαφυλάττειν 57. 101
διδασχὴ συμβολικῆ 130
διεργμένετος 131
διηγείσθαι 9sq.
διήγησις 140
Διόνυσος 86. 127. 140
δράμα μουσικόν 16
δρῶν 13. 122. 151. orgia 26. 87sq.
τὰ δρώμενα 12. 24. 122. 150sq. 155
δυσέξιμος 60
δυσέφρετος 120
δυσμετάδοτος 63
δυσσύνετος 57
δύσφραστος 114
- ἐγκρόπτειν 59. 88. 120
ἐγγρίειν 78. 80
εἶδος 82
εἰκὼν 129—131. 146. 148—150. 152sq.
εἶργων τῶν ἱερῶν 18
εἰρήνη, deus est εἶρ. 77; d. est ἐν
εἶρ. 112
εἰσέρχεσθαι 18
εἰσπεῖν (de deo dic.) 105
εἰσφύσσει (εἰσπυροῦναι) 18
εἶσω τῶν ἀδύτων 17sq. τῶν ἱερῶν
περιβόλων 18. τὸ εἶσω 18. ὁ εἶσω
μεῖος 116. ἐν τῷ ἀδύτῳ 157
ἐκδιδοῦναι 103
ἐκθραμβεύειν 8
ἐκκαλύπτειν 8. 116

- ἐκκυλῆειν 8
 ἐκκαλεῖν 7. 74—76. 128
 ἐκπίπτειν εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδί-
 τους 37
 ἐκπομπεύειν 8
 ἐκρίπτειν 74
 ἐκσίγησις 55. 86
 ἐκτραγωδεῖν 8
 ἐκφραίνειν 7. 56. 96. 119. 121. 126.
 130. 140. 148. 152. 155
 ἐκφράσαι 7 96
 ἐκφέρειν 5. 7. 9. 56. 64. 94 sq. 114.
 147. 157
 ἐκφερομυθεῖν 7. 156
 ἐκφρουῶν 8. 31
 ἐκφορος 7. 11. 14. 23. 53. 114
 ἐκφωρεῖν 131
 Ἐλενσίσιος 17. 19. 56; τὸ Ἐλενσίσιον
 14. 18; τὰ -ια 109
 Ἐλενσίσις 4. 12. 15—17. 22. 122
 ἐμβατεύειν 18
 ἐν, τὸ deus 114. 126. 145. 154
 ἐνδόμυθος 155
 ἐνδον ἐν ἱεροῖς 18. 115; τῶν περι-
 βόλων 18; ἐνδοτέρω τῶν ἀδύτων 18
 ἐνεργησιόθη, ὁ θεός 78
 ἐνθεάζειν 24. 151
 ἐνθεαστικός 147—149
 ἐνθεος 140
 ἐνθουσιῶν 157
 ἐνθουσιασμός 115. 123
 ἐνθουσιαστικός 37. 155
 ἐνιδρύειν τῷ θεῷ 13; τοῖς θεοῖς 24
 ἐνωμος φράσις 104
 ἐντὸς περιβόλων 18; τοίχων 31
 ἐνωσις 145; θεουργική 131. 137; πρὸς
 θεούς sim. 131. 149; πρὸς τὰ
 μυστικά 146
 ἐξαγγέλλειν 7. 22. 74. 148
 ἐξάγειν 8
 ἐξαγορεύειν 7. 11. 93
 ἐξαμαρτάνειν εἰς τὰ μυστήρια 11
 ἐξειπεῖν 5. 9. 14. 19. 57. 98. 108
 ἐξερεύειν 7. 15
 ἐξηγητοῦναι 7. 155
 ἐξίγησις 14. 59; τῶν ἱερῶν γραμμα-
 τῶν 81
 ἐξηγητής 122. 150
 ἐξίστασθαι 24. 151
 ἐξορκίζειν 103. 105
 ἐξορχεῖσθαι 7. 8. 140
 ἐξω περιφρασησίων βραίνειν 18. 75;
 τὸ ἐξω 18. 115; ἴ. περιβόλων 18;
 τῆς ἀνηθείας 54; ἰθιὸν χοροῦ 63
 ἐξωτερικοί 31. 53
 ἐξώφορα ποιητοῦναι 7. 57
 ἐπανάγειν 131
 ἐπηλυγάζειν 154; -εσθαι 93
 ἐπιδικνύειν τὰ ἱερά 17 sq.; τὰ μ. 109
 ἐπικαλεῖσθαι 106. 115
 ἐπικρύπτειν 65. 73. 89. 107. 115. 123.
 135. 139; -εσθαι 76. 78. 112. 147
 ἐπίκρυψις 63 sq. 147
 ἐπιορκεῖν 101
 ἐπιπνοια, τῶν θεῶν 148
 ἐπισκίπτειν 59
 ἐπισκιάζειν 73 sq. 155
 ἐπιτελεῖν 128 sq.
 ἐποπτεία 146
 ἐποπτεῖναι 8. 13. 109. 140
 ἐπόπτης 16 sq.; ἐποπ = ἐπόπτης 113
 ἐποπτικός 109
 ἔργα ἄρρητα 137
 Ἐρμῆς (ὁ τρισμέγιστος) 95 sq. 98. 103.
 105
 ἔστως, ὁ = deus 77. 111
 ἔσοτερικοί 54
 εὐθνημία mystica 24
 εὐλάβεια 90. 150
 εὐλαβεῖσθαι 8. 140
 εὐλαβής 140. 156
 εὐλογία 99
 εὐστομα κείσθω 6. 86 sq. 124. 140
 εὐφημεῖν 3. 127; -ος 23. 37. 55. 75.
 140
 εὐχαριστεῖν 97; -ία 99
 ἐφορκίζειν 103
 ἐχεμυθεῖν 74 sq. 140; -ία 4. 31. 53—
 55. 59. 61. 86. 90. 139
 ἐχερημοσύνη 55

- ζητεῖν 92. 94. 97. 135. 137. 147. 153 sq.
 ζήτησις 68. 137. 150
 ζητητής 103
 ἤρεμος 112
 ἠουχάζειν 75
 ἰουχία 23. 26; ἡ. ἄγειν 61
 ἠουχος 115 sq.
 θεία 4; dei 98; ἀδύτου 115
 θεά, ἡ (ἡ θεός) = Ceres 15. 18. 21; =
 Magna Mater 155; αἰ θεαί Eleu-
 siniae 7. 10. 17. 56
 θέαμα dei 114
 θεάσθαι orgia et sim. 9 sq. 14. 116. 154
 θεατής 116
 θειάζειν 140
 θειασμός 139
 θεοθρέμμων οὐχί 110
 θεόληπτος 133
 θεολογεῖν 63
 θεολογία 64. 130. 150 sq. 155; ἀπό-
 κρυφος καὶ μυστηριώδης 88; cf. 90
 θεολόγος 122
 θεομυθία 149. 151
 θεός, ὁ πρῶτος 90. 94. 125; cf. 111;
 θεοῦ παῖς 108; ἀργός ἔργων ἀπάν-
 των 111; ὁ ἐπὶ πᾶσιν 117; βασι-
 λεύς 125
 θεουργός 128. 131. 150; adiect. 139
 θεραπεία dei 128. 131. 147
 θεραπεύειν διὰ σιγῆς 126
 θεράπων θεοῦ 128
 θεσμός μυστικός 15; τῆς τελετῆς 76;
 ἱερατικός 149
 θεωρεῖν, τὸ ὄν 77. 81 sq.
 θεωρία 89. 97. 103. 133. 141. 146 sq.
 151); θεοῦ 117; φυσική 151; ἀπόρ-
 ρητος 151
 θριμβεύειν 8
 θύραι γλώσση ἐπικείμεται 5; θ. ἐπί-
 θεσθε 29. 61. 119 (πίλας ἐ. 36)
 θύραιοι 31. 60
 ιδιώτης 81. 124. 137
 ἱερατικός 123. 131. 149. 154
 ἱεροκῆρυξ 4. 122
 ἱερολογεῖν 140; -ία ibid.
 ἱερόν 14; ἱερά 4. 7. 10. 12. 15. 18 sq.
 21 sq. 26. 48. 107. 115. 122. 128 sq.
 139. 154; ἱερὸς γάμος 115. 123
 ἱεροουργία 88
 ἱεροφαντεῖν 76. 78. 80. 122; -της 9.
 17 sq. 75. 77. 79. 115. 123; -τικός
 139
 Ἰσις 126; Ἰσιακός 89
 καθάριεν 56. 74—78. 115
 καθαρύειν 118. 151
 καθαρμός 7. 63
 καθαρός 14. 36. 54. 63. 67. 81. 117. 137
 καθάρσια 13
 κάθαρσις 74 sq. 147
 καθιεροῦν 92. 129
 καλύπτειν 123
 κάμμοις τῶν ὀφθαλμῶν 98
 καταδεικνύναι teletas 87
 κατακρύπτειν 92. 148
 κατακωχή θεία 155
 καταχθόνιοι θεοὶ 23
 κεύθειν 4
 κλῆς ἐπὶ γλώσση 5
 κοινοποιεῖν 10; κοινὸν ποιεῖσθαι 54.
 56; κοινὸν ποιεῖν 135; κοινοῦσθαι
 140; βίβλος οὐ κοινή 103; ἐν κοινῷ
 προηγορεῖν 14
 κοινωνεῖν rei mysticae 14. 74. 86;
 τῆς γνώσεως 53; τῆς φιλοσοφίας 54;
 λόγου τοῦ περὶ θεοῦ 118
 Κόρη 6. 15 sq. 21. 23
 κρατεῖν γλώσσης 54 sq. 87
 κρύπτειν 5 sq. 8. 14 sq. 35. 62. 65.
 75. 79. 90. 96 sq. 104. 107. 119.
 122. 127. 130. 133—135. 140.
 153—157.
 κρυπτός 96 sq. 106. 109; κρυπτά τῆς
 Ἰσιδος 126
 κρύφμιος 101
 κρύφμιος 15. 27. 122. 127. 145. 149. 155
 κρυψίνους 139
 κρύπτειν (μυστική) 48. 96

λαλεῖν 58. 88. 98. 106

λανθάνειν 4. 155sq.; λάθε βιώσας
154—156

λέγειν res mysticas et sim. 6. 10.
14—18. 35. 62. 107. 111. 116. 124.
127sq. 130. 140; εἰς πάντα 39. 94;
περὶ Θεοῦ 68. 118; περὶ Θεῶν 151;
Θεὸς non λέγεται 98; λεγόμενα 155

λογικὴ Φυσία 71. 98sq. 115. 126

λόγος. τὰ τοῦ λ. μυστήρια 65; μι-
στις λ. 65. 75; τὸ σιωπῶν λ. 66;
διδάσκαλος σιωπῆς λ. 66; λ. ὁ κατὰ
φωνήν, ὁ ἔνδοξος 67. 117; ὁ κρείτ-
των λ. 67; λ. περὶ Θεοῦ 68. 118;
λ. ὁ κατὰ προφορὰν 77; λ. ἱερός 78;
λ. Θεῖος 80; λ. Ὀρφικὸς καὶ ἱερός 86;
ἀγνή λόγον κρείττων 87; λ. φυσικός
88. 120; λόγοι Αἰγυπτιακοί 88;
λ. Βοιωτικοί 140; Φρίγιοι 10. 88;
λ. περὶ Θεῶν 90. 121. 134; λ. oppo-
nitur μύθῳ 90; deus est κρείττων
λόγον 114; λ. γεροντός 115; ἐκ τοῦ
λ. εὐφροδία 117; λ. ἐγκρατισμένος
120; λ. ἀπόρρητος καὶ μυστικώτερος
120; τοῦ λ. σημασία 126; αἰτία
κρείττων λόγον 128sq.; ὠριστία
ὁ λ. 140; λ. ψευδής 153

λοξός 91. 103; 114. 121

λειν τὸ σύμβολον 59

μεθύνειν (de anima dic.) 116

μέρος, τὰ κατὰ 15

μεταδιδόναι 5. 11. 31. 53. 56. 82. 94.
101. 103. 105sq.

μετάδοσις 53

μεταλαμβάνειν 54; τραπέζης ἱερᾶς 74

μηνύειν 82. 117. 119. 124. 152

μιμεισθαι τὰ ἱερά 18

μονὰς βίος 156

μόνωσις cara deo 77

μύειν 115

μυεῖν 5sq. 10. 12sq. 15. 17. 76. 86.

103. 109. 114

μύσις 13. 24. 95. 146

μυθεύειν 81

μυθικός 40. 43sq. 73sq. 92. 121
147sq. 155

μυθογραφίαι 132sq.

μυθολογεῖν 13. 41. 87. 157.

μυθολόγημα 151

μυθολογία 38. 123. 149sq. 152

μυθολόγος 157

μυθοποιΐα 74. 147. 149—151. 153

μῦθος 24. 38. 40. 43. 45. 65. 73sq.

88. 90. 92—94. 107. 114sq. 118.

121—123. 132—137. 146—151.

153sq.

μυθώδης 81. 90

μυσταγωγεῖν 78. 101. 103

μυσταγωγία 13. 128. 130sq. 147

μυστήρια 4—6. 8—17. 19. 21—23.

25—27. 31. 37. 53sq. 59. 64sq.

74—76. 78. 80. 87sq. 92. 95—97.

103—105. 109. 114sq. 122. 127.

139. 154

μυστηριώδης 87sq. 139

μύστις 4. 14sq. 17. 65. 73. 75—78. 97

μυστικός 6. 8. 11. 15sq. 23. 32. 44.

48. 60. 63. 74. 86sq. 101. 103. 108.

112. 115. 120. 122—124. 130. 133.

145—147. 149. 155. 157

μύστις 75

μυστοδόκος δόμος 21

μῦσθαι 136

νηπενθής 4

νόμιμα sacra 4. 9. 15

νομοθετεῖν τὰ μυστήρια 54

νόμος mysticus 10. 14

νοῦς 114; in libris sacris absconditus

81; πρῶτος νοῦς 111

νόξ 16. 73. 92. 140

ὁδὸς ἅγια 107

ὁμόδοξος 61

ὄνομα 81; μίγματος 106; κρηπίων

ibid.; ἄσημον 129; ἀπόρρητον 131

ὄπαδὸς Ἥλιον 128

ὄρᾱν τὰ μυστ. 12. 14—16; θεῶν 115

ὄρατικός 79

ὄραται κρηπίων 154

ὄργη 4. 8sq. 14. 20sq. 44. 75. 77. 140
 ὄργασμός 86. 88
 ὄρκος 5. 101. 105; cf. ὀρκίζω 101;
 ὄρκιον 103; ὀκύναι 108
 Ὀρθικός 149; -ὰ ἐπι 88
 ὄσιη ἐστὶ 6. 15; ὄσιόν ἐστι 14
 Ὀσιωμακά 87

 παλιγγενεσία 96
 παντέλεια 86
 παραβολή 108; -ικός *ibid.*
 παραδιδόναι 5sq. 15. 37. 60. 104.
 107. 145. 154
 παραδosis 95sq.
 παρακάλυμμα 64
 παρακαλύπτειν 11. 140; -εσθαι 93
 παραπέτασμα 63. 107. 113. 146—148.
 152. 154
 παρούσια, θεῶν 137
 παρουσία 73. 93
 περιβολα, τὰ ἱερά 18; τὰ θεῖα *ibid.*
 περικαλύπτειν 87
 περιρραντήριον 18. 44. 75
 περισιτέλλειν 75
 Περσεφόνη 15
 πίστις 13. 137
 πλημμελειν εἰς τὸ θεῖον 126
 πνεῦμα, τὸ θεῖον 77; -τικός 108
 ποιῆν τὰ μυστ. 16sq.
 πολλοί (οἱ π.) 7. 36sq. 42. 53. 55. 60.
 66. 77. 87sq. 92. 95sq. 128. 137.
 147. 150sq. 155
 προκάλυμμα 136. 154
 πρόσχημα 140. 147; ἱερατικόν 131
 προτιθέναι τὴν σοφίαν 107
 προσήτης 103. 115; -ις 102
 πρόωτον, τὸ = deus 114
 πυθαγορίζειν 112

 ῥήσις, τοῦ ἱερογράφου 18; μυστικὴ *ibid.*
 ῥητός 13. 31. 79. 86. 114. 129. 134.
 140; ἑρμηνεῖα 81; διάταξις *ibid.*

 Σαμοθράκες 8. 109; Σαμοθράκη 15
 σέβας 4. 20sq.
 σέβασμα 22

σεβαστός 97
 σέβειν 25. 146; -εσθαι 23. 56. 92
 σεμνός 5. 11. 20—23. 44. 64. 79. 88.
 112. 118. 129. 136. 140. 151; σε-
 μοποιεῖν 48
 σεμνότης 72. 92. 140
 σημαίνειν 35. 62. 92. 120sq. 130
 σιγᾶν 23. 26. 55. 68. 88. 97. 116—
 118. 126
 σιγή 3. 61. 67. 87sq. 96. 98. 117. 126.
 145sq. 154. 156; Σιγή gnostica 106.
 109; πατρική 110
 σιωπᾶν 14. 16. 23. 25sq. 48. 66. 87.
 107. 116. 128. 155
 σιωπή 4. 16. 22sq. 26. 34. 54—56.
 61. 66. 88. 90. 97sq. 109. 139
 σιωπηλός 26. 54sq. 155; -ρός 88
 σκεπάζειν 136; -πειν 119
 σκότος 73. 92. 140; -τεινός 60. 103
 σοφία, ἡ περὶ τὰ θεῖα 90; νοερά 98;
 θεολόγος 119
 σπήλαιον 140
 στεγανός 26
 συγκάλυμμα 92
 συγκαλύπτειν 103
 συγγενής, πρὸς τὸ θεῖον 25
 συμβολικός 32. 57sq. 60sq. 64. 87sq.
 93. 112. 129sq. 148sq.
 σύμβολον 24. 31. 59—64. 79. 81. 86.
 90sq. 107. 122. 129—131. 137. 140.
 146. 150sq.
 συμμύστης 106
 συνάπτειν τοῖς θεοῖς 25
 συννεπικρύπτεσθαι 54
 σύνθημα 19. 130sq. 149
 συντελεῖν τὰς ἀγνοτίας 12
 συντηρεῖν ἐν ἀποκρύφοις 101
 συρφετός, ὁ πολὺς 38. 128
 συσκιάζειν 103
 σφραγίς 5
 σῶμα sensus corporalis librorum sa-
 crorum 81
 Σωπή 106
 σωτήρ deus 78; σωτηρία τῆς ψυχῆς
 119; τῶν ὄλων 127

τύπος symbolicus 57; cf. 56
τέλειον 4. 13. 22. 24. 26. 76 sq. 122. 136
τέλειος 75. 108 sq.
τελειούν 136
τελειουργία 22. 131. 149
τελεστήριον 122
τελεστής 94. 148
τελεστικός 133. 149
τελεφορέας 18
τελετή 4. 6—8. 10. 13. 15 sq. 21 sq.
 24. 36. 44. 48. 61. 63. 74—77.
 87 sq. 95. 106. 115. 133 sq. 139 sq.
 151
τέλος 5. 21
τηρεῖν ἐν ἀπορρήτοις 15; *τιν γινώσκων*
 106; *τὰ μυστήρια* 108
τραγωδεῖν 8
τυπικός 108; *τύπος* 79. 153

ἐπεράγναι 154
ἐπόθεσις mysterii 104
ἐπόμνημα συμβολικόν 57. 60
ἐπονοεῖν 92
ἐπόνοια 63. 79. 81. 88. 92. 120. 151 sq.;
θειότητος 91
ἐφηγεῖσθαι 78

φείδασθαι τῶν ἀπορρήτων 66
Φερεφάττη 9
φθέξομαι οἷς θεῖσις ἰστί 29
φιλόμυθος 40
φράζωιν (θεόν) 98. 126

φρίκη 92; *φρικτός* 15. 22; *φρικώδης* 22
φυλάττειν 23. 41. 55. 75. 139;
-εσθαι 96
φυσιογνωμονεῖν 80
φυσικός 80. 121. 123. 151. 155
φυσιολογία 80. 88
φύσις 13. 105. 151; *κρύπτεσθαι φηλεῖ*
 35. 78. 121. 133; cf. 58. 81; si-
 lentii magistra 48; sermonis sym-
 bolicum exemplar 60. 153; nihil abs-
 condit 73; *τοῖ πρώτων* 36; *ἀδου-
 ρατος* 97; *τῶν στοιχείων* 121;
γενεσιουργός 129; *τοῖ πατιός* 130;
τῶν χαρακτήρων 137; *παρά φ..*
ἐπὶ φ. 150; *τῶν ὄλων* 152
φανή σαρῶσα 116
φωνοῦμενος, σιωπῆ 97

χαρακτήρ, αναβολικός 129; *-es litterarum*
magicae 137
χέρονιφ, ἡ ἱερά 18
χωρεῖν εἰσὶ τῶν ἀδύτων 17

ψευδής 152 sq.
ψεύδος 38. 41. 76. 132
ψεύσμα 113
ψυχῆ sensus absconditus librorum
sacrorum 81

ὠφέλειον 73. 137
ὠφελεῖν 73. 135
ὠφέλιμος 137

accipere 37
admissus in sacra 14
adytum 143
ambages allegoricae 47
arcaneus 11. 14. 109. 143

caerimoniae 141
Ceres 11. 17
clandestini conventus 109
consecrare 102

deus summus et princeps 142

editio 102
Eleusinia 113; *deae -ae* 143
exemplum 142
enuntiare in multis 95
exotericus 41

fabula 42. 141
fabulosus 141—143

favere linguis 3
figmentum 42. 141

indicare in vulgus 94
indictus 95
ineffabilis 94
initiare 10sq. 14
innominabilis 95
involvere 101

mens (divina) 142
muttire 114
mysterium 27. 47. 97. 108sq. 143
mysticus 141

natura (divinitatis arcana) 102. 142sq.;
res a n. involutae 67
nudare mysteria 97

obscuritas 101
occulta 113
orgia 17
ostendere 14

pandere mysteria 97; cf. 102. 105
pervadere 18
polluere 102

profanus 14. 25. 101sq.
publicare 96. 101

receptus in sacra 14

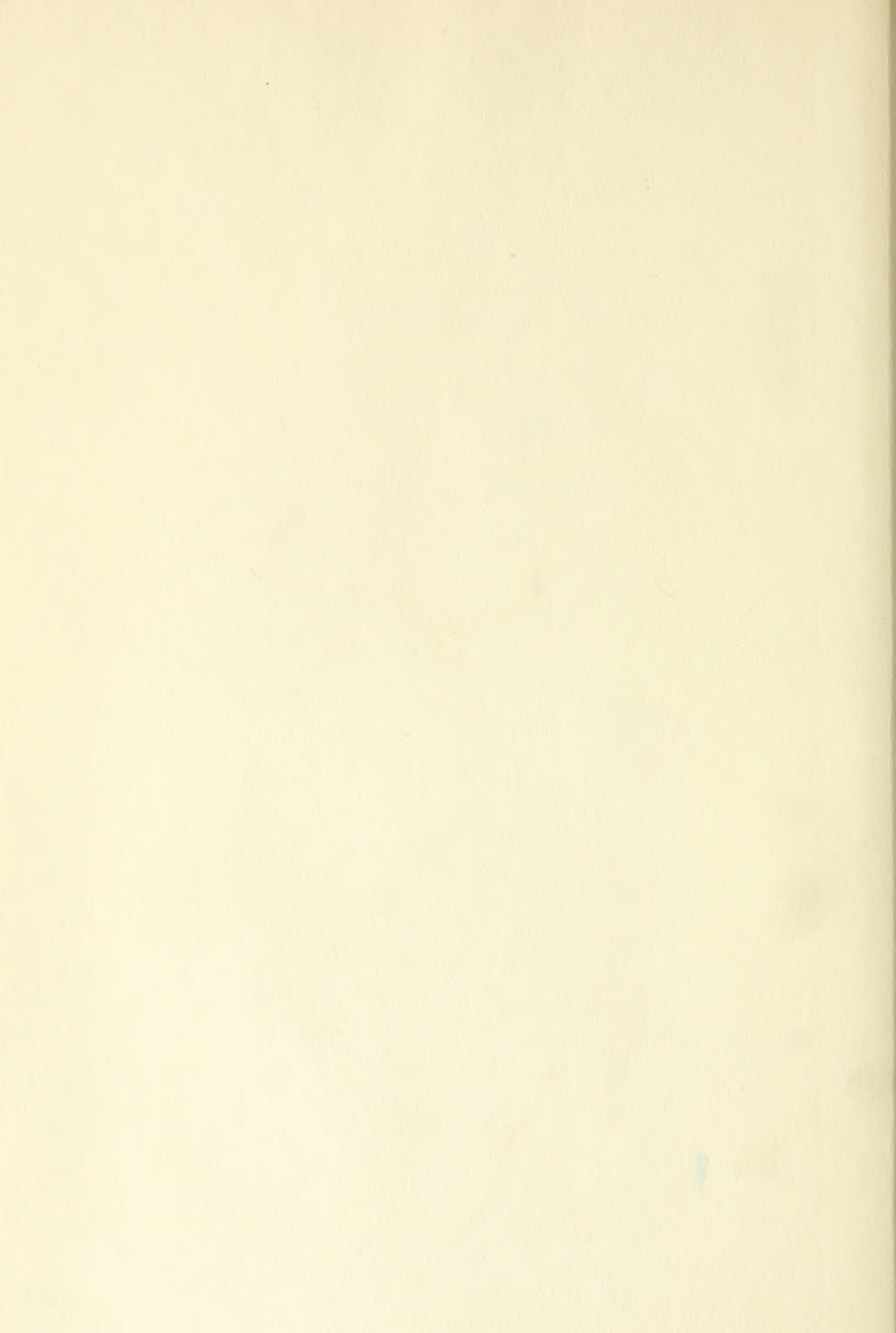
sacramentum 5. 109
sacrum (sacra) 10sq. 14. 25. 141. 143;
Eleusinia 113. 143; sacrorum con-
sciis 143

secretum 105. 143; caeli 67; divi-
nitatis 100. 102; scientiae 101:
doctrinae ibid.; secretiora 11
silentium 11; silentii fides 27; fida
silia sacris 47. 97; silentio te-
gere 97; religiosum 102

similitudo 142
solutio 108
species 142

tacere 47. 70. 114
tacita spiritus vox 109
taciturnitas 47. 97
teletae 47
tradere 37. 102

velamen pium 141
volgare 11. 113

CIRCULATION DEPARTMENT

BL Religionsgeschichtliche Versuche
25 und Vorarbeiten
R57

Ed.16
Heft 2

CIRCULATE AS MONOGRAPH

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
